R. J. KNECHT
CATERINA DE MEDICI

CUPRINS

Lista abrevierilor Prefaţă
Fiica Florenţei (1519-1533) l
Florenţa şi Medici l
PapaLeonX (1513-1521) 4
Clement VII (1523-1524) 7
Soţia delfinului (1533-1547)
Curtea lui Francisc I
Ani grei
Sfârşitul unei epoci
Regina Franţei (1547-1559) 28
Revoluţia de palat din 1547 29
Henric II şi Diana de Poitiers 31
Afaceri externe 33
Creşterea protestantismului 40
Pacea de la Cateau-Cambresis (3-4 aprilie 1559) 43
IV Regina-mamă (1559-1562) 49
Conjuraţia de la Amboise (martie 1560) 52
Adunarea de la Fontainebleau (august 1560) 55
Minoratul lui Carol IX 58
Colocviul de la Poissy (septembrie 1561) 62
Edictul din Ianuarie (17 ianuarie 1562) 66
Masacrul de la Vassy (l martie 1562) 69

CUPRINS

Război şi pace (1562-1566) 74
Instaurând pacea 77
Majoratul declarat al lui Carol IX 79
Marele tur al regatului (ianuarie 1564 - martie 1566) 83
Sfârşitul compromisului (1567-1570) 93
Surprise de Meaux (27 septembrie 1567) 93
Pacea de la Lonj urneau (22-23 martie 1568) 97
Caterina şi hughenoţii 99
Fuga hughenoţilor către la La Rochelle 101
„Politica de eliminare" 104
Moncontour (3 octombrie 1569) 107
Căderea cardinalului de Lorena -110
Pacea de la Saint-Germain (8 august 1570) 111
Vil Pacea falsă (1570-1572) 115
Planuri de căsătorie 115
Problema olandeză 117
întoarcerea lui Coligny la curte (12 septembrie 1571) 119
Caterina şi Jeanne d'Albret 121
Eşecul lui Genlis (17 iulie 1572) 125
Tentativa de asasinare a lui Coligny (22 august 1572) 127
Masacrul din ziua Sf. Bartolomeu (24 august 1572) 130
Legenda Neagră 133
l Fiul favorit (1573-1577) 138
Anjou devine regele Poloniei (10 mai 1573) 139

Două conspiraţii la curte 141
înscăunarea lui Henric III 144
O familie dezbinată 148
Evadarea lui Alen9on (15 septembrie 1575) 149
Sfânta Ligă 152 Adunarea Stărilor Generale de la Blois (decembrie 1576-martie 1577) 153
Al şaselea război (1577) 156
Pacificatoarea (1578-1584) 159
Anjou şi răscoala olandeză 159
Aducând pacea în Sud 161

CUPRINS

Războiul îndrăgostiţilor
Ducele de Brabant
Succesiunea portugheză
Deruta lui Anjou
Probleme de familie
Moartea lui Monsieur (10 iunie 1584)
X Noua Artemisa
XI Noua Artemisa
XII Clădirile Caterinci
XIII Literatură şi teatru
XIV Festivaluri la curte
XV Caterina, colecţionar de artă
XVI Apocalipsa (1584-1589)
Pacea de la Nemours (7 iulie 1585)
Regina Margot
Henri de Navarra
Ziua Baricadelor (12 mai 1588)
Adunarea Stărilor Generale de la Blois (1588)
Concluzie
Eseu bibliografic
Lista principalelor edicte referitoare la religie şi tratate de pace
Listă de date
Hărţi
Index

LISTA ABREVIERILOR

AGS Arhiva Generală de la Simancas, Spania
‚N Biblioteca Naţională, Paris
SHPF *Bulletin de la Societe de l'histoire du protestantisme franfais*
H *French History*
îBA *Gazette des Beaux Arts*
[J *Historical Journal*

Notă Numele regilor Franţei este dat în franceză înainte de învestire şi în română după aceasta: de exemplu, Henri, duce de Anjou, devine Henric III, iar Henri de Navarra devine Henric IV.

PREFAŢA

Caterina de Medici este a treia femeie care figurează în seria „Profiluri ale puterii" (aparţinând editurii engleze -n. *red.),* celelalte două fiind Elisabeta II a Angliei şi Ecaterina cea Mare a Rusiei, dar puterea pe care a mânuit-o a fost foarte diferită de a celorlalte două. Pe când ele au stăpânit ca regine de drept (chiar dacă admitem că Ecaterina cea Mare a uzurpat tronul soţului său), Caterina a fost înlăturată de la tronul francez de legea salică; aceasta restrângea succesiunea regală la linia masculină

de descendenţi. Totuşi, timp de patruzeci de ani, ea a contribuit la conturarea destinului Franţei fie ca regină consoartă, fie ca regentă sau ca regină-mamă. După moartea accidentală a soţului său, Henric II, în 1559, ea a trebuit să protejeze moştenirea celor patru fii ai săi, în vârstă de cincisprezece, nouă, opt şi, respectiv, patru ani. Trei dintre ei au devenit regi ai Franţei în timpul vieţii Caterinei, iar contribuţia ei principală ar putea fi fost asigurarea continuităţii dinastice în vremuri de frământare politică fără precedent în Franţa.

Puţine personalităţi au avut o reputaţie istorică atât de fluctuantă ca cea a Caterinei de Medici. Nici un istoric nu ar pune sub semnul întrebării impor- tanţa rolului ei în războaiele religioase care au sfâşiat Franţa în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. în privinţa politicii ei, însă, opiniile sunt net împărţite.

S-au dat răspunsuri foarte diferite la două întrebări: dacă s-a străduit întotdea- una să aducă pacea în regat prin vindecarea sciziunilor religioase sau dacă a agravat o situaţie deja primejdioasă, opunând o parte celeilalte şi folosind mijloace violente pentru a se debarasa de adversarii politici, în general, istoricii au criticat-o pe Caterina, argumentând că, după ce a eşuat în tentativa de a asigura o înţelegere religioasă la Colocviul de la Poissy din 1561 şi de a impune o măsură de toleranţă religioasă într-o serie de edicte regale, s-a aliat cu extremiştii catolici în 1572 şi a instigat Noaptea Sf. Bartolomeu, în care sute

je protestanţi sau hughenoţi au fost măcelăriţi în Paris şi alte oraşe, inclusiv Conducătorul lor, amiralul Coligny. Marele istoric al secolului al XlX-lea, Jules Vlichelet, care a avut o influenţă de durată asupra părerii populare despre trecut în Franţa, nu simţea decât repulsie faţă de Caterina, pe care o descria drept t,viermele ieşit din mormântul Italiei", în viziunea lui, masacrul a fost un ;omplot elaborat de consiliul italian secret al reginei-mamă pentru a întărâta :ele două familii: de Guise şi Châtillon. în lucrările sale mai recente, Janine Garrisson, istoricul protestantismului francez al secolului al XVI-lea, afirmă ;ă „este mai mult sau mai puţin sigur că decizia de a-i asasina [pe liderii tmghenoţi] a fost luată de Caterina de Medici cu sprijinul fiului său mai mic, ducele de Anjou".

Recent a existat o tentativă, iniţiată de Nicola Sutherland şi continuată ie Jean-Louis Bourgeon - de a o reabilita pe Caterina. Ei o văd ca pe o victimă a „Legendei Negre". Un apărător şi mai înverşunat a fost Frances Yates, care a susţinut că întotdeauna Caterina a fost o erasmiană şi o *„politique",* care a ;ăutat armonia dintre catolici şi protestanţi prin implicarea lor în festivaluri sxtravagante. Caterina a fost, fără îndoială, transformată în victimă de propa- gandiştii sfârşitului de secol al XVI-lea. Propaganda este rareori mai eficientă decât atunci când acuză un singur individ pentru toate relele din lume. în Franţa secolului al XVI-lea, Caterina a oferit ţinta perfectă pentru o campanie a urii, alimentată de xenofobie, snobism social şi misoginism. Ca florentină, era văzută *za* înşelătoare prin natură şi ca o otrăvitoare iscusită; ca vlăstar al unei familii socotite parvenite (Medici s-au ridicat social prin comerţ şi bănci), era privită ca fiind geloasă pe vechea nobilime franceză; iar ca femeie, exemplifica „monstruosul regiment" denunţat de John Knox şi alţi predicatori şi teoreticieni politici ca neadaptat la reguli.

Nepopularitatea Caterinci s-a dezvoltat târziu, în primele etape ale răz- boaielor religioase, ea a fost lăudată de poetul Ronsard pentru eforturile ei de a face pace. Punctul critic 1-a constituit Noaptea Sf. Bartolomeu din 1572, o crimă atât de odioasă, încât a declanşat un torent de pamflete în special din partea hughenoţilor, care condamnau asasinii. Mulţi au crezut că masacrul a fost planificat de Caterina încă din 1565, când îl întâlnise pe ducele de Alba, primul-ministru al lui Filip II de Spania, care avea să-şi lase curând după aceea amprenta istorică de măcelar asupra Olandei. Nu a ieşit la lumină nici un document contemporan care să dovedească faptul că un asemenea complot ar fi fost opera Caterinei şi a ducelui de Alba, dar absenţa sa nu o poate scuti pe Caterina de o parte din răspunderea pentru masacru. Reputaţia ei este inevitabil afectată de acest eveniment. Dacă nu a fost cât de puţin vinovată, cum s-ar putea explica această abatere de la eforturile ei iniţiale de a vindeca sciziunile religioase? Politica ei a fost oare mai puţin constantă decât au pretins apărătorii săi?

Am abordat-o pe Caterina fără prejudecăţi. Urmărind fiecare cotitură şi întoarcere din viaţa ei lungă şi plină de evenimente, am ajuns să bănuiesc motivele, dar şi să îi admir eforturile supraomeneşti făcute în numele copiilor săi. Chiar şi către sfârşitul vieţii, pe măsură ce sănătatea

începea să cedeze, a continuat să călătorească de-a lungul şi latul regatului, urmărind un obiectiv diplomatic sau altul. Corespondenţa sa enormă, înfăţişând adesea un deosebit simţ al umorului, chiar în momentele dificile, este martoră a capacităţii sale fizice care contrasta atât de mult cu vlăstarele sale bolnăvicioase. Indiferent ce gândim despre Caterina, nu e nici o îndoială că toţii copiii săi au fost îngro- zitori. Chiar şi fiul ei favorit, Henric III, dădea semne de alienare mintală, cu toate calităţile sale intelectuale. Soarta Caterinci merită, de asemenea, să fie privită cu înţelegere. Dezrădăcinată din ţinuturile sale natale de o căsătorie politică aranjată cu un bărbat pe care nu îl întâlnise niciodată, a trebuit să îi tolereze acestuia infidelitatea flagrantă. Apoi, brusc, el a fost ucis, lăsând-o cu sase copii mici (cel de-al şaptelea, o fiică, de-abia devenise regină a Spaniei) şi practic fără experienţă în guvernare, într-un mediu otrăvit de fracţionarea aristocraţiei şi de antagonismele religioase crescânde. După cum a demonstrat Nicola Sutherland, Caterina a trebuit să se descurce cu o mulţime de probleme - unele provenite din trecut, altele provocate de Reformă - cărora chiar şi un rege matur le-ar fi făcut cu greu faţă.

în formularea lui Sutherland, moartea lui Henric II „a revelat cu o forţă tragică dependenţa totală a regelui faţă de societate şi de statul francez, astfel încât dispariţia sa nu numai că năştea probleme noi şi grave, dar revela de asemenea tensiuni controlabile până atunci, permiţând fluxului vieţii publice să se amplifice până la atingerea haosului". Ca femeie, incapabilă să inspire mai multă autoritate decât cea de regent, Caterina se poate să fi făcut totul, dar era oare suficient în acele împrejurări? Studiul sumar de faţă va căuta să răspundă la această întrebare.

Printre prietenii care m-au ajutat în eforturile mele de a sonda în haos, Joseph Bergin şi Mark Greengrass au fost extrem de amabili şi utili. Am profitat, de asemenea, de conversaţiile cu Denis Crouzet, ale cărui cunoştinţe despre acea perioadă sunt inegalabile, şi cu Penny Roberts, ale cărei cercetări se întind le la Troyes la restul Franţei provinciale. De asemenea, îi sunt recunoscător profesorului Keith Robbins pentru că m-a invitat să contribui la seria sa, şi lui Andrew MacLennan, pentru umorul său nelipsit şi pentru încurajări. Cea mai deasă gratitudine, ca de obicei, soţiei mele, Maureen; fără generosul ei suport, ucrarea de faţă nu ar fi apărut.

Birmingham, 1997

FIICA FLORENŢEI (1519-1533)

Caterina de Medici datorează viaţa şi căsătoria ei regelui Francisc I al Franţei. De la începutul domniei sale în 1515, el plănuise să cucerească ducatul Milanului, pentru care moştenise dreptul de la străbunica lui, Valentina Visconti. în câteva luni, a adunat o armată, a traversat Alpii şi a obţinut o victorie covârşitoare la Marignano asupra elveţienilor care apărau Milanul.

Ducatul a fost cucerit, iar conducătorul lui, Lodovico Sforza, trimis în Franţa.

După preluarea Milanului, Francisc şi-a îndreptat atenţia asupra regatului Neapolelui. Spera ca, invocând un vechi drept angevin, să găsească un nou conducător acestui regat, în locul lui Ferdinand de Aragon, care murise în ianuarie 1516. Pentru a ajunge, însă, la Neapole, Francisc avea nevoie de sprijinul papei Leon X, care nu era numai capul Bisericii, ci şi conducătorul Statelor Papale, o fâşie de teritoriu care se întindea în diagonală peste Italia Centrală. Leon aparţinea familiei florentine Medici şi avea un interes deosebit în privinţa bunurilor acesteia.

FLORENŢA ŞI MEDICI

Italia de la începutul secolului al XVI-lea nu era încă un stat unificat.

Politic, era divizată în mai multe state independente, dintre care republica Florenţei era printre cele mai importante. Altele erau ducatul Milanului, republica Veneţiei, Statele Papale şi regatul Neapolelui. După standardele moderne, Florenţa nu era un oraş mare. Populaţia era de aproximativ 65 000 de locuitori; oraşul putea fi traversat pe jos în douăzeci de minute. Cel mai important organ de guvernare era Signoria, care cuprindea opt egumeni şi un preşedinte, numit gonfalonierul justiţiei. Se întruneau zilnic, de obicei cu alte două organisme - cei doisprezece „gospodari" şi cei şaisprezece „purtători de stindard", al căror consimţământ la orice lege propusă era obligatoriu. Aceste trei organisme erau numite, colectiv, *tre maggiori.* Din când în când, erau convocate grupuri *ad-hoc* de cetăţeni pentru a sfătui Signoria în probleme majore.

Aspectele specifice ale administraţiei, ca războiul sau legea şi ordinea, erau coordonate de diverse comitete. Puterile legislative erau deţinute de Consiliul Poporului şi Consiliul Comunei.

Toţi oficialii statului din Florenţa (cu excepţia personalului Cancelariei) serveau numai timp de câteva luni. Majoritatea erau aleşi prin tragere la sorţi, numele lor fiind extrase dintr-o pungă. Pentru a se califica la alegerea în cele trei organisme conducătoare, bărbatul trebuia să fie solvabil, să îşi fi plătit taxele, să aibă peste treizeci de ani şi să fie membru al uneia dintre cele şapte ghilde majore sau paisprezece ghilde minore. Deşi Constituţia florentină pro- mova conştiinţa politică a unei largi pături a populaţiei, nu era democratică.

Doar 5 000 sau 6 000 de persoane se calificau pentru funcţiile oficiale.[1]

Medici erau una dintre numeroasele familii florentine distinse, care se ridicaseră prin comerţ. La începutul secolului al XlV-lea, unii dintre membrii săi fuseseră numiţi în consiliul de conducere, dar nu erau destul de importanţi pentru a sfătui guvernul în momente de criză. Alte familii, în special Strozzi, erau cu mult mai bogate. După 1343, unii dintre Medici au deţinut funcţii importante în stat, dar certurile şi disensiunile dintre cele nouă ramuri ale familiei au afectat statutul lor politic. Până la 1400, numai doi mai puteau deţine funcţii publice. Până la urmă, familia Averardo de Medici s-a impus ca lider al clanului Medici. Fiul lor, Giovanni di Bicci, este cel care a pus bazele averii Medici prin activităţi bancare. El a constituit, de asemenea, un partid politic, al cărui nucleu era format din diverse ramuri ale familiei, şi care era lărgit prin căsătorii bine alese cu familii mai prestigioase. Metodele adoptate de partid pentru a-si spori puterea erau nespectaculoase, dar eficace.

Fiul lui Giovanni, Cosimo, a combinat dăruirea pentru învăţătură cu o grijă activă şi conştientă pentru treburile publice. El a încurajat umaniştii, a colecţionat multe cărţi şi a fondat Biblioteca Laurentiană. Dintre artele vizuale, era ataşat în special de sculptură, artistul lui favorit fiind Donatello; dar arhitectura era cea care îi stârnea cu adevărat entuziasmul. L-a ales pe Michelozzo pentru a proiecta palatul Medici din Via Larga. Mai mic decât azi, servea atât drept fortăreaţă, cât şi ca depozit de valori, în vremuri în care luptele de stradă erau încă frecvente. Stilul auster al palatului a influenţat puternic alte clădiri particulare din oraş, în special palatele Pitti şi Stroz/i.

FIICA FLORENŢEI (1519-1533)

După 1429, banca Medici s-a extins constant, în afară de sediul din Florenţa, avea filiale la Roma, Geneva (transferată la Lyon în 1464), Bruges, Ancona, Pisa, Londra, Avignon şi Milano. Filialele aveau multă autonomie, care îi oferea lui Cosimo un serviciu inegalabil de informaţii şi contact cu oamenii influenţi din toată Europa de Vest. Era cunoştinţă intimă a papilor şi prinţilor şi în mare măsură datorită influenţei lui Florenţa a fost aleasă, în 1439, ca sediu pentru Consiliul General al Bisericii, care a proclamat reunirea de^ scurtă durată a Bisericilor romană şi bizantină. Nu surprinzător, Cosimo a ajuns, să fie privit drept adevăratul conducător al republicii. Când a murit, în august 1464, i-a fost acordat titlul de *Pater patriae* prin decret public.[2]

Fiul lui Cosimo, Piero, părea sortit a moşteni influenţa sa, la fel ca şi averea. Ludovic XI al Franţei i-a permis să îşi adauge floarea de crin pe *palie* (blazonul Medici, constând din sase cercuri pe un fond de aur). Stăpânirea lui, deşi scurtă (a murit în decembrie 1464), şi-a lăsat amprenta asupra moştenirii culturale a Florenţei. Piero 1-a ales pe Gozzoli să decoreze capela palatului Medici şi a fost primul patron al lui Andrea della Robbia şi Verrocchio.[3]

Epoca de aur a Florenţei sub Medici este asociată cu venirea la putere a fiului lui Piero, Lorenzo Magnificul. Foarte educat, prieten al umaniştilor şi el însuşi poet, a organizat festivaluri şi turnee, folosind talentul unor artist:

renumiţi. A fost atras de un stil de viaţă princiar, iar soţia sa, Clarissa, care *i-i* dăruit opt copii, aparţinea familiei aristocratice romane Orsini. Totuşi, Lorenzc nu era un constructor entuziast. Villa de la Poggio a Caiano este singurşt notabil care a rezistat şi pe care el a ridicat-o. Vânător priceput, vizita adesea vilele Medici din Toscana, în momentul în care a murit, poseda multe picturi ale artiştilor italieni şi flamanzi, dar rareori comanda vreuna pentru el; prefera se colecţioneze nestemate antice, medalioane şi *objets d'art.*

Relaţiile lui Lorenzo cu alte puteri italiene se bazau pe Signoria, situaţie pe care aceştia nu o apreciau întotdeauna. Poziţia lui a fost slăbită şi mai mul de declinul averilor băncii Medici. L-a

îndepărtat pe papa Sixtus IV refuzându- un împrumut şi grăbind astfel conspiraţia Pazzi. Acesta a fost un complot al une facţiuni florentine pentru a-1 asasina pe Lorenzo şi pe fratele său. Cel din urrm a fost ucis, dar Lorenzo a scăpat. Complotiştii au fost încercuiţi şi executaţi, ia:

Constituţia florentină a devenit şi mai puţin democratică: Consiliul Celor Şapte zeci, ai cărui membri erau aleşi cu atenţie şi nu erau supuşi rotaţiei, a deveni răspunzător pentru alegerea Signoriei. Lorenzo era devotat cu pasiune familie sale. Una dintre primele sale ambiţii a fost ca unul dintre fiii săi să devin; cardinal. In 1489, Inocenţiu VIII a consimţit să îi ofere pălăria roşie celui de-a doilea fiu al lui Lorenzo, Giovanni, deşi acesta nu avea decât treisprezece ani

CATERINA DE MEDICI

După moartea lui Lorenzo, la 8 aprilie 1492, fiul său, Piero, a fost admis în Consiliul Celor Şaptezeci. Deşi bine educat, îi lipsea judecata politică a tatălui său. în 1494, Carol VIII al Franţei a invadat Italia cu scopul de a cuceri regatul Neapolelui. Nu avea nici un fel de planuri în privinţa Florenţei, dar dorea să îşi asigure comunicarea. A cerut unele fortăreţe din Toscana, precum şi porturile din Pisa şi Leghorn. Din impuls, Piero a agreat aceste cereri, fără a consulta Signoria. Când a fost convocat de acest organism pentru a-si explica acţiunea, a venit cu o escortă armată. Uşile palatului au fost încuiate, iar clopotul a chemat poporul în *piazza.* Pe când mulţimea pătrundea în palatul Medici, Piero şi fraţii săi, Giovanni şi Giuliano, au fugit.

Exilul lui Piero a fost urmat, în Florenţa, de un nou guvern republican condus de Piero Soderini, care a durat până în 1512. El a rezistat presiunilor papei luliu II de a se alătura unei ligi formate pentru a-i alunga pe francezi din Italia. Alianţa franceză a fost utilă pentru comerţul florentin, dar a izolat-o diplomatic. După ce francezii au fost alungaţi din Italia, în 1513, papa victorios a decis să pedepsească Florenţa. Armata ligii a invadat Toscana, provocând o răscoală în oraş. Când Soderini a fugit, Medici - Giuliano şi cardinalul Giovanni - s-au reîntors în Florenţa, triumfători. Au fost întâmpinaţi cu versuri care îi legau de zilele lui Cosimo, Piero cel Bătrân şi Lorenzo Magnificul, în special de cel din urmă şi de simbolul acestuia, laurul. Sărbătoarea sfinţilor Cosma şi Damian, patronii familiei Medici, a devenit, din nou, festival public.

PAPA LEON X (1513-1521)

La 11 martie 1513, cardinalul Giovanni de Medici, fiul lui Lorenzo Magnificul, a devenit papa Leon X. Aceasta 1-a obligat să îşi găsească un confrate potrivit să îl reprezinte în Florenţa, în vreme ce cumnaţii papei, Jacopo Salviati şi Piero Ridolfi, cârmuiau oraşul, Leon discuta viitorul său cu rude şi membri înflăcăraţi ai familiei Medici, care veniseră la Roma pentru a-1 felicita cu prilejul alegerii sale. Până în august, deciseseră asupra unui nou regim. Când Giuliano, fratele lui Leon, a devenit arhiepiscop al Florenţei şi cardinal, nepotul papei, Lorenzo, a fost însărcinat cu treburile statului, în mai 1515, Consiliul Celor Şaptezeci a consemnat numirea sa drept căpitan general al forţelor armate ale Florenţei.[5]

FIICA FLORENŢEI (1519-1533)

în general, aceasta era situaţia în Florenţa când Francisc I a invadat Italia în 1515. Invazia lui Carol VIII în 1494 a dus la detronarea lui Piero de Medici, după cum am văzut. Leon a fost atent să evite o repetare a evenimentului. De fapt, nu avea de ce să se teamă, pentru că Francisc avea propriile motive pentru a-i dori prietenia. Istoria a arătat că nici un conducător francez nu putea spera să îşi instaleze permanent autoritatea în Italia fără cooperare papală. Chiar după Marignano, poziţia regelui în peninsulă era precară: împăratul Maximilian şi regele Henric VIII al Angliei păreau dornici să se alăture cantoanelor elve- ţiene într-o nouă ofensivă împotriva Franţei. Ameninţarea unei asemenea coaliţii, pentru Francisc, făcea obligatorie câştigarea prieteniei papei. Mai mult, papa, ca suzeran al Neapolelui, avea drept de investitură în acest cadou. Astfel, s-a aranjat cu uşurinţă un tratat: pentru Parma şi Piacenza, Francisc a dat în schimb ducatul de Nemours şi o pensie generoasă fratelui lui Leon, Giuliano, şi o altă pensie nepotului său, Lorenzo. Acesta, însă, era doar primul pas către o unitate mai strânsă, în decembrie 1515, regele şi papa s-au întâlnit la Bologna.

Cea mai importantă decizie a lor a fost să semneze un concordat în care papalitatea îşi recăpăta autoritatea asupra Bisericii franceze, care fusese între- ruptă în 1438, iar regele a fost învestit

cu autoritatea supremă în regatul său.

Mai concret, Leon a promis să sprijine ambiţiile napolitane ale lui Francisc.[6]

Când Giuliano de Medici a murit, în 1516, Leon X a asigurat recunoaş- terea lui Lorenzo drept cârmuitor al republicii florentine. De asemenea, 1-a numit căpitan general al Bisericii şi i-a dat ducatul de Urbino. La 26 septembrie 1517, Francisc 1-a felicitat pe Lorenzo pentru succesul său care, spera el, avea să fie urmat de altele. „Din partea mea", a spus el, „aceasta este ceea ce doresc cu ardoare şi intenţionez să vă ajut cu toată puterea mea. De asemenea, doresc să vă căsătoresc cu o doamnă frumoasă şi bună, de viţă nobilă şi din neamul meu, astfel încât dragostea ce v-o nutresc să crească şi să se întărească." Fiind parveniţi relativ recent, Medici ar fi trebuit să se simtă onoraţi de perspectiva asocierii cu Casa regală a Franţei, în fond, Lorenzo nu era cu nimic mai mult decât un cetăţean privilegiat între florentini. Predecesorii săi fuseseră mulţu- miţi să se căsătorească în familii romane importante, cum ar fi Orsini, Cibo, Salviati, Ridolfi şi Strozzi.

Un alt rezultat al întâlnirii franco-papale de la Bologna a fost căsătoria lui Lorenzo de Medici cu Madeleine de La Tour D'Auvergne, contesă de Boulogne. Ea era fiica lui Jean III de La Tour şi a Jeannei de Bourbon-Vendâme, o prinţesă de sânge regal, al cărei prim soţ fusese Jean II, duce de Bourbon.

Jean III de La Tour, care a murit în 1501, deţinea, în Franţa Centrală, zonele

CATERINA DE MEDICI

Clermont şi Auvergne precum şi La Tour şi La Chaise, iar în Midi, zonele Louraguais şi Castres. Avea, de asemenea, domenii în Limousin şi Berry. El şi soţia lui împărţeau un venit anual din domenii estimat la 120 000 de livre.

Sora mai mare a Madeleinei, Anne, s-a căsătorit cu un scoţian, John Stuart, duce de Albany.[8]

Francisc i-a oferit Madeleinei o nuntă magnifică la Amboise, ca şi cum ar fi fost propria lui fiică. Aceasta a fost precedată de botezul delfinului la 25 aprilie 1518. Lorenzo, în calitate de împuternicit al papei, a ţinut copilul deasupra cristelniţei. Sărbătorile nupţiale, care au început trei zile mai târziu, au durat zece zile. Francisc i-a dat mirelui o companie de oameni înarmaţi şi colanul Ordinului Sf. Mihail, iar miresei o pensie de 10 000 de scuzi, în schimb, Lorenzo a împărţit cadouri din partea papei, evaluate la 3 000 000 de ducaţi, inclusiv două picturi de Rafael - *Sfânta Familie* şi *Sf. Mihail ucigând balaurul.*[9] Pentru nuntă, curtea castelului de la Amboise fusese transformată într-o sală de banchet; a fost acoperită de o copertină imensă, împodobită cu ghirlande, iar de pereţi au fost atârnate tapiserii. După botezul delfinului, a servit drept scenă pentru un balet interpretat de şaptezeci şi două de femei. Nunta a fost urmată de dans şi un banchet care a ţinut până la două dimineaţa. Serbările au cuprins o săptămână de turnir, în care Lorenzo s-a distins în ciuda unei răni la cap pe care o căpătase recent, asediind oraşul Urbino. Punctul culminant al serbării a fost o bătălie demonstrativă, atât de reală încât mai mulţi partici- panţi au fost ucişi.[10]

în mai, Lorenzo 1-a însoţit pe Francisc I într-o călătorie în Bretagne. El şi soţia lui au vizitat domeniile ei din Auvergne înainte de a se îndrepta spre Italia. Au ajuns la Florenţa la 7 septembrie. Conform lui Florange, memorialistul francez contemporan, Lorenzo era infectat cu sifilis în momentul căsătoriei şi i 1-a transmis şi soţiei. Pe lângă aceasta, s-a îmbolnăvit grav în noiembrie şi a fost trimis de doctorii săi la Villa Sassetti, unde se presupunea că aerul era mai bun decât în Florenţa. La 13 aprilie 1519, Madeleine a dat naştere unei fetiţe, care a fost botezată câteva zile mai târziu la Sân Lorenzo. Ea a fost numită Caterina Măria Romula (după Romulus, legendarul fondator al oraşului Fiesole, leagănul Florenţei). Din nefericire, la 28 aprilie Madeleine a murit şi, la 4 mai, a fost urmată în mormânt de soţul său.

Moartea lui Lorenzo a distrus speranţele lui Leon X de a institui o dinastie Medici în Florenţa cu suport francez. El nu a rupt imediat prietenia cu Francisc, dar a început să se apropie de Carol, regele Spaniei, care avea să devină în curând Sfântul împărat Roman, între timp, micuţa Caterina a fost luată la Roma

FIICA FLORENŢEI (1519-1533)

de bunica ei, Alfonsina Orsini, şi de vărul ei, cardinalul Giulio de Medici, pe care Leon îl numise pentru administrarea Florenţei după moartea lui Lorenzo.

Francisc I a pretins tutela Caterinei, dar papa a refuzat să i-o predea, probabil deoarece plănuia să o mărite cu Ippolito, fiu bastard al lui Giulano, duce de Nemours.[n] De fapt, Leon încerca să câştige timp. Simţind că nu a câştigat nimic din alianţa cu Franţa, a căutat un pretext pentru a o rupe.

La 8 iunie 1519, Carol de Habsburg a fost ales împărat, dar trebuia să primească de la papă coroana lui Carol cel Mare. Francisc a încercat să îi devieze atenţia de la Italia, stârnind necazuri în altă parte. Reacţionând în forţă, Carol a dezlănţuit un război care a ţinut, cu intermitenţe, până la pacea de la Cateau-Cambresis din 1559. La 29 mai 1521, Leon a semnat un tratat cu el, promiţându-i să îl încoroneze împărat şi arătând dorinţa de a-1 învesti în Neapole. Demascând nerecunoştinţa lui Leon, Francisc a interzis distribuirea veniturilor Bisericii către Roma şi a impus o taxă substanţială bancherilor florentini din Franţa. La 19 noiembrie, francezii au fost alungaţi din Milano.

La l decembrie, Leon a murit şi Francisc a aşteptat rezultatul următorului conclav cu suflarea tăiată: el a ameninţat că îşi retrage supunerea faţă de Roma dacă nu era ales Giulio de Medici, în schimb, cardinalii 1-au ales pe fostul tutore al împăratului, Adrian de Utrecht, care a luat numele de Adrian VI.[12]

CLEMENT VII
(1523-1524)

Pontificatul lui Adrian a fost de scurtă durată: el a murit la 14 septembrie 1523 şi a fost urmat la 19 noiembrie de Giulio de Medici, care a devenit papa Clement VII. El guvernase Florenţa de la moartea lui Lorenzo, iar alegerea sa a creat un vid în nucleul regimului Medici din Florenţa. Familia era reprezentată acum de fiul bastard al lui Giuliano, Ippolito, în vârstă de treisprezece ani, fiica de patru ani a lui Lorenzo, Caterina, şi Alessandro, de asemenea cam de treisprezece ani, denunţat de Giulio drept bastard al lui Lorenzo, dar presupus a fi chiar al lui. Deşi nu prea impresionantă, această listă a fost acceptată de florentini, care vedeau avantaje economice şi politice care puteau fi câştigate prin legăturile cu un papă Medici. Ippolito a fost instalat la palatul Medici, ca reprezentant de frunte al familiei, în vreme ce Caterina şi Alessandro s-au mutat la Poggio a Caiano. Deşi restricţiile de vârstă fuseseră

CATERINA DE MEDICI

ridicate pentru a-i permite lui Ippolito să deţină funcţii publice, el era doar ceva mai mult decât o marionetă, aflându-se, virtual, sub tutela reprezentantului personal al lui Clement VII în oraş, cardinalul Passerini. Totuşi, noul regim a devenit curând nepopular. Passerini nu a putut ascunde faptul că era subor- donatul direct al Romei. Clement şi-a folosit patronajul cultural pentru a accentua continuitatea dintre noul regim şi regimul Medici din secolul al XV-lea.

El 1-a invitat pe Michelangelo să continue construcţia noii sacristii la Sân Lorenzo, care urma să adăpostească monumentele lui Lorenzo şi Giuliano de Medici şi al ilustrului lor predecesor, Lorenzo Magnificul. Michelangelo a început lucrul la statuia lui Lorenzo cel tânăr în 1525, dar situaţia politică 1-a obligat să se oprească pentru un timp.[13]

Clement VII era devotat şi pasionat de studiu şi arte; dar în vremuri când Italia era transformată într-un câmp de bătaie de rivalitatea Franţei şi a Imperiului, trebuia să fie, de asemenea, şi om de stat. în schimb, s-a dovedit timid şi labil. Poziţia sa a devenit deosebit de dificilă când Francisc I a fost învins şi luat prizonier la Pavia în februarie 1525, iar Carol V a devenit atotputernic în Italia, în 1526, Francisc a fost eliberat după ce a promis, în tratatul de la Madrid, să îi cedeze Burgundia împăratului. I s-a permis să se întoarcă în Franţa, dar a fost obligat să predea doi dintre fiii săi ca ostatici. Recâştigându-şi libertatea, Francisc a refuzat să cedeze Burgundia; în acelaşi timp, a încercat să îl forţeze pe Carol să îi elibereze fiii în schimbul unei recompense, prin alierea cu Henric VIII şi Clement VII. S-a format o ligă a statelor italiene, dar Francisc nu a reuşit să îşi sprijine aliaţii italieni, în consecinţă, Clement s-a aflat la mila lui Carol V, a cărui armată a cucerit Roma în mai 1527. Pe când papa era întemniţat la Castel Sânt Angelo, o facţiune anti-Medici confisca puterea în Florenţa: [14]

în august 1527, o armată franceză condusă de mareşalul Lautrec a tra- versat Alpii şi, după a ce a trecut peste Lombardia, a înaintat spre Neapole.

între timp, Clement VII şi-a recâştigat libertatea, cu ajutorul lui Carol V. în aprilie 1528, Lautrec a început asediul asupra Neapolelui, dar armata sa a fost decimată curând de ciumă şi holeră.

Lautrec însuşi a murit la 17 august, iar succesorul său a sunat retragerea. Apoi alte dezastre s-au abătut asupra fran- cezilor în nordul Italiei, culminând cu înfrângerea armatei la Landriano, în iunie 1529. Colapsul francez 1-a convins pe papă că nu avea nimic de câştigat din neutralitate: doar împăratul îi putea oferi sprijinul militar necesar pentru a restaura familia Medici la putere în Florenţa. „M-am hotărât", a spus Clement, „să fiu de partea împăratului, să trăiesc şi să mor astfel". La 29 iunie 1529, a semnat cu Carol V tratatul de la Barcelona, care prevedea restaurarea conducerii

FIICA FLORENŢEI (1519-1533)

Medici în Florenţa, în schimb, Clement a promis să îl încoroneze pe Carol împărat. S-a aranjat o căsătorie între nepotul lui, Alessandro de Medici, şi fiica nelegitimă a lui Carol V, Margareta de Austria, în decembrie 1528, Francisc I ajunsese dornic de o înţelegere cu împăratul. Convorbirile ţinute la Cambrai au dus la aşa-numita Pace a Femeilor (3 august 1529). Carol i-a eliberat pe fiii lui Francisc în schimbul unei recompense uriaşe, iar Francisc a renunţat la toate pretenţiile sale asupra Italiei. La începutul lui noiembrie, Carol şi Clement s-au întâlnit la Bologna. Carol a f ost încoronat împărat la 24 februarie şi s-a format o ligă a statelor italiene, singura omisă fiind Florenţa, pentru că refuzase restauraţia Medici. Carol a pus la dispoziţia papei o armată, care a lansat curând după aceea asediul asupra oraşului.[15]

în vreme ce Florenţa se afla sub asediu, Caterina de Medici a fost adusă înapoi de la Poggio a Caiano şi adăpostită într-o mănăstire de călugăriţe benedictine, *le Murate,* care ofereau fiicelor familiilor florentine bogate o educaţie solidă. Un jurnal ţinut de una dintre călugăriţe, Giustina Niccolini, ne spune că micuţa Caterina a f ost îndrăgită de călugăriţe, care au trimis hrană în dar compatrioţilor ei. Pe măsură ce situaţia în oraş se deteriora în timpul asediului, papa Medici şi rudele sale au devenit extrem de nepopulari. Unele capete înfierbântate o doreau pe Caterina ucisă sau expusă pe zidurile oraşu- lui ca ţintă pentru focurile de armă inamice; alţii au sugerat să fie trimisă la un bordel, în schimb, guvernul florentin a decis să o transfere către mai sigura Santa Lucia, mănăstire la care a rămas până la încheierea asediului, între timp, conducătorii oraşului s-au detaşat net de regimul Medici prin introducerea unei legislaţii puritane, care amintea de zilele austere ale lui Savonarola: multe rămă- şiţe materiale ale trecutului amintind de Medici au fost, de asemenea, vanda- lizate.[16]

Deşi Florenţa a rezistat bombardamentului inamic, a fost forţată să capituleze la 12 august 1530 datorită foametei şi ciumei. S-a convenit ca noul guvern să fie numit de împărat în patru luni. La 27 aprilie 1532, o comisie de reformă i-a înscris pe Medici în Constituţia florentină drept conducători ereditari. Signoria a fost desfiinţată, iar Alessandro de Medici a primit titlul de duce. Mama sa era o servitoare de la Roma, dar identitatea tatălui este incertă.

Se poate să fi fost Lorenzo, tatăl Caterinci sau, mai probabil, Clement VII înainte de a deveni cardinal şi papă.

în octombrie 1530, Clement VII a aranjat ca nepoata sa, Caterina, pe care nu o mai văzuse de cinci ani, să fie adusă la Roma. A întâmpinat-o cu braţele deschise şi cu lacrimi în ochi. Ca nepoată a papei, este posibil ca micuţa să fi

putut explora liberă biblioteca Vaticanului, Capela Sixtină şi grădinile, unde erau expuse sculpturi romane recent descoperite, cum ar fi *Laocoon.* Aceasta, însă, este o simplă supoziţie.

La începutul anului 1531, circula un zvon despre cardinalul Ippolito de Medici, unchiul Caterinei, care ar fi vrut să se căsătorească cu ea. Puţin mai în vârstă decât Alessandro, se considera conducătorul de drept al Florenţei, pretenţie pe care şi-ar fiîntărit-o căsătorindu-se cu tânăra sa nepoată, care era moştenitoarea legitimă a lui Lorenzo. Dar nu putea face acest lucru atât timp cât rămânea cleric. Era suficient de dornic să fie eliberat de sutană, dar Clement avea alte idei. I-a oferit beneficii generoase şi 1-a îndepărtat trimiţându-1 ca legat în Ungaria. Un portret renumit, de Tiţian, îl arată pe Ippolito purtând o ţinută ungurească elegantă de călărie, cu un diamant la pălărie; într-o mână ţine un baston, iar în cealaltă un pumnal.[18]

Papa o vedea pe nepoata sa, Caterina, drept un pion util într-un joc de diplomaţie internaţională, înaintea asediului Florenţei, un număr de posibili pretendenţi la mâna ei au fost

trecuţi în revistă de papă: Ercole d'Este, fiul ducelui de Ferrara; lacob V al Scoţiei; Henric, duce de Richmond, bastardul lui Henric VIII. în timpul asediului, Clement s-a gândit să îl răsplătească pe Philibert de Chalon, prinţ de Orania, care a condus asaltul asupra oraşului, căsătorindu-1 cu nepoata lui; dar prinţul a fost ucis înainte ca acest plan să fie pus în practică. După asediu, alte nume au fost sugerate ca posibili soţi pentru Caterina, inclusiv Federico Gonzaga, duce de Mantua, şi Guidobaldo delle Rovere, prinţ de Urbino. Cel mai serios pretendent era Francesco Sforza, duce de Milano, care avea sprijinul împăratului, dar papa nu agrea un aranjament care i-ar fi crescut dependenţa de Carol V.[19]

în această conjunctură, Francisc I a înaintat candidatura singurului său fiu, Henric, duce de Orleans. Gabriel de Gramont, episcop de Tarbes, a fost trimis la Roma în 1531, cu instrucţiuni pentru a iniţia discuţia asupra problemei.

O schiţă de contract, întocmită la 24 aprilie, menţiona că, până la vârsta necesară consumării căsătoriei, Caterina va locui la curtea franceză. Papa urma să îi dea o zestre care includea Pisa, Leghorn, Reggio şi Modena, împreună cu Parma şi Piacenza. Avea să îl ajute pe Henric să recucerească Milanul şi Genova, şi să sprijine recucerirea oraşului Urbino.

în iunie 1531, s-a aflat de la Roma că Clement acceptase contractul, dar nu avea să o trimită pe Caterina în Franţa înaintea căsătoriei. La reîntoarcerea în Paris, în iulie, Gramont 1-a îndemnat pe Francisc să trimită neîntârziat la Roma un ambasador învestit cu putere. Regele 1-a ales pentru această misiune pe cardinalul Fran9ois de Tournon, un diplomat experimentat şi văr îndepărtat

al Caterinei. El a părăsit curtea franceză la 6 august, sperând să ajungă la Roma până la jumătatea lui septembrie, dar s-a îmbolnăvit pe drum şi a decis să rămână în Franţa pe timpul iernii.[20] între timp, Henric VIII şi Francisc s-au întâlnit la Boulogne şi au format o alianţă. Deşi orientată clar împotriva turcilor, aceasta era, de fapt, destinată a face presiuni asupra papei pentru a accepta divorţul lui Henric VIII de Caterina de Aragon. Cei doi monarhi au hotărât să îl abordeze împreună pe Clement. Tournon şi-a continuat, în consecinţă, misiunea în Italia, de data aceasta în compania lui Gramont, acum, de asemenea, cardinal; ei au fost instruiţi să propună o întâlnire între papă şi regii Angliei şi Franţei.

Clement VII a petrecut iarna la Bologna, negociind cu împăratul. Deşi dornic să nu îl jignească, spera, totuşi, că prezenţa cardinalilor francezi avea să întărească rezistenţa la cererile lui Carol. Au ajuns la Bologna la 3 ianuarie 1533 şi, curând, 1-au putut informa pe Francisc I despre progrese. La 10 ianuarie, i-au scris că papa Clement fusese de acord să îl întâlnească, cu condiţia ca această întâlnire să fie ţinută secretă faţă de împărat. La 21 ianuarie, au anunţat că papa acceptase căsătoria dintre Caterina şi ducele de Orleans.[21]

în 1532, Caterina s-a întors la palatul Medici din Florenţa, care era administrat de un membru de familie în vârstă, Ottaviano de Medici. Guver- nanta ei era Măria Salviati, văduva lui Giovanni della Bande Nere. Ca soră a ducelui, Caterina a asistat la multe ceremonii publice şi festivaluri, în primăvara lui 1533, a fost printre tinerele care au întâmpinat-o pe Margareta de Austria, viitoarea ducesă. Vizita ei a fost sărbătorită cu focuri de artificii, lupte cu tauri şi un banchet magnific. Din nefericire, nu se ştie aproape nimic despre educaţia Caterinei. A început să înveţe franceza în 1531 şi se poate să fi fost capabilă să o vorbească şi să o scrie când a părăsit Florenţa, doi ani mai târziu. De asemenea, ştia puţină greacă şi latină şi a continuat să studieze aceste limbi în Franţa.[22]

Cam tot atunci, portretul Caterinei a fost pictat de Sebastiano del Piombo, Giorgio Vasari şi, posibil, Bronzino. Un ambasador veneţian a descris-o ca fiind micuţă şi subţire, fără trăsături fine, şi cu ochii bulbucaţi care apăreau şi la alţi membri ai familiei. Totuşi, pare să fi fost răutăcioasă, într-o zi, pe când picta portretul ei pentru regele Franţei, Vasari a ieşit să prânzească, lăsând *pânza* nesupravegheată. Caterina şi câţiva prieteni s-au furişat în cameră si, punând mâna pe pensulele artistului, au început să adauge lucrării culori vii. El nu a părut supărat, „îi sunt atât de devotat...", scria el unui prieten, „datorită calităţilor ei speciale şi afecţiunii pe care nu mi-o poartă doar mie, ci întregii naţiuni, încât o ador, dacă pot spune aşa, la fel cum cineva adoră sfinţii din Cer."[23]

Pregătirile pentru nunta Caterinei au intrat în linie dreaptă. La 23 iulie, s-a aflat la Roma că

regele Franţei se îmbolnăvise grav, pe când călătorea prin Provence. Aceasta a fost urmată de altă ştire, conform căreia ducele de Savoia, sub presiunea lui Carol V, refuzase să permită folosirea Nişei ca loc pentru întâlnirea dintre rege şi papă. Totuşi, acestea au fost lucruri minore. La 28 august, Caterina a primit în dar bijuterii minunate de la Francisc I. Zestrea ei fusese pregătită cu atenţie de negociatorii francezi şi papali. Clement i-a dat 100 000 de scuzi de aur, plus încă 30 000 de scuzi în schimbul drepturilor ei asupra patrimoniului Medici. Aceşti bani aveau să fie plătiţi în trei rate egale. De la Francisc, Caterina a primit o rentă anuală de 10 000 livre şi castelul de la Gien.

O clauză din contract enumera obiectele din trusoul său, cum ar fi dantelă fină, materiale scumpe, perdele din ţesătură de aur şi multe bijuterii. Un împrumut forţat de 35 000 de scuzi pe care ducele Alessandro îl aplicase Florenţei pentru refacerea fortificaţiilor a ajutat la plata trusoului. Caterina Cibo, strămătusa Caterinei, a sosit de la Roma pentru a ajuta la pregătirea sa. Ea i-a scris Isabellei d'Este, cerându-i pieptare şi fuste, şi a cumpărat, de asemenea, cearşafuri de mătase neagră. De la papă, Caterina a primit bijuterii estimate la valoarea de 27 900 scuzi de aur, inclusiv o centură de aur bătută cu rubine şi diamante şi unele din cele mai mari perle văzute vreodată.[24]

Caterina a părăsit Florenţa la l septembrie, după ce a dat un banchet de rămas-bun pentru principalele doamne ale oraşului, însoţită de Măria Salviati, Caterina Cibo, Paola Rucellai şi Filippo Strozzi, a sosit la 6 septembrie la Spezia. De aici, vărul ei, ducele de Albany, a transportat-o pe vasul său la Villefranche, unde l-a aşteptat pe papă să sosească. Clement a plecat din Roma la 9 septembrie, cu treisprezece cardinali, inclusiv, Ippolito de Medici, ai căror paji erau îmbrăcaţi în turci, înarmaţi cu arcuri şi paloşe. Albany a asigurat, din nou, transportul la Villefranche, unde Clement a sosit la 9 octombrie. Două zile mai tîrziu, flota lui, cu Caterina la bord, sosea la Marsilia, unde a fost întâmpinată de o flotilă de mici ambarcaţiuni purtând nobili şi muzicieni francezi.

Când flota papală a intrat în port, bateriile de tunuri au tras o salvă de bun- venit. Mareşalul Montmorency l-a condus pe Clement la „grădina regelui", lângă mănăstirea Saint-Victor, unde l-au întâmpinat patru cardinali francezi şi mulţi alţi clerici. La 12 octombrie, a intrat în Marsilia, la *sedia gestatoria,* în urma unui cal alb, care purta sfânta binecuvântare. Papa era urmat de cardinali, călărind pe catâri, şi de Caterina, escortată de nobili şi nobile. Pentru papă fusese pregătit un palat temporar, lângă vechiul palat al conţilor de Provence, unde avea să locuiască Francisc; cele două palate erau legate printr-un pod de leriin. Drumul de dedesubt a fost închis pentru a forma o cameră mare de

audienţe şi o sală de recepţii. Apartamentele din ambele palate fuseseră împo- dobite cu tapiserii şi mobilă împrumutată pentru această ocazie de la Luvru şi din alte palate regale.

La 13 octombrie, Francisc I a sosit şi s-a prosternat la picioarele Sfântului Părinte. Cei doi au trecut imediat la treabă, dar singurul indiciu pe care îl avem despre natura convorbirilor lor este un proiect de înţelegere scris de Francisc, anticipând o alianţă ofensivă. Alte subiecte discutate, cu siguranţă, au fost răspân- direa ereziei în Franţa, convocarea Consiliului General al Bisericii, şi divorţul lui Henric VIII. între timp, au început festivităţile nupţiale. La 27 octombrie, s-a semnat contractul pentru căsătoria Caterinci; în ziua următoare, ea şi Henric s-au căsătorit cu mare pompă, în noaptea aceea, tinerii căsătoriţi, amândoi în vârstă de paisprezece ani, au fost conduşi de regina Eleonora şi doamnele ei de companie într-o somptuoasă cameră nupţială, unde se presupune că şi-au consumat căsătoria în prezenţa lui Francisc, care a declarat că „fiecare a arătat valoare în înfruntare". Dimineaţa următoare, Clement i-a găsit încă în pat şi a remarcat expresiile lor satisfăcute.[25]

Sărbătorile s-au completat cu un schimb de cadouri. Clement i-a dat lui Francisc o casetă minunată cu feţe de cristal, gravată de Valerio Belii, înfăţi- şând scene din viaţa lui Christos; de asemenea, un corn de unicorn (de fapt, un colţ de narval). Unicornul era considerat în mod tradiţional capabil să alunge creaturile otrăvitoare din fântâni şi să le purifice apele prin scufundarea cornului. Un comentariu din secolul al*XVII-lea explică: „Papa Clement VII i-a făcut [lui Francisc] cadou un corn de unicorn, care alungă otrăvurile, pentru a-1 face să înţeleagă că trebuie să îşi apere regatul de erezie."[26] Francisc i-a dat papei o tapiserie flamandă înfăţişând Cina cea de Taină. El a distribuit, de asemenea, pensii cardinalilor din anturajul papal. Ippolito de Medici a primit un leu îmblânzit pe care corsarul barbar Barbarossa îl oferise recent regelui.

La 7 noiembrie, Clement a învestit patru cardinali francezi, întâlnirea s-a sfârşit la 12 noiembrie,

când Francisc şi curtea sa au pornit către Avignon. Plecarea papei a fost amânată până la 20 noiembrie. Călătorind pe mare, el s-a întors la Roma la 11 decembrie.[27]

NOTE

1 J.R. Hale. *Florence andthe Medici: the Pattern of Control* (Londra, 1977), pp.15-20.

2 *Ibid.,pp.* 20-42.

3 *Ibid.,pp. 43-48.*

4 Ibid.,pp. 49-75.

5

CATERINA DE MEDICI

5 Ibid.,p. 99.

6 R.J. Knecht, *Renaissance Warrior and Patron: The reign ofFrancis I* (Cambridge, 1994), pp. 62-68, 79-83.

7 A. de Reumont şi A. Baschet, *La jeunesse de Catherine de Medicis* (Paris, 1866), p. 251.

8 J.-H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), p. 3.

9 Ambele picturi se află acum la Luvru. Vezi C. Scallierez, *Francois l" et şes artistes* (Paris, 1992), pp. 106-109. Picturile au fost dăruite, de fapt, lui Francisc la Nantes de către legatul papal, cardinalul Bibbiena. *Sfânta Familie* a fost un cadou pentru regina Claudia.

10 *Memoires du marechal de Florange,* ed. R. Goubaux şi P.A. Lemoisne (Paris, 1913), i. 222-226; *Journal de Jean Barillon, secretaire du chancelier Duprat,* 1515-1521, ed.

11 P. de Vaissiere (Paris, 1897-1899), ii. 85.

12 Mariejol, p. 7.

13 Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 175-177,182.

14 H. Hibbard, *Michelangelo* (Harmondsworth, 1978), pp. 177-196.

15 Hale, *Florence and the Medici,* pp. 113-116.

16 Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 253-260, 272-274, 278-285.

17 Mariejol, pp. 11-14.

18 Hale, *Florence and the Medici,* pp. 118-124.

19 Mariejol, pp.15-16; I. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), pp. 44-45.

20 Portretul lui Ippolito, de Tiţian, este acum la muzeul Pitti, din Florenţa.

21 Cloulas, *Catherine,* p. 46.

22 M. Francois, *Le cardinal Francois de Tournon* (Paris, 1951), pp. 94-97.

23 *Ibid.,pp.* 98-105.

24 K. Gebhardt, „Catherine de Medicis (1519-1589) et la langue francaise" în *Henri III et son temps,* ed. R. Sauzet (Paris, 1992), p. 23.

25 Mariejol, pp. 19-20; Cloulas, *Catherine,* p. 49.

26 Cloulas, *Catherine,* pp. 50-51.

27 Nunta Caterinci este imortalizată într-o pictură din ciclul de Giorgio Vasari din *Sala di Clemente VII* din Palazzo Vecchio, Florenţa, în afară de mire şi mireasă, aceasta îi înfăţişează pe papa Clement şi Francisc I, Măria Salviati, cardinalul Ippolito de Medici şi piticul regelui, Gradasso. Vezi Janet Cox-Rearick, *The Collection ofFrancis I: Royal Treasures* (New York, 1995), p. 78.

28 BN, ms. Fr. 10422, f. 22, citat de Cox-Rearick, *Collection of Francis I,* p. 81.

29 Cloulas, *Catherine,* pp. 53-58; Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 299-302; Reumont şi Baschet, *La jeunesse,* pp. 325 ff; Le P. Hamy, *Entrevue de Francois Ier avec Clement VII ă Marseille, 1533* (Paris, 1900); L. von Pastor, *The History of the Popes,* trad.

30 F. Antrobus şi R. Kerr (Londra, 1891-1933), x. 229-237.

31

II

SOŢIA DELFINULUI (1533-1547)

Caterina de Medici avea să petreacă următorii paisprezece ani la curtea socrului său, Francisc L în 1533, el avea treizeci şi nouă de ani şi se afla pe tron de optsprezece ani. Lăsase în urmă cel mai mare triumf al său, bătălia de la Marignano, cea mai mare înfrângere, bătălia de la Pavia, şi umilitoarea întemniţare în Spania, în 1529, semnase tratatul de pace de la Cambrai cu marele său inamic, împăratul Carol V. Ca rezultat, îşi recuperase cei doi fii, Francisc şi Henric, care îi luaseră

locul ca ostatici în Spania. De asemenea, o luase pe sora lui Carol, Eleonora de Portugalia, drept a doua soţie (prima, Claudia de Franţa, murise în 1524). Totuşi, situaţia internaţională era departe de a fi liniştită: Francisc continua să tânjească după ducatul Milanului şi, în ciuda tratatului de pace, căuta orice prilej ca să îl pună în dificultate pe împărat. I se dăduse o şansă să se amestece în treburile Germaniei prin reforma luterană, care constituia o provocare serioasă a autorităţii împăratului. Apropiindu-se de papa Clement VII, Francisc a căutat prietenia prinţilor şi oraşelor protes- tante. A complotat, de asemenea, cu sultanul otoman Soliman Magnificul, între timp, în Franţa, atenţia regelui a fost acaparată de probleme de alt gen. în primul rând, avea nevoie de bani pentru a-şi plăti armata şi diplomaţii. Deoarece veni- turile din impozite erau insuficiente pentru a-i acoperi nevoile, era obligat să recurgă la diverse mijloace fiscale: a creat şi vândut funcţii, a înstrăinat domenii regale, a obţinut împrumuturi şi a impus impozite forţate asupra oraşelor şi Bisericii. O altă problemă din ce în ce mai îngrijorătoare era creşterea protestan- tismului în Franţa. Uniformitatea religioasă era considerată esenţială pentru unitatea politică; orice disensiune religioasă aducea a nesupunere, chiar a trădare.

în calitatea sa de „Cel mai creştin rege", Francisc era hotărât să elimine erezia, dar în fazele iniţiale acest lucru nu era uşor de definit. Regele era sfâşiat între simpatia pentru noile învăţături, exemplificate de scrierile lui Erasm din Rotterdam şi Jacques Lefevre d'Etaples, şi datoria sa de a apăra dreapta-credinţă.[1]

CATERINA DE MEDICI

în esenţă, acesta era fondul social şi religios în care Caterina de Medici şi-a petrecut primii ei ani la curtea franceză. Ca tânără, era, probabil, mai interesată de mediul apropiat şi de oamenii cu care intra zilnic în contact. Socrul ei, Francisc I, era un bărbat înalt, solid, care putea fi fermecător şi vorbăreţ, dar în acelaşi timp extrem de autoritar. Mai presus de orice, era un om de acţiune, pasionat de lupte şi vânătoare; dar, de asemenea, îi plăceau arta, lite- ratura şi muzica, şi era unul dintre patronii de frunte ai Renaşterii la nord de Alpi. Castelele minunate pe care le-a construit în valea Loarei şi în jurul Parisului sunt mărturia interesului său pasionat pentru arhitectură. Totuşi, în imaginea populară, Francisc este prezent în primul rând ca un mare amant.

Gustul lui pentru arta erotică pare să fi reflectat viaţa sa privată. A doua lui căsătorie, ca atâtea alte mariaje regale ale vremii, a fost hotărâtă pe criterii politice: Eleonora nu a câştigat niciodată un loc în inima lui. Ea a fost eclipsată de la început de amanta oficială, Anne de Pisseleu, ducesă de Etampes, dar Francisc avea, de asemenea, o „trupă veselă" de doamne, care îl însoţeau la vânătoare. Printre alte doamne de la curte, ieşea în evidenţă sora regelui, Marguerite, autoare a *Heptameronului,* o culegere de povestiri imitând *Decame- ronul* lui Boccaccio, şi a diverse poezii religioase. Ea a avut o credinţă evanghe- lică puternică, deşi nu s-a disociat niciodată în mod oficial de Biserica Catolică[2]

Generaţia Caterinci era reprezentată la curte de cei trei fii ai regelui, Frangois (Francisc), Henri (Henric II) şi Charles, şi de cele două fiice, Madeleine şi Marguerite. Delfinul Francisc, în vârstă de cincisprezece ani, şi Henri (soţul Caterinci) se întorseseră recent din Spania, unde fuseseră ţinuţi ostatici timp de aproape patru ani. Fuseseră trataţi prost, iar Henric, în special, pare să nu- 1 fi iertat niciodată pe Carol V. Francisc I avea speranţe mari în privinţa fiului său cel mai mare, care era deja comparat cu Ludovic XII, „părintele poporului".

Unul dintre motivele turneului regal extins din 1532 era să îl prezinte pe delfin viitoarelor sale domenii şi viitorilor săi supuşi. La Rennes, tânărul şi-a îndeplinit impecabil îndatoririle ducale, câştigând simpatia tuturor. Fratele său, Henri, era mai implicat în afacerile externe: fiind abia al doilea la rând pentru tron, prezenta mai puţine riscuri ca partener diplomatic. După căsătorie, a devenit o persoană-cheie în convorbirile referitoare la viitorul Milanului. Deşi ambii prinţi erau încă adolescenţi, fiecare avea deja un mic grup de clienţi. Al treilea fiu, Charles, duce de Angouleme, avea de-abia unsprezece ani în 1533. El nu împărtăşise întemniţarea fraţilor săi şi, poate din acest motiv, era mai puţin predispus la melancolie; pare să fi fost cu mult mai extrovertit.[3]

. SOŢIA DELFINULUI (1533-1547)

Caterina pare să se fi adaptat bine la noul său mediu, îl admira pe socrul său şi, mult mai târziu, când ea însăşi avea să guverneze Franţa, 1-a citat în faţa copiilor săi ca exemplu de urmat pentru curte şi

guvernare. Cât despre Francisc, părea să-i fi plăcut Caterina. Ea îi împărtăşea gustul pentru spaţiile libere şi se pare că era o călăreaţă remarcabilă. Ei i se atribuie meritul introducerii şeii laterale în Franţa, înainte de aceasta, femeile foloseau o şa numită *sambue,* care era un fel de fotoliu în care şedeau lateral, cu picioarele sprijinite de o scândură. Aceasta însemna că puteau merge doar în buiestru. Acum, femeile puteau să călărească la fel de repede ca bărbaţii.[4] La cererea Caterinci, ea 1-a însoţit pe Francisc peste tot, împreună cu „trupa veselă", în martie 1537, a fost una dintre prinţesele care i-au scris regelui după ce a capturat Hesdinul.

Scrisoarea, probabil scrisă de Margareta de Navarre, este o mărturie elocventă a dragostei lor pentru rege. Descrie teama lor la gândul că i s-ar putea întâmpla ceva şi bucuria intensă la aflarea victoriei. Ele cer să li se permită să îl vadă oricând doreşte.[5]

Caterina era capabilă să împărtăşească viaţa literară de la curtea lui Francisc. Stăpânea bine limba franceză, deşi o scria fonetic şi nu si-a pierdut niciodată accentul italian. Deşi nu a folosit niciodată latina în corespondenţă, aceasta nu înseamnă că nu cunoştea limba. Cu siguranţă, ştia şi ceva greacă, în 1544, trimisul florentin Bernardino de Medici, scria despre uimitoarele ei cunoştinţe în această limbă *(che fa stupire ogni uomo).*[6] Caterina poate să fi fost educată de marele elenist francez Pierre Danes. Totuşi, cunoştinţele sale ştiinţifice sunt cele care au stârnit admiraţia lui Ronsard, care a elogiat într-un poem priceperea ei la geografie, fizică şi astronomie.[7] în această privinţă, Caterina ar fi fost neobişnuită între doamnele de la curtea franceză, ale căror interese în materie de studiu tindeau să fie literare.

Sora regelui, Margareta de Navarra, afirmă în prologul la *Heptameron* că gândul de a scrie povestiri modelate după cele ale lui Boccaccio aparţinea Caterinei şi prietenei ei apropiate, fiica lui Francisc I, Marguerite, dar că au dorit ca, spre deosebire de ale lui, acestea să fie „poveşti adevărate". Ele au inten- ţionat să strângă zece buni povestitori, dar delfinul le-a sfătuit să nu apeleze la „oameni de litere", care ar fi putut sacrifica adevărul în favoarea efectului.

Totuşi, proiectul a fost abandonat deoarece au intervenit afaceri mai impor- tante, în Italia secolului al XVI-lea, orice fel de poem era cântat de patru, cinci, şase sau opt voci, cu un acompaniament instrumental. Moda s-a răspândit în.

curând în Franţa. Compozitori ca Janequin au pus pe note traducerea lui Clement Marot a primilor treizeci din *Psalmii* lui David. Asemenea cântece

au devenit populare la curte şi delfinul era deosebit de entuziasmat. Punea să i se cânte sau le cânta el însuşi cu acompaniamentul viorilor, violelor, spinetelor şi flautelor. El şi fiecare membru din cercul lui a ales câte un *Psalm* personal.

Cel al Caterinci era *„Vers l'Eternel des oppressez le Pere/Je m'en irai...".* Totuşi, în curând cântarea *Psalmilor* a devenit atât de populară în rândul protestanţilor, încât practica a devenit suspectă. Curtea i-a abandonat în favoarea poemelor erotice ale lui Horaţiu.[9]

Caterina trăise viaţa de curte la Roma şi Florenţa. Petrecuse ceva timp cu unchii ei papali, Leon X şi Clement VIL Deşi curtea lor era populată în principal de funcţionari şi ceremoniile erau mai mult religioase, era departe de a fi austeră. Leon adora muzica şi vânătoarea; de asemenea, îi plăceau mima vulgară şi spectacolele scabroase. Clement avea mai multă demnitate, împărtăşind gusturile multora dintre prinţii renascentişti. Curtea florentină a lui Alessandro de Medici era mai modestă decât curtea papală: îi lipseau tradiţiile sau eticheta şi era limitată la Palazzo Medici din Via Larga; ducele avea, pur şi simplu, mai mulţi tovarăşi decât alţi nobili florentini şi, de asemenea, avea propria sa gardă de corp.[10] Curtea Franţei era diferită, atât prin valoare, cât şi prin măreţie: numeroşi prinţi, funcţionari de stat, prelaţi, nobili şi consilieri se învârteau în jurul monarhului şi îl urmau în turneele prin regat. Franţa avea, de fapt, două capitale: toate deciziile importante erau luate de rege şi de consiliul său şi curtea, oriunde s-ar fi aflat, era aceea la care ambasadorii străini îşi prezentau acreditările şi la care soseau petenţii căutând o pensie, un beneficiu sau o funcţie.

CURTEA LUI FRANCISC I

Este imposibil de afirmat cât de mare era curtea Franţei la un moment dat, deoarece populaţia sa fluctua; în general, în vreme de pace era mai mare decât în vreme de război, când regele

şi capii nobilimii plecau, lăsând în urmă o ceată de femei, bătrâni şi clerici. Chiar şi în timp de pace, populaţia sa era variabilă, în timpul deplasării prin regat, nobilii dintr-o regiune rămâneau câteva zile, apoi plecau, pentru a fi înlocuiţi de nobili din altă regiune. Numai cei mai mari nobili îşi permiteau să rămână la curte perioade lungi, pentru că traiul acolo nu era ieftin. Mai mult, multora le plăcea să meargă acasă, la propriile domenii. Chiar şi aşa, curtea era, în medie, de mărimea unui oraş mic, să spunem, de zece mii de oameni. Când Francisc a devenit o persoană-cheie

la sud de Alpi, italienii s-au revărsat la curtea sa, căutând protecţie sau sprijin, în acelaşi timp, mulţi francezi s-au dus în Italia ca ostaşi, administratori sau diplomaţi. Ei au remarcat că femeile erau privite ca o podoabă esenţială a socie- tăţii de la curte şi că, de asemenea, se acorda o atenţie mare literaturii şi artelor, în lumina experienţei lor, curtea Franţei a dobândit rafinament şi eleganţă.

Francisc dorea ca doamnele sale să fie tot atât de frumoase şi la modă ca şi surorile lor italiene. El a rugat-o pe Isabella d'Este să îi trimită păpuşi îmbrăcate în cele mai recente modele mantovane, care puteau fi copiate şi purtate de propriile sale doamne. De asemenea, a rugat-o să îi trimită săpunuri renumite şi alte cosmetice. Francisc, care era pe jumătate italian şi vorbea limba fluent, avea mulţi italieni în personal, inclusiv muzicieni şi grăjdari. în grajdurile sale se găseau mulţi cai italieni de rasă, unii fiind cadouri de la ducele de Mantova.

Astfel, Caterina a găsit multe lucruri familiare la curtea franceză. Ca noră a regelui, avea propria sa gospodărie şi propria sa suită de dame de companie şi servitori.

Totuşi, un aspect de la curtea lui Francisc se poate să o fi surprins pe Caterina. Spre deosebire de curţile italiene, a rămas peripatetică, aşa cum fusese în Evul Mediu.[n] Erau mai multe motive pentru aceasta. Franţa fiind un regat imens, era mai uşor pentru curte să îşi găsească hrana acolo unde se producea, decât să o aducă de departe. Regele avea nevoie, de asemenea, sa se arate supu- şilor săi şi să îşi afişeze autoritatea, în fiecare an încerca să viziteze o seamă de noi provincii: când vizita pentru prima oară un oraş, i se pregătea o intrare solemnă *(entree joyeuse).* Cetăţenii de frunte îl întâmpinau în afara zidurilor şi îi ofereau un dar în schimbul confirmării privilegiilor lor. Regele intra apoi, călare, în oraş sub un baldachin, pe străzi care fuseseră curăţate şi decorate pentru eveniment. Faţadele caselor erau acoperite cu tapiserii şi în diferite puncte erau puse în scenă *tableaux vivants.* Puteau fi ridicate monumente tem- porare, cum ar fi arcuri de triumf, purtând motouri şi simboluri care să flateze oaspetele regal. Un alt motiv pentru deplasarea curţii era pasiunea regelui pentru vânătoare. O singură pădure nu îl satisfăcea: el dorea să aibă cât mai multe specii de animale cu putinţă.

Curtea era ca o armată în marş. Cuprindea un număr imens de oameni şi cai. în *Autobiografia* sa, Benvenuto Cellini ne spune că uneori curtea avea 18 000 de cai, iar alt martor contemporan vorbeşte de grajduri construite pentru 24 000 de cai şi măgari. Totuşi, doar cei mai importanţi curteni călătoreau în şa; unele doamne călătoreau în trăsuri şi mulţi servitori trebuiau să meargă pe jos. Trăsurile duceau însemnul curţii, mobilă şi tapiserii, pentru că doar palatele

vizitate cu regularitate erau mobilate permanent: celelalte erau lăsate goale şi mobilate numai pe durata şederii. Regele putea sta într-unul din castelele proprii sau putea fi oaspetele unui nobil sau prelat, sau putea sta la o mănăstire ori un han. Numai curtenii privilegiaţi şedeau sub acelaşi acoperiş cu el; ceilalţi trebuiau să îşi caute alte locuinţe într-o zonă largă sau să doarmă în corturi.[12] Putem presupune că, în calitate de prinţesă regală, Caterina era scutită de asemenea greutăţi.

Mişcările curţii de după căsătoria Caterinci sunt cunoscute cu precizie.

De la Marsilia, a călătorit la Lyon. După ce a petrecut Crăciunul la Pagny, casa amiralului Chabot, s-a mutat la începutul lui 1534 la Dijon, Joinviile şi Troyes.

Apoi s-a reîntors la Paris. Spre sfârşitul anului s-a aflat la Fontainebleau, Saint-Germain-en-Laye şi Amboise.[13] Francisc se afla la castelul Amboise pe 18 octombrie 1534, când nişte protestanţi radicali au afişat panouri tipărite *(placards)* în diferite locuri publice din Paris şi alte oraşe, atacând ritul catolic; se spune că unul dintre ele a fost afişat pe uşa dormitorului său. Afacerea panourilor, după cum a fost numit acest eveniment, a provocat o campanie de persecuţii sălbatice în Franţa, în ianuarie 1535, după întoarcerea sa din capitală, curtea a luat parte la o imensă procesiune religioasă în care au fost expuse numeroase relicve preţioase. Caterina a fost, probabil, printre doamnele nobile care au

asistat la eveniment şi au participat la slujba de la Notre-Dame şi la un banchet organizat la palatul episcopului. Francisc a ţinut o cuvântare în care i-a chemat pe toţi la lupta împotriva ereticilor. Astfel, deşi tânără, Caterina trebuie să fi devenit conştientă de criza religioasă în creştere în Franţa.[14]

în timpul turneelor lui Francisc I, Caterina trebuie să fi văzut unele dintre castelele pe care el le comisionase şi care erau încă în construcţie. Unul dintre cele mai noi era situat în Bois de Boulogne, în afara zidurilor Parisului. Deşi era oficial denumit castelul de la Boulogne, a devenit cunoscut drept castelul Madrid. Era o clădire relativ mică, iniţial concepută drept cabană de vânătoare.

Neobişnuit, nu avea nici curte, nici şanţ de apărare. Stilul cuprindea trăsături franceze şi italiene. Acoperişurile ascuţite şi scările în spirală erau tradiţionale franceze, dar şirurile orizontale de logii care înconjurau întreaga clădire pe două rânduri erau tipic italiene, ca şi decoraţiile din teracotă glazurată în culori vii.

Unul dintre artiştii cărora li se datorează aceasta era Girolamo della Robbia, membru al unei faimoase familii florentine de ceramişti.[15] El era cel mai tânăr fiu al lui Andrea della Robbia şi strănepotul lui Luca, sculptorul celebrei *Galerii cantatoare* din catedrala din Florenţa, în 1431, ca şi a numeroase basoreliefuri ale Fecioarei cu Pruncul, care împodobeau alte clădiri florentine.

1

SOŢIA DELFINULUI (1533-1547)

La Fontainebleau, cel mai important castel construit de Francisc după 1528, Caterina va fi găsit alte amintiri din ţinutul ei natal. Aici, decoraţiunile interioare au fost executate începând din 1531 de doi artişti italieni, Giovanni- Battista Rosso şi Francesco Primaticcio. Aceştia doi au inventat un stil constând într-o combinaţie iscusită între pictură şi stucatură. Rosso a fost un alt florentin care ajunsese sub influenţa lui Michelangelo şi Rafael. Opera sa este vizibilă azi în *Galerie Francois F^r* la Fontainebleau, o galerie lungă, decorată pe ambele părţi cu picturi murale, înfăţişând subiecte mitologice adesea obscure, încadrate de stuc, inclusiv nuduri, amoraşi, ghirlande de fructe şi împletituri în relief.

Iconografia galeriei este clar concepută pentru a glorifica monarhul conducător.

Arta lui Primaticcio este mai puţin reprezentată la Fontainebleau, o mare parte fiind distrusă în secolul al XVIII-lea. Totuşi, în vremea Caterinei, era foarte evidentă, în special în sala de bal şi în *Galerie d' Ulysse.* în 1540, artistul a fost trimis la Roma, într-un demers de colecţionare de artă pentru rege, care 1-a adus în contact cu sculptura antică şi arta lui Parmigianino. La întoarcerea la Fontainebleau, şi-a dezvoltat un stil de desen figurativ ilustrat de nudurile feminine longiline din *Chambre de la duchesse d'Etampes.*[16]

Francisc I nu era numai un mare constructor, ci şi un mare colecţionar de artă[17]. Printre agenţii lui se numărau doi italieni: Battista Della Palia şi Pietro Aretino. Activităţile lui della Palia erau strâns legate de politica florentină. El trăise în Franţa ca exilat politic între 1522 şi 1527 şi îi dăruise Margaretei de Angouleme un portret al lui Savonarola, împreună cu scrierile complete ale călugărului, în 1528, s-a întors în Franţa ca trimis al republicii florentine, şi a fost rugat de Francisc să cumpere antichităţi şi lucrări de artă. Printre statuile trimise de della Palia regelui se aflau statuia *Naturii,* de Tribolo (aflată acum la Fontainebleau), *Mercur ţinând un flaut* a lui Bandinelli, şi *Hercule* al lui Michelangelo, o lucrare timpurie a artistului, care se aflase în Palazzo Strozzi şi acum era aşezată ca parte componentă a unei fântâni la Fontainebleau. O altă lucrare obţinută de della Palia pentru Francisc era *Moise şi fiicele lui Jethro,* aflată acum în galeria Uffizi. Della Palia a fost întemniţat de Medici în 1529 şi a murit în anul următor.[18] Totuşi, chiar şi fără ajutorul lui, Francisc a continuat să adauge lucrări florentine la colecţia sa, inclusiv *Leda şi lebăda* lui Michelangelo (în prezent pierdută) şi, posibil, *Venus şi Cupidon* a lui Bronzino (aflată acum în National Gallery, la Londra).

Sculptura a intrat în colecţia regală mai târziu decât pictura, în 1541, Primaticcio s-a întors de la Roma cu câteva mulaje de ghips ale statuilor antice, în special din colecţia papală de la Belvedere. Aproape sigur, Caterina trebuie

să fi văzut originalele la Vatican în timpul copilăriei, între ele se aflau *Ariadna, Laocoon, Apollo*

Belvedere, Venus din Cnidos, Hercules Commodus şi *Tiber.*

Ele au fost transformate în bronzuri de Vignola, care a înfiinţat o topitorie la Fontainebleauîn 1541. Statuile, iniţial expuse în *Galerie Franţois F^r,* erau foarte admirate de rege şi suita sa.

Unele dintre cele mai valoroase obiecte din colecţia lui Francisc I erau produse de Benvenuto Cellini, aurarul şi sculptorul florentin. El a obţinut gloria nemuritoare nu numai datorită creaţiilor sale artistice, ci *şi Autobiografiei,* care oferă o imagine unică a patronajului artistic al lui Francisc I. Cellini a vizitat Franţa de două ori, în 1537 şi 1540. Prima vizită s-a dovedit o dezamăgire, deşi a obţinut patronajul cardinalului Ippolito d'Este, viitorul cardinal de Ferrara, un alt italian de vază de la curtea franceză. A doua vizită a lui Cellini a durat cinci ani. I-a fost dat un mic atelier în *Petit Nestleo* clădire medievală din Paris, pe malul stâng al Senei, iar una dintre primele sale lucrări pentru rege a fost o statuie de argint a lui Jupiter, una dintre cele douăsprezece statui în mărime naturală ale zeilor, pe care Francisc intenţiona să le folosească drept cande- labre, într-o zi, Cellini lucra la statuie, când a fost vizitat de rege şi de membri ai curţii, inclusiv Caterina. între lucrările produse de artist pentru Francisc se afla şi faimoasa solniţă, aflată acum la Viena.[19]

ANI GREI

Căsătoria Caterinci a fost un eşec de la început. Fusese încheiată din motive politice. Prin formarea unei alianţe cu papa Clement VII, Francisc sperase, evident, să îşi consolideze şi să îşi lărgească posibilităţile în Italia; dar Clement s-a îmbolnăvit curând după întoarcerea în Roma de la Marsilia şi a murit la 25 septembrie 1533. în conclavul de succesiune, facţiunea pro-franceză, condusă de Jean de Lorena, si-a făcut cunoscută opoziţia faţă de orice candidat favorabil împăratului, dar era gata să accepte unul neutru. Clement îl desem- nase în mod repetat pe Alessandro Farnese, Decan al Sfântului Colegiu, ca succe- sorul cel mai potrivit. Faptul că Farnese avea şaizeci şi şapte de ani şi o sănătate precară l-a favorizat în detrimentul cardinalilor mai tineri. La 12 octombrie, a fost ales şi a luat numele de Paul III. Alegerea unui papă Farnese, deşi binevoitor faţă de Franţa, a distrus acel *raison d'âtre* al căsătoriei Caterinci. Statutul ei a fost redus imediat la cel al unei străine de origine relativ modestă. Se presupune că Francisc I ar fi spus: „Fata mi-a fost dată goală-goluţă" [20]. Conform unui

SOŢIA DELFINULUI (1533-1547)

document veneţian din 1535, întreaga Franţă dezaproba căsătoria ei, iar poziţia Caterinci a devenit curând şi mai dificilă datorită unei tragedii care a căzut asupra familiei regale. La 10 august 1536, delfinul Francisc a murit pe neaşteptate la Tournon, după ce a băut un pahar de apă rece ca gheaţa. De-abia terminase de jucat o partidă agitată de tenis cu secretarul său, Sebastiano de Montecuculli, şi era destul de încins. S-a stabilit că murise din cauze naturale; dar contempo- ranii au bănuit un complot şi Montecuculli a fost acuzat de otrăvirea delfinului.

Unii credeau că omorul a fost instigat de împăratul Carol V, în timp ce imperialiştii căutau vinovaţi mai aproape de casă. Ei l-au indicat pe Henric, fratele mai tânăr al delfinului, şi pe soţia acestuia, Caterina, care aveau cel mai mult de câştigat din moartea lui. Nu a existat nici o dovadă clară care să susţină vreuna dintre aceste acuzaţii. Totuşi, Montecuculli a fost judecat, obligat să îs i recunoască vina sub tortură şi executat public la Lyon[21].

înmărmurit de moartea delfinului, Francisc a trebuit să înfrunte perspec- tiva de a fi succedat la tron de Henric, a cărui soţie îşi pierduse orice sem- nificaţie politică. Numai având un fiu, care să perpetueze linia Valois, ea ar fi putut spera la recâştigarea prestigiului, dar primii zece ani de căsătorie nu produseseră nici un vlăstar. Problema Caterinci s-a agravat când virilitatea soţului său a fost confirmată, în 1537, în timpul unei campanii militare în Piemont, el a avut o legătură cu Philippa Duc, fiica unuia dintre valeţii săi. Ea a dat naştere unei fiice, pe care Henric a legitimat-o sub numele de Diana de Franţa, în final, a căsătorit-o cu Ercole Farnese, duce de Castro [22]

Criticii căsătoriei Caterinei au încercat să exploateze situaţia. Conform lui Brantome, „mulţi l-au sfătuit pe rege şi pe delfin să o repudieze, deoarece era necesar să perpetueze linia Franţei"[23]. Brantome se baza pe zvonuri (în 1538 nu era încă născut), dar versiunea sa pare să aibă substanţă. Ambasadorul veneţian Lorenzo Contarini, scriind la treisprezece ani după criză, nota că atât Francisc, cât şi Henric hotărâseră divorţul. Caterina, se presupune, i-a spus regelui că îi datora atât de mult, încât nu putea să îi stea în cale: era gata să intre într-o mănăstire sau să devină doamnă de companie

pentre fericita care urma să se mărite cu soţul ei. Aparent, Francisc a fost atât de mişcat de gestul Caterinei, încât a promis să nu o îndepărteze niciodată. [24]Chiar şi aşa, ea nu putea fi sigură că raţiunile de stat nu-1 vor obliga pe Francisc sau pe fiul său să se dispenseze de ea. Cea mai bună măsură de precauţie era să rămână însărcinată. A luat medicamentele prescrise de doctori şi a ascultat de doamna ei de companie, Catherine de Gondi, care ajutase la naşterea a numeroase vlăstare. Din fericire pentru Caterina, la 20 ianuarie 1544 a adus pe lume, în

ine, un fiu. Evenimentul a fost întâmpinat cu lacrimi de bucurie de Francisc I şi puternic aclamat de poeţii curţii.[25]

Relaţiile Caterinci cu soţul ei erau, firește, umbrite de dragostea lui centru Diana de Poitiers, văduva lui Louis de Breze, *grand senechal* al ^ormandiei, care devenise amanta lui Henric prin 1538, când ea avea treizeci şi opt de ani, iar el doar nouăsprezece. S-a sugerat că dragostea lui Henric >entru Diana era platonică. A fost comparată *cnparfait amie* a idilelor contem-)orane, muza gândurilor şi a faptelor nobile. Această viziune a fost formulată de ambasadorul veneţian Marino Cavalliîn 1546. După părerea lui, Henric nu se arăta interesat de sexul opus şi mulţumit de soţia lui.[26] Dar există mărturii că dragostea lui Henric pentru Diana era departe de a fi platonică şi că nu era ndiferent la femei: în timpul vieţii sale, a avut mai multe relaţii şi cel puţin doi fii bastarzi[27]. Aparent, Cavalli a fost cucerit de propaganda Dianei. Sub Francisc I, morala ei era adesea pusă sub semnul întreb arii de prietenii ducesei d'Etampes. în 1551, Lorenzo Contarini nota zvonurile despre faptul că Diana ʳusese amanta lui Francisc I şi a multor curteni înainte de a fi a lui Henric.[28] Personalitatea reală a Dianei nu poate fi cu uşurinţă desprinsă de mitul pe care -a creat, încurajând identificarea ei cu Diana, zeiţa castă a vânătorii, ea s-a ridicat, efectiv, deasupra nivelului unei amante regale şi a camuflat adevărata natură a relaţiilor ei cu Henric.

SFÂRŞITUL UNEI EPOCI

în ianuarie 1543, William Paget, ambasadorul englez în Franţa, i-a explicat ui Henric VIII dificultatea de a desluşi planurile lui Francisc I în Scoţia. „Acest rege", scria ei, „nu petrece niciodată două nopţi la rând în acelaşi loc, mutându-se după cum primeşte ştiri despre cerbii mari, şi mişcându-se cu fiecare ceas, astfel încât nimeni nu poate spune unde se va găsi curtea".[29] Plângeri similare se pot găsi în alte depeşe diplomatice al vremii. Bătrânul rege străbătea tot timpul :ara, de obicei în compania „trupei vesele", însă era cumplit de bolnav, măcinat de abcese care îi provocau multă suferinţă. Deşi Francisc ţinea strâns puterea, orice curtean ştia că zilele lui erau numărate şi se pregătea pentru inevitabila revoluţie de palat care avea să urmeze trecerii lui în nefiinţă.

în august 1546, Nicolas Wotton scria: „Curtea este oriunde la fel, adică un loc unde îmbrânceala şi înghionteala sunt folosite cu prisosinţă".[30] O cauză

majoră a discordiei era rivalitatea otrăvită dintre cei doi fii supravieţuitori ai regelui, Henric şi Charles. Prăpastia dintre ei s-a adâncit după căderea lui Montmorency, din 1541. Henric a rămas prietenul conetabilului, iar Charles a devenit prietenul duşmancei înveterate a conetabilului, Madame d'Etampes.

Fiecare prinţ a devenit nucleul unei facţiuni a curţii. Pe când prietenii lui Montmorency s-au adunat în jurul lui Henric, duşmanii săi s-au strâns în jurul lui Charles, în afară de Madame d'Etampes, aceştia îi cuprindeau pe amiralul Chabot şi pe sora regelui, Margareta. După izbucnirea războiului în 1542, rivalitatea dintre fraţi a fost exacerbată de performanţa lor militară: pe când Carol a cucerit Luxemburgul, Henric a eşuat în capturarea Perpignanului.

Speranţele de recâştigare a reputaţiei celui din urmă au fost spulberate de pacea de la Crepy, care a stipulat căsătoria lui Charles cu fiica împăratului, el devenind astfel duce de Milano. De asemenea, i-au fost promise patru ducate franceze şi alte apanaje. Dacă pacea ar fi fost aplicată, moştenirea lui Henric ar fi fost afectată serios. Şi-ar fi pierdut drepturile în Italia şi, posibil, şi o mare parte din propriul său regat. Din fericire pentru el, ameninţarea a fost îndepărtată când Charles a murit în septembrie 1545. Apoi, Francisc s-a apropiat de Henric, primindu-1 în consiliu şi dându-i mai multe însărcinări administrative. Totuşi, vechile răni nu s-au vindecat uşor, iar Henric a preferat să rămână

în culise până când scena îi putea aparţine cu adevărat.[31]

în februarie 1547, Francisc a căzut grav bolnav la Rambouillet, în călătoria spre Paris, şi s-a pregătit pentru moarte. Conform ambasadorului imperial Saint-Mauris, regele i-a mărturisit fiului său, Henric, că şi-a rănit supuşii pornind la război pentru pretexte minore şi 1-a rugat să repare nedreptatea făcută lui Charles III de Savoia. Francisc 1-a mai avertizat să nu se lase condus de alţii, aşa cum el însuşi fusese condus de Madame d'Etampes.[32] într-o altă depeşă, Saint-Mauris spune că Francisc şi-a îndemnat fiul să aibă grijă de sora lui, Margareta, şi să îi găsească un soţ de seamă. L-a sfătuit să apere credinţa, să se abţină de la a pune impozite prea grele asupra supuşilor şi să aibă grijă de regina Eleonora, pe care el o tratase rău. La 31 martie, regele şi-a dat ultima suflare, în ziua următoare, Henric (pe care îl vom numi de acum Henric II) a organizat înmormântarea lui, care a ţinut mai multe săptămâni.[33] în vreme ce inima şi celelalte organe ale regelui au fost îndepărtate şi înmormântate în parohia mănăstirii de la Haute-Bruyere, trupul său a fost dus în procesiune la Paris pentru un recviem solemn la Notre-Dame şi, în fine, la mănăstirea Saint-Denis, locul tradiţional de odihnă al monarhilor francezi şi al soţiilor lor. La majoritatea ceremoniilor, Henric a rămas nevăzut. Izolarea lui era esenţială pentru ritualul

CATERINA DE MEDICI

care onora efigia regelui decedat. Aceasta a primit hrană şi vin timp de unsprezece zile, ca şi cum Francisc ar fi fost încă în viaţă. La sfârşit, sicriul său a fost coborât într-un cavou, iar oficialii săi şi-au aruncat înăuntru sceptrele.

„Le Roi est mort! Vive le Roi!" a strigat un crainic.

NOTE

1 R. J. Knecht, *Renaissance Warrior and Patron: The reign ofFrancis I* (Cambridge, 1994), *passim.*

2 Ibid., pp. 105-117,161, 286-290.

3 *Ibid.,* pp. 304, 331, 338, 349-350.

4 J.-H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), p. 34.

5 *Lettres de Catherine de Medicis,* ed. H. de La Ferriere şi G. Baguenault de Puchesse (Paris, 1880-1909), x. 1-2.

6 *Negotiations diplomatiques de la France avec la Toscane,* ed. A. Desjardins (Paris, 1859-1886), iii. 140.

7 *Oeuvres de Ronsard,* ed. Blanchemain, ii.182.

8 Marguerite de Navarre, *L'Heptameron,* ed. M. Franc, ois (Paris, 1960), p. 9.

9 Mariejol, pp. 36-37.

10 *Ibid.,pp.* 30-31.

11 *Relations des ambassadeurs venitiens sur Ies affaires de France,* ed. N. Tommaseo (Paris, 1838), i. 107-111.

12 *The Life of Benvenuto Cellini Written by Himself,* trad. J.A. Symonds, ed. J. Pope- Hennessy (Londra, 1949), p. 264.

13 *Catalogue des actes de Francois f",* voi.viii (Paris, 1905), pp. 484-485.

14 G. Berthoud, *Antoine Marcourt* (Geneva, 1973), pp. 174-176; R. Hari, „Leş Placards de 1534" în *Aspects de la propagande religieuse,* ed. G. Berthoud *et al.* (Geneva, 1957), pp. 114,119-120; Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 313-321.

15 M. Chatenet, *Le château de Madrid au Bois de Boulogne* (Paris, 1987); F. Marias, „De Madrid â Paris: Frangois Ier et la Casa de Campo", *Revue de l'art,* voi. 91 (1991), pp. 26-35. Numelui i s-au dat diverse explicaţii. Se pare că proiectul neobişnuit al clădirii a fost inspirat de Casa de Campo, o vilă din apropierea Madridului, pe care Francisc se poate să o fi văzut în timpul captivităţii sale. Vezi Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 404-405.

16 Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 407-18; *La Galerie d'Ulysse â Fontainebleau,* ed.

17 S. Beguin, J. Guillaume şi A. Roy (Paris, 1985), pp. 9^2. Cea mai bună relatare despre *Galerie Francois Ier* se găseşte în *Revue de l'art,* număr special 16-17 (1972).

18 Vezi şi E. A. Carroll, *Rosso Fiorentino: Drawings, prints and decorative arts* (Washington, DC, 1987).

19

SOŢIA DELFINULUI (1533-1547)

17 Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 425-461; C. Scaillierez, *Francois I" etses artistei* (Paris, 1992).

18 Caroline Elam, „Art and Diplomacy in Renaissance Florence", în *Royal Society of Arts Journal,* vol.136 (1988), „Art in the service of liberty: Battista della Palia, art agent for Francis I", în *I Talii Studies - Essays in Renaissance,* v (1993) pp. 33-109.

19 J. Pope-Hennessy, *Cdlini* (Londra, 1985), pp. 104-115, 133-146, 269, 280-281.

20 I. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), p. 57.

21 Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 337-338; M. Fran?ois, *Le cardinal Franfois de Tournon* (Paris, 1951), p. 132; V.-L. Bourrilly, *Guillaume de Bellay, seigneur de Langey* (1491-1543) (Paris, 1905), pp. 229, 233.

22 Mariejol, p. 37.

23 Brantome, *Oeuvres,* ed. L. Lalanne (Paris, 1864-82), vii. 341.

24 E. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato* (Florenţa, 1839-1863), Series la, vol.iv, p. 73.

25 Mariejol, p. 38.

26 Alberi, *Relazioni,* Series la, voi. i, p. 243; *Relations des ambassadeurs venitiens,* ed.

27 Tomasseo, i. 287.

28 *Lettres inedites de Dianne te Poytiers,* ed. G. Guiffrey (Paris, 1866), pp. 220, 223, 226, 228.

29 Alberi, *Relazioni,* Series la, voi. iv, pp. 77-78.

30 *Letters and Papers... of the reign ofHenry VIII,* ed. J. S. Brewer, J. Gairdner şi R.H.

31 Brodie (Londra, 1862-1910), voi. xviii (pt. 1), 29.

32 *State Papers ofHenry VIII* (Londra, 1830-1852), xi. 277.

33 Knecht, *Renaissance Warrior,* pp. 453-486, 493-494.

34 C. Paillard, „La mort de Francois I″ et Ies premiers temps du regne de Henri II d'apres Ies depeches de Jean de Saint-Mauris (avril-juin 1547)", în *Revue historique,* vol.V (1877), pp. 84-120.

35 R. E. Giesey, *The Royal Funeral Ceremony in Renaissance France* (Geneva, 1960), pp. 1-17,193-195.

36

III

REGINA FRANŢEI (1547-1559)

Caterina de Medici a devenit regina Franţei la vârsta de douăzeci şi opt de ani, dar influenţa ei politică a fost minimă în timpul vieţii soţului său, regele Henric II. El a căutat sfaturi politice la alţii, în special la amanta sa, Diana de Poitiers, şi la primul-ministru, Anne de Montmorency.

Rolul Caterinci a fost, în esenţă, de a perpetua dinastia. După ce născuse deja doi copii - Franţois şi Elisabeth - în timpul domniei lui Francisc I, ea a avut încă opt în cei doisprezece ani ai domniei lui Henric: Claude, născut la Fontainebleau la 12 noiembrie 1547; Louis, duce de Orleans, la 3 februarie 1549 (decedat la 24 octombrie 1570); Charles-Maximilien - viitorul Carol IX - la 27 iunie 1550; Edouard-Alexandre - viitorul Henric III, la Fontainebleau la 20 septembrie 1551; Marguerite - viitoarea regină Margot - la Saint-Germain- en-Laye la 14 mai 1553; Hercule - viitorul Francisc, duce de Anjou - la Fontainebleau la 18 martie 1555; şi, în fine, două fiice gemene, Jeanne şi Victoire, la 24 iunie 1556. Conform ambasadorului spaniol Simon Renard, această naş tere aproape a ucis-o pe Caterina. Victoire a zăcut moartă în uter timp de ş ase ore şi a fost nevoie să i se rupă piciorul pentru a salva viaţa mamei sale.

Jeanne a murit şapte săptămâni mai târziu.[1]

Caterina a fost o mamă foarte devotată, aşa cum arată corespondenţa sa: o mare parte din scrisorile ei timpurii sunt adresate lui Jean d' Humieres, guvernatorul copiilor regali.[2] Totuşi, chiar dacă a fost exclusă din orice rol semnificativ în treburile de stat, viitorul ei a fost determinat în mare măsură de evenimentele domniei lui Henric II. Fără a intra în toate detaliile politicii interne şi externe, trebuie să examinăm anumite întâmplări care au influenţat destinul Caterinci.

REVOLUŢIA DE PALAT DIN 1547

Moartea lui Francisc I a fost urmată de o revoluţie de palat. Forţele facţiunilor care se constituiseră în ultimii ani de domnie au fost acum dezlăn- ţuite. Henric II nu îi iertase pe ducesa d'Etampes şi pe miniştrii lui Francisc pentru pacea de la Crepy. Ca prieten apropiat al lui Anne de Montmorency, nu permitea nici unuia dintre duşmanii conetabilului să rămână la curte. De asemenea, a concediat „trupa veselă" a lui Francisc, din care o parte s-a refugiat în gospodăria îndelung suferindei regine Eleonora. Ducesa d' Etampes, care se retrăsese la Limours cu puţin înainte de

moartea lui Francisc, nu a mai fost primită la curte. Ea s-a retras la unul dintre castelele sale şi s-a dedicat lucrărilor pioase. Eleonora s-a întors în Spania, unde a murit în 1558.

Persoana care a beneficiat cel mai mult de dizgraţia ducesei d' Etampes a fost Diana de Poitiers. Curând, primea daruri şi împărţea favoruri cu la fel de puţine scrupule ca predecesoarea ei. în plus faţă de bijuteriile şi pămân- turile confiscate de la Madame d'Etampes, Diana a primit de la Henric darul de accesiune, care se poate să se fi ridicat la 100 000 de scuzi. Alte daruri regale au cuprins mai multe domenii şi proprietăţi confiscate de Coroană, în iunie 1547, ea a primit castelul de la Chenonceaux, pe care Francisc I îl dobândise în 1535.

La 8 octombrie 1548, Henric a învestit-o ducesă de Valentinois, cea mai înaltă demnitate pe care o putea primi o doamnă care nu era prinţesă.[3] în această calitate, Diana a păşit alături de doamnele de sânge princiar la încoronarea Caterinei, la 10 iunie 1549, la mănăstirea Saint-Denis.[4] Henric a fost, de asemenea, generos cu soţia sa. I-a confirmat dreptul dat de Francisc I de a numi un maestru în fiecare ghildă din întreaga Franţă şi i 1-a reînnoit când i s-a născut a doua fiică. I s-a permis, de asemenea, să dispună liber de pământurile pe care le moştenise de la Casa de Auvergne. în plus, Caterina a primit o indemnizaţie de 200 000 de livre. Prietenilor şi rudelor le-au fost împărţite, de asemenea, favoruri regale importante.[5]

Revoluţia de palat nu a afectat doar personalul feminin al curţii. Anne de Montmorency, care trăise retras din 1541, s-a reîntors acum. La 12 aprilie, el a depus jurământul de conetabil şi a fost confirmat ca Mare Maestru şi căpitan al mai multor cetăţi. Arieratele sale, ridicându-se la 100 000 de scuzi, au fost şterse. De asemenea, a redobândit guvernarea în Languedoc, iar fratele său, La Rochepot, a fost numit din nou guvernator la Paris şi Ile-de-France.

în iulie 1551, Montmorency a fost învestit duce şi pair, ridicându-se astfel la

elul cel mai înalt din ţară. Nepoţii săi au beneficiat şi ei de această reabilitare:

mai în vârstă, Odet de Châtillon, care era deja cardinal-arhiepiscop de ulouse, a primit mai multe beneficii, inclusiv patronatul asupra Beauvais-ului; tele său, Gaspard, a devenit colonel general de infanterie.[6] întoarcerea lui)ntmorency la putere a produs, automat, căderea amiralului Claude nnebault şi a cardinalului de Tournon, care ţinuse guvernarea ultimilor ani ui Francisc I. Annebault a rămas amiral, dar şi-a pierdut salariul şi a trebuit cedeze funcţia de mareşal lui Jacques d'Albon de Saint-Andre. Tournon a t înlocuit de Charles de Lorena, care a devenit Cancelar al Ordinului Saint-ichel. După ce a petrecut câtva timp în dioceza lui din Auch, el s-a dus la 3ma, unde a susţinut interesele franceze. Recompensa lui a venit în 1551, când devenit arhiepiscop de Lyon. Doi ani mai târziu, el şi Montmorency m împăcat.

i Din punct de vedere politic, cel mai sinistru aspect al revoluţiei de palat In 1547 a fost înălţarea Casei de Guise ca rival serios al Caselor de Bourbon Montmorency. în câteva luni, Charles de Lorena a devenit cardinal, ca şi iţele său Francois, duce de Aumale. Ei erau fiii lui Claude, primul duce de uise, şi nepoţii unui alt consilier regal, Jean, cardinal de Lorena. Sora lor mai are, Măria, se căsătorise cu lacob V al Scoţiei în 1538, de la care a avut o ;că, de asemenea numită Măria, viitoarea regină a scoţienilor. Francois era i ostaş supranumit *le balafre,* după ce fusese rănit grav în timpul asediului ^ la Boulogne din 1545. Nu era doar un tactician desăvârşit, ci şi un politician teligent. Fratele său mai tânăr, Charles, era foarte inteligent şi un bun orator, urnirea sa ca arhiepiscop de Reims în 1538 i-a adus cea mai înaltă funcţie în |iserica franceză şi una dintre cel mai bine plătite. Ambii fraţi beneficiau de >rijinul Dianei de Poitiers, care avea nevoie să echilibreze influenţa coneta-ilului. Ea le-a dăruit proprietăţi, inclusiv Meudon, care aparţinuseră unchiului Şucesei d'Etampes, cardinalul Sanguin. Fiica ei, Louise de Breze, s-a căsătorit Claude, marchiz de Mayenne, cel mai tânăr fiu al lui Claude, primul duce |e Guise.[8]

Casa de Bourbon a primit mai puţin la împărţirea onorurilor de către tenric II. îi cuprindea pe Antoine, duce de Vendome, şi pe cei trei fraţi ai săi:

jean, conte de Enghien, Charles, viitorul cardinal de Bourbon, şi Louis, prinţ le Conde. Şi Casa de Albret a rămas pe dinafară. Henric, rege al Navarrei, nu >rea a pus piciorul la curte; la fel soţia sa, Margareta. Ca prietenă apropiată ducesei d'Etampes, nu era binevenită, şi şi-a petrecut ultimii ani ai vieţii mai mit în Navarra. A murit la un castel de lângă Tarbes în decembrie 1549.

REGINA FRANŢEI (1547-1559)

HENRICII ŞI DIANA DE POITIERS

Henric II nu s-a bucurat, în general, de aprecierea istoricilor. Michelet 1-a descris ca pe un monarh întunecat, dar un ambasador veneţian 1-a descris ca „vesel, rubicond şi cu o culoare excelentă". Era înalt şi musculos, şi îi plăcea sportul, în special tenisul, călăria şi luptele. Mai puţin inteligent decât tatăl lui, era mai puţin talentat la arte, dar cu simţ muzical.[9] Viaţa lui personală era mai respectabilă decât cea a lui Francisc I. O împărţea între soţia sa, Caterina, şi amanta sa, Diana, dar a avut şi câteva legături amoroase [10]. Cea mai notorie a fost cu Jane Stuart, Lady Fleming, o frumoasă văduvă scoţiană, care a însoţit-o pe Măria Stuart în Franţa. A avut loc la Saint-Germain-en-Laye, când Diana era la Anet, refăcându-se în urma unei răni. Când i s-a spus despre aceasta (probabil de către Guise), 1-a chemat pe Henric la Anet şi a insistat pentru surghiunirea lui Lady Fleming. La începutul lui 1551, Lady Fleming a dat naştere unui băiat, pe care regele 1-a recunoscut ca fiind al lui, dându-i numele de Henri de Angouleme, dar doamna a fost trimisă înapoi, în Scoţia.[n] în 1558, s-a născut un alt bastard al regelui, de data aceasta cu Nicole de Savigny. Copilul a fost botezat Henri, dar nu a fost recunoscut, poate pentru că mama era căsătorită şi paternitatea regelui ar fi putut fi contestată. Copilul a primit titlul de Saint-Remy, iar mult mai târziu, Henric III i-a dăruit 30 000 de scuzi şi i s-a permis să încorporeze trei flori de crin în blazonul său.[12]

Tată bun şi prieten loial, Henric putea fi, de asemenea, răzbunător şi încăpăţânat, în exercitarea funcţiei regale, era conştiincios şi muncitor, dar se baza mult pe consilieri. Se pare că tremura ca un copil de câte ori apărea Montmorency, dar la întâlnirile de consiliu asculta cu atenţie, vorbea clar şi cu sens şi, odată ajuns la o decizie, rămânea la ea.

Henric i-a permis Dianei de Poitiers să exercite o considerabilă influenţă politică, în 1547, un agent al ducelui de Ferrara a spus că Henric II petrecea cam o treime din fiecare zi în compania ei.[13] Conform lui Saint-Mauris, i-a încredinţat o parte din treburile importante de stat pe care le făcea zilnic. Apoi, stându-iîn poală, cânta la chitară, îi mângâia sânii şi îi invita pe Montmorency sau pe ducele de Aumale să îi admire farmecele.[w] Influenţa Dianei se manifesta cel mai grăitor în castelul său de la Anet, pe care contemporanii îl descriau ca pe un nou Olimp. Era slăvit ca palat fermecat de către du Bellay, Ronsard şi alţi poeţi, început sub Francisc I, a fost transformat de arhitectul Philibert de POrme după încoronarea lui Henric II. înconjurat de o pădure, castelul servea

CATERINA DE MEDICI

drept cabană de vânătoare şi loc pentru serbările sofisticate ale curţii. Grădinile, pline de plante exotice, şi criptoporticusul (o galerie cu deschideri pe una din părţi) erau foarte admirate de vizitatori. Totuşi, ceea ce dădea Anetului carac- terul său unic[15] era arhitectura în sine, în special porticul de intrare, încununat de un cerb de bronz şi frontispiciul corpului principal de clădiri. Concepţia clădirii şi decoraţiunile aduceau un omagiu proprietarei, exprimând imaginea divină pe care ea dorea să o propage.

Caterina îl adora pe Henric şi a trăit cu teama de a nu-1 pierde. De fiecare dată când el pleca într-o campanie militară, intra în doliu şi insista ca şi doamnele ei de companie să facă acelaşi lucru, îl implora pe Montmorency să îi trimită des ştiri despre sănătatea regelui. Deşi adânc întristată de dragostea soţului ei pentru Diana, Caterina şi-a ascuns sentimentele în timpul vieţii lui.

în 1584, i-a spus lui Bellievre: „Dacă sunt politicoasă cu Madame de Valentinois, o fac de dragul regelui, dar i-am spus întotdeauna că o fac împotriva voinţei mele, căci nici o soţie care îşi iubeşte soţul nu-i îndrăgeşte târfa; o asemenea femeie nu merită nici un alt nume, deşi este un cuvânt urât." [16] Diana, pe de altă parte, era prea inteligentă ca să nu realizeze locul ei la curte. A îngrijit-o pe Caterina când era bolnavă sau în durerile facerii, a lăudat-o în faţa regelui şi chiar 1-a încurajat să se culce cu soţia lui.[17]

Henric II era extrem de interesat de proiectarea imaginii sale. El a numit un „gravor general de monede" pentru a crea medalii şi monede purtând inscripţii şi simboluri corespunzătoare. Semiluna, care era însemnul lui personal, implica întregirea unor realizări viitoare. Henric era puternic influenţat de cultul Antichităţii, care împânzise arta şi literatura în Franţa secolului al XVI-lea.

Intrarea sa în Lyon, în septembrie 1548, a semănat cu un triumf roman: la intrarea în oraş, a

fost întâmpinat de 160 soldaţi purtând uniforme romane.[18] Importanţa Dianei a fost recunoscută deschis cu această ocazie. Toate blazoanele şi stindardele de pe drum erau brodate cu literele H şi D întrepătrunse. Un tablou alegoric o înfăţişa pe Diana, zeiţa vânătorii, ţinând un leu mecanic captiv cu o funie de mătase negru cu alb, culorile amantei regelui, în ziua următoare, o scenă identică a fost executată pentru intrarea Caterinci, dar participanţii purtau verde în loc de alb şi negru. Leul mecanic a apărut din nou.[19] Acum i-a fost prezentat reginei de către Diana, iar pieptul acestuia era deschis, dezvă- luind inima, care purta blazonul Caterinci. Printre alte intrări ale lui Henric II, cea din Paris, din 16 iunie 1549, a avut cel mai mare impact artistic. Programul, conceput de umanistul Jean Martin, a fost executat de o echipă de artişti de marcă, între care sculptorul Jean Goujon şi pictorul Jean Cousin. Philibert de

l'Orme, supraveghetorul clădirilor, a luat parte, de asemenea. Un monument minunat care ne-a rămas de la acea intrare este *Fontaine des innocents,* care poate fi văzută în Paris, deşi într-o poziţie nouă şi mult alterată.[20]

Deşi Henric II nu a fost extrem de interesat de artă, a realizat, totuşi, un volum serios de lucrări de construcţie. A continuat reconstrucţia Luvrului, a ridicat Château-Neuf la Saint-Germain-en-Laye, a adăugat o cameră de bal la Fontainebleau şi a adus îmbunătăţiri altor palate regale, inclusiv Chambord.

De asemenea, a fost direct interesat de palatul Dianei de la Anet.[21] Caterinci, de asemenea, îi plăcea să construiască. Având nevoie de un castel propriu, unde să îşi poată păstra soţul şi curtea în afara influenţei Dianei, 1-a convins pe Henric să cumpere castelul de la Montceaux-en-Brie, nu departe de Meaux, în 1555.

11-a dat Caterinci în august 1556.

AFACERI EXTERNE

Henric II nu a putut uita umilirea adusă armatei franceze de capturarea portului Boulogne de către Henric VIII în 1544. Totuşi, nu la Boulogne, ci în Scoţia, el a făcut prima mişcare împotriva Angliei. In decembrie 1542, Scoţia fusese aruncată în minoritate regală de moartea lui lacob V. El a fost urmat de fiica sa minoră, Măria, care a devenit în curând un pion pe piaţa interna- ţională a căsătoriilor. Henric VIII dorea să o căsătorească cu fiul său, Edward, dar scoţienii preferau să îşi lege şansele de francezi. Au ajuns cu Henric II la o înţelegere care stipula căsătoria Măriei cu delfinul Francisc. Curând după aceea, Henric II a trimis în Scoţia o armată care a capturat St. Andrews, în august, o flotă franceză a preluat-o pe Măria la Dumbarton şi a transportat-o la curtea franceză.[22]

După ce ameninţarea engleză asupra Scoţiei trecuse, Henric a putut să se ocupe de Boulogne. A declarat război la 8 august 1549 şi a încercuit portul Boulogne. însă în octombrie, Somerset a fost înlocuit la cârma guvernului lui Edward VI de contele de Warwick, care a decis să pună capăt războiului, în martie 1550 s-a semnat un tratat de pace, în care Anglia înapoia portul Boulogne, în schimbul unei sume de 400 000 de coroane, în iulie 1551, o alianţă stabilea căsătoria fiicei lui Henric, Elisabeta, cu regele englez. El a agreat ideea să devină naşul fiului lui Henric, Edouard-Alexandre, viitorul Henric VIII. Aceste bune relaţii au continuat până la moartea prematură a lui Edward VI, în iulie 1553.[23]

Ca şi tatăl său, Henric II dorea să conducă Italia de Nord. La înscăunarea lui, francezii controlau o mare parte din Piemont, dar Milanul se afla în mâna împăratului Carol V. Ca de obicei, norocul francezilor în peninsulă depindea de Sfântul Scaun. Din fericire pentru Henric, papa Paul II, după recenta răcire a relaţiilor cu împăratul, era dornic să se apropie de Franţa, între ei exista deja o legătură personală prin nepotul papei, Orazio Farnese, care fusese crescut la curtea regelui Francisc L Papa a întărit, de asemenea, reprezentarea franceză în Sfântul Colegiu. La sugestia lui, şapte cardinali francezi, conduşi de Jean du Bellay, şi-au stabilit sediul la Roma, şi au fost învestiţi alţii noi. Charles de Lorena a devenit cardinal în iulie 1547, iar Charles de Bourbon în ianuarie 1548.

Alianţa franco-papală a fost consolidată la 30 iunie 1547, de o căsătorie între Orazio Farnese şi fiica naturală a lui Henric, Diana de Franţa.

în august 1545, Paul III îi dăduse fiului său, Pier Luigi Farnese, ducatele de Parma şi Piacenza, pe care împăratul le privea ca parte din ducatul său de Milano. Doi ani mai târziu, Pier Luigi a fost asasinat la Piacenza de agenţi imperiali, iar oraşul i-a fost predat lui Ferrante Gonzaga, guvernatorul imperial al Milanului. Henric II 1-a asigurat, prompt, pe papă de sprijinul lui, iar Charles de Lorena a fost rugat să îl convingă pe papă să semneze o alianţă defensivă cu Franţa. Refuzul Veneţiei de a i se alătura 1-a descurajat pe Henric să por- nească la război, dar s-a hotărât să-şi facă apariţia în Italia. A plecat din Fontainebleau în aprilie 1548, cu o escortă numeroasă, lăsând-o regentă pe Caterina. Printre prinţii italieni care au venit să îl întâmpine la Torino se afla Ercole d'Este, duce de Ferrara, care s-a folosit de prilej pentru a aranja o căsătorie între.fiica lui, Anna, şi Fran9ois de Guise. Aceasta a adus familia de Guise mai aproape de familia regală, pentru că Anna era strănepoata regelui Ludovic XII.[24]

Interesul lui Henric pentru Italia nu se rezuma la Nord: era, de asemenea, preocupat de situaţia din Toscana. Printre numeroşii exilaţi politici italieni *(fuorusciti)* de la curtea sa, se remarcau florentinii. Ei erau conduşi de cei patru fii ai lui Filippo Strozzi, care se revoltase împotriva lui Cosimo de Medici.

Rebeliunea sa fusese zdrobită şi murise în închisoare. Cel mai mare dintre fii, Piero, care era rudă prin alianţă cu Caterina, a fost numit căpitan general al infanteriei italiene. Al doilea fiu, Leone, era cavaler de Malta şi căpitan general al flotei franceze de galere din Mediterana. Fratele său, Roberto, era conducă- torul băncii Strozzi, care produsese o mare parte din zestrea Caterinei şi sprijinea Coroana franceză cu împrumuturi. Al patrulea fiu, Lorenzo, era stareţ de Saint- Victor în Marsilia şi episcop de Beziers; el a devenit cardinal în 1557.[25]

REGINA FRANŢEI (1547-1559)

Interesul lui Henric pentru Italia, însă, era doar o faţetă a luptei ascunse pentru putere dintre Casele de Valois şi Habsburg, care dominau politica internaţională din 1521. Henric a rămas implacabil ostil împăratului, pe care nu îl iertase niciodată pentru greutăţile pe care le suferise ca ostatic în Spania între 1526 şi 1529. în octombrie 1551, Henric a semnat tratatul de la Chambord cu prinţii germani din imperiu care se opuneau lui Carol V.[26] în schimbul subvenţiilor, i-au permis să administreze oraşele Cambrai, Metz, Toul şi Verdun ca vicar imperial, în februarie 1552, el a anunţat că avea să conducă armata pentru răzbunarea rănilor produse de Carol şi să restaureze libertăţile germane.

Pentru a doua oară, Caterina a fost numită regentă în absenţa soţului ei. A fost, însă, dezamăgită să afle că trebuia să împartă preşedinţia consiliului cu Jean Bertrand, Păstrătorul Sigiliilor, şi că toate deciziile trebuiau aprobate de majoritatea consilierilor. Răspunderea pentru adunarea trupelor în cazuri de urgenţă era împărţită între ea şi amiralul Annebault. Caterina a refuzat ca atribuţiile ei să devină publice în parlament, convinsă că aceasta i-ar fi diminuat autoritatea. Ea a arătat că Louise de Savoy nu fusese atât de îngrădită când Francisc I o făcuse regentă.'[27] Cu francheţea lui obişnuită, Montmorency a avertizat-o să nu îşi depăşească autoritatea: „Nu trebuie să întreprindeţi nici o cheltuială sau să ordonaţi un decont suplimentar fără a-i spune mai întâi [lui Henric] şi fără a-i şti dorinţa".[28] Caterina a replicat că, şi dacă i s-ar fi dat puteri depline, ar fi acţionat numai conform dorinţelor regelui.

Caterina şi-a luat în serios obligaţiile de regentă. Ea a urmărit proviziile pentru armată şi şi-a informat cu mândrie soţul că devenise o adevărată *munnitionaire.*[29] La 21 aprilie, ea s-a plâns cardinalului de Bourbon de unii predicatori parizieni, care instigau la rebeliune în Paris. Un Cordelier de la Notre Dame critica alianţa regelui cu prinţii germani şi ajutorul dat acestora.

De asemenea, denunţa inventarul averilor bisericeşti, reclamat de Coroană. La biserica Saint-Paul, un iacobin predica pe baza textului *principes sacerdotum condlium fecerunt adversus Jesum.* Nu e voia lui Dumnezeu, spunea el, ca regele să impoziteze bisericile. Acesta nu era un mod în care să îşi perpetueze titlul de „Cel mai creştin rege"; donatorii puteau fi descurajaţi să facă daruri bisericii, iar poporul ar fi putut spune că regele era atât de sărac, încât trebuia să ia din buzunarele cerşetorilor. Caterina 1-a rugat pe cardinal să îi calmeze pe predicatori „fără gălăgie sau scandal public" şi să numească alţii care să explice de ce regele trebuia să impoziteze bisericile.

[30]

CATERINA DE MEDICI

La 5 aprilie 1552, frontul armatei franceze, sub conducerea lui Montmorency, ocupa Toul-ul. Următorul oraş imperial care avea să cadă era Metz. între timp, regele a vizitat Nancy, capitala Lorenei. Tânărul duce Carol a fost trimis spre educaţie la curtea franceză, iar mama sa, ducesa Christina, a fost înlocuită la regenţă de contele de Vaudemont. După ce a luat, efectiv, în posesie Lorena, Henric a înaintat către Rin, dar prinţii germani 1-au avertizat să nu mai continue, în consecinţă, s-a retras, după ce şi-a adăpat caii în Rin, aşa cum promisese.

A intrat în Verdun la 12 iunie şi în cursul aceleiaşi luni s-a întors în Franţa.

Călătoria sa germană a fost descrisă ca „una dintre cele mai reuşite expediţii militare din istoria franceză".[31] Cu pierderi foarte reduse în vieţi şi fonduri, el câştigase trei baze strategice la graniţa franceză de nord-est şi asigurase o prezenţă permanentă în Lorena. în noiembrie, însă, Carol V a pornit o contra- ofensivă. El a ţinut oraşul Metz sub asediu cu o armată imensă şi 1-a bombardat timp de patruzeci şi cinci de zile. Cetatea a fost apărată de Fran9ois de Guise, care avea doar 6 000 de oameni şi câteva arme. La 2 ianuarie, Carol a fost silit să se retragă sub efectul combinat al frigului, foamei şi lipsurilor. De Guise a devenit erou naţional, victoria sa fiind comparată cu cea a lui David asupra lui Goliat.[32]

între timp, în Italia se petreceau întâmplări importante. Pe 26 iulie 1552, sienezii s-au revoltat, izgonind garnizoana spaniolă care le ocupase oraşul vreme de doisprezece ani. Cetatea era bine situată pentru a servi drept bază pentru un atac asupra Florenţei. Luând Siena sub protecţia sa, Henric II 1-a numit pe cardinalul Ippolito d'Este să îl reprezinte în oraş. Apoi, la 29 octombrie 1553, Piero Strozzi a fost numit în locul cardinalului. Toţi *fuorusciti* au fost invitaţi să i se alăture, iar bancherii florentini şi-au deschis băierile pungilor. Bine echipat cu trupe şi bani, Piero a călătorit la Roma, unde a discutat cu papa. La 2 ianuarie

1554, a intrat în Siena. Francezii din Roma se lăudau că regele avea să fie curând stăpânul Toscanei, dar la 8 mai o armată hispano-florentină se pregătea să asedieze Siena. Exilaţii florentini de pretutindeni şi-au înteţit pregătirile de război, în iulie, curtea franceză a aflat că Piero Strozzi invadase teritoriul florentin, însă la 2 august a fost zdrobit la Marciano. Siena s-a predat la 17 aprilie

1555, spre dezgustul lui Henric II.[33]

Deşi Caterina părăsise definitiv Italia în 1533, ea deţinea drepturi teri- toriale în peninsulă şi continua să se intereseze de treburile acesteia. Era ţinută la curent cu evenimentele florentine de corespondenţii din ducat şi de exilaţii politici de la curtea franceză. Secretarele, distribuitorii de donaţii, servitorii de casă, mesagerii şi astrologii erau cu toţii florentini. Poetul Luigi Alamanni

REGINA FRANŢEI (1547-1559)

era intendentul ei, iar soţia lui, Maddalena, a devenit doamna de companie a Caterinei în 1552. Aceşti oameni erau fericiţi să o servească, iar alţi exilaţi italieni urmăreau ocazia să se întoarcă în ţară şi aşteptau ca regele Franţei să facă acest lucru posibil. Caterina era foarte interesată de treburile soţului său în Italia. Deşi îi scria cu politeţe lui Cosimo de Medici, era de partea lui Strozzi.

îl îndrăgea îndeosebi pe Piero. Când Leone Strozzi a părăsit pe neaşteptate Malta în ajunul călătoriei germane a lui Henric, nu numai că 1-a înfuriat pe rege, dar aproape şi-a târât întreaga familie în dizgraţie. Caterina 1-a asigurat cu promptitudine pe Montmorency de loialitatea lui Piero.[34] Intervenţia ei pare să fi fost reuşită, în octombrie 1553, după cum am văzut, Piero a fost numit reprezentant al lui Henric în Siena. în ceea ce-1 priveşte pe Leone, până la urmă a fost iertat şi i s-a dat comanda galerelor regelui în apele italiene. Când a fost ucis, Henric 1-a înaintat pe Piero la rangul de mareşal al Franţei, „pentru a-i mări renumele şi a-1 consola pentru moartea fratelui său".[35] Când Piero a fost învins şi rănit la Marciano, veştile i-au fost ascunse Caterinei timp de câteva zile, pentru că era însărcinată. Când i s-a spus, a plâns mult, dar şi-a recăpătat curând stăpânirea de sine. A trimis un servitor să-1 îngrijească pe Piero şi a scris exilaţilor florentini din Lyon şi Roma. Le-a spus că Henric se hotărâse să trimită în Toscana mai multe ajutoare ca oricând.[36] Caterina încerca uneori să influ- enţeze politica soţului ei. Astfel, în 1553, şi-a închipuit că lui nu-i mai păsa de Florenţa şi s-a plâns că nu fusese consultată, dar el i-a arătat că bănuielile ei erau neîntemeiate. Când Piero Strozzi a fost

numit pentru a apăra Siena, Caterina a strâns bani pentru a-1 ajuta să plătească expediţia ipotecându-şi unele dintre pământurile ei din Auvergne.[37]

La curtea franceză, părerile erau foarte împărţite în privinţa intervenţiei franceze în Italia. Casa de Guise era pentru, căci strămoşii lor conduseseră odată Neapolele şi Sicilia şi doreau să se reafirme acolo. Montmorency, pe de altă parte, privea aventura italiană ca pe o distracţie costisitoare. Căderea Sienei i-a permis să caute o pace generală. Convorbirile dintre Henric II şi împărat s-au deschis la Marcq, lângă Calais, în mai, dar amândouă părţile s-au dovedit intransigente. Acum, deşi moartea împăratului nu părea iminentă, fiul său, Filip, părea gata să preia sarcinile guvernării. Carol s-a decis, în consecinţă, să abdice. Renunţând la titluri, el s-a retras în Spania în septembrie 1556. Una dintre primele mişcări ale lui Filip II a fost să semneze un armistiţiu de cinci ani cu Franţa la Vaucelles (5 februarie 1556). Momentul de răgaz i-a convenit lui Henric II, care avea probleme financiare grave.[38]

CATERINA DE MEDICI

Abdicarea lui Carol V a coincis cu mari schimbări la Roma: la 23 mai, ipiero Carafa a devenit papa Paul IV. Deşi cunoscut ca un cleric refor- >r, el şi-a folosit autoritatea nou căpătată pentru a-i promova pe nepoţii în special pe Carlo Carafa, pe care 1-a numit cardinal şi secretar de stat.

a cerut pentru el conducerea Neapolelului. Când Filip II a refuzat, papa Excomunicat, în august 1555, după întreruperea convorbirilor la Marcq, |ric II a hotărât „să îl forţeze pe împărat şi pe aliaţii săi să mute grosul joiului în Italia pentru a ne elibera teritoriile şi supuşii de această parte [a Jilor]."[39] La 15 decembrie, s-a semnat o alianţă franco-papală. în schimbul torului francez, Paul IV a consimţit să redea oraşul Neapole unuia dintre lui Henric, şi Milanul, celuilalt. Papei i s-a promis, în schimb, Siena. în mai, linalul Carafa a călătorit în Franţa cu mare pompă, pentru a încheia sfânta :ină a păcii - în realitate, pentru a-1 îndemna pe Henric II să lupte în Italia, l IV a aruncat apoi mănuşa excomunicându-i pe membrii familiei Colonna, ; sprijineau Spania, şi confiscându-le proprietăţile.

La l septembrie, ducele de Alba, viceregele lui Filip II în Neapole, a idat Campagna şi, făcând presiuni către nord, a ameninţat Oraşul Sfânt, spunzând cererii de ajutor urgent de la Carafa, Henric II a decis să intervină.

114 noiembrie, 1-a numit pe Francois de Guise locotenent-general în peninsulă.

[şi, formal, menită să îl salveze pe papă, expediţia lui Guise avea ca scop ultim ;erirea Neapolelui. încă din 1555, cardinalul de Lorena lucrase în secret la igerea acestui ţel. Francois de Guise a plecat din Torino la 9 ianuarie 1557 Jo mică armată, dependentă de aliaţii italieni pentru provizii şi fonduri. La lătatea lui februarie, s-a întâlnit cu socrul său, ducele de Ferrara, şi cu fdinalul Carafa, dar nu au putut cădea de acord asupra următoarei mişcări.

:ole dorea ca el să-1 atace pe ducele de Parma, dar Carafa se opunea acestei itări. De Guise s-a gândit să atace ducatul Florenţei, dar a fost deviat cu tusinţă de Cosimo de Medici. Aşa încât singura cale rămasă era să atace atul Neapolelui. Spera să fie ajutat de flotele franceză şi turcească, dar aliaţii italieni i-au refuzat sprijinul financiar.[w]

în vara anului 1557, după căderea armistiţiului de la Vaucelles, Filip II itacat nordul Franţei. Armata sa era comandată de Emmanuel-Phuibert, ice de Savoia. Drumul către sud era barat la Saint-Quentin de conetabilul ontmorency. La 10 august, bătălia s-a pornit, iar rezultatul a fost o înfrângere robitoare pentru Franţa, Montmorency fiind luat prizonier.[41] Fran9ois de uise a fost rechemat din Italia şi i s-au dat puteri lărgite ca locotenent-general i întreaga Franţă. Fratele lui, cardinalul de Lorena, 1-a înlocuit pe Montmorency

REGINA FRANŢEI (1547-1559)

în funcţia de ministru, ocupându-se de afacerile interne şi externe. Familia de Guise a dobândit astfel controlul asupra guvernării.

După Saint-Quentin, Henric II avea urgent nevoie să îşi refacă forţele.

De la Compiegne, i-a scris Caterinei, rugând-o să ceară ajutor de la parizieni, înconjurată de nobili şi nobile, ea s-a dus la Bureau de la Viile şi a cerut bani suficienţi pentru a plăti 10 000 de soldaţi. Le-a explicat că, ţăranii fiind prea săraci, regele trebuia să se bizuie pe „bunele oraşe",

printre care Parisul era fruntaş. După discursul ei, regina a fost rugată să se retragă, în vreme ce notabilii parizieni îi cântăreau cererea. Au fost în curând de acord să strângă 300 000 de livre. Ea le-a mulţumit cu lacrimi în ochi şi a promis să îi ceară regelui privilegii pentru ei.[42]

Bătălia de la Saint-Quentin 1-a mobilizat pe Henric II pentru un efort excepţional, în ianuarie 1558, el a explicat la o întâlnire a Stărilor Generale că era nevoie urgentă de bani pentru a asigura o pace bună şi durabilă, între timp, la 31 decembrie, de Guise a dat o lovitură militară spectaculoasă, capturând enclava engleză de la Calais.[43] Participanţii au fost atât de entuziasmaţi de ştiri, încât au votat pentru o subvenţie substanţială, care i-a permis ducelui să continue campania. Curând a capturat Thionville. Un triumf şi mai mare pentru familia sa a fost căsătoria Măriei Stuart cu fiul cel mai mare al lui Henric II, delfinul Francisc. Ei au fost logodiţi la 19 iunie, iar nunta a fost celebrată la Notre-Dame, la 24 aprilie 1558. Ceremonia a fost urmată, ca de obicei, de festivităţi opulente, în care Guise a exercitat funcţia de Mare Maestru, în locul lui Montmorency. Prestigiul Casei de Guise a crescut şi mai mult prin căsătoria fiicei lui Henric II, Claude, cu Charles III, duce de Lorena, la 20 ianuarie 1559.

Ambele căsătorii au adus familia de Guise la o uniune mai strânsă cu Casa regală franceză.

Până în toamna lui 1558, beligeranţii doreau cu ardoare pacea. Henric era dornic să îl elibereze pe Montmorency şi să-1 aducă înapoi la curte, pentru a controla puterea în creştere a familiei de Guise. De asemenea, era prea sărac pentru a continua războiul şi avea nevoie de timp pentru a se ocupa de amenin- ţarea de erezie, aflată în creştere în regatul său. Şi Filip II era lipsit de mijloace financiare şi gata să pună capăt luptei, mai ales că dispunea de o minunată monedă de schimb în persoana conetabilului, în decembrie 1558, Montmorency a fost eliberat după plata primei rate a imensei sale răscumpărări către ducele de Savoia. El a fost întâmpinat cu căldură la curte de Henric şi Diana şi şi-a recăpătat autoritatea iniţială. Asigurând apărarea regatului, el a continuat
[44]
strădaniile pentru pace.

CATERINA DE MEDICI

CREŞTEREA PROTESTANTISMULUI

Henric II a impus o legislaţie religioasă represivă, mai mult decât o făcuse tatăl său. La 8 octombrie 1547, el a înfiinţat un tribunal special în Parlamentul Parisului pentru a se ocupa de cazurile de erezie. Acesta a devenit cunoscut sub numele de *Chambre ardente* (Camera fierbinte) datorită severităţii sen- tinţelor sale.[45] Noul tribunal era în conflict cu vechile tribunale bisericeşti, care erau indignate de pierderea jurisdicţiei lor tradiţionale. La 19 noiembrie 1549, un nou edict a încercat să le mulţumească, dar conflictele asupra jurisdicţiei au continuat, forţându-1 pe Henric să emită Edictul de la Châteaubriant (27 iunie 1551), care reprezenta o înăsprire draconică a legilor ereziei, în lumina informaţiilor că sistemul juridic însuşi era infiltrat de noile idei religioase, parlamentele erau obligate să îşi cerceteze personalul la fiecare trei luni, într-o şedinţă numită *mercuriale.*[46]

Unul dintre efectele persecuţiei a fost creşterea numărului de oameni care au fugit la Geneva, unde Calvin încerca să creeze un oraş „condus de Dumnezeu".

Fluxul a devenit semnificativ la sfârşitul anilor 1540. în 1549, consiliul oraşului Geneva a deschis un registru pentru oamenii care ceruseră statutul de *habitant.*

Până la închiderea lui, în ianuarie 1560, acesta conţinea 5 000 de nume, dar numărul real trebuie să fi fost cam dublu. Deşi economia Genevei nu era semnificativ afectată de imigranţi, ei i-au propulsat industria tipăritului. Aceasta folosea mulţi exilaţi francezi, inclusiv fostul avocat, ajuns tipograf, Jean Crespin, autor al *Livre des martyrs* (1554), care, alături de alţi martirologi protestanţi, a promovat ideea că persecuţia oferea o binecuvântare specială asupra unei elite religioase.[47]

în ciuda persecuţiei în creştere, erezia - acum mai clară, sub forma calvinismului - s-a răspândit în multe părţi din Franţa, în februarie 1557, Henric II era suficient de alarmat ca să îl roage pe papă să instituie Inchiziţia în Franţa.

Paul IV a răspuns numind trei cardinali francezi care să funcţioneze ca inchi- zitori generali pentru întregul regat, dar opoziţia parlamentului a împiedicat această mişcare.[48] Era deranjat în special de schimbarea culorii sociale a protestantismului; deşi o privise întotdeauna ca pe o credinţă proletară, nobilii erau acum atraşi de ea în număr din ce în ce mai mare. La fel, exilaţii dornici să îşi

practice credinţa în străinătate, doreau să îi convertească pe compatrioţii lor. în 1555, misionarii calvini, educaţi la Geneva, au început să se reinfiltreze în Franţa. Au venit în ajutorul bisericilor calvine aflate în căutare de instruire şi conducători. Distribuţia misiunilor arată că mişcarea era centrată în special

pe oraşe cum ar fi Poitiers, Orleans sau Rouen. Parisul era primul oraş cu o biserică calvină corespunzător înfiinţată, cu propriul pastor. Dintre provincii calvinismul era cel mai puternic în Guyenne, Gascogne, Normandia, Dauphine sau Languedoc; a pătruns puţin sau deloc în nord şi nord-est, unde dominau familiile catolice puternice, cum ar fi cea de Guise.[49]

La 24 iulie 1557, Henric II a emis edictul de la Compiegne, care a fost numit o „declaraţie de război" către eretici.[50] însă opoziţia puternică a parla- mentului şi înfrângerea de la Saint-Quentin au împiedicat aplicarea ei. Misionarii din Geneva au putut, astfel, să îşi continue activităţile. La început, au încercat să fie cât mai discreţi posibil, ţinând slujbele în camere cu perdele groase sau în luminişurile din păduri. Totuşi, mai devreme sau mai târziu, era inevitabil să capteze atenţia. Aceasta s-a întâmplat la Paris, la 4 septembrie 1557, când o mulţime furioasă a întrerupt o adunare calvinistă dintr-o casă de pe strada St. Jacques. A intervenit poliţia şi au fost arestaţi 132 de oameni, dintre care câteva doamne nobile. Ei au fost supuşi judecăţii şi trei au fost executaţi.[51] întâmplarea le-a făcut calviniştilor, sau hughenoţilor, o publicitate nedorită.

De asemenea, s-au întrebat cum ar trebui să reacţioneze la persecuţia exercitată de Coroană. Ar fi trebuit să se conformeze preceptului Sf. Paul: „Puterea este cea conferită de Dumnezeu"? Dacă da, rezistenţa putea fi văzută ca un păcat.

S-au îndreptat către Calvin pentru îndrumare. Căinându-le suferinţele, el le-a spus că singura lor alternativă era rugăciunea. I-a avertizat că ar fi preferabil să moară cu toţii, decât să fie acuzată *Evanghelia* de incitare la răscoală.[52] în mai, hughenoţii, profitând de o îmblânzire aparentă a atitudinii regelui, au orga- nizat o demonstraţie de masă pe o pajişte, numită Pre-aux-clercs, pe malul stâng al Senei, vizavi de Luvru. A durat mai multe zile şi la ea a participat Antoine de Bourbon, rege al Navarrei, pe care calviniştii doreau să îl câştige de partea lor. Cardinalul de Lorena a asigurat interdicţia regală a accesului pe pajişte.

S-au făcut numeroase arestări, dar, regele nedorind să provoace agitaţie în ţară tocmai când se pregătea să plece la război, cei mai mulţi au fost eliberaţi. Totuşi, demonstraţia 1-a convins că autoritatea sa era ameninţată. A hotărât că, odată pacea instalată, avea să facă vărsare de sânge şi aveau să cadă capete.

Nedorind să se amestece în procedurile juridice ale parlamentului, Henric se aştepta ca tribunalul să se purifice de la sine de eretici. La 10 iunie 1559, a apărut pe neaşteptate la un *mercuriale* şi a fost şocat de vederile unora dintre tinerii consilieri. Anne du Bourg a sugerat ca toate procesele de erezie să înceteze în aşteptarea unui Consiliu General; el a denunţat, de asemenea, ca negativă arderea oamenilor care invocaseră doar numele lui Christos, pe când

idulterinii, blasfemiatorii şi criminalii erau nepedepsiţi. Considerând ca atac personal acuza de adulter, Henric s-a înfuriat şi a ordonat arestarea lui du Jourg şi a altor cinci consilieri.[54] Ei au fost trimişi la Bastilia şi au fost numiţi

Icomisari care să-i interogheze.

între timp, hughenoţii deveneau din ce în ce mai uniţi, în mai 1559,

jjsi-au ţinut primul Sinod Naţional la Paris. Acesta a creionat o Declaraţie de Credinţă şi Disciplină Ecleziastică. Ea era modelată după o declaraţie pe care Calvin o schiţase în 1557; Disciplina Ecliziastică semăna cu Ordinele Geneveze la redactarea cărora participase şi el. Principalul rezultat al Sinodului a fost cristalizarea organizării Bisericii Reformate. Autoritatea Sinodului Naţional

j a fost completată de sinodurile provinciale, colocviile regionale şi consistoriile locale, în ordine descrescătoare a importanţei geografice. Bisericile locale puteau apela la un organism sau la următorul sau puteau să sară peste toate, apelând direct la Compania Pastorilor din Geneva, a cărei autoritate era mărită corespunzător.[5S]

Unde se afla Caterina în privinţa religiei în general şi a ereziei în particular?

Mărturiile sunt insuficiente. Se pare că nu împărtăşea militantismul religios al soţului ei. Ca tânără nou-venită la curtea Franţei, se alăturase cercului surorii lui Francisc I, Margareta de Navarra, care avea înclinaţii evanghelice puternice şi care, în anii târzii, a oferit protecţie disidenţilor religioşi la curtea sa de la Nerac. Caterina deţinea, se pare, o *Biblie* franceză - fie traducerea lui Lefevre d'Etaples (1523) sau cea a lui Olivetan (1535), pe care a citit-o şi pe care le permitea servitorilor săi să o citească. Tovarăşa sa cea mai apropiată era Margareta de Franţa, viitoarea ducesă de Savoia, al cărei catolicism era atât de palid, încât Calvin s-a gândit mai târziu să o convertească. Alţi prieteni erau Madeleine de Mailly, contesă de Roye, Jacqueline de Longwy, ducesă de Montpensier şi Madame de Crussol, ducesă de Uzes, care au devenit protestante. La 27 septembrie 1557, trei pastori au scris consiliului de la Berna, rugându-1 să intervină în favoarea victimelor din strada Saint-Jacques. Ei spuneau că mai mulţi.membri ai curţii franceze simpatizau cu cauza lor, dar erau timizi; ei au cerut consiliului să scrie de îndată Caterinci, Margaretei de Franţa, regelui Navarrei şi ducelui de Nevers, astfel încât aceştia să poată vorbi cu regele. Aceasta sugerează, cel puţin, că reformatorii nu o vedeau pe Caterina ca fiindu-le ostilă. Există, de asemenea, dovezi că ea a f ost întristată de pedepsele crude pe care le-au suferit la sfârşitul domniei lui Henric II. Este posibil ca Francoise de La Bretonniere, una dintre doamnele arestate în strada Saint-Jacques, să fi fost eliberată din închisoare ca rezultat al intervenţiei Caterinci.

REGINA FRANŢEI (1547-1559)

PACEA DE LA CATEAU-CAMBRESIS (3-4 APRILIE 1559)

Convorbirile de pace dintre Franţa, Anglia, Spania şi Savoia începute la Cercamp, la graniţa flamandă, în octombrie 1558, au fost încheiate la Cateau- Cambresisîn aprilie 1559. Franţa a fost reprezentată de Montmorency, cardinal de Lorena, şi de mareşalul Saint-Andre. Două puncte au fost deosebit de disputate: Piemont şi Calais. Filip I voia Piemontul pentru a controla posibila trambulină a viitoarelor agresiuni franceze în Italia şi pentru a-1 răsplăti pe ducele de Savoia, care îi condusese armata atât de strălucit. Deşi Henric era hotărât să păstreze oraşul Calais, Filip, ca soţ al Măriei Tudor, datora supuşilor săi englezi recuperarea lui. Dar problema s-a diminuat la 17 noiembrie 1558, când Măria Tudor a murit, dezlegându-1 pe Filip de obligaţia sa. Diferendele dintre negociatori păreau, la început, ireconciliabile; dar Henric a anunţat pe neaşteptate că se decisese să facă pace, chiar cu preţul cedării Luxemburgului, Italiei şi Corsicei. Anunţul său i-a şocat profund pe fraţii de Guise, iar Caterina, care îşi păstrase până atunci părerile pentru sine, 1-a implorat pe Henric să nu renunţe la poziţiile franceze din Italia. Ea 1-a învinuit pe Montmorency, spunând că în trecut se înşelase în toate privinţele, dar Henric nu a fost de acord; conetabilul, spunea el, îi dăduse întotdeauna sfaturi înţelepte; adevăraţii vinovaţi erau cei care încălcaseră armistiţiul (adică Guise).[56]

Pacea de la Cateau-Cambresis (3-4 aprilie 1559) a constat în două tratate:

unul între Franţa şi Anglia, iar celălalt între Franţa, Spania şi Savoia. Oraşul Calais a rămas în mâini franceze timp de opt ani, după care Franţa urma să îl înapoieze Angliei, sau să plătească o răscumpărare de 500 000 de scuzi, în Italia, Franţa a înapoiat Bresse, Savoia şi Piemontul ducelui de Savoia, păstrând doar marchizatul de Saluzzo şi, pentru un timp, cinci oraşe fortificate, între care şi Torino. Drepturile Spaniei asupra Milanului şi Neapolelui au fost recunoscute, în Toscana, toate poziţiile franceze au fost cedate ducelui de Mantova sau ducelui de Florenţa. Genova a recâştigat Corsica.[57] Tratatul a fost pecetluit de două căsătorii: cea a fiicei lui Henric II, Elisabeta, în vârstă de treisprezece ani, cu Filip II de Spania, şi cea a surorii lui Henric, Margareta, de treizeci şi şase de ani, cu Emmanuel-Philibert, care era cu patru ani mai tânăr decât Caterina şi fusese unul dintre cei mai apropiaţi tovarăşi ai ei la curtea franceză.

Tratatul de pace a pus capăt unui lung şir de războaie italiene, lansat de Carol VIII în 1494. A marcat un punct de cotitură în norocul Franţei şi a fost extrem de nepopular printre căpitanii francezi. Ei au deplâns pierderea

CATERINA DE MEDICI

proprietăţilor din Italia, care fuseseră cucerite cu preţul multor vieţi şi din care ar fi putut fi lansate alte campanii, îndeosebi ducele de Guise a fost supărat şi pus la punct de rege cu o francheţe brutală. Mareşalul de Brissac a manifestat reţineri la predarea Piemontului, pe care îl apărase atât de

bine. Cea mai neplăcută sarcină a fost să se dispenseze de 12 000 de veterani. Mulţi căpitani ajunseseră să vadă Italia ca pe o a doua patrie. Ei i-au adus acuze obscene Margaretei, sora lui Henric, insinuând că Piemontul era, de fapt, zestrea ei.

Până în iulie, Piemontul încetase a mai fi francez, iar Brissac, refuzând să fie guvernator peste doar cinci oraşe, a renunţat în favoarea seniorului de Bourdillon.[58]

Deşi ştirile despre pace provocaseră triumful public în Paris, puţini con- temporani francezi aveau de spus vreo vorbă bună în privinţa ei. Pentru Monluc, a fost „o mare neşansă" pentru rege şi naţiune şi cauza războaielor civile. Agrippa d'Aubigne o vedea ca „glorioasă pentru spanioli, vătămătoare pentru Franţa şi groaznică pentru protestanţi". Pasquier a deplâns faptul că Franţa renunţase la treizeci de ani de cuceriri cu o simplă trăsătură de condei, în afara Franţei, pacea a fost primită cu dezamăgire. Ambasadorii francezi care participau la dieta de la Augsburg au fost atât de jenaţi, încât au cerut să fie rechemaţi, în Italia, aliaţii francezi - ducele de Ferrara şi republica veneţiană - s-au simţit abandonaţi. La Roma, pacea a fost luată drept un semn al sfârşitului măririi Franţei ca putere internaţională. Papa a spus doar că spera ca Henric să aibă mai mult timp pentru religie. Opinia istoricilor moderni a fost, în mare, mai favorabilă păcii, „în ciuda aparenţelor", scrie Cloulas, „tratatul de la Cateau-Cambresis nu a marcat o scădere a importanţei Franţei, ci o regrupare strategică, făcând-o mai puţin vulnerabilă".[59]

La 15 iunie, ducele de Alba, prinţ de Orania şi contele de Egmont, reprezentanţii lui Filip II pentru căsătoria lui cu Elisabeta de Valois, au sosit la Paris. Emmanuel-Philibert a venit câteva zile mai târziu. Căsătoria a avut loc la Notre-Dame la 22 iunie în prezenţa întregii curţi. A fost urmată de festivităţi, baluri şi carnavaluri la Palais, Tournelles şi Luvru. La 28 iunie, s-a sărbătorit logodna lui Emmanuel-Philibert cu Margareta şi s-a semnat con- tractul de căsătorie. Cununia în sine avea să fie precedată de turniruri magnifice, care au ţinut cinci zile (28 iunie-2 iulie). Aceste pregătiri au fost îndeaproape supravegheate de Henric II. Arenele, arcurile de triumf şi galeriile pentru spectatori au fost montate în strada Saint-Antoine, imediat lângă Tournelles.

Tapiseriile scumpe etalate purtau emblemele Franţei, Spaniei şi Savoiei, iar statuile simbolizau războiul şi binefacerile păcii.

REGINA FRANŢEI (1547-1559)

Primele două zile de turniri au trecut cu bine. Caterina şi Diana asistau dintr-o galerie, înconjurate de doamnele lor de companie. Totuşi, într-o noapte, regina a visat că soţul ei zăcea rănit, cu faţa acoperită de sânge, în ziua urmă- toare, l-a implorat să nu intre în arenă, dar el n-a vrut să asculte, într-o după- amiază caldă, el şi trei alţi luptători au intrat în arenă. Henric purta culorile Dianei, negru şi alb, şi călărea un cal numit *Malheureux* (Nenorocosul), un dar de la ducele de Savoia. La început, luptătorii au făcut minuni. Deşi obosit, Henric a insistat să lupte într-o întrecere dintre ducii de Nemours şi Guise. Aproape îi întrecuse, dar apoi a avut de înfruntat un alt adversar, în persoana contelui de Montgomery. Acesta aproape l-a dărâmat de pe cal, moment în care Henric a insistat să contraatace. Caterina a încercat din nou să îl împiedice, dar fără succes. Fără a mai aştepta tradiţionalul semnal de trompetă, Henric s-a năpustit spre adversar. Când s-au ciocnit violent, lăncile s-au rupt. Caii au dat înapoi.

Montgomery şi-a recăpătat echilibrul, dar Henric a căzut, greoi, în arenă.

Montmorency şi Tavannes, care jucau rolul de arbitri, i-au sărit în ajutor. L-au găsit inconştient, cu o aşchie lungă de lemn ieşindu-i din coif. îndepărtându-l cu grijă, au văzut faţa lui Henric acoperită de sângele care curgea din rănile provocate de alte aşchii. Cea mai lungă îl lovise în frunte, deasupra sprâncenei drepte, şi îi străpunsese ochiul stâng. La vederea rănilor regelui, delfinul şi regina au leşinat, iar din rândul doamnelor s-a ridicat un strigăt puternic de spaimă. Mulţimea a invadat arena. Montgomery însuşi s-a aruncat la picioarele regelui, într-un acces de vinovăţie: l-a rugat pe rege, care redevenise conştient, să îi taie mâna sau să îl decapiteze, dar Henric a spus că nu avea nici un motiv să îşi ceară iertare; nu făcuse decât să îl asculte pe rege, ca un bun cavaler. Apoi, Henric a fost transportat la Tournelles. A încercat să urce scara principală, dar a trebuit să fie sprijinit. Doctorul i-a şters sângele de pe faţă şi a aplicat loţiuni calmante pe răni, până la sosirea medicilor mai vestiţi. Vesalius, medicul personal al lui Filip II, s-a grăbit să vină de la Bruxelles, la cererea ducelui de Savoia. Renumitul chirurg Ambroise Pare s-a grăbit, de asemenea, să ajungă la patul regelui. Din capul acestuia au fost scoase fără anestezic cinci aşchii mari de lemn, dar a ţipat numai o dată.

Caterina a rămas lângă patul lui cu Emmanuel-Philibert şi cardinalul de Lorena. Ducele de Guise, Alfonso d'Este, conetabilul Montmorency au vegheat cu rândul; nu şi Diana de Poitiers, care se temea să nu fie alungată de regină. Nu avea să-si mai vadă iubitul niciodată.

La l iulie, regele s-a mai întremat: a putut dormi, mânca şi bea ceva. în următoarea zi, a spus câteva cuvinte şi 1-a absolvit din nou de vină pe Montgomery.

La 3 şi 4 iulie a ascultat puţină muzică, a dispus ca nunta Margaretei să aibă

loc şi a dictat o scrisoare către ambasadorul său din Roma, informându-l despre arestarea lui Anne du Bourg şi a celorlalţi luterani din parlament. Totuşi, spre sfârşitul acelei zile, febra regelui a revenit. A dictat o altă scrisoare, dar curând si-a pierdut atât văzul, cât şi graiul. La 9 iulie, după ce *a* primit sfântul mir, Henric a strâns mâna delfinului, în acea noapte, s-a oficiat căsătoria Margaretei cu ducele de Savoia, în altă încăpere a palatului. La 10 iulie, Henric a murit.

Avea patruzeci de ani şi domnise doar puţin peste doisprezece. [m] Reginele franceze purtau, tradiţional, culoarea albă când le mureau soţii, dar Caterina era în negru când a plecat de lângă corpul neînsufleţit al soţului său. A rămas în doliu pentru tot restul vieţii, emblema ei devenind o lance ruptă.

NOTE

1 J. Heritier, *Catherine de Mediaş* (Paris, 1940), pp. 83-44.

2 *Lettres,* i. 17-18, 20-22, 26, 28, 31-32.

3 *Actes de Henri H,* vol.l, nr. 52, 518, 592, 767, 1089; voi. 2, nr. 3755, 3774; voi. 3, nr. 4925, 5896; voi. 4, nr. 6465.

4 Pentru o descriere detaliată a încoronării Caterinci, vezi I. Cloulas, *Henri II* (Paris, 1985), pp. 228-231.

5 *Ibid.,* p. 144.

6′ F. Decrue, *Anne, duc de Montmorency* (Paris, 1889), pp. 5-7.

7 M. Francois, *Le cardinal Francois de Tournon* (Paris, 1951), pp. 228-235,254,301.

8 J.-M. Constant, *Leş Guise* (Paris, 1984), pp. 20-23; H. Forneron, *Leş ducs de Guise* (Paris, 1893), i. 80-112.

9 L. Romier, *Leş origines politiques des guerres de religion* (Paris, 1913), i. 20-29; Cloulas, *Henri II,* p. 338; F. C. Baumgartner, *Henry II* (Durham, NC, 1988), pp. 23-25, 39-40, 64-65,103.

10 *Lettres inedites de Dianne de Poitiers,* ed. G. Guiffrey (Paris, 1866), pp. 220, 223, 226, 228.

11 Antonia Fraser, *Mary Queen ofScots* (Londra, 1969), pp. 53-54.

12 J. H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), p. 40.

13 Romier, *Leş origines politiques,* I. 26 n. 1.

14 C. Paillard, „La mort de Francois Ier et Ies premiers temps du regne du Henri II d'apres Ies depeches de Jean de Saint-Mauris", *Revue historique,* voi. 5 (1877), p. 112.

15 A. Blunt, *Philibert de l'Orme* (Londra, 1958), pp. 28-55.

16 *Lettres,* viii. 181.

17 Caterina s-a îmbolnăvit grav la Joinville, de febră puerperală, în martie 1552 şi, conform medicului ei, Guillaume Chrestien, îi datora Dianei viaţa pentru îngrijire şi rugăciuni. Vezi Mariejol, p. 43.

18

18 Margaret McGowan, *Ideal Forms in the Age of Ronsard* (Berkeley, California, 1985), pp. 23-26,143-144.

19 Oare acelaşi leu a apărut la intrarea lui Francisc I în Lyon în 1515? Vezi *Renaissance Warrior and Patron: the reign of Francis I* (Cambridge, 1994), p. 131.

20 *The Entry of Henri II into Paris 16 June 1549,* cu introducere şi note de L D.

21 McFarlane (Binghamton, NY, 1982), *passim;* L.M.Bryant, *The King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony: Politics, ritual and art in the Renaissance* (Geneva, 1986), pp. 172-173; J. Chartrou, *Leş entrees solennelles et triomphales ă la renaissance, 1484-1551* (Paris, 1928), pp. 80-100.

22 A. Blunt, *Art and Architecture in France, 1500-1700* (Harmondsworth, 1957), pp. 44^8; D. Thomson, *Renaissance Paris. Architecture and growth, 1475-1600* (Londra, 1984), pp. 84, 88, 90, 93, 96; J. P. Babelon, *Châteaux en France au siecle de la Renaissance* (Paris, 1989), pp. 403-406.

23 Jenny Wormald, *Mary Queen ofScots: A study infailure* (Londra, 1988), pp. 61-63; Fraser, *Mary Queen of Scot,* pp. 25-35; Cloulas, *Henri II,* pp. 185-188.

24 Cloulas, *Henri II,* pp. 263-364, 270-271, 302-303.

25 *Ibid.,* pp. 174-179, 181-185.

26 Mariejol, pp. 48-49.

27 G. Zeller, *La reunion de Metz ă la France (1552-1648)* (Paris, 1926), i. 162-169; Cloulas, *Henri II,* pp. 308-310, 317-325.

28 Ribier, *Lettres et memoires d'Estat des roys, princes, ambassadeurs et autres ministres sous Ies regnes de Francois premier, Henry II et Francois II* (Paris, 1666), ii. 389; Mariejol, p. 46; I. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), pp. 110-111.

29 Decrue, *Anne, duc de Montmorency,* p. 115.

30 *Lettres,* i. 56.

31 *Lettres,* i. 50-51.

32 Baumgartner, *Henry H,* p. 153.

33 Cloulas, *Henri II,* pp. 326-329.

34 Romier, *Leş origines politiques,* i. 322-450.

35 *Lettres,* i. 43-44.

3^ Romier, *Leş origines politiques,* i. 422.

36 *Lettres,* x.13.

37 Romier, *Leş origines politiques,* i. 418. Se spune că ar fi strâns 100 000 de scuzi.

38 M.J. Rodriguez-Salgado, *The Changing Face of Empire: Charles V, Philip II and Habsburg authority, 1551-1559* (Cambridge, 1988), pp. 126-132,149-151.

39 Romier, *Leş origines politiques,* ii. 22.

40 *Ibid., ii.* 108-187.

41 Decrue, *Anne, duc de Montmorency,* pp. 203-205.

42 *Registres de deliberations du Bureau de la Viile de Paris,* ed. Bonnardot, iv. 496-497.

43 D.L. Potter, „The duc de Guise and the făli of Calais, 1557-1558", *English Historical Review,* 118 (1983), 481-512.

[4 Decrue, *Anne, duc de Montmorency,* ii. p. 221.

[5 N. Weiss, *La Chambre ardente* (Paris, 1889, retipărit la Geneva, *l91G),passim.* Vezi şi Baumgartner, *Henry H,* pp. 264-266;, J.H.M. Salmon, *Society in Crisis: France in the sixteenth century* (Londra, 1975), pp. 87-89.

N. M. Sutherland, *The Huguenot Struggle for Recognition* (New Haven, 1980), pp. 45-47,342-343.

\I R.M. Kingdon, *Geneva and the Corning of the Wars ofReligion in France, 1555-1563* (Geneva, 1956), pp. 60, 93-105; M. Greengrass, *The French Reformation* (Oxford, 1987), pp. 31-32.

18 Romier, *Leş origines politiques,* ii. 244; N. M. Sutherland, *Princes, Politics and Religion, 1547-1589* (Londra, 1984), pp. 27-29.

19 Kingdon, *Geneva,* pp. 5-12, 31-40.

>0 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 55-56. 344-345.

51 Cloulas, *Henri II,* pp. 556-559; B. Diefendorf, *Beneath the Cross: Catholics and Huguenots in sixteenth-century Paris* (Oxford, 1991), pp. 50-51; N. Weiss, „L'assemblee de la rue Saint-Jacques, 4-5 septembrie 1557", *BSHPF* 65 (1916), 195-235.

52 *Corpus Reformatorum (Opera Calvini),* ed. G. Baum, E. Cunitz, E. Reuss (Brunswick, 1863-1880), voi. XLIV, col. 629-630. O traducere poate fi găsită în G. R. Potter, M. Greengrass, *John Calvin* (Londra, 1983), pp. 154-155. Despre doctrina protestantă a non-rezistenţei, vezi Q. Skinner, *the Foundations of Modern Politicul Thought* (Cambridge, 1978), ii 219-221. Reformatorii francezi au început să fie numiţi hughenoţi în jurul anului 1557. Cuvântul pare să fi provenit din elveţianul *eidgenossen.* Vezi, de ex., Leonard, *Histoire Generale du Protestantisme* (Paris, 1961), voi. I, pp. 97-98.

53 Cloulas, *Henri H,* pp. 561-562.

54 *Ibid.,pp.* 585-588.

55 Kingdon, *Geneva,* pp. 46-47; Salmon, *Society in Crisis,* pp. 118-119.

56 Romier, *Leş origines politiques,* ii. 314 n. 1. Sursa este o depeşă a trimisului Ferrarei, J. Alvarotti, datată 18 noiembrie 1558. El istorişte, de asemenea, că Diana de Poitiers, care dorea pacea, a întrebat-o într-o zi pe Caterina ce citeşte. Ea a răspuns:

57 „istoria acestui regat, în care am aflat că întotdeauna politica regelui a fost influenţată de târfe *(donne putane)".* Meriejol (p.56) respinge această poveste, ca neplauzibilă. El scrie: „*Ces bravades ne sontpas de safacon"* (această ieşire nu era genul ei).

58 Pentru o descriere excelentă a tratatului şi a negocierilor care au dus la acesta, vezi Rodriguez-Salgado, *Changing Face of Empire,* pp. 320-325.

> ! Decrue, *Anne, duc de Montmorency,* pp. 228-232; Cloulas, *Henri II,* p. 574.
Cloulas, *Henry H,* p. 582.
Ibid., pp. 588-594; Romier, *Leş origines Politiques,* ii. 378-390.

IV
REGINA-MAMA
(1559-1562)

Moartea prematură a lui Henric II a scos la lumină slăbiciunea unei monarhii personale. Dacă el şi tatăl său erau bărbaţi puternici, care îşi puteau conduce armatele în bătălii şi impuneau nobilimii loialitate, Francisc II era doar un băiat de cincisprezece ani, şi încă unul bolnăvicios. Conform ordonanţei regelui Carol V, era destul de mare ca să domnească, dar îi lipseau experienţa şi judecata. Totuşi, datorită vârstei lui, Caterina nu putea fi regentă. De aceea este greşit să presupunem, cum au făcut-o adesea istoricii, că ea a fost răspunzătoare de schimbarea regimului după moartea lui Henric II. Situaţia nu se poate compara cu revoluţia de palat din 1547. într-adevăr, Diana de Poitiers a fost izgonită de la curte, la fel cum se întâmplase şi cu ducesa d'Etampes; dar aceasta fusese decizia lui Henric II. Ceea ce s-a întâmplat în 1559 a fost o lovitură de stat a familiei de Guise. Ei au confiscat puterea, pur şi simplu, pe când Caterina plângea moartea soţului său, iar Montmorency era ocupat să îi vegheze trupul.[1]

Trăsătura esenţială a acestei lovituri a fost excluderea lui Montmorency de la guvernarea centrală. Aceasta trebuie să îi fi plăcut Caterinci, despre care se presupune că îl ura. Conform ambasadorului veneţian Giovanni Michieli, el o ofensase prin acordul cu Diana şi prin faptul că au descris-o pe Caterina ca pe „fiica unui negustor".[2] Montmorency a rămas conetabil, dar a trebuit să îi predea ducelui de Guise titlul de Mare Maestru. Acesta i-a dat ducelui şi fratelui său, cardinalul de Lorena, controlul asupra curţii. L-au mutat pe rege la Luvru, unde locuiau şi ei, iar Caterina, care nu trebuia marginalizată, i-a urmat acolo, rupând tradiţia conform căreia văduva unui rege francez rămânea la locul morţii acestuia timp de patruzeci de zile.

Chiar dacă conetabilul a încetat să îşi exercite influenţa politică în centrul guvernării, el a rămas o putere în ţară. Era cel mai bogat nobil din Franţa, care deţinea, se spune, peste 600 de proprietăţi, şi era înrudit cu cele mai prestigioase

familii din ţară. Ca guvernator de Languedoc, el a continuat să deţină controlul asupra Midi-ului. Cel mai mare fiu al său, Franţois, era guvernator de Paris şi de île-de-France, iar doi dintre nepoţii săi deţineau funcţii importante. Gaspard de Coligny era amiral al Franţei, iar Franţois d'Andelot era colonel-general de infanterie. Caterina nu ar fi fost înţeleaptă dacă 1-ar fi îndepărtat pe bătrânul conetabil. Ea a preferat să îi submineze autoritatea prin mijloace subtile: 1-a convins să renunţe la titlul de Mare Maestru în schimbul promovării fiului său, Franţois, ca mareşal al Franţei.[3]

în ce o priveşte pe Diana de Poitiers, ea a suferit soarta inevitabilă a unei amante regale: părăsind curtea înainte de moartea lui Henric II, ea nu s-a mai întors niciodată. Fiica ei, ducesa de Bouillon, a fost de asemenea izgonită, dar nu şi cealaltă fiică, ducesa de Aumale, probabil pentru că era cumnata ducelui de Guise. Diana a fost obligată să predea bijuteriile Coroanei şi să îi vândă Caterinei Chenonceaux la schimb cu Chaumont. Dizgraţia ei a cuprins, de asemenea, demiterea progeniturii ei, Jean Bertrand, fost Păstrător al Sigiliilor, şi întoarcerea lui Franţois Olivier la funcţia de cancelar.[4]

Lovitura de stat organizată de Guise a fost rapidă, în câteva zile, ambasa- dorul englez informa: „Casa de Guise conduce şi face totul în locul regelui francez", în mai puţin de două luni, cardinalul era descris de trimisul florentin ca fiind atât papă, cât şi rege în Franţa. Examinarea registrelor secretariatului regal pentru aprilie şi iunie 1560 arată dominaţia familiei de Guise. înregis- trările din *Epargne* sunt pline de daruri de. bani, plăţi de arierate şi rambursări de împrumuturi pentru rudele, clienţii şi servitorii lor.[5] Pentru mulţi nobili, răspunsul evident la această situaţie era să devină ei înşişi clienţi ai clanului de Guise, dar această posibilitate nu le era deschisă tuturor. Nobilii protestanţi,

în special, nu se puteau aştepta la tratament egal din partea oamenilor care iniţiaseră persecuţia lor sub conducerea fostului rege.

Calnul de Guise era înrudit u familia regală în mai multe feluri. Bunica lor era Antoanette de Bourbon, soră a regelui Navarrei, iar ducele de Guise era căsătorit cu Anne d'Este, nepoata regelui Ludovic XII. După cum am văzut, ei erau şi unchii Măriei Stuart, regina lui Francisc II. Dar nu erau adânc înrădă- cinaţi în nobilimea franceză: originile lor se aflau în ducatul Lorenei, care mai făcea încă parte din Sfântul Imperiu Roman.[6] Din acest motiv, mulţi francezi îi priveau ca venetici şi uzurpatori; ei nu reuşeau să înţeleagă cu ce drepturi îşi asumaseră controlul asupra regatului în locul lui Antoine de Bourbon, rege al Navarrei şi primul prinţ de sânge. Dar acesta se afla în Guyenne când Henric II a murit şi i-a luat mult timp să ajungă la curte. Călătorind încet spre Paris, el a fost îndemnat de fratele său, Louis, prinţ de Conde, şi de prieteni sa îşi

REGINA-MAMĂ (1559-1562)

afirme drepturile, dar Antoine era indolent: s-a învârtit şi s-a sucit, astfel că până când a ajuns la curte, fraţii de Guise deţineau clar controlul. Au găsit un pretext pentru a-i refuza găzduirea şi, deşi îi era permis să participe la consiliul regelui, a fost exclus din cercul interior de miniştri care decideau politica. A acceptat cu slăbiciune acest dispreţ şi chiar a fost de acord să o însoţească pe Elisabeta de Valois în Spania după căsătoria sa cu Filip II. Făcând aceasta, spera să intre în graţiile soţului ei, ca prim pas spre recuperarea Navarrei spaniole, pe care Ferdinand de Aragon o confiscase de la strămoşul lui, Jean d'Albret, în 1513.[7] Chiar şi Conde, care era mult mai dinamic, s-a lăsat îndepărtat acceptând o misiune diplomatică în Ţările de Jos. Astfel încât fraţii de Guise au fost lăsaţi să guverneze Franţa aşa cum doreau.

Henric II fusese obligat să semneze tratatul de pace de la Cateau- Cambresis din două motive: problemele financiare serioase şi ameninţarea din ce în ce mai mare a ereziei. Ambele probleme au fost acum preluate de Guise.

Ei au estimat că datoria publică era de 40 milioane de livre, dintre care jumă- tate era scadentă la plată imediat. Veniturile regale din impozite erau evaluate la 12 milioane de livre si, probabil, aceasta era o supraestimare. Confruntaţi cu alternativa de a creşte impozitele sau cea de a scădea cheltuielile, au ales-o pe cea din urmă. Au fost luate diferite măsuri nepopulare: trupe regale desfi- inţate, plata salariilor amânată, pensii suprimate, înstrăinările gratuite de terenuri regale revocate, iar dobânda la datoriile regale micşorată arbitrar. Mulţi nobili au bănuit că aceste măsuri fuseseră luate nu în interesul regatului, ci pentru familia de Guise şi clienţii ei. S-au întrebat dacă acestea reflectau dorinţele băiatului-rege sau dacă acesta era manipulat de miniştrii săi. Mai jos pe scara socială, felul în care clanul de Guise i-a tratat pe cei care protestau faţă de politica lor a produs jignire profundă. Când soldaţii demobilizaţi i-au cerut cardinalului de Lorena salariile, au fost alungaţi sub ameninţarea spânzurătorii. Nemulţumirea se răspândea în special printre nobilii turbulenţi din sud-vestul Franţei.

Familia de Guise a înăsprit, de asemenea, legile ereziei. Pe măsură ce protestanţii continuau să se întâlnească în secret, în privinţa naturii activităţilor circulau zvonuri în secret, îngrijorarea publică s-a reflectat într-o legislaţie draconică în continuă dezvoltare. La 4 septembrie 1559, un edict stipula demo- larea caselor folosite pentru întâlnirile ilegale. Cu două luni mai târziu, pentru oricine participa sau organiza întâlniri ilicite s-a instituit pedeapsa cu moartea.

Autorităţile au pretins că întâlnirile erau folosite pentru a iniţia răzmeriţa. Tot în noiembrie, denunţarea acestor întâlniri a devenit obligatorie, tot sub amenin- ţarea cu moartea. Informatorii trebuiau protejaţi şi recompensaţi.[9] Una dintre primele victime ale represiunii a fost Anne du Bourg, acel *parlementaire* care

CATERINA DE MEDICI

fusese arestat în timpul lui Henric II.[10] Pastorul Fran9ois Morel a pledat în favoarea lui către Caterina, despre care se credea că avea puţină simpatie pentru credinţa reformată. Ea a promis să încerce să uşureze situaţia protestanţilor, cu condiţia ca „ei să nu ţină adunări şi ca fiecare dintre ei să trăiască în secret şi fără scandal". Persecuţia, însă, a continuat, iar Morel i-a scris din nou reginei.

„Trebuie să fie sigură", spunea el, „că Dumnezeu nu va lăsa nepedepsită o asemenea

nedreptate, văzând nevinovăţia lui [du Bourg]; şi la fel cum Dumnezeu a început prin a-1 pedepsi pe răposatul rege, ea ar trebui să îşi dea seama că braţul Său este încă ridicat pentru a-si încheia răzbunarea, lovind-o pe ea şi pe copiii săi." O asemenea impertinenţă nu a dus la nimic bun. Caterina a spus că bunăvoinţa pe care o arătase reformaţilor izvorâse doar din milă şi compa- siune, nu din vreo dorinţă din partea ei „de a fi în alt fel înştiinţată sau informată în privinţa adevărului sau a falsului doctrinei lor". [u] Du Bourg a fost ars pe rug la 23 decembrie. Dar regina-mamă nu si-a rupt legăturile cu hughenoţii.

Ea ştia că Henri de Navarra era îndemnat de prietenii săi să ceară locul de drept la guvernare şi dorea să ştie la ce sprijin hughenot se putea aştepta. Prin bunăvoinţa Eleonorei de Roye, soacra lui Conde, s-a organizat o întâlnire secretă între Caterina şi pastorul parizian Antoine de la Roche-Chandieu.

Trebuia să îl întâlnească pe drumul spre Reims, pentru încoronarea fiului său (18 septembrie), dar nu a reuşit, din motive necunoscute.[12]

CONJURAŢIA DE LA AMBOISE (MARTIE 1560)

La 15 august, Morel i-a scris lui Calvin, plângându-se de letargia lui Henri de Navarra. A întrebat dacă existau alte mijloace de a elibera Biserica Reformată de suferinţele sale. Legea stipula că, dacă regele murea, lăsând în urmă doar minori, nobilii trebuiau convocaţi pentru a numi administratori ai ţării până la atingerea vârstei de domnie. Dacă Henri de Navarra nu convocase nobilii, putea altcineva să o facă? Şi, dacă mijloacele legale eşuau, se putea folosi forţa pentru a recâştiga ceea ce confiscaseră tiranii? Răspunsul lui Calvin a fost tranşant:

numai primul prinţ de sânge era autorizat să domnească.[13] Dar duşmanii Casei de Guise au fost curând exasperaţi de Henri de Navarra, care părea interesat de recuperarea regatului său din sud. în consecinţă, au decis să răstoarne familia de Guise prin forţă. Nu este clar cine a iniţiat conspiraţia. Se poate să fi fost Conde, dar acest lucru a fost disputat.[14] Istoricii s-au concentrat, în mod tradi-

ţional, pe scopurile politice ale conspiratorilor, dar obiectivul primordial poate să fi fost să îşi prezinte Confesiunea de Credinţă regelui.[15]

Oricare ar fi fost rolul lui Conde în complot, pregătirea, inclusiv recru- tarea trupelor, a fost încredinţată seniorului de La Renaudie, un mic nobil din Perigord, care devenise protestant în timpul unei cariere aventuroase. El nu 1-a impresionat pe Calvin în cursul unei vizite la Geneva, dar a primit încurajări de la mâna dreaptă a acestuia, Theodore de Beze. La l februarie 1560, complo- tiştii au avut o întâlnire la Nantes, în care s-a afirmat loialitatea lor faţă de rege, o dată cu hotărârea lor de a aduce clanul de Guise în faţa justiţiei. La Renaudie a fost confirmat în calitate de comandant al loviturii programate să aibă loc la 10 martie. Această dată, însă, a trebuit amânată cu şase zile.[16]

în Franţa secolului al XVI-lea secretul se putea păstra rareori, iar zvo- nurile despre lovitura iminentă au ajuns curând la urechile curţii.[17] Aceasta a decis să se mute la castelul Amboise, care era socotit suficient de fortificat pentru a rezista unui asediu, între timp, la 2 martie, regele a emis Edictul de la Amboise, care oferea amnistie tuturor reformaţilor paşnici.[18] Câteva zile mai târziu, a ordonat eliberarea tuturor prizonierilor religioşi şi a permis nemulţumiţilor să îi înainteze petiţii. Istoricii au păreri împărţite în privinţa acestei mişcări surprin- zător de generoase. Sutherland crede că „a fost opera Caterinei de Medici şi a cancelarului L'Hospital - posibil şi a lui Coligny", dar L'Hospital nu a devenit cancelar până în iunie. Cloulas atribuie edictul reginei-mamă. El arată că ea este cea care 1-a trimis pe Jacques de Moroges la parlament cu cererea de înre- gistrare a edictului. Evennett crede că o parte din răspundere îi aparţine cardi- nalului de Lorena. El a mărturisit ceva papei, iar doi ani mai târziu episcopul de Valence a declarat că familia de Guise a înţeles eşecul persecuţiei ca pe un mijloc de a manipula erezia la începutul anului 1560.[19]

Edictul de la Amboise a însemnat o slăbire a guvernării în faţa provocării protestante. Grupurile de conspiratori adunaţi în pădurile din jurul castelului de la Amboise au fost urmărite de trupele regale. Unii, cum ar fi La Renaudie, au fost omorâţi pe loc; alţii au fost înconjuraţi, supuşi unor procese sumare şi executaţi. Mulţi s-au înecat în Loara; alţii au fost spânzuraţi de balcoanele şi crenelurile castelului. Regele şi doamnele de la curte au urmărit spectacolul hidos. Reacţia Caterinei

la măcel poate fi văzută doar în documente. Se spune că a încercat să salveze viaţa unui căpitan Castelnau umilindu-se în faţa fraţilor de Guise, dar aceştia au fost neînduplecaţi.[20]

Urmarea conspiraţiei este surprinzătoare. S-ar fi putut aştepta o prigoană sălbatică asupra hughenoţilor; în schimb, politica moderată iniţiată de Edictul de la Amboise s-a menţinut, în acelaşi timp, guvernul a căutat mijloace de a

restaura unitatea religioasă. A început să cocheteze cu ideea de a convoca un consiliu naţional pentru a reforma Biserica. Scriindu-i papei la 21 martie, cardinalul de Lorena a argumentat că recenta criză arătase că ereticii erau o ameninţare gravă a catolicismului în Franţa. El credea că un consiliu general al Bisericii ar fi luat prea mult timp pentru a se aduna şi 1-a rugat pe papă să îl trimită pe cardinalul Tournon în Franţa ca legat cu puterea de a reforma Biserica franceză şi, dacă era necesar, să convoace un consiliu naţional. Perspectiva 1-a îngrozit pe Pius IV, care vedea un consiliu naţional ca pe primul pas către o Biserică naţională. Deşi a fost de acord cu trimiterea lui Tournon ca legat, a criticat aspru politica religioasă a guvernului francez; regele, spunea el, nu avea dreptul să îi graţieze pe ereticii condamnaţi.[21]

Caterina dorea să ştie ce se afla în spatele crizei curente. Astfel i-a ordonat amiralului Coligny să analizeze situaţia religioasă din Normandia, unde fusese trimis pentru a pregăti o expediţie militară în Scoţia. Până atunci, el nu îşi declarase apartenenţa la Biserica Reformată, dar simpatiza evident cu aceasta.

Se spune că i-ar fi scris Caterinci, sfătuind-o să preia frâiele guvernării şi să oprească persecuţia religioasă.[22] De asemenea, ea a încercat să aranjeze o întâl- nire cu Chandieu, pastorul hughenot, dar agenţii săi au fost informaţi că el nu se mai afla în Franţa. Când au cerut un înlocuitor, hughenoţii din Tours au refuzat, S-au oferit ca, în schimb, să trimită părerile lor în scris. La 24 mai, un anume Le Camus i-a înmânat Caterinei o critică, sub pseudonimul de Theophile.

în aceasta se explica faptul că împotriva regelui sau a familiei sale, complotiştii nu intenţionaseră să acţioneze: ei fuseseră îndemnaţi să folosească forţa împotriva fraţilor de Guise, care le blocaseră calea către rege şi uzurpaseră locul care aparţinea de drept prinţilor de sânge regal. Pentru criza curentă, ei au propus două soluţii: un consiliu care să rezolve problema religioasă şi o întâlnire a Stărilor Generale pentru a-i răsturna pe fraţii de Guise în favoarea prinţilor.

Familia de Guise a aflat de critică (se spune, de la Măria Stuart) şi Le Camus a fost aruncat în închisoare.[23] Totuşi, Caterina şi-a continuat cercetările. L-a interogat pe Regnier de La Planche, un consilier al mareşalului Montmorency, cu speranţa de a afla poziţia conetabilului şi a suporterilor acestuia în privinţa prinţilor de sânge regal. El a declarat clar că de Guise nu trebuiau să ţină în frâu *(tirer au collier)* prinţii de Bourbon, ci ar fi trebuit să le permită să conducă.

El a făcut distincţie între două feluri de hughenoţi: cei „religioşi", care nu doreau decât mântuirea, şi cei „politici", care voiau să se descotorosească de familia de Guise. Cei dintâi, credea el, puteau fi domoliţi prin convocarea unui consiliu; ceilalţi nu aveau să se liniştească până când fraţii de Guise nu aveau să fie înlocuiţi la cârma guvernării de prinţi de sânge regal.[24]

Caterina a fost, se pare, principala autoare a Edictului de la Romorantin (mai 1560), care a încercat să dea înapoi ceasul juridic. Nici o curte regală, nici măcar parlamentul, nu putea să mai judece cazuri de erezie; acestea cădeau acum în sarcina curţilor ecleziastice. Deoarece Biserica nu impunea pedeapsa cu moartea, acesta a fost un mod simplu de a destrăma persecuţia sălbatică dezlănţuită sub Henric II. Episcopilor li s-a ordonat să locuiască în dioceze şi să se ocupe de problema ereziei. Edictul a anulat, de asemenea, clauzele inchizi- toriale ale Edictului de la Châteaubriant (1551). Pe scurt, protestanţii erau toleraţi implicit, dacă se comportau cu discreţie, în acelaşi timp, edictul a interzis „adunările ilicite". Se presupune că acestea erau adunări la arme. Participanţii la asemenea adunări aveau să fie acuzaţi de rebeliune în faţa curţilor preziden- ţiale. Cei care informau despre asemenea adunări aveau să primească o recom- pensă de 500 de livre, însă parlamentul s-a opus cu violenţă edictului. Pe parcursul unei luni de dezbateri, toate certurile asupra Concordatului din 1516 au ieşit din nou la suprafaţă. Parlamentarii au obiectat la autoritatea conferită curţilor bisericeşti în

detrimentul celor regale, în special pentru că judecătorii acestora se dovediseră atât de ineficienţi. Deşi edictul a fost, până la urmă, înregistrat, a produs doar confuzie asupra jurisdicţiei şi în consecinţă a fost doar o bucată de hârtie.[25]

între timp, pe tot cuprinsul regatului nemulţumirea creştea. Fraţii de Guise erau ţinta demonstraţiilor populare. Efigia cardinalului de Lorena a fost spânzurată la Paris, iar castelul său de la Meudon a fost atacat de incendiatori.

De teama asasinatului, el s-a înconjurat de archebuzieri. Un potop de pamflete exagerate a curs din tipografiile clandestine. Caterina însăşi era denunţată ca târfa care adusese ciuma în lume. Asemenea propagandă, însă, nu putea distruge guvernul. Cu mult mai sinistră era întărirea organizării militare hughenote.

Legislaţia împotriva ereziei, deşi aspră, era total ineficientă, pentru că oficialii răspunzători pentru aplicarea sa erau ei înşişi protestanţi sau simpatizanţi protestanţi. Ici şi colo, în special în Sud, hughenoţii îşi demonstrau credinţa mai provocator decât oricând.

ADUNAREA DE LA FONTAINEBLEAU (AUGUST 1560)

în iunie 1560, Michel de L'Hospital, un distins avocat care studiase în Italia şi căpătase interes pentru umanism, a fost numit cancelarul Franţei, cea mai înaltă funcţie după rege. El a rămas memorabil în special prin moderaţia sa în

rtijlocul diviziunilor religioase, dar nu a pledat pentru toleranţă religioasă, în)inia lui, două credinţe nu puteau coexista în Franţa fără a afecta grav unitatea gatului; dar ştia că protestantismul era prea adânc înrădăcinat pentru a putea eradicat violent. Aceasta nu era o opţiune la care să se gândească. „Forţa şi olenţa", spunea el, „aparţin fiarelor, nu omului. Justiţia provine din raţiune, rtea cea mai divină a fiinţei noastre", în stabilirea priorităţilor, L'Hospital a îs statul înaintea Bisericii; unitatea politică înaintea celei religioase. El credea cea mai bună soluţie pentru problemele interne ale Franţei se afla în reforma «ternului judiciar şi a Bisericii. Totuşi, înainte ca reforma să poată avea loc, a necesar să se restabilească ordinea, dându-le Bourbonilor şi celorlalţi mari ibili un rol în guvernare şi convingând poporul că reforma adevărată începuse.[26] i viziunea atingerii acestor ţeluri, Adunarea Notabililor, cuprinzând consilieri gali, prinţi de sânge nobil, înalţi funcţionari şi cavalerii Ordinului Saint- ichel, s-au întâlnit la Fontainebleau la 20 august.[2?] Montmorency a apărut o escortă de 800 de oameni călare, dar regele Navarrei şi fratele său au optat stea în Bearn, negând implicit afirmaţia că erau excluşi de la contribuţia la fjivernare.[28] La începutul lui august, regele Navarrei a avut o întâlnire a consiliului ,i|u la Nerac, la care au participat Franţois Hotman, eminentul jurist de la >|rasbourg, şi Theodore de Beze. S-a redactat o critică, în care argumentele istorice iu fost aliniate în sprijinul cererilor prinţilor, iar tirania Casei de Guise a fost ;ondamnată.[29]

Caterina a deschis Adunarea de la Fontainebleau la 21 august chemându-i >e participanţi la o comportare de asemenea manieră încât regele să îşi păstreze ceptrul, supuşii să fie eliberaţi de suferinţe, iar nemulţumirile, dacă este posibil, ă fie satisfăcute. A urmat cancelarul, cu o cuvântare în care a comparat statul ni un bolnav al cărui leac depindea de găsirea cauzei bolii. Guise şi Lorena .u informat, apoi, despre responsabilităţile lor în guvernare: armata şi finanţele.

-a 23 august, Coligny a trimis două petiţii - una regelui, cealaltă mamei sale - de la protestanţii din Normandia în numele tuturor confraţilor lor de religie.

Documentul cerea suspendarea persecuţiei şi dreptul de adunare pentru rugă i de a construi biserici (sau *temples)* până la un consiliu general. Petiţia Caterinci i cerea să urmeze exemplul lui Ester, eliberând supuşii lui Dumnezeu de sufe- inţele prin care treceau şi să interzică greşelile şi abuzurile care împiedicau ca Dumnezeu să fie servit şi onorat cum se cuvine. Conform lui Pasquier, care nenţionează doar prima petiţie, Guise s-a plâns că era nesemnată. Când Coligny --a oferit să obţină zece mii de semnături, ducele a răspuns că el putea obţine lemnătura a 100 000 de oameni pe o contra-petiţie, cu propriul lor sânge, şi că îl avea să le fie căpitan.[30]

Jean de Monluc, episcop de Valence, a lăudat-o apoi pe Caterina pentru rolul ei în eşecul

recentului complot şi pentru folosirea blândeţii în locul forţei.

El a sprijinit pedepsirea rebelilor care foloseau religia ca acoperire pentru activităţile lor, dar a fost împotriva persecuţiei celor loiali Coroanei. A cerut mai multă toleranţă şi a pledat pentru un consiliu naţional care să reformeze Biserica. Un alt vorbitor a fost Charles de Marillac, arhiepiscop de Vienne, care a arătat vătămarea produsă relaţiilor Franţei cu vecinii protestanţi de către persecuţia hughenoţilor. Siguranţa statului, a explicat el, se bazează pe doi piloni:

integritatea religioasă şi bunăvoinţa poporului. Prima necesita un consiliu bisericesc, iar cealaltă, o întâlnire a nobilimii.[31] La 24 august, Coligny a vorbit despre nevoia reformei Bisericii, dar mai presus de toate de acţiune politică.

A sprijinit convocarea nobilimii şi se pare că i-a înfuriat pe fraţii de Guise plângându-se de paza strictă impusă regelui. El a conchis că protestanţii ar trebui lăsaţi să îşi practice credinţa public, în anumite locuri, până la un consiliu naţional.[32] în ceea ce îl priveşte pe cardinalul de Lorena, el a sprijinit cererea pentru convocarea nobililor şi a promis să deschidă drumul către un consiliu al Bisericii organizând o anchetă asupra corupţiei bisericeşti.[33] Acestea au fost aprobate de adunare şi Francisc II a ordonat Stărilor Generale să se întâlnească la 10 decembrie. La 20 ianuarie 1561, a fost convocată o adunare a clericilor.

Adunarea de la Fontainebleau a relevat natura de om de stat a Caterinci.

Deşi fraţii de Guise scăpaseră nevătămaţi, opoziţiei i se dăduse şansa de redre- sare. Totuşi, între hughenoţi persista neîncrederea; aceştia continuau să afirme predominanţa prinţilor de viţă nobilă asupra tuturor celorlalţi consilieri, în mai multe pamflete, ei au argumentat că străinii erau împiedicaţi să guverneze de legea salică şi de tradiţie. Totuşi, Caterina nu voia să scape de Guise. Deşi se temea de clientela lor extinsă şi de potenţialul militar, ea ştia că dacă ei rămâneau fără poziţii în guvernare, ar fi devenit dependentă de conetabil, care nu îi plăcea, sau de prinţii nobili, în care nu avea încredere, în orice caz, Stările Generale ar fi urmat să îi creeze regelui un nou consiliu, pe care ea nu mai avea să-1 prezideze.

între timp, în diferite părţi ale Franţei, hughenoţii au trecut la arme.

Conde 1-a rugat pe conetabil şi pe Francois de Vendome, vidam de Chartres, să îl ajute. Montmorency a refuzat, dar vidamul a fost de acord să îl ajute pe prinţ ca, împotriva tuturor, să îl salveze pe rege şi pe familia sa. Scrisoarea sa a fost interceptată şi a fost trimis la Bastilia.[34] Pe măsură ce perspectiva războ- iului civil se amplifica, zi după zi, Caterina a apelat la ajutorul lui Filip II de Spania şi al ducelui de Savoia. în acelaşi timp, Francisc II a ordonat lui Henri de

•îfavarra să îl aducă pe Conde la curte. A fost informat că acesta aduna trupe, i regele dorea să ştie de ce.[35] Confruntat cu alternativele rebeliunii sau supu- nerii, Navarra a decis să îşi aducă fratele la curte. Conde a fost arestat la Qrleans, iar la 13 noiembrie a început procesul. Avea dreptul să fie judecat cie colegii săi din parlament, dar clanul de Guise a alcătuit un tribunal special.

[Jaterina se temea că un verdict de vinovăţie putea distruge şansele de pace iii hughenoţii. La 26 noiembrie, Conde a fost găsit vinovat de lezmajestate, dar loi dintre judecătorii săi - L'Hospital şi du Mortier (ambii devotaţi Caterinei) -Ui nu au semnat sentinţa de condamnare la moarte.[36] Aceasta a câştigat timp preţios, exact când regele s-a îmbolnăvit grav. La 17 noiembrie, a leşinat în impui vecerniei, în urechea stângă i s-a găsit o fistulă, pentru care doctorii au puteau găsi nici un leac. între timp, delegaţii la adunarea generală a Stărilor început să sosească la Orleans.[37] Temându-se că, în eventualitatea morţii pgelui, Navarra ar fi putut fi votat pentru preluarea puterii, Caterina a acţionat fapid. La 2 decembrie, ea 1-a chemat la o întânire şi 1-a acuzat, în faţa fraţilor |e Guise, de complot împotriva Coroanei. Respingând acuzaţia, el s-a oferit ă renunţe la pretenţia de a fi regent, ca dovadă a loialităţii sale. Caterina a ţcceptat, prompt, oferta, şi a asigurat confirmarea în scris, în schimb, ea a promis să îl numească pe Navarra ca locotenent-general al regatului. De isemenea, i-a cumpărat pe fraţii de Guise disculpându-i de întemniţarea lui 'onde. Ea a explicat că aceasta a fost ordonată numai de rege; apoi Henri de Ravarra a făcut pace cu Guise, pecetluind-o cu un sărut. La 5 decembrie, regele i murit şi viaţa lui Conde a fost, în consecinţă, cruţată.[3S]

MINORATUL LUI CAROLIX

Moartea lui Francisc II i-a obligat pe fraţii de Guise să predea frâiele guvernării, căci fratele său, Carol IX, era prea tânăr ca să domnească. Trebuia să i se dea un regent. Obiceiul prevedea ca acesta să fie primul prinţ de viţă nobilă, dar Henri de Navarra renunţase la dreptul său. Mulţi priveau către adu- narea Sărilor Generale, care se strânsese la Orleans, pentru numirea unui regent, dar delegaţii nu erau siguri că puterile lor le permiteau să facă aceasta.

Caterina nu mai dorea încă o rundă de alegeri, care ar fi putut readuce supor- terii lui Navarra; astfel încât delegaţilor li s-a spus că puterile lor rămân valide.

In orice caz, nu au fost invitaţi să aleagă un regent. La 21 decembrie, *conseil*

prive a decis chestiunea, fără a-i consulta. Caterina a fost numită guvernator al regatului", cu puteri atotcuprinzătoare. Avea patruzeci şi unu de ani şi nu era legată de nici una dintre marile Case rivale, de Guise şi Bourbon.[39]

Caterina, în noul său rol, nu era o marionetă. A preluat sarcina guvernării la fel de eficient ca şi când ar fi fost rege. „Principalul meu scop", îi scria ea fiicei sale, „este să am onoarea lui Dumnezeu în faţa ochilor în toate cele şi să îmi menţin autoritatea, nu pentru mine, ci pentru păstrarea acestui regat şi pentru binele tuturor fraţilor tăi.""° Ea a prezidat consiliul regelui, a iniţiat şi con- trolat afacerile de stat, a dirijat politica internă şi externă, şi a făcut numiri în funcţii şi pentru beneficii. Era prima care primea şi desfăcea depeşele, şi i se citeau scrisorile înainte de a fi semnate de rege. Fiecare dintre răspunsurile sale era însoţit de o scrisoare de la mama sa. Pentru a fi la înălţimea noului ei statut, şi-a conferit un mare sigiliu.[41]

Principala grijă a Caterinei era să restaureze pacea în regat. După cum a explicat trimisului său în Spania, persecuţia religioasă de două sau trei decenii ajutase doar la alimentarea diviziunii religioase. A fost sfătuită să încerce să îi recâştige pe cei care deveniseră eretici, „prin mustrări, critici şi predici sincere", pedepsindu-i sever pe cei care erau vinovaţi de „scandaluri şi incitare la revoltă".[42] La 28 ianuarie 1561, Caterina a emis *lettres de cachet,* confirmând, dar şi modificând, Edictul de la Romorantin. A ordonat eliberarea tuturor prizonie- rilor religioşi şi a suspendat toate cazurile de erezie, chiar şi pe cele care implicau oameni care ridicaseră armele sau contribuiseră cu fonduri la recentele evenimente. Cu alte cuvinte, ea i-a graţiat pe aceia care luaseră parte la conju- raţia de la Amboise, cu excepţia liderilor. Semnificativ, pastorii nu au fost excluşi din amnistie, pentru că ei erau menţionaţi în Edictul de la Romorantin.[43]

Poziţia conciliatoare a regentei a fost interpretată greşit de hughenoţi, care şi-au imaginat că a trecut de partea lor. La 10 martie, la al doilea Sinod Naţional, ţinut la Poitiers, ei au cerut formarea unui consiliu regal capabil să aplice edictele regale; de asemenea, au decis să numească reprezentanţi la curte, care ar fi putut servi drept grup de presiune, între timp, în întreg regatul hughenoţii au ţinut mari adunări publice. Simpatizanţii, care ezitaseră înainte de a li se alătura, o puteau face acum cu încredere, în acelaşi timp, au săvârşit abuzuri faţă de oponenţii lor religioşi, au distrus imaginile sfinţilor, au luat în derâdere ostia şi au refuzat să îşi împodobească locuinţele pentru procesiunile sărbătorii Corpus Christi."" „Postul hughenot" a provocat din partea catolicilor o replică previzibilă, condusă de parlamentari. Aceştia au tărăgănat înregistrarea recen- telor edicte ale toleranţei şi au jonglat cu formularea pentru a diminua sau anula

eficienţa lor. Parlamentul din Paris a ordonat distrugerea caselor folosite de hughenoţi pentru adunările lor. Predicatorii catolici au denunţat adunările lor ca orgii sexuale.[45]

La începutul anului 1561, Henri de Navarra a încercat să determine expulzarea de la curte a ducelui de Guise. El însuşi ameninţa să plece, o dată cu Montmorency şi Châtillon, dar a renunţat după ce tânărul rege îl convinsese pe Montmorency să nu îl părăsească. Decât să plece de unul singur, Navarra a rămas la curte. Conde a fost achitat curând de toate capetele de acuzare şi, după eliberarea sa din închisoare la 8 martie, a fost admis în consiliul regal.

La 25 martie, Navarra a fost confirmat ca locotenent-general al regatului şi a renunţat, din nou, la pretenţia sa de a fi regent. Rolul său în guvernare era unul de subordonat: trebuia să se ocupe de depeşele de la guvernatorii provinciali şi căpitani de fortăreţe desemnaţi de Caterina.[46]

înfuriaţi de aceste întâmplări, fraţii de Guise s-au întors pe domeniile lor până la încoronarea regelui, dar Montmorency, al cărui catolicism rămăsese nezdruncinat, nu era de acord cu politica conciliantă a regentei. La 7 aprilie, el, ducele de Guise şi mareşalul de Saint-Andre au format o alianţă, cunoscută ca Triumviratul, pentru a apăra credinţa catolică. Scopul lor imediat a fost să îl despartă pe Henri de Navarra de hughenoţi şi să câştige sprijinul lui; scopul lor pe termen lung a fost distrugerea protestantismului în întreaga Europă, cu ajutorul papalităţii, al Spaniei, Savoiei şi al Imperiului. Departe de a se lăsa intimidată, Caterina a încercat să îl câştige ea însăşi pe Navarra. Pentru atra- gerea acestuia a început o lungă luptă.[47]

La 19 aprilie, un nou edict a interzis folosirea cuvintelor „hughenot" şi „papist", făcându-se astfel ecoul sentimentelor pe care L'Hospital le exprimase în discursul său de deschidere către Stările Generale. Dreptul de a intra în case în căutarea adunărilor a fost restrâns la magistraţi, iar edictul din 28 februarie a fost confirmat. Totuşi, această măsură, departe de a turna gaz pe foc, a provocat mai multe necazuri, pentru că a fost înaintată autorităţilor locale fără a fi trimisă în prealabil parlamentarilor pentru înregistrare.[48] Catolicii se temeau că regina ar fi putut deveni protestantă. Filip II a avertizat-o să nu permită „noilor idei" care apăruseră în Franţa să evolueze, iar ambasadorul său, Chantonnay, îi urmărea fiecare mişcare ca un uliu, bombardând-o cu reproşuri. Ea a justificat politica sa de „clemenţă faţă de faptele trecute" arătând nevoia de a aduce pacea în regat şi de a-i asigura un viitor mai bun. Ea i-a acuzat pe Guise pentru răspândirea de neadevăruri despre ea în Spania şi a condamnat efortul lor de a o căsători pe nepoata lor, Măria Stuart, rămasă văduvă, cu fiul lui Filip II,

REGINA-MAMĂ (1559-1562)

Don Carlos. O asemenea alianţă putea ameninţa tot ceea ce ea încerca să realizeze A sugerat-o pe propria sa fiică, Marguerite, ca posibilă mireasă pentru Carlos.

Caterina a propus, de asemenea, o modalitate de a-1 despărţi pe Navarra de cauza hughenotă: Filip să îi dea înapoi Navarra spaniolă sau alt teritoriu în Italia, poate Siena sau Sardinia. S-a oferit să se întâlnească cu Filip curând după încoronarea lui Carol IX, crezând că o asemenea întâlnire ar servi la limpezirea neînţelegerilor, dar el a refuzat.[49]

La 15 mai, Carol IX a fost încoronat la Reims. între timp, situaţia din regat rămânând haotică, L'Hospital a convocat o întâlnire a experţilor legali şi teologi pentru a găsi moduri de rezolvare a crizei. La 18 iunie, el a admis, sincer, că grupul de consilieri regali era nesigur în privinţa celei mai bune căi de urmat.

Aveau nevoie să ştie dacă edictele referitoare la adunările protestante trebuiau îndulcite, înăsprite sau complet înlocuite. Edictul de la Romorantin nu realizase nimic. Cancelarul i-a îndemnat pe toţi să îşi spună deschis părerea. Rezultatul imediat a fost o sesiune plenară la *Cour des Pairs,* la care au participat toţi membrii parlamentului, prinţii şi consiliul regelui. A avut douăzeci şi două de sesiuni la Paris, între 23 iunie şi 11 iulie. La sfârşit, părerile au fost notate cu grijă, s-a ajuns la hotărâri luate cu majoritate de voturi, iar concluziile au fost comunicate regelui.[50] Cu o majoritate de doar trei voturi, s-a impus o interdicţie asupra tuturor adunărilor. Dar, în loc de a aplica decizia, L'Hospital a emis la 30 iulie un edict care încerca să traseze o cale de mijloc între severitate şi indulgenţă. Deşi interzicea orice manifestare protestantă, a abolit pedeapsa cu moartea pentru delictele religioase. Curţile bisericeşti puteau să judece cazurile de erezie, dar nu aveau dreptul să percheziţioneze casele sub nici un motiv.

Nici predicatorii nu aveau dreptul să întărâte oamenii. Edictul a oferit, de asemenea, amnistierea şi graţierea tuturor delictelor, religioase sau de nesupunere, comise de la moartea lui Henric II, dacă cei implicaţi promiteau să ducă o viaţă catolică, paşnică, în viitor.[51]

Noul edict a marcat un avans semnificativ faţă de situaţia precedentă, pentru că se bucura de aprobarea catolicilor care luaseră parte la discuţiile de la Paris; dar hughenoţii nu erau mulţumiţi. Ei doreau permisiunea de a expune şi apăra Confesiunea de Credinţă şi de a rechema unii dintre exilaţii lor. De asemenea, ei au cerut să se pună capăt persecuţiei, protecţie faţă de izbucnirile violente, eliberarea prizonierilor religioşi, permisiunea de a ţine slujbe publice şi dreptul de a-şi construi propriile biserici. Ca mărturie a loialităţii *lat* faţă de Coroană, ei s-au oferit să primească reprezentanţi regali la serviciile religioase.

Edictul de la 30 iulie a răspuns numai unora dintre aceste cereri. Dar hughenoţii

rămâneau frustraţi pentru că erau încurajaţi de rapoarte care le parveneau de la curte. Acolo, pastorii predicau liber, iar fiul reginei, Henri (viitorul Henric III) avea obiceiul de a şterpeli cărţile de rugăciune din mâna surorii sale, Marguerite, şi de a o enerva cântându-i psalmi.[53] Henri de Navarra şi Coligny sperau că „noua religie" avea să fie curând recunoscută, astfel încât i-au sfătuit pe delegaţii Stărilor Generale să nu mai facă presiuni pentru o schimbare a regenţei.[54]

COLOCVIUL DE LA POISSY (SEPTEMBRIE 1561)

La 27 august 1561, Stările Generale s-au reunit la Saint-Germain-en-Laye, iar după sesiunea de deschidere delegaţii s-au divizat: nobilimea şi a Treia Stare s-au adunat la Pontoise, iar clericii la Poissy. Primii au lansat un atac puternic asupra bogăţiei clericilor. Numai prin confiscarea veniturilor Bisericii, credeau ei, se putea şterge datoria publică. In consecinţă, au propus o vânzare generală a bunurilor mobile ale Bisericii, care avea să producă 120 milioane de livre.

Reprezentanţii clerului de la Poissy, desigur, alarmaţi de propunere, au contrabalansat-o printr-o înţelegere cu Coroana, numită Contractul de la Poissy (21 septembrie 1561). Ei s-au obligat să plătească l 600 000 de livre pe o perioadă de şase ani pentru răscumpărarea domeniului regal şi a taxelor indirecte care fuseseră înstrăinate. Apoi, aveau să şteargă datoria regelui privitoare la *Rentes sur l'Hotel de Viile de Paris* până la echivalentul sumei de 7 650 000 de livre. Până atunci, Biserica nu consimţise niciodată să dea Coroanei o subvenţie anuală[55].

Caterina se putea simţi satisfăcută, dar încă mai avea de rezolvat sciziunile religioase care sfâşiau regatul fiului său. Persecuţia fusese încercată şi eşuase.

Trecerea de partea protestanţilor nu putea decât să îi provoace pe catolici la luptă. Singura soluţie posibilă era compromisul.

în noiembrie 1560, papa Pius IV a rechemat Conciliul de la Trento, dar Caterina se temea că aceasta se întâmpla prea târziu pentru a rezolva situaţia din Franţa. De asemenea, părea probabilă o confirmare a dogmei catolice, care putea duce la o adâncire a hiatusului religios. Comunicând acceptarea convo- cării papale, ea a continuat cu propriile planuri pentru un consiliu naţional.

Aceasta simboliza anatema pentru Pius IV, care 1-a instruit pe nunţiul său, Viterbo, să asigure amânarea acestuia prin orice mijloc posibil sau, cel puţin, să rezume agenda la chestiuni secundare. De asemenea, 1-a trimis în Franţa

pe Ippolito d'Este, cardinal de Ferrara, ca legat *a latere,* şi pe Diego Lainez general al iezuiţilor, oponent fervent al compromisului teologic, între timp Caterina a argumentat că un consiliu naţional nu era nimic mai mult decât pregătirea pentru cel general de la Trento. Ea 1-a asigurat pe împărat că nu avea să fie de acord niciodată cu o schimbare de religie în Franţa. Pe de altă parte, credea că un consiliu naţional, prin reformarea Bisericii, avea să aducă înapoi oile înstrăinate de turmă.[56] La 25 iulie, ea a anunţat că toţi supuşii care doreau să-şi prezinte punctul de vedere erau bineveniţi.

Clerul adunat la Poissy a căzut de acord asupra unei propuneri, redactată iniţial de Jean de Monluc, de a invita Geneva să trimită reprezentanţi. Invitaţia a fost bine primită şi de Beze a fost trimis în Franţa. Diplomat iscusit, orator rafinat şi nobil, el a fost considerat preferabil lui Calvin, cunoscut pentru com- portamentul său iritabil şi atitudinea inflexibilă.[57] De Beze a fost primit cordial de Caterina la sosirea sa în Saint-Germain-en-Laye la 23 august.[58] Ea şi-a exprimat speranţa că venirea sa avea să aducă pace în regat. Cardinalul de Lorena 1-a rugat apoi să clarifice anumite afirmaţii care îi fuseseră imputate. Scrisese că „lisus nu se află în euharistie mai mult decât în noroi"? Pastorul a negat existenţa unei asemenea afirmaţii în scrierile sale. Atunci cardinalul 1-a rugat să explice cuvintele „Acesta este trupul meu". De Beze a răspuns că el credea într-o prezenţă reală, dar sacră. Cardinalul a spus că el crede în transsubstanţiere, dar nu considera că termenul este indispensabil. A menţionat în trecere interpretarea luterană, la care de Beze a accentuat că luteranii şi calviniştii erau în consens privind condamnarea transsubstanţierii. Totuşi, el a acceptat o receptare adevă- rată în sacrament. „Atunci recunoşti", a întrebat cardinalul, „că noi comunicăm într-adevăr şi prin substanţă corpul şi

sângele lui lisus Christos?" De Beze a răspuns afirmativ, deşi cu precizarea „spiritual şi prin credinţă". „Aşa cred şi eu", a spus cardinalul şi, întorcându-se către Caterina, şi-a exprimat satisfacţia cu privire la întâlnire. De Beze i s-a adresat, apoi, direct. Referindu-se la confraţii săi de religie, el a spus: „Iată, Doamnă, aceştia, deci, sunt sacramentarienii pe care i-aţi jignit şi oprimat cu toate felurile de calomnii". Ea s-a întors către cardinal şi a spus: „Auziţi, domnule cardinal? El spune că sacramentarienii nu au o altă părere decât cea cu care sunteţi de acord". Plecând, cardinalul 1-a îmbrăţişat pe de Beze, spunând: „Sunt foarte bucuros că v-am văzut şi v-am auzit, şi vă conjur, în numele lui Dumnezeu, să vă consultaţi cu mine, pentru ca eu să pot înţelege motivaţiile dumneavoastră, iar dumneavostră pe ale mele", adău- gând „şi veţi vedea că nu sunt atât de negru pe cât mă cred alţii". Exprimându-şi recunoştinţa, de Beze credea că următoarea conversaţie putea aduce roade, dacă

CATERINA DE MEDICI

cardinalul avea să continue în acelaşi spirit, în zilele următoare, Caterina a fost foarte prietenoasă cu de Beze. L-a întrebat despre sănătatea lui Calvin şi despre compatriotul ei, Peter Vermigli, alias Peter Martyr, unul dintre cei mai învăţaţi pastori calvini, care avea să participe curând la colocviu. Regina i-a permis, de asemenea, lui de Beze să predice în apartamentele lui Conde şi Coligny, şi i-a asigurat pe miniştrii calvini că episcopii de la colocviu nu aveau să îi judece, după cum se temeau aceştia.[60]

Caterina, se pare, nu putea înţelege fanatismul religios. Născută şi crescută ca o catolică, ea îşi practica credinţa din obişnuinţă şi, de asemenea, pentru că liturghia era pe gustul ei. Dar religia nu i-a intrat în suflet, în rugăciunile ei nu apăreau nici recunoştinţa, nici dragostea, ci mai degrabă o dorinţă de a asi- gura bunăvoinţa lui Dumnezeu sau de a împiedica mânia Lui. Când a încercat să îşi justifice acţiunile sau, mai târziu, a sfătuit-o pe fiica sa, Marguerite, asupra comportamentului său, şi-a luat preceptele din înţelepciunea umană, niciodată din dogma creştină. Deşi trebuie să fi auzit adesea conversaţii despre erezie de când ajunsese în Franţa, ea nu a încercat niciodată să afle despre greşelile imputate victimelor persecuţiei. Reforma a început să o intereseze doar când a devenit politizată, şi chiar şi atunci doctrina a trecut pe lângă ea. Nu era ostilă gândirii protestante, ci mai degrabă indiferentă, ceea ce explică de ce a subes- timat puterea convingerilor religioase, imaginându-şi că toată lumea va fi bine dacă îi poate convinge pe conducători să cadă de acord. Guise şi Conde s-au împăcat la 24 august ca rezultat al medierii ei, dar acordul lor nu ajungea în miezul problemei religioase.[61]

La 9 septembrie, colocviul s-a deschis în refectoriul mănăstirii dominicane de la Poissy. Era asistat de familia regală, prinţi de viţă nobilă, consiliul regelui, şase cardinali, peste patruzeci de arhiepiscopi şi episcopi, doisprezece teologi şi mai mulţi avocaţi canonici. Deşi majoritatea prelaţilor erau clar catolici, cu toţii, .exceptând cinci, au acceptat propunerea guvernului de a permite o audiere calviniştilor. în plus faţă de trimişii lor la curte, protestanţii erau reprezentaţi de doisprezece pastori asistaţi de doisprezece mireni. Ei au fost escortaţi în sală de arcaşi şi invitaţi să stea în spatele unei bariere care îi despărţea de prelaţii aşezaţi de ambele părţi. Primul discurs lung al colocviului a fost elegant rostit de Beze. După ce a subliniat credinţa împărtăşită de ambele părţi, el s-a concentrat pe diferenţe, în special privind euharistia. „Noi credem", a declarat el, „că trupul Său este la fel de legat de pâine şi vin cum este cerul de pământ".

Aceasta a provocat agitaţie în rândul prelaţilor. Ridicându-se cu lacrimi în ochi, Tournon a întrebat-o pe regentă cum putea suporta o asemenea blasfemie rostită

în prezenţa fiului său. Vraja aruncată de elocinţa lui de Beze asupra audito riului s-a destrămat. El şi-a încheiat în grabă discursul, iar Tournon a ceru tipărirea acestuia, astfel încât episcopii să poată pregăti un răspuns în optzec de zile.[62]

în dimineaţa următoare, prelaţii au discutat următoarea lor mişcare Evident, persoana căreia trebuia să adreseze răspunsul lui de Beze era Tournon care era decan al Sfântului Colegiu, ca şi legat *a latere,* dar cardinalul de Loren; i-a convins pe prelaţi să îl desemneze pe el. La 16 septembrie, a proclama infailibilitatea Bisericii Catolice şi prezenţa reală a lui Christos în euharistie.[6] De Beze nu a fost impresionat: „N-am auzit niciodată o asemenea neobrăzare şi inepţie"... a spus el; „vechile

argumente, demontate până acum de o mie de ori, mi-au făcut greaţă". De asemenea, a aruncat cu noroi în eforturile susţinute de Henri de Navarra pentru a aduce luteranii la dezbatere. Cam în acelaşi timp cardinalul de Ferrara şi Diego Lainez, general iezuit, au sosit de la Roma Cardinalul, care era înrudit prin alianţă cu Casa de Guise, era de mult asocial cu Franţa. El a venit „pentru a pescui în ape tulburi, pe care Caterina de Medici şi le-a rezervat... nu numai pentru a-i strica undiţa şi a-i răpi captura, dar şi pentru a-i administra o înştiinţare asupra încălcării teritoriului" (Evennett).

Scopul lui principal era de a o ademeni pe Caterina la Conciliul de la Trento.

iar pe Henri de Navarra către catolicism. Lainez a sosit curând după ce adunarea de la Poissy legalizase Societatea iezuiţilor în Franţa.[64]

Sosirea legatului a obligat guvernul să schimbe forma colocviului. La 22 septembrie, acesta a fost redus la un *tete-ă-tete* între doisprezece calvinişti şi un număr egal de catolici. Regele a fost absent. Ca şi majoritatea prelaţilor.

Totuşi, Caterina a continuat să asiste. De această dată, de Beze a evitat să vor- bească despre euharistie, concentrându-se, în schimb, asupra Bisericii, ministe- relor, autorităţii şi tradiţiei. Claude d'Espence (un teolog catolic moderat), care venise bine pregătit pentru o campanie împotriva doctrinei calvine a euharistiei, a răspuns. El a fost urmat de episcopul de Evreux, Claude de Sainctes, care a fost cu mult mai puţin politicos. Aceasta 1-a determinat pe de Beze să apeleze la regină. E o pierdere de timp, a spus el, să se continue dezbaterea fără o ordine de zi fixată şi la cheremul insultelor oricărui vorbitor dornic să ia cuvântul, fără documente sau referinţe şi fără secretari care să consemneze lucrările. Totuşi, discuţia a devenit şi mai caustică, încercarea cardinalului de Lorena de a-i convinge pe pastori să subscrie Confesiunii de la Augsburg a fost interpretată de aceştia ca un complot pentru a diviza protestanţii. Ei au fost ofensaţi, de asemenea, când Lainez a atacat legalitatea unui consiliu naţional. El a făcut-o

CATERINA DE MEDICI

pe Caterina să lăcrimeze când a averizat-o că regatul va fi distrus de calvinişti, dacă nu îi expulzează.[6S] La sfârşitul lui septembrie, ea a făcut o ultimă încercare de a salva colocviul. Cinci teologi de fiecare parte au fost desemnaţi pentru a discuta despre euharistie, dar tot nu au putut cădea de acord. La 13 octombrie, colocviul s-a autodizolvat.

EDICTUL DIN IANUARIE (17 IANUARIE 1562)

Protestantismul părea să îşi facă loc peste tot în Franţa; totuşi, în ciuda ameninţărilor lugubre ale lui Filip II, Caterina nu a făcut nimic pentru a opri procesul. Părea chiar să îl încurajeze. De Beze a fost lăsat să predice la curtea franceză, iar alţi pastori erau activi în alte părţi.[66] Printre nobilii şi nobilele care au fost convertiţi se aflau Renee, ducesa văduvă de Ferrara, prinţesa de Conde şi Jeanne d'Albret, regina Navarrei. Despre copiii Caterinci se spunea că îşi rostesc rugăciunile în franceză. Carol IX imitase în derâdere clerul într-un carnaval şi îi mărturisise lui Jeanne d'Albret că se ducea la slujbe doar ca să îi facă pe plac mamei sale. D' Andelot a fost invitat să i se alăture fratelui său, Coligny, în *conseil prive.* La 30 octombrie, de Beze îi scria lui Calvin: „Mulţumesc lui Dumnezeu că am căpătat permisiunea ca fraţii noştri să se întâlnească în deplină siguranţă, dar permisiunea e numai tacită, până când un edict oficial ne va da condiţii mai bune şi mai sigure". Totuşi, se temea că nerăbdarea unora dintre hughenoţi putea demola într-o zi mai mult decât construise el într-o lună.[6?]

Violenţa erupea în multe zone ale Franţei, în sud-vest, preoţii au fost vânaţi şi ucişi de bande hughenote; imaginile sfinţilor au fost distruse, iar nobilii care încercau să apere pacea au fost ei înşişi atacaţi, în decembrie, o răscoală sânge- roasă din Paris a cuprins protestanţii, care se adunaseră pentru rugăciune într-o casă de lângă biserica Saint-Medard.[68]

Catolicii erau, pe drept cuvânt, furioşi. La sfârşitul lui octombrie, fraţii de Guise şi-au exprimat dezgustul plecând de la curte. Se poate să fi plănuit chiar să îl răpească pe fratele mai mic al regelui, Edouard-Alexandre (viitorul rege Henric III) ca ostatic pentru a-1 folosi în cazul în care Caterina devenea protestantă. Copilul era favoritul ei, şi ea i-a scris lui Filip II exprimându-si mâhnirea. Când a cerut o explicaţie de la Guise, el a negat cu răceală orice cunoş- tinţă despre complot. Şi în Spania evoluţia protestantismului din Franţa a produs

îngrijorare. Elisabeta de Valois i-a prezentat mamei sale o alegere sumbră: fie alianţa cu Filip împotriva hughenoţilor, fie alianţa acestuia cu francezii catolici împotriva ei. Acelaşi mesaj i-a fost comunicat lui Carol IX de Chantonnay.[69]

Catolicii nu au fost singurele victime ale violenţei în Franţa, în mai multe regiuni, protestanţii au fost atacaţi de grupuri de catolici. Pentru guvern, devenise urgent să separe grupurile rivale în zonele urbane. Consiliul regal a decis, în consecinţă, să permită serviciile religioase protestante numai în afara zidurilor cetăţilor şi nu în zilele de sărbători religioase catolice. '[70] Chiar în această fază, Caterina a continuat, totuşi, să spere într-un compromis religios. Ea a anunţat alegerea a douăzeci şi şase de episcopi pentru a merge la Trento ca reprezentanţi ai Bisericii galice. Şase aveau să plece înainte de 11 noiembrie; ceilalţi aveau să fie la Trento până la 3 martie. Dar Caterina nu juca cinstit. Păstrând Roma în joc, a început o serie de eforturi pentru a schimba caracterul consiliului şi pentru a crea opinie favorabilă unei adunări noi şi mai puţin înregimentate.

Ea s-a străduit să obţină prevederi de toleranţă faţă de serviciile hughenote şi o ultimă reuniune a catolicilor şi calviniştilor, mijlocită de concesii majore în ceremonial şi disciplină, precum şi acceptarea reciprocă a formulelor doctri- nare. După spusele lui Evennett, „ea nu s-a întrebat dacă nu cumva alerga după o fantasmă. I se părea că politica ei este singura posibilă în acele împrejurări, şi i-a văzut valoarea practică fără să se oprească şi să *analizeze* mai întâi principiile."[71] Realizând că nu va obţine niciodată ceea ce dorea de la episcopii francezi, s-a întors, de această dată, spre Roma într-o încercare disperată, de ultim moment, pentru a asigura sprijinul papei înainte de deschiderea Conciliului la Trento, când totul ar fi fost pierdut. La 24 octombrie, 1-a rugat pe papă să permită laicilor să primească comuniunea în ambele feluri. Alte concesii pentru hughenoţi au fost sugerate de Jean de Monluc, Jean de Saint-Gelais şi de cardinalul de Châtillon, dar acestea nu au fost bine primite în Italia, unde Conciliul de la Trento s-a redeschis la 18 ianuarie 1562 fără prezenţa vreunui prelat francez.[72]

între timp, Caterina a convocat la Saint-Germain o întâlnire a membrilor principali ai curţilor suverane. Aceştia fuseseră atent selecţionaţi pentru vederile lor moderate. Cancelarul a explicat că rolul lor consta nu în a alege între cre- dinţe rivale, ci în a alege cea mai bună cale de restaurare a ordinii în regat. Un bun cetăţean, a spus el, nu avea nevoie să fie creştin; putea fi chiar un excomu- nicat. La sfârşitul conferinţei, care a durat de la 7 până la 15 ianuarie, s-a votat astfel: 22 de membri au fost în favoarea permisiunii ca reformaţii să aibă temple; 27 împotrivă, deşi erau pregătiţi să permită serviciul protestant. Caterina a

întregit lucrările cu o luare de cuvânt pe care nunţiul papal, Prospero di Santa Croce, a lăudat-o ca pe cea mai elocventă dintre cuvântările ei. Ea a declarat că ea, copiii săi şi toţi membrii consiliului regal doreau să trăiască în religia catolică şi în supunere faţă de Roma.[73]

Rezultatul discuţiilor de la Saint-Germain a fost faimosul Edict din Ianuarie, care, până la o decizie a Consiliului General, a permis hughenoţilor să se adune pentru serviciu în ţară, dar nu în interiorul zidurilor oraşelor sau în timpul nopţii.[74] Aceasta nu a fost pe placul catolicilor. Parlamentul a refuzat, iniţial, să înregis- treze edictul. Ambasadorul spaniol s-a plâns că religia era lăsată la discreţia cance- larului şi a îndemnat regina să izgonească predicatorii protestanţi, cu sprijin spaniol. Ea a răspuns că nu dorea să aducă străini în ţară sau să provoace un război. Când trimisul s-a plâns că religia era discutată liber în faţa fiilor ei, ea a răspuns, furioasă, că aceasta era treaba ei şi că avea să pedepsească pe oricine împrăştia asemenea zvonuri.[75] La 5 martie, pe măsură ce agitaţia creştea în Paris, parlamentul a decis să cedeze presiunii regale; în următoarea zi, a înregistrat edictul.

Deşi mulţi catolici erau supăraţi din cauza noului edict, erau consolaţi de veştile că Henri de Navarra, după multe ezitări, decisese să li se alăture, privându-i astfel pe hughenoţi de pricipalul lor pretendent la regenţă. De Beze îşi varsă furia într-o scrisoare către Calvin. „Acest nenorocit", spune el, „este complet pierdut şi hotărât că totul trebuie să se ducă de râpă o dată cu el", îşi îndepărtează soţia şi abia dacă îndrăzneşte să se uite către amiral, căruia îi dato- rează totul. Nu a acuzat-o pe Caterina - „autocratul" nostru, cum o numea.

Ea a fost, iniţial, foarte supărată de veşti şi 1-a acuzat pe Montmorency atât de dur, încât el a părăsit curtea.[76] Chiar şi în această etapă, ea spera în împăcare.

A ţinut un alt colocviu la Saint-Germain, care a adus împreună prelaţi şi câţiva teologi cu vederi moderate. De Beze a fost şi el acolo. Discuţia s-a concentrat pe imagini religioase, dar a învins tradiţia.[77] Caterina a dezamăgit aşteptările hughenoţilor acum, afirmându-şi catolicismul. Doamnele ei au primit ordin să ducă o viaţă catolică sub ameninţarea cu expulzarea de la curte, pe când ea însăşi mergea la comuniune şi lua parte împreună cu restul curţii la procesiunile reli- gioase. Copiii ei au fost obligaţi să asiste la serviciul religios.[78] Şi, în fine, Caterina a ordonat episcopilor francezi să participe la Conciliul de la Trento.

Cardinalul de Lorena, care conducea delegaţia franceză la Trento, fusese instruit de Caterina să caute o înţelegere cu germanii, să propună reforma Bisericii la centru şi ca membri, şi să ceară ca prim pas comuniunea în ambele moduri, rugăciuni în limba maternă şi căsătoria clericilor. „Articolele reformei",

trimise conciliului de către reprezentanţii francezi, au repetat unele dintre aceste cereri. Ei au cerut comuniunea în ambele moduri, educaţie religioasă îmbunătăţită, rugăciuni şi imnuri în franceză şi sfârşitul superstiţiilor asociate cu cultul sfinţilor, pelerinajele şi indulgenţele. Francezii au cerut, de asemenea, interzicerea dispenselor papale pentru căsătorii în schimbul banilor şi a rezer- vărilor beneficiilor ecleziastice, în schimb, regele Franţei era gata să abando- neze anumite practici, care permiteau laicilor să obţină beneficii.

Aceste propuneri au fost întâmpinate cu o puternică rezistenţă de italienii şi spaniolii de la Trento. Legaţii papali au întocmit o contra-propunere pentru „reforma prinţilor" care urma să asigure superioritatea spiritualului asupra temporalului, în special în sfera juridică şi financiară. Prinţilor nu li s-ar fi permis să absolve de taxe, impozite sau subvenţii cu excepţia stării de război împotriva necredincioşilor sau în timpuri de mare restrişte. Aceste propuneri au fost făcute imediat după ce Caterina a decretat confiscarea bunurilor mobile ale Bisericii galice. Când guvernul francez a auzit propunerile papale, a ordonat reprezen- tanţilor săi să părăsească conciliul. Până la urmă, ignorând propunerile franceze, Conciliu! de la Trento a confirmat principalele doctrine ale credinţei catolice, în special prezenţa reală în euharistie, salvarea prin fapte bune, medierea sfinţilor, valoarea indulgenţelor şi purgatoriul. Cu alte cuvinte, schisma creştinătăţii era acum deplină. Decretele disciplinare ale conciliului au restaurat multe puteri de jurisdicţie ale Bisericii care fuseseră preluate în Franţa de Coroană cu multă vreme în urmă.[79]

Participarea franceză la Conciliul de la Trento nu a fost suficientă pentru a satisface triumvirii. Ei doreau ca Edictul din Ianuarie să fie abrogat şi au convenit să se întâlnească la Paris pentru a exercita presiuni asupra reginei-mamă.

MASACRUL DE LA VASSY (l MARTIE 1562)

Fran?ois, duce de Guise, călătorea către Paris de la Joinville la l martie 1562, când s-a oprit la Vassy, o mică aşezare fortificată care făcea parte din zestrea Măriei Stuart. Deşi recentul edict le interzicea, hughenoţii se adunaseră într-un hambar, în apropierea bisericii, între oamenii ducelui şi congregaţie s-a încins o discuţie aprinsă, care s-a sfârşit cu vărsare de sânge. Conform unei mărturii, 74 de membri au fost ucişi şi 104 răniţi. Ducele însuşi şi doisprezece

oameni ai săi au fost răniţi.[80] Ştirile despre masacru au călătorit înaintea lui Guise, silindu-l să facă ocol când hughenoţii înarmaţi au încercat să îl intercepteze, între timp, catolicii au sărbătorit masacrul ca pe o mare victorie. Aşa-numitul *prevât des marchands* s-a oferit să îi pună la dispoziţie ducelui o armată de 20 000 de oameni şi o subvenţie de 2 milioane scuzi de aur, pentru a aduce pacea în regat; dar a refuzat politicos, spunând că era mulţumit să asculte de regină şi Henri de Navarra ca locotenent-general al regatului.

La Paris se afla şi Conde, care devenise conducătorul mişcării hughenote după fuga fratelui său. De Beze s-a grăbit să ajungă la Saint-Germain pentru a cere dreptate împotriva autorilor masacrului de la Vassy. Ca.terina a încercat să dezamorseze situaţia, care devenise explozivă. L-a numit pe

cardinalul de Bourbon guvernator al Parisului sperând că ar putea fi acceptat de ambele părţi.

El le-a ordonat lui Guise şi Conde să părăsească capitala, dar Guise a rămas, ştiind că avea sprijinul lui Montmorency şi al majorităţii parizienilor. Pe de altă parte, Conde, temându-se de un atac al mulţimii, a plecat la 23 martie.

între 16 şi 24 martie, Caterina i-a scris de patru ori lui Conde de la Fontainebleau. „Văd atâtea lucruri care mă supără", spunea ea, „încât dacă nu era încrederea în Dumnezeu şi asigurarea sprijinului vostru pentru a păstra acest regat şi a-l servi pe rege, fiul meu, m-aş simţi şi mai rău; dar sper că vom putea să găsim o cale pentru toate, cu ajutorul şi sfatul vostru bun."[81] Totuşi, în loc să meargă la Fontainebleau pentru a o proteja pe regină, Conde a lăsat cale liberă inamicilor săi. Guise, Navarra şi o mie de călăreţi au împresurat Fontainebleau şi i-au cerut Caterinci să se întoarcă la Paris cu fiul său. Ea le-a cerut să rămână acolo, dar ei s-au impus. La 27 martie, Caterina şi regele s-au întors în capitală, între timp, lui Conde, care adunase o armată de l 800 de oameni, i s-a alăturat Coligny la Meaux. Hughenoţii erau acum hotărâţi să obţină cu forţa ceea ce nu reuşiseră să asigure prin negociere. La 2 aprilie, Conde a capturat oraşul Orleans. Războaiele religioase începuseră.[82]

NOTE

1 E. Pasquier, *Lettres historiques pour Ies annees 1556-1594,* ed. D. Thickett (Geneva, 1966), p. 35.

2 E. Alberi, *Relazioni degli ambascialori veneti al Senato* (Florenţa, 1839-1863), voi.

3 iii, p. 438.

4 J.-H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), pp. 59-60.

5

REGINA-MAMĂ (1559-1562)

4 *Ibid.,* p. 61; Y. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), pp. 125-126.

5 R. R. Harding, *Anatomy of a Power Elite* (New Haven, 1978), pp. 34-35.

6 J.-M. Constant, *Leş Guise* (Paris, 1984), pp. 20-22.

7 N. M. Sutherland, *Princes, Politics and Religion, 1547-1589* (Londra, 1984), pp. 55-64; L. Romier, *La Conjuration d'Amboise* (Paris, 1923), pp. 17-27.

8 Harding, *Anatomy,* pp. 47-49: Romier, *La conjuration d'Amboise.*

9 Isamber, *Recueil des anciennes loisfrancaises,* xiv, pp. 9,11; N. M. Sutherland, *The Huguenot Strugglefor Recognition* (New Haven, 1980), pp. 346-347.

10 Pasquier, *Letters,* pp. 39,43; P. Champion, *Paris au temps des Guerres de Religion* (Paris, 1938), pp. 57-80; R. M. Kingdon, *Geneva and the Corning of the Wars of Religion in France, 1555-1563* (Geneva, 1956), p. 64.

11 *Calvini opera,* xvii, cols 59(5-591, 597; Regnier de La Planche, *L'Histoire de l'Estat de France tant de la Republique que de la Religion sous le regne de Francois II,* ed.

12 Buchon (1836), pp. 211, 219-220; Mariejol, pp. 67-68.

13 Mariejol, pp. 69-70.

14 *Calvini opera,* xviii, col. 425-426; în privinţa lui Calvin şi a non-rezistenţei, vezi Q.

15 Skinner, *The Foundations of Modern Politicul Thought* (Cambridge, 1978), ii. 191-194.

16 Romier, *La Conjuration d'Amboise,* pp. 10-16, 30-36; Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 84-86.

17 J. Poujol, „De la confession de foi de 1559 â la Conjuration d'Amboise", *BSHPF* 109 (1973), 158-177.

18 Kingdon, *Geneva,* pp. 68-72.

19 Pasquier, *Lettres,* pp. 40-41. Complotul a fost dezvăluit cardinalului de Lorena de un avocat, numit Pierre des Avenelles, care îl găzduise pe La Renaudie în Paris.

20 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 104-105, 347-348; J. Shimizu, *Conflict of Loyalties: Politics and religion in the career of Gaspard de Coligny, Admirai of France, 1519-1572* (Geneva, 1970), p. 38.

21 Sutherland, *Huguenot Struggle,* p. 348; Cloulas, *Catherine,* p. 145; H.O. Evennett, *The Cardinal of Lorraine and the Council of Trent* (Cambridge, 1930), p. 99.

22 Romier, *La Conjuration d'Amboise,* pp. 117-119; Mariejol, p. 75.

23 Evennett, *Cardinal of Lorraine,* p. 100.

24 Shimizu, *Coligny,* pp. 38-39.

25 La Planche, *L'histoire,* pp. 299-302,304; Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 112-113 (unde petiţia este datată greşit august 1562); Mariejol, pp. 76-77.

26 La Planche, *L'Histoire,* pp. 316-318. Despre cât era de încredere, vezi Mariejol, p. 77, n. 4. Sutherland scrie: "La Planche este cunoscut ca fiind anti-Guise, dar nu există nici o dovadă că n-ar fi fost de încredere" *(Huguenot Struggle,* p. 74, n. 26).

27 E. Maugis, *Histoire du Parlement de Paris* (Paris, 1914), ii. 25-26; Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 113-114, 249-251.

26 R. Descimon (ed). *l'Hospital: Discourspour la majorite de Charles IX* (Paris, 1993), pp. 7-36; J.H.M. Saimon, *Society in Crisis* (Londra, 1975), pp. 151-162; Seong- Hak- Kim, „The Chancellor's Crusade: Michel de L'Hopital and the Parlement of Paris", *FH7* (1993), 1-29.

27 Pasquier, *Lettres,* pp. 45-47; Shimizu, *Coligny,* pp. 39-42.

28 Vezi scrisoarea Caterinci, îndemnându-1 sincer să participe: *Lettres,* i. 146-147.

29 La Planche, *L Histoire,* pp. 318-338; Mariejol, p. 83; D. R. Kelley, *Franţois Hotman* (Princeton, 1973), pp. 120-121.

30 Shimizu, *Coligny,* p. 40; Mariejol, p. 80; Sutherland, *Huguenot Struggle,* p. 116; *Memoires de Conde,* ii. 647-648.

31 Pierre de la Place, *Commentaires de l'estat de la Religion et Republique sous Ies Rois Henry et Franţois second et Charles neuvieme, 1556-1561* (Paris, 1565), pp. 55-58; La Planche, *L'Histoire,* pp. 352-360; P. de Vaissiere, *Charles de Marillac* (Paris, 1896), pp 383-384.

32 Shimizu, *Coligny,* pp. *41-42;* Sutherland, *Huguenot Struggle,* p. 118.

33 Evennett, *Cardinal of Lorrraine,* pp. 144-149.

34 Pasquier, *Lettres,* p. 45; La Planche, *L'Historie,* pp. 345-346; Mariejol, p. 84.

35 Pasquier, *Lettres,* pp. 49-50; La Planche, *L'Histoire,* p. 401; Mariejol, pp. 85-86.

36 Locul adunării de mutase la Orleans, ai cărui neguţători ajutaseră, se pare, la finanţarea Conjuraţiei de la Amboise. Regele a luat măsuri punitive imediat ce a ajuns în oraş. Pasquier, *Lettres,* pp. 49-50.

37 La Planche, *L'Histoire,* pp. 415^17; Mariejol, pp. 86-87; Pasquier, *Lettres,* pp. 53-56.

38 Mariejol, p. 88; Cloulas, *Catherine,* pp. 154-155.

39 *Lettres,* i. 158.

40 Cloulas, *Catherine,* p. 155.

41 *Lettres,* i. 577-578.

42 Sutherland, *Higuenot Struggle,* pp. 121, 351-352.

43 Kingdon, *Geneva,* pp. 85-86; P. Benedict, *Rouen during the Wars of Religion* (Cambridge, 1981), pp. 60-62; L. Romier, *Catholiques et Huguenots* â *la cour de Charles IX* (Paris, 1924), pp. 71-87.

44 Benedict, *Rouen,* pp. 62-68.

45 Cloulas, *Catherine,* p. 159; Mariejol, pp. 93-94.

46 Romier, *Catholiques et Huguenots,* pp. 99-109; M. Franţois, *Le Cardinal Franţois de Tournon* (Paris, 1951), p. 407; Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 122-124.

47 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 124-125,351; *Memoires de Conde,* ii. 334-335.

48 *Lettres,* i. 189, 576, 581, 587, 597; Mariejol, pp. 96-98.

49 Maugis, *Histoire,* ii. 28-29.

50 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 127-128; Pasquier, *Lettres,* pp. 65-66.

51 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 125-126; *Memoires de Conde,* ii. 370-372.

52 *Memoires de Marguerite de Valois,* ed. Y. Cazaux (Paris, 1971), p. 38.

53 Cloulas, *Catherine,* pp. 162-163.

54 *Ibid.,pp.* 163-164.

55 *Lettres,* i. 209; D. Nugent, *Ecumenism in the Age ofthe Reformation: The colloquy ofPoissy* (Cambridge, Mass., 1974), pp. 42-43, 51-53. 60-62, 64-67. Acuzaţia de machiavelism pe care el i-a adus-o Caterinci se bazează pe o interpretare greşită a scrisorii ei către episcopul de Rennes.

56 *Ibid.,* pp. 67-70; P. F. Geisendorf, *Theodore de Beze* (Geneva, 1949), p. 128-129.

57 Nugent, *Ecumenism,* pp. 70-73; *Memoires de Claude Haton,* ed. F. Bourquelot (Paris, 1857), i. 155-156; *Memoires de Conde,* ii. 17.

58 Nugent, *Ecumenism,* pp. 85-89; La Place, *Commentaires,* pp. 155-157; *Histoire Ecdesiastique,* i. 492-497; Geisendorg, *Theodore de Beze,* pp. 136-140; Evennett, *Cardinal of Lorraine,* pp. 295-299.

59 Mariejol, p.103.

60 *Ibid.,* pp. 101-102; *Calvini opera,* xvii, col. 631.

61 Nugent, *Ecumenism,* pp. 94-102; M. Franţois, *Le Cardinal Francois de Tournon* (Paris, 1951), pp. 411-412.

62 Francois, *Le Cardinal Franţois de Tournon* (Paris, 1951), pp. *412-413.*

63 Nugent, *Ecumenism,* pp. 108-116,118-120; Evennett, *Cardinal of Lorraine,* p. 337.

64 *Ibid.,* pp. 123-160; Evennett, *Cardinal of Lorraine,* pp. 337-393.

65 Pasquier, *Lettres,* pp. 74-75.

66 *Calvini opera,* xix, col. 88.

67 B. Diefendorf, *Beneath the Cross: Catholics and Huguenots in sixteenth-century Paris* (Oxford, 1991), pp. 61-62.

68 *Lettres,* i. 245-246, 250, 601 n.; Mariejol, p. 108.

69 Cloulas, *Catherine,* p. 167.

70 Evennett, *Cardinal of Lorraine,* pp. 396-397.

71 *Ibid.,* pp. 402-403.

72 Mariejol, p. 112.

73 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 133-135, 354-356; Pasquier, *Lettres,* pp. 81-83.

74 *Memoires de Conde,* ii. 601, 603.

75 *Calvini opera,* xix, col. 275.

76 *Histoire ecdesiastique,* i. 692; *Calvini opera,* xix, col. 273-275; Mariejol, p. 114.

77 Mariejol, p. 115.

79 Cloulas, *Catherine,* pp. 186-187.

80 Pasquier, *Lettres,* pp. 97-104; *Histoire ecdesiastique,* i. 805-811; Romier, *Catholiques et Huguenots,* pp. 320-321.

81 Scrisorile Caterinci către Conde au fost publicate mai târziu în imperiu, pentru a sprijini afirmaţia că protestanţii trecuseră la arme la ordinul ei, dar scrisorile, fiind doar copii, se poate să nu fi fost complete sau corecte. Vezi Sutherland, *Princes, Politics and Religion,* p. 144.

82 Mariejol, pp. 118-119; *Lettres,* i. 281-284; Cloulas, *Catherine,* p. 171.

83

V
RĂZBOI ŞI PACE
(1562-1566)

După cucerirea oraşului Orleans, Conde a publicat un manifest (8 aprilie), pretinzând că el şi nu familia de Guise se afla de partea legii. El şi alţi nobili hughenoţi, care semnaseră declaraţia, şi-au propus să îl elibereze pe rege, pe fraţii săi şi pe regina-mamă; de asemenea, doreau să păstreze libertatea de con- ştiinţă pe care edictele recente le-o conferise, în momentul în care manifestul a fost trimis guvernelor străine, precedând o cerere pentru suport armat, Conde a trimis agenţi în diferite părţi ale Franţei pentru a aduna o armată.[1]

Caterina s-a găsit, vrând-nevrând, de partea triumvirilor. Ea nu le putea permite hughenoţilor să organizeze o rebeliune şi a luat măsuri active pentru a mări armata regelui; totuşi nu ar fi vrut să lupte fără a face o ultimă încercare de negociere. I-a rugat pe Conde şi Coligny să vină la curte. La 9 iunie, Caterina s-a întâlnit cu Conde la Toury şi, la sfârşitul aceleiaşi luni, s-a văzut cu con- ducătorii hughenoţi la Talcy; dar aceştia au refuzat să renunţe la libera exer- citare a credinţei lor. Disperată din cauza imposibilităţii soluţiei paşnice, Caterina le-a spus: „Pentru că vă bazaţi pe forţele voastre, vi le vom arăta pe ale noastre", între timp, hughenoţii au confiscat mai multe oraşe strategice, inclusiv Rouen şi Lyon.[2]

Deoarece violenţa se întindea, Caterina a apelat la papă, Filip II şi la ducele de Savoia. Hughenoţii, de partea cealaltă, priveau spre Elisabeta I a Angliei, care zărise un prilej de a recâştiga portul Calais, cedat Franţei pentru opt ani prin pacea de la Cateau-Cambresis.[3] La 20 septembrie, trimişii lui Conde au semnat un tratat la Hampton Court: Elisabeta le-a promis bani şi trupe în schimbul portului Le Havre. Acesta urma să fie schimbat cu Calais înainte de scurgerea celor opt ani. între timp, armata regelui a început să recâştige terenul pierdut, capturând Poitiers şi Bourges, apoi avansând în Normandia şi punând Rouen-ul sub asediu. Caterina a sosit la Fort Sainte-Catherine, care avea vedere asupra întregului oraş, pentru a vorbi cu căpitanii săi şi a asista la bombardarea

oraşului. Guise şi Montmorency au avertizat-o asupra riscurilor implicate, dar ea nu a făcut decât să râdă. „Curajul meu", a spus ea, „este la fel de mare ca al vostru". O victimă importantă a asediului a fost Antoine de Bourbon, regele Navarrei, care a fost rănit mortal de un foc de archebuză. A murit la 17 noiembrie, după capitularea Rouen-ului. Guise plănuia să continue acest succes avansând înspre englezi, care ocupau acum Le Havre, dar a trebuit să îşi schimbe planul când Conde a plecat pe neaşteptate din Orleans şi a pornit spre Paris. Cursa către capitală a fost câştigată de Guise, astfel încât Conde a trebuit să îşi schimbe propriul plan de campanie: acum înainta spre Normandia, sperând să se poată întâlni cu englezii, dar a găsit drumul blocat de Montmorency la Dreux.

A urmat o bătălie în care mareşalul Saint-Andre a fost ucis, iar cei doi coman- danţi rivali, Conde şi Montmorency, au fost capturaţi. Guise, care rămânea singurul triumvir funcţional, şi-a asumat comanda armatei regale.

Caterina căuta o pace negociată, dar părerea catolicilor nu era în favoarea acceptării unei păci tolerante. La 5 februarie, municipalitatea Parisului a îndemnat-o pe regină să îi înveţe pe hughenoţi că nu putea exista decât o religie în regat, încăpăţânarea pariziană a fost văzută de ambasadorul englez ca un obstacol serios în calea păcii. Deşi municipalitatea a luat măsuri pentru a împiedica intrarea hughenoţilor în capitală, populaţia a căutat orice pretext pentru a molesta suspecţii hughenoţi. Caterina a deplâns această stare de lucruri si, la 8 februarie, 1-a sfătuit pe mareşalul Montmorency să staţioneze mai multe trupe în capitală.[4]

între timp, Guise a pus Orleans-ul sub asediu, dar în timp ce se întorcea dintr-o inspecţie de front la 18 februarie, a fost împuşcat de Poltrot de Mere, un nobil hughenot. Asasinarea ducelui a fost bine descrisă ca un „eveniment însemnat", pentru că el devenise erou naţional după capturarea Metz-ului (1552), cucerirea oraşului Calais şi victoria de la Dreux. Mai mult, moartea sa a decapitat eficient Casa de Guise, pentru că fiul său, Henri, prinţ de Joinville, avea doar treisprezece ani, iar fratele său, cardinalul de Lorena, lua parte la Conciliul de la Trento. Ceilalţi fraţi ai ducelui erau relativ nesemnificativi din punct de vedere politic. Asasinatul a dat, de asemenea, o nouă dimensiune agitaţiei civile din Franţa, prin crearea unei vendete aristocratice pe cât de extinsă, pe atât de sălbatică. Văduva lui, Anne d'Este, şi familia ei s-au trans- format în îngeri răzbunători. Fie că aveau dreptate sau nu, ei credeau că amiralul Coligny instigase uciderea ducelui. Poltrot s-a incriminat în prima mărturie, dar apoi s-a contrazis singur.[5] Negându-si complicitatea la crimă, Coligny a admis faţă de Caterina (12 martie 1563) că vedea moartea lui Guise

ca pe cel mai mare bine care ar fi putut cădea asupra regatului, Bisericii Reformate şi, în particular, asupra propriei sale familii.[6]

Răspunderea amiralului pentru asasinarea lui Guise a fost aprins dezbătută. Mărturiile sunt neconcludente şi nu trebuie să ne ocupăm de ele aici. Totuşi, trebuie să remarcăm vina prea mare atribuită Caterinci. I se atri- buie câteva afirmaţii ciudat de incriminatoare. Se spune că i-ar fi zis mareşalului Tavannes: „Fraţii de Guise au vrut să se facă regi, dar i-am oprit dincolo de Orleans". Ambasadorului veneţian i-ar fi spus: „Dacă domnul de Guise s-ar fi stins mai curând, pacea s-ar fi obţinut mai repede", în martie 1563, i-a spus lui Conde că moartea lui Guise o eliberase din închisoare aşa cum ea însăşi îl eliberase pe prinţ; aşa cum el fusese prizonierul ducelui, la fel fusese ea captivă din cauza forţelor cu care familia de Guise îi împresurase pe ea şi pe rege.[7] Asemenea remarci, chiar dacă ar fi adevărate, nu dovedesc complicitatea Caterinci la asasinatul lui Guise.

Ştirile despre asasinarea ducelui au provocat supărare şi furie în Paris.

Caterina a chemat autorităţile municipale să prevină răscoala ţinând ferm situaţia în mână.[8] Furia populară era dirijată nu numai spre hughenoţi, ci şi spre Coroană, pentru că se zvonea că regina negociază o pace dăunătoare Bisericii Catolice. Şir Thomas Smith informa că parizienii „spun acum că ei sunt cei extrem de nesatisfăcuţi; şi că reprezentantul lor de seamă fiind răsturnat, hughenoţii vor primi totul."[9] Poltrot de Mere a fost executat în prezenţa unei mulţimi imense în Place de Greve din Paris, la 18 martie, în ziua următoare, oraşul a pus în scenă o procesiune funerară somptuoasă pentru ducele de Guise.

Era condusă de douăzeci şi doi de crainici purtând clopote şi cuprindea mulţi burghezi şi

negustori care purtau torţe aprinse, în plus faţă de grupurile considerabile de nobili şi clerici, coşciugul ducelui a fost însoţit de rânduri întregi de miliţie burgheză.[10]

Totuşi, Caterina nu a permis opoziţiei catolice să împiedice pacificarea pe care o dorea atât de sincer. Faptul că scăpase de principalii conducători, în afară de Coligny, îi oferea ocazia de a ajunge la o înţelegere. Montmorency ş i Conde au fost eliberaţi temporar din captivitate pentru a negocia. Rezultatul a fost Edictul de la Amboise (19 martie 1563), care a oferit libertate de conştiinţă hughenoţilor din întregul regat, dar reglementa drepturile lor la serviciul religios conform statutului social. Seniorilor cu drepturi la judecata nobiliară li s-a permis practicarea liberă a credinţei pe domeniile lor, iar celor cu drepturi inferioare - în casele lor. Practicarea protestantismului a fost permisă în toate oraşele deţinute de hughenoţi înainte de 7 martie şi într-un oraş pentru fiecare

bailliage. Li s-a interzis serviciul religios în Paris sau orice *vicomte sauprevote* din împrejurimi, deşi rezidenţii se puteau întoarce acasă. Proprietăţile luate de la bisericile catolice trebuiau înapoiate.

Odată pacea restaurată oficial, Caterina s-a apucat să repare daunele produse intereselor franceze de tratatul de la Hampton Court. Voia să păstreze portul Calais, dar în acelaşi timp să recupereze Le Havre, pe care îl ocupau acum englezii, însă Elisabeta a refuzat categoric să îşi recheme trupele. Se spune că ar fi afirmat că preluase Le Havre nu pentru motive religioase, ci pentru a răzbuna daunele pe care i le produsese Franţa şi în compensaţie pentru pierderea Calais-ului, care îi aparţinea de drept.[n] Caterina, care la început nu a ieşit în evidenţă, a trebuit să iasă în scenă. A aliat trupe hughenote şi catolice împotriva englezilor, iar Montmorency, ajutat de Conde, a asediat Le Havre, care s-a predat la 28 iulie 1563. Simţindu-se trădată de hughenoţi, Elisabeta nu a mai avut niciodată încredere în ei. Nici ea, nici Caterina nu voiau război, dar Elisabeta, de ciudă, a lungit convorbirile de pace cât mai mult posibil. Până la urmă, prin pacea de la Troyes, Franţa a păstrat Calais-ul în schimbul unei compensaţii de 120 000 de coroane, o sumă mult mai mică decât cea estimată la Cateau-Cambresis.

INSTAURÂND PACEA

Pacea a fost extrem de nepopulară printre catolicii de pretutindeni.

Parlamentul a consimţit să înregistreze Edictul de la Amboise la 27 martie, dar a ezitat să îl publice. Crainicii din oraşe care 1-au anunţat au fost împroşcaţi cu noroi. Perioada Paştelui, de altfel tensionată religios, a fost marcată de violenţă, în acelaşi timp, Bureau de la Viile a refuzat să le permită hughenoţilor întoarcerea la casele lor şi la lucru. Instrucţiunile date temnicerului de la Conciergerie la 7 aprilie indică rezerva parlamentului de a aplica libertatea^de conştiinţă. Ostilitatea faţă de pace, însă, nu se limita la catolici. Hughenoţii o vedeau ca pe o vânzare făcută de Conde. Coligny 1-a acuzat de distrugerea mai multor biserici „dintr-o trăsătură de condei; mai simplu decât ar fi reuşit forţele inamice să distrugă în zece ani".[12] Calvin 1-a acuzat pe prinţ de trădarea lui Dumnezeu „din vanitate".[13] Premiţând criteriilor sociale să determine legalitatea şi distribuirea dreptului de practică protestantă, el se ocupase de interesele nobilimii superioare pe seama hughenoţilor aflaţi mai jos pe scara socială.

Credinţa protestantă fusese făcută să pară exclusiv aristocratică.

•7-7

Situaţia tensionată, chiar violentă, care predominase în Paris imediat după edict, se reflecta şi în alte locuri. La Rouen, rezistenţa era îndârjită.

Parlamentul a înregistrat edictul numai după o mustrare acidă din partea guvernului central. Când a fost refuzată o petiţie a unui oraş către regina-mamă, s-a votat o lege care interzicea tuturor hughenoţilor care ajutaseră la ocuparea unui oraş să se întoarcă, şi dezarmarea tuturor celor cărora li se permisese să vină înapoi. Chiar şi după ce edictul a fost înregistrat, relaţiile dintre cele două confesiuni au rămas încordate. Hughenoţii se plângeau că eforturile lor de a-şi recupera proprietăţile şi de a relua lucrul erau sabotate de autorităţile civile.[14] La Troyes, consiliul local a contracarat edictul

efectuând un recensământ al opiniei religioase în fiecare casă. Hughenoţii fie au lipsit, fie au dat răspunsuri ambigue; iar mulţi catolici au declarat că ar muri mai degrabă decât să permită servicii religioase protestante în oraşul lor. Mai mulţi au pretins că existenţa a două religii 1-ar divide mai bine decât un hotar. La polul opus, un recensământ similar în centrul protestant de la Millau, din Midi, a fost unanim în opoziţie faţă de restaurarea ritului catolic.[1S]

Deşi nici una dintre părţi nu era satisfăcută de Edictul de la Amboise, Caterina a făcut presiuni pentru acceptarea lui. în iunie 1563, a dat un exemplu de conciliere; în ajunul sărbătorii Corpus Christi, ea şi regele au stat cu Conde.

Trecând cu acesta prin capitală, oamenii păreau destul de docili. Caterina a conchis că prinţul nu mai era obiectul suspiciunii şi duşmăniei. Totuşi, în ziua următoare, soţia lui a fost oprită de o bandă de parizieni înarmaţi, pe drumul spre Vincennes. S-a iscat o încăierare şi unul dintre însoţitorii ei a fost ucis. Prinţesa a scăpat nevătămată, dar Conde a fost furios: suspectând o ambuscadă pusă la cale de familia de Guise, a amenințat că părăseşte curtea şi a fost cu greu deter- minat de Caterina să se răzgândească. Câteva zile mai târziu, ea a informat-o pe ducesa de Guise că îi împăcase pe Conde, ducele de Nemours şi cardinalul de Guise. Speranţa ei era că regatul întreg le va urma exemplul.

Cu puterea sa limitată, Caterina a încercat să promoveze un climat mai paşnic la curte. Ea i-a convins pe nobilii de rang înalt să renunţe la serviciile protestante *(preches),* dar sarcina de a convinge hughenoţii, în general, să respecte pacea nu era atât de simplă. Bunăvoinţa nu putea eradica de una singură moştenirea urii lăsată de războiul civil. Nobilii hughenoţi care profitaseră de conflict pentru a jefui biserici şi a confisca averi bisericeşti nu erau dornici să predea aceste câştiguri. Catolicii, pe de altă parte, au atacat reformaţii când aceştia s-au întors la casele lor. în diverse provincii, cete de ucigaşi plătiţi au operat fără oprelişte, iar magistraţii şi-au întors privirea de la activităţile lor, dacă nu cumva chiar i-au instigat.

RĂZBOI ŞI PACE (1562-1566)

Până în aprilie 1563, devenise clar că poporul nu va lăsa armele de bună- voie. Carol IX a trimis, în consecinţă, mareşalii de Franţa, cu instrucţiuni pentru a afla dacă edictul era aplicat, de a primi plângeri despre încălcarea termenilor săi şi de a rezolva problemele. Douăzeci şi opt de comisari au fost numiţi pentru a-i ajuta. Sarcina nu s-a dovedit uşoară. Mareşalul de Vieilleville, care fusese trimis la Lyon, Dauphine, Languedoc şi Provence, a petrecut un an întreg pentru a transforma Lyon-ul în conformitate cu politica guvernului.[16] Caterina i-a ordonat lui Montmorency-Damville, guvernator de Languedoc, la 8 ianuarie 1564, să se asigure că „edictul era respectat fără greşeală". El trebuia să facă aceasta fără partizana! pentru vreo persoană sau credinţă şi să pedepsească delictele în mod exemplar.[17]

Componenţa consiliului regelui a fost de asemenea modificată pentru a reflecta mai corect diferitele grupuri de interese. Listele de membri pentru anii 1563-1567 arată numele a şaisprezece credincioşi catolici (cardinalii de Lorena şi Guise; ducii de Montpensier şi Nevers; Gaspard de Saulx-Tavannes, Rene de Birague); şase protestanţi (Conde, cei trei fraţi Châtillon, d'Estrees, La Rochefoucauld) şi aproximativ douăzeci de moderaţi (de exemplu, Michel de L'Hospital, Artus de Cosse, episcopul Morvillier de Orleans şi Jean de Monluc). Aceşti aşa-numiţi politicieni, cărora le putem adăuga conetabilul şi pe cardinalul de Bourbon, împărtăşeau ura Caterinci faţă de violenţă şi dorinţa ei de a vedea aplicat edictul. Numărul lor, care îl echilibra pe cel al altor consilieri, reflecta scopul guvernului de a asigura că instituţia regală erau un apărător imparţial al ordinii publice.[18]

MAJORATUL DECLARAT AL LUI CAROL IX

Vârsta majoratului pentru un rege francez fusese fixată la paisprezece ani de o ordonanţă a regelui Carol V. Deşi Carol IX avea doar treisprezece ani, Caterina era dornică să îl proclame major, pentru că un rege avea mai multă autoritate decât un regent. Consiliul a decis că, fiind în al paisprezecelea an, Carol era destul de mare ca să domnească, iar majoratul său a fost proclamat la 17 august 1563, nu în parlamentul de la Paris, cum ar fi fost de aşteptat, ci în cel de la Rouen. Mai mult, declaraţia a fost legată de o confirmare formală a Edictului de la Amboise. Legând cele două legi şi trimiţându-le parlamentului din Rouen pentru înregistrare, L'Hospital spera, evident, să asigure înregistrarea

mai rapidă a edictului fără a mai trebui să facă faţă mustrărilor obositoare ale parlamentului de la Paris. După cum a arătat trimisul spaniol Chantonnay, mişcarea intenţiona ca politica să se sustragă opoziţiei autorităţii parlamentului de la Paris, care nu le plăcea nici reginei-mamă, nici cancelarului său.

Carol s-a dus la parlamentul din Rouen la 17 august, însoţit de mama sa, prinţii de viţă nobilă, conetabil şi mareşalii Franţei şi de o suită de nobili şi consilieri regali. Odată închise uşile încăperii, tânărul rege a declarat că acum era la vârsta la care nu avea să mai tolereze nesupunerea poporului său. Le-a ordonat să respecte pacea recentă şi le-a interzis să aibă legături cu puteri străine fără permisiunea sa sau să colecteze impozite fără ca el să fi ordonat aceasta. L'Hospital a anunţat apoi încorporarea oraşului Calais în domeniul regal şi a lăudat înţelepciunea legii lui Carol V, care permitea regenţei, dovedită ca izvor de probleme, să fie terminată fără a anticipa cursul natural al maturi- zării. El a explicat de ce Carol IX dorea să fie privit ca major în toate privinţele şi de către toată lumea, cu excepţia mamei sale, căreia îi păstra puterea de comandă. L'Hospital şi-a încheiat discursul respingând magistraţii pentru că se situaseră deasupra legii. I-a îndemnat să aplice ordonanţele regelui fără parti- zanat, injustiţie sau lăcomie.

A urmat ceremonia de omagiere. Caterina a anunţat că preda guvernarea fiului său. Făcând câţiva paşi către el, acesta si-a părăsit tronul şi a înaintat, cu calota în mână. A declarat că ea avea să guverneze sau să comande la fel ca în trecut sau chiar mai mult. Ducele de Orleans, prinţul de Navarra, Conde şi alţi prinţi de rang, cardinali, importanţi funcţionari de stat şi nobili au păşit apoi spre rege, care se întorsese pe tron; fiecare, pe rând, a făcut o plecăciune adâncă şi i-a sărutat mâna. Apoi uşile încăperii s-au deschis şi s-a citit cu voce tare o proclamaţie care confirma pacea şi ordona tuturor supuşilor regelui să lase armele. Numai nobilii le puteau ţine în case şi doar trupele regale erau autorizate să poarte arme de foc.

Parlamentul de la Paris, foarte ofensat de aceste întâmplări, a refuzat să confirme majoratul regelui sau Edictul de la Amboise. S-a plâns că legarea lor oferea permanenţă edictului şi implica recunoaşterea a două religii într-un singur stat. Parlamentul a mai cerut ca parizienilor să li se permită să îşi păstreze armele. Carol IX a primit aceste reproşuri cu politeţe, dar a hotărât să le ignore.

Când parlamentul a ridicat şi alte obiecţii, el i-a mustrat pe reprezentanţii acestuia: munca lor, a spus el, era să administreze justiţia corect şi expeditiv, nu să funcţioneze ca mentori, ca protectori ai regatului sau custozi ai Parisului.

Starea de spirit din parlament o reflecta pe cea a parizienilor. La l ianuarie 1564, căpitanul Charry, un membru catolic al gărzii regelui, a fost

ucis de hughenoţi pe când traversa Pont Saint-Michel. Caterina a deplâns pier- derea unui slujitor devotat, dar s-a gândit că nu este recomandabil să vâneze criminalii, între timp, familia de Guise continua să îl învinovăţească pe Coligny pentru al doilea asasinat. Când au cerut dreptate, regele a adus cazul în fata consiliului său. Pe 5 ianuarie 1564, a suspendat procesul pentru trei ani, sperând că spiritele se vor calma. Caterina a fost încântată. „Regele, fiul meu", scria ea, „din proprie iniţiativă şi fără sprijinul nimănui a emis un decret care este atât de binefăcător, încât întregul consiliu a spus că Dumnezeu a vorbit prin gura lui".[19] Ea 1-a numit un nou Solomon. Dar amiralul a continuat să se teamă pentru viaţa lui. în octombrie 1563, el a informat că Aumale trimisese doi oameni să îl ucidă, în luna următoare, fraţii de Guise au încercat să îl împiedice să meargă la curte, lângă Fontainebleau. S-a dus la Luvru, unde a scăpat ca prin urechile acului de un asasinat.

La 29 ianuarie, cardinalul de Lorena s-a întors de la Trento hotărât să recâştige controlul asupra consiliului regelui.[20] El a cerut aprobarea decretelor tridentine, dar a întâmpinat opoziţia vehementă a lui L'Hospital.[21] Caterina a împărtăşit ostilitatea cancelarului faţă de pretenţiile papale. La 18 octombrie, ea i-a scris trimisului său în Spania, plângându-se că unele decrete tridentine contraziceau prerogativele monarhiei franceze, inclusiv cel care sancţiona prinţii care tolerau ereticii. Caterina era furioasă pentru că papa chemase şapte prelaţi francezi la Roma pentru a răspunde unei acuzaţii de erezie.[22] A fost la fel de indignată când Pius a condamnat-o pe Jeanne d'Albret pentru

erezie, chemând-o să compară în faţa Inchiziţiei din Roma sub ameninţarea cu pedepse severe. Caterina s-a plâns că acţiunea papei era „împotriva drepturilor şi privilegiilor străvechi ale Bisericii galice".[23] Seniorul d'Orsel a fost instruit să îi spună lui Pius că nu avea nici o autoritate sau jurisdicţie asupra regilor şi reginelor şi nici un drept de a da proprietăţile lor primului venit, în special reginei de Navarra, care datora o mare parte a posesiunilor regelui Franţei.

Papa a decis să abandoneze chestiunea. Jeanne a fost extrem de recunoscătoare pentru protecţia Caterinei: „Mă pun sub aripa puternicei voastre protecţii", a scris ea. „Voi merge să vă găsesc oriunde v-aţi afla şi vă voi săruta picioarele cu mai multă bucurie decât pe cele ale papei".[24]

Caterina era neliniştită ca nu cumva politica sa religioasă să fie greşit interpretată. Conducătorii hughenoţi păreau să creadă că odată pacea restau- rată, avea să revină la toleranţa pe care o arătase la Saint-Germain. Conde ţinea *preches* la curte şi ducesa de Ferrara îşi transformase casele din Paris şi Fontainebleau în locuri de servicii protestante *(lleux de culte).*[25] Chantonnay s-a plâns de curtenii cărora li se permiteau libertăţi refuzate chiar şi celor cu

drepturi la justiţie nobiliară. Caterina a aşteptat cu răbdare până când Conde a oprit de bunăvoie serviciile protestante în reşedinţele regale; dar i-a ordonat ducesei de Ferrara să nu le practice când regele se afla în reşedinţă la Fontainebleau.[26] De Beze era conştient de schimbarea atitudinii ei. După întoarcerea lui la Geneva în mai 1563, el a lăudat toleranţa lui Carol IX şi a fraţilor săi, dar a rămas tăcut în ceea ce o privea pe mama lor. La 2 iulie, Calvin a scris despre nestatornicia şi duplicitatea ei. Două săptămâni mai târziu, el a acuzat-o de incitarea catolicilor fanatici din Paris. Perfidia ei, scria el, le-a permis să ignore edictele regelui, „în redactarea acestora", a spus el, „cancelarul ne tratează foarte liberal, pentru că, în adâncul sufletului, ne favorizează. Dar din *cauza* şiretlicurilor ascunse ale reginei toate hotărârile bune luate de consiliu sunt evitate". De Beze a repetat aceste sentimente. „Cel mai mare nenoroc care poate cădea asupra unui popor", a scris el la 20 iulie, „este de a fi condus de o femeie, în special de una ca ea."[27]

Un decret regal din 13 ianuarie 1564, care le permitea capilor de familie din Paris să îşi păstreze armele, a fost văzut de hughenoţi ca o ameninţare.

Caterina a încercat să îi liniştească, într-o scrisoare către Coligny (17 aprilie) ea a negat că guvernul plănuia să îi atace coreligionarii. Ea a făcut referire la ordinele pe care le trimiteau ea şi fiul ei în fiecare zi magistraţilor, admiţând că acestea nu erau întotdeauna respectate. L-a îndemnat pe amiral să îi asigure pe hughenoţi că edictul de pacificare avea să fie „respectat cu sfinţenie", promi- ţând să folosească orice mijloace *(le vert et le secq)* împotriva oricărei surse de conflict, indiferent de religie, persoană sau orice altceva.[28]

Lui L'Hospital i se atribuie adesea meritul pentru politica moderată a Coroanei, dar rolul Caterinei nu trebuie subestimat. După cum demonstrează corespondenţa ei, ea a dat multă atenţie detaliilor administrative, ca şi proble- melor importante, de interes public. Scrisorile ei, chiar şi cele scrise de secretari, conţin note marginale scrise de mâna ei; multe sunt în întregime autografe.

L'Hospital a lăsat multe discursuri frumoase care chemau la concordie, blân- deţe şi milă, dar documentele lui nu conţin nici unul dintre ordinele către marii funcţionari de stat, guvernatorii provinciali, parlamentari, *baillis şi senechaux,* sau trezorieri, care se găsesc printre documentele Caterinei. Deşi L'Hospital era un ministru capabil, el era aproape izolat, fiind văzut ca un cripto-hughenot de către catolici şi privit cu îndoială de către protestanţi, ca fost client al Casei de Guise. El depindea complet de sprijinul Caterinei. Mai mult, lipsindu-i însu- şirile diplomatice ale Caterinei, el putea fi lipsit de tact. Politica de moderaţie religioasă a guvernului era aproape cu siguranţă mai mult a ei decât a lui.[29]

89.

MARELE TUR AL REGATULUI (IANUARIE 1564-MAI1566)

într-un efort de a impune autoritatea lui Carol IX, Caterina 1-a luatîntr-un turneu extins prin Franţa.[30] Ea spera ca vederea tânărului rege să reînvie loiali- tatea pentru Coroană după suferinţele

pricinuite de războiul civil. Turneul poate fi văzut ca o întregire a campaniei de a impune edictul din 1563. După cum îi scria Caterina lui Coligny de la Troyes în 17 aprilie 1564: „Unul dintre principa- lele motive pentru care regele, stăpânul şi fiul meu, a întreprins călătoriile sale este de a arăta intenţia sa privind chestiunea respectivă atât de clar, pe unde trece, încât nimeni nu va avea nici un pretext sau ocazie de a i se opune".[31] Turneul a avut, de asemenea, un scop diplomatic. Caterina spera să îl întâl- nească pe ginerele său, Filip II, şi să clarifice disensiunile care apăruseră între ei. în acelaşi timp, spera să aranjeze căsătorii pentru doi dintre copiii săi şi aştepta să îşi vadă din nou fiica, Elisabeta, acum regina lui Filip.

Turneul a început de la Paris la 24 ianuarie 1564 şi a durat până la l mai 1566. A fost relatat de un anume Abel Jouan, un membru al personalului bucătăriei, al cărui *Recueil et discours du voyage du roi Charles IX* a fost publicat curând după aceea. Acesta consemnează diferitele locuri vizitate de curte, datele de sosire şi plecare, distanţele parcurse şi opririle pentru masă de-a lungul drumului. Folosind aceste mărturii, precum şi corespondenţa dife- riţilor participanţi, trei istorici au examinat turneul din toate punctele de vedere.

Aici putem cita doar câteva cifre. Turneul a durat 829 zile. Curtea s-a deplasat timp de 201 zile şi a staţionat 628. Cu alte cuvinte, în medie a călătorit o zi din patru. Douăzeci şi una.de opriri au durat o săptămână sau mai mult, însumând un total de 486 zile; 57 au durat între una şi şase zile; 118 au durat mai puţin de o zi (acestea erau mai mult opriri de o noapte). Curtea a călătorit 907 leghe (o leghe: trei mile britanice sau 4,83 km). Distanţa medie dintre opriri era de patru leghe, minima fiind de una şi maxima de 12. Ritmul călătoriei a crescut la întoarcere, pe măsură ce curtea ajungea mai aproape de Paris. Turneul s-a încadrat precis în două părţi; înainte şi după Bayonne.[32]

La 24 ianuarie 1564, curtea, care se compunea din mai multe mii de oameni, însoţiţi de o grămadă de cai şi alte animale de povară şi de o veritabilă armată, a plecat din Paris. Deşi itinerarul său era trasat în prealabil, unele dintre opriri au fost, probabil, alese în ultimul moment. Mijloacele de transport erau determinate în principal de statutul social. Regele şi mama sa călătoreau fie

cu trăsura, fie cu litiera, sau călăreau aşa cum făcea majoritatea nobilimii. Acolo unde râurile erau navigabile, se foloseau bărcile, dar grosul personalului călă- torea pe jos. Viteza de călătorie era redusă, după standardele timpului: primul vehicul ajungea la destinaţie până ca ariergarda să fi părăsit oprirea precedentă.

Nici curtea nu călătorea compact: membrii săi se despărţeau, o luau pe scurtă- turi, tăiau câmpurile şi se reîntâlneau pe drum. Opririle variau ca durată, de la o noapte la o săptămână sau mai mult. De exemplu, curtea a petrecut 90 de zile la Moulins, 46 la Toulouse, 39 la Bayonne-Saint-Jean-de-Luz, 31 la Bordeaux şi 29 la Lyon.[33] Printre motivele pentru care durata şederii varia se aflau sănătatea regelui (s-a îmbolnăvit de două ori), vremea proastă, starea drumu- rilor şi zilele de sărbătoare. Sarcina globală a turneului i-a aparţinut conetabilului Montmorency, care a păstrat disciplina, a emis instrucţiuni către guvernatorii oraşelor şi a călărit înaintea escortei pentru a se asigura că totul era în ordine pentru primirea regelui.

După oprirea la Sens, scena unui recent masacru al hughenoţilor, cara- vana regală s-a mutat la Troyes, unde s-a semnat tratatul de pace cu Elisabeta I.

Turneul i-a permis lui Carol IX să inspecteze funcţionarii locali: li se cerea să dea seamă despre activităţile lor şi să primească instrucţiuni. Succesul pacifi- cării depindea de dorinţa lor de a o aplica. La Troyes, judecătorii locali au fost acuzaţi că nu îşi exercitau autoritatea şi avertizaţi că regele avea să îi înlocuiască dacă nu îşi îndreptau purtarea.[34] De aici, curtea s-a mutat la Bar-le-Duc, unde Caterina a asistat la botezul primului său nepot, fiul ducelui şi ducesei de Lorena. El a fost botezat Henri.[35] în timpul turneului, regele şi regina-mamă au devenit naşi pentru alţi patru copii de viţă nobilă. Toate fetele au fost bote- zate Charlotte-Catherine, una dintre ele fiind fiica lui Monluc.[36] De la Bar-le-Duc, curtea s-a deplasat către sud. La 22 martie, Carol IX şi-a făcut intrarea în Dijon, al cărui guvernator, Gaspard de Saulx-Tavannes, a pus în scenă un spectacol militar de un verosimil alarmant.[37] Au fost peste o sută de intrări formale în oraşe în timpul turneului. Adesea ele luau forma unei întâmpinări tradiţionale la porţile oraşului, oferirea cheilor oraşului, un discurs şi o procesiune în

care regele călărea sub un baldachin purtat de demnitari civili. Unele intrări au fost cu mult mai fastuoase, cuprinzând o suită de arcuri triumfale, inscripţii şi alte caracteristici. Unele descrieri au fost publicate în albume comemorative, iar altele au fost înregistrate în analele civile şi memorii de tot felul. Poeţi şi artişti renumiţi erau chemaţi adesea să ajute la programe şi decoraţiuni. Programele de intrare îşi aveau temele în mitologia clasică, *Biblie* sau istoria franceză.

Datorită dependenţei lui Carol IX de sfatul mamei sale, era adesea comparat

cu Sf. Ludovic, care fusese îndrumat în primii ani de mama sa înţeleaptă şi prudentă. Din mitologia clasică, aceeaşi idee a fost evocată prin comparaţii cu Ariadna, care 1-a ajutat pe Tezeu să îşi găsească drumul prin labirint, în alte împrejurări, Caterina a fost comparată cu Pallas, care a ajutat la sprijinirea coloanelor lui Hercule, sau luno, care 1-a alăptat pe tânărul Hercule.[38]

Un scop al turneului era să limiteze independenţa arătată atât de des de parlamentele şi autorităţile municipale. La 23 mai, la Dijon, ducele de Orleans, în numele regelui, a cerut registrele parlamentului, în ziua următoare, L'Hospital a verificat dacă Edictul de la Amboise fusese corect publicat şi a examinat procesele recente pentru a se asigura că parlamentul acţionase corect. Activităţile autorităţii municipale au fost, de asemenea, trecute în revistă. Regele a intervenit în treburile fiecărui oraş vizitat în timpul turneului şi a încercat, pe cât posibil, să asigure un echilibru între curentele religioase [39] De la Chalon- sur-Saone, familia regală a călătorit pe apă, în josul râului Saone, până la Mâcon, unde s-au întâlnit cu Jeanne d'Albret, regina Navarrei. Femeie mândră şi demnă, aceasta era însoţită de opt preoţi calvini şi de o escortă militară necesară, după cum a pretins, din cauza faptelor nelegiuite ale lui Monluc în Guyenne. ^ Jeanne a fost întâmpinată în afara Mâcon-ului de circa l 200 de hughenoţi. Servitorii săi s-au făcut de ruşine proferând insulte la adresa procesiunii Corpus Christi.

în timpul turneului, la curte s-au alipit demnitari străini, dar numai doi - nunţiul papal şi ambasadorul spaniol - au rămas pe toată perioada. Nobilii se asociau sau plecau după cum doreau. Mişcarea lor era determinată de afilierile politice sau religioase. Astfel, cât timp curtea s-a aflat în Lorena sau în teritoriile dominate de familia de Guise, hughenoţii au fost puţin vizibili.

Consiliul a căzut, în consecinţă, sub influenţa catolicilor, fracţiunea moderată fiind reprezentată de conetabil şi de cancelar. Aceasta poate fi explicaţia măsurilor antiprotestante luate în timpul turneului, deşi ele se poate să fi fost menite doar păstrării ordinii.[41]

Următorul popas principal a fost Lyon, un oraş cu o numeroasă populaţie protestantă. Montmorency, în avangarda cortegiului regal, s-a ocupat de fortificaţii, artilerie şi chei înainte de a instala o garnizoană regală. Ca măsură suplimentară de precauţie, serviciile protestante au fost interzise pe durata vizitei regale. Această interdicţie a fost curând extinsă asupra altor oraşe care urmau a fi vizitate de curte. Şederea la Lyon a fost marcată de festivaluri şi sărbători în care membrii coloniilor de negustori italieni şi germani din Lyon au ieşit în evidenţă. Şi aici, curtea a fost însoţită de Emmanuel-Philibert, duce

de Savoia, şi de soţia sa, Marguerite. Deşi încântată să îşi revadă cumnata, Caterina a refuzat să îi dea soţului ei Pinerolo şi Savigliano.[42]

O epidemie de ciumă a forţat curtea să părăsească Lyon-ul la 8 iulie. S-a mutat la Cremieu, unde a fost emis un edict important, la 14 iulie. L'Hospital era sigur că independenţa municipală era scăpată de sub control. Conform noului edict, alegerea magistraţilor municipali din oraşele principale aparţinea regelui.

Electorii trebuiau să trimită două liste de candidaţi, lăsându-i suveranului decizia finală. Acesta a fost un pas important în punerea oraşelor sub control regal.[43] în timpul şederii curţii la Cremieu, Jeanne d'Albret a rugat-o pe Caterina să îi permită să se întoarcă la Bearn împreună cu fiul ei. Cererea ei a fost refuzată categoric, în schimb, i s-au dat 150 000 de livre şi a fost rugată să se retragă nu la Bearn, ci la Vendome. Fiul său, Henri, trebuia să rămână la curte.*M*

Următorul port a fost Rousillon, unde, la 4 august, Carol IX a hotărât aplicarea Edictului de

la Amboise. Serviciile protestante ţinute în ciuda restricţiilor impuse de edict au fost puse sub sancţiune cu amenzi mari şi confis- cări de proprietăţi. Preoţilor căsătoriţi li s-a ordonat să îşi lase soţiile, sub ameninţarea cu exilul. Totuşi, funcţionarii regali au fost instruiţi să aibă grijă ca slujbele protestante să aibă loc, acolo unde era permis.[45] La 15 august, curtea şi-a reluat turneul: călătorind pe valea Ronului, a ajuns la Romans. La 5 septembrie, consiliul regelui a examinat o plângere de la hughenoţii din Bordeaux, despre încălcarea păcii. După o scurtă pauză care i-a permis lui Carol IX să îşi revină după o răceală, curtea a călătorit la Montelimar (14 septembrie), Orange (22 septembrie) şi Avignon, unde a fost primită de vicelegatul papal. La 16 august, regele şi mama sa 1-au chemat pe Nostradamus la Salon de Crau. Bătrânului i s-au dat 200 de scuzi şi a fost numit consilier regal şi medicul regelui. El a prezis că regele va trăi la fel de mult ca şi conetabilul.[4â] De fapt, Carol avea să îi supravieţuiască cu şapte ani.

La 23 octombrie, caravana regală a sosit la Aix-en-Provence, al cărui parlament refuzase să înregistreze Edictul de la Amboise. Carol IX a suspendat curtea, înlocuind-o cu o comisie de*parlementaires* parizieni.[47] Următorul stadiu al turneului a fost mai puţin marcat de dispute. La Brignoles, regele a fost întâmpinat de tinere care dansau *volta* şi *martingale.* în Provence, a putut admira flora locală, care cuprindea portocali şi palmieri, ca şi piper şi bumbac. Ruinele romane locale i-au dat o lecţie practică de istorie antică. La 3 noiembrie, la Toulon, a făcut o călătorie pe mare, cu o galeră. La Marsilia, el şi suita sa au luat parte, deghizaţi în turci, la o simulare de bătălie navală. Traversând Camargue, cortegiul a văzut păsări flamingo. La Arles, unde inundaţiile i-au întârziat cu trei săptă-

mâni, regele a vizitat Alycamps - faimosul drum cu sarcofage romane - şi a asistat la lupte de tauri în arenă, între timp, Caterina a încercat să îi convingă pe proprietarii provinciali să accepte edictul de pacificare. După traversarea Ronului la Tarascon, curtea a vizitat Pont du Gard. La Nîmes, un oraş predo- minant protestant, Carol s-a bucurat de o intrare remarcabilă. El a sărbătorit Crăciunul la Montpellier, a pornit la l ianuarie spre Toulouse, dar a fost reţinut la Carcassonne timp de zece zile de ninsorile abundente.[48] în Guyenne, Henri de Navarra a însoţit călare suita pentru a-1 întâmpina pe rege în fiecare oraş, în calitate de guvernator provincial.

în timpul turneului, Caterina a rămas în strânsă legătură cu Parisul.

Parizienilor le-au fost adresate nu mai puţin de 110 scrisori din cele 413 pe care le-a scris în această perioadă. Ele cuprindeau 74 către mareşalul Montmorency, guvernator de Paris şi île-de-France, 22 către *prevot des marchands* şi *echevins,* şi 14 către parlament. Principalele sale obiective erau ordinea şi justiţia, dar era, de asemenea, interesată de programul de construcţii, în special de Tuileries.[49] în timpul şederii la Toulouse, din capitală au sosit veşti proaste. Mareşalul Montmorency îi refuzase cardinalului de Lorena intrarea în capitală cu o escortă armată. Cardinalul sfidase interdicţia, iar escorta lui fusese dispersată cu forţa de guvernator. Lorena se adăpostise în casa unui negustor, în timp ce clanul de Guise îşi aduna forţele, Coligny a adus 500 de cai în Paris pentru a-1 ajuta pe Montmorency. Pentru a evita un alt război civil, Caterina a ordonat familiei de Guise şi amiralului să părăsească Parisul, dar numai Coligny s-a supus.[50]

La 11 martie, după patruzeci şi şase de zile petrecute în Toulouse, caravana regală şi-a reluat călătoria. Trecând prin Montauban şi Agen, a ajuns la Bordeaux unde, la 12 aprilie, Carol IX a ţinut un alt *Ut dejustice.* Cancelarul i-a mustrat pe parlamentarii locali. „Toată dezordinea", a spus el, „vine din dispreţul vostru pentru rege şi ordinele sale, de care nici nu vă temeţi şi pe care nici nu le ascultaţi decât dacă sunt pe placul vostru". L'Hospital a reafirmat hotărârea lui Carol IX de a impune edictul de pacificare. Acelaşi tratament a fost acordat tuturor parlamentelor, cu excepţia celor de la Grenoble şi Rennes. O epidemie de ciumă 1-a ţinut pe rege departe de primul, şi a fost împiedicat să ajungă la Rennes de revoltele din oraşele de pe valea Loarei:[51]

La 3 mai, curtea a plecat de la Bordeaux către Bayonne, unde Caterina plănuise să se întâlnească cu fiica ei, regina Spaniei. S-a dus acolo deghizată, la 31 mai, pentru a urmări pregătirile pentru primirea Elisabetei. Carol IX a urmat-o la 3 iunie şi, şase zile mai târziu, fratele său, Henri, a pornit să îşi

întâlnească sora în Spania şi să o însoţească spre Franţa, întâlnirea franco- spaniolă de la Bayonne a fost un vârf diplomatic al turneului.[52] Caterina spera să strângă relaţiile cu Spania. Dorise de mult să se întâlnească cu ginerele ei, Filip II, crezând că un *tete-ă-tete* avea să clarifice controversele apărute între Franţa şi Spania, dar Filip a evitat manevrele ei. L-a trimis în locul lui pe ducele de Alba, a cărui severitate a fost curând demonstrată, în Ţările de Jos. El fusese instruit să o convingă pe Caterina să accepte decretele tridentine şi să anuleze Edictul de la Amboise în favoarea unei politici de persecuţie religioasă. Ea a sosit la Bayonne sperând să aranjeze căsătorii pentru unii dintre copiii săi. Dorea ca Marguerite să se mărite cu fiul lui Filip, Don Carlos, iar Henri de Orleans cu Juana, sora lui Filip, dar Alba a refuzat să discute despre aceste propuneri de căsătorie. Deşi nu se făcuse nimic împotriva hughenoţilor, excluderea lor de la convorbiri a creat suspiciune între aceştia. Mai târziu, după Noaptea Sf. Bartolomeu, mulţi s-au convins să fusese plănuită de Caterina şi Alba la Bayonne. Unii membri ai curţii franceze au exprimat sentimente duşmănoase clare în conversaţiile private cu Alba, dar Caterina pare să nu-şi fi compromis politica ei curentă în nici un fel.

După întâlnirea de la Bayonne, Caterina i-a permis Jeannei d'Albret să se întoarcă la Nerac, capitala ducatului de Albret. Aici, cele două doamne s-au reîntâlnit, şi timp de patru zile Caterina a încercat în van să o convingă pe Jeanne să tolereze catolicismul în Bearn. Când curtea şi-a reluat călătoria spre nord, Jeanne a reuşit să îşi păstreze fiul pentru scurt timp. L-a prezentat mili- tanţilor hughenoţi, printre care se afla şi unchiul său, Conde. După ce au vizitat domeniile La Fleche şi Vendomois, Jeanne şi fiul său s-au alăturat curţii la Blois.[53]

între timp, curtea a călătorit prin Angoumois şi Saintonage la Nantes.

Apoi, după ce s-a oprit la Châteaubriant, a ajuns la Angers şi a călătorit pe apă în susul Loarei, spre Blois. Apoi a traversat Berry spre Moulins, fosta capitală a ducilor de Bourbon, unde a stat trei luni (decembrie 1565-martie 1566).

Guvernul plănuise să îşi încununeze programul de reformă administrativă şi juridică prin promulgarea unei ordonanţe importante, în acest scop, a fost convocată Adunarea Notabililor, care cuprinde prinţii de viţă nobilă, consilierii regali, marii funcţionari de stat şi prim-preşedinţii a şase parlamente. Pentru prima dată din 1564, Guise şi Chatillon au trebuit să se întâlnească faţă în faţă, iar Caterina s-a străduit mult să vindece duşmănia lor. La *29* ianuarie, Carol IX 1-a achitat formal pe Coligny pentru implicarea în asasinatul ducelui de Guise, iar Caterina i-a convins pe cardinalul de Lorena şi pe amiral să se sărute.

în deschiderea adunării, L'Hospital a indicat corupţia juridică drept principal motiv al problemelor Franţei. Lăcomia şi ambiţia personală, a spus el, luaseră locul justiţiei. El s-a plâns de existenţa prea multor legi, jurisdicţii suprapuse, şi funcţionari corupţi. El dorea mai puţine apeluri şi recursuri, şi credea că tribunalele trebuiau să fie mai degrabă ambulatorii decât staţionare.

De asemenea, credea că autorităţile municipale îşi foloseau greşit puterile şi că acestea trebuiau transferate oficialilor regali. Majoritatea acestor idei subliniate de L'Hospital si-au găsit locul în faimoasa Ordonanţă de la Moulins (februarie 1566), ale cărei 86 de clauze acopereau majoritatea aspectelor guver- nării. Scopul ei principal era să întărească şi să extindă autoritatea regelui şi, deşi nu a fost niciodată aplicată, a servit ca rampă de lansare pentru încercările ulterioare de a reforma guvernarea Franţei.[54]

La sfârşitul iernii, curtea a părăsit Moulins-ul îndreptându-se către Auvergne. S-a oprit la 31 martie la Mont-Dore, apoi s-a întors spre nord, prin Clermont, La Charite, Auxerre şi Sens. La l mai, se afla înapoi în Paris. Pacea părea să se fi reîntors în regat. Scrisorile trimise de Caterina în timpul turneului exprimau optimismul ei. în martie 1565, ea scria: „Toate sunt atât de paşnice pe cât putem spera: cu cât înaintăm mai mult, cu atât mai mult este încetăţenită supunerea, iar pagubele pricinuite de dezordine şi încurcătura din minţile oamenilor sunt curăţite şi limpezite, aşa încât sper, cu ajutorul lui Dumnezeu, ca lucrurile să revină la starea lor iniţială".[55] Scriind din Cognac în august 1565, ea îşi exprima satisfacţia pentru faptul că văzuse hughenoţi şi catolici dansând împreună la un bal. în toamna aceea a scris:. „Mi-ar plăcea atât de mult să văd regatul acesta întors la starea în care era atunci când

doar vederea unei baghete albe era de ajuns pentru ca întregul regat să se supună regelui [...] Regele, Monsieur fiul meu, are voinţa de a-1 aduce înapoi la acea stare şi nădăjduiesc, dacă Dumnezeu îl lasă în viaţă, că va izbândi".

După întoarcerea curţii la Paris, Jeanne d'Albret a petrecut opt luni acolo, luând parte la multe treburi, între care un proces cu cardinalul de Bourbon. Ea a făcut, de asemenea, tot ce îi stătea în putinţă pentru a-1 împiedica pe chipeşul duce de Nemours să se căsătorească cu Anne d'Este, văduva lui Franfois de Guise. El promisese să se căsătorească cu verişoara lui Jeanne, Francoise de Rohan, care rămăsese însărcinată cu el. în acel moment, regina Navarrei şi-a dezvăluit adevărata faţă de luptătoare. Aubigne a descris-o ca având sex feminin şi suflet masculin. Ca fiică a Margaretei de Navarra, era foarte educată şi a scris o carte pentru copiii ei, tipărită de Robert II Estienne.

Până la urmă, i s-a permis de către rege să îşi ia fiul în vizită pe domenii ale sale

pe care nu le mai văzuse până atunci. După o primă călătorie în Picardie, s-au dus la Mâine, Vendome, Beaumont-sur-Sarthe, Sainte-Suzanne şi La Fleche.

Jeanne şi fiul ei au călătorit apoi în grabă spre Poitou şi Gascogne. Ambasadorul spaniol a avertizat-o pe Caterina că fusese înşelată: regina Navarrei şi fiul ei nu aveau să se întoarcă la curte pentru multă vreme. Luând cu ea primul prinţ de viţă nobilă la Bearn fără ca regele să plece, Jeanne d'Albret traversase Rubiconul. Ea spunea astfel lumii că era o protestantă Albret, nu o catolică Bourbon. Acţiunea ei era, de fapt, o rebeliune. Legăturile pe care Caterina încercase atât de asiduu să le creeze între Henri şi propriii săi fii au fost rupte brusc. Din acel moment, el şi-a asumat, sub puternica influenţă a mamei sale, rolul unui conducător semistrăin. Curând avea să devină capul facţiunii hughe- note. Semnele nu erau bune pentru pace.[56]

NOTE

1 Q. Skinner, The *Foundations of Modern Political Thought* (Cambridge, 1978), ii. 302.

2 M. P. Hoit, *The French Wars ofReligion* (Cambridge, 1995), p. 53; P. Benedict, *Rouen during the Wars ofReligion* (Cambridge, 1981), pp. 96-97.

3 N.M. Sutherland, *Princes, Politics and Religion, 1547-1589* (Londra, 1984), pp. 73-96.

4 *Lettres,* i. 498^99.

5 J. Shimizu, *Conflict of Loyalties: Politics and religion in the career of Gaspard de Coligny, Admirai of France, 1519-1572* (Geneva, 1970), p. 105.

6 Cea mai bună relatare a asasinării ducelui şi a implicaţiilor sale în Sutherland, *Princes, Politics and Religion,* pp. 139-155.

7 F.-W.Ebeling, *Archivalische Beiträge zur Geschichte Frankreichs unter Cari IX* (Leipzig, 1872); E. Marcks, „Catherine de Medicis et l'assassinat du duc Fran9ois de Guise", *BSHF,* Voi. XL (1891) pp. 153-164; P. de Vaissiere, *De quelques assassins* (ed. a 2-a, Paris 1912), pp. 84-92; Shimizu, *Coligny,* p. 108 n. 24; G. de Saulx-Tavannes, *Memoires,* ii. 394.

8 *Lettres,* i. 517-518.

9 *CSPF1563,* voi. 6, pp. 164.

10 B.B. Diefendorf, *Beneath the Cross: Catholics and Huguenots in sixteenth-century Paris* (Oxford, 1991), pp. 71-72.

11 Aumale, *Histoire des princes de Conde,* i. 497.

12 *Histoire Ecclesiastique,* ii. 335.

13 *Calvini opera,* xix, col. 686.

14 Benedict, *Rouen,* pp. 114-115.

15 Penny Roberts, *A City in Conflict: Troyes during the French wars of religion* (Manchester, 1996), pp. 123-125.

16 *Lettres,* ii.33; J. Boutier, A. Dewerpe, D. Nordman, *Un Tour de France royal. Le voyage de Charles IX (1564-1566)* (Paris, 1984), pp. 185-189.

17 *Lettres,* ii. 129-130.

18 J.-H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), pp. 134-135.

19 *Lettres,* ii. 128.

20 Sutherland, *The Huguenot Struggle for Recognition* (New Haven, 1980), pp. 146-147.

21 *Calvini opera,* xx, col. 262-263.
22 *Lettres,* ii. 119.
23 *Lettres,* ii. 153-154; x. 128-129.
24 N. L. Roelker, *Queen ofNavarra: Jeanne d'Albret, 1528-1572* (Cambridge, Mass., 1968), pp. 221-223.
25 *Calvini opera,* xx. col. 6; *Memoires de Conde,* ii. 160.
26 *Calvini opera,* xx. col. 267.
27 *Ibid.,* xx, coî. 21, 54, 64, 67,133.
28 *Lettres,* ii. 177.
29 Mariejol, pp. 140-142.
30 Cele mai bune relatări ale acestui turneu sunt P. Champion, *Catherine de Medicis presente ă Charles IX son royaume (1564-1566)* (Paris, 1937); Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour;* şi V. E. Graham, W. McAllister Johnson, *The Royal Tour of France by Charles IX and Catherine de'Medici. Festivals and entries, 1564-1566* (Toronto, 1979).
31 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* p. 177.
32 *Ibid,pp.* 13-23.
33 *Ibid.,* pp. 19-21.
34 Roberts, *City in Conflict,* p. 130.
35 Champion, *Catherine de Medicis,* pp. 83-89.
36 B. de Monluc, *Commentaires,* i. 17-18.
37 *Ibid.,* p. 92.
38 Graham, Johnsons, *Royal Tour,* pp. 8-9,11-13.
39 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* pp. 241-246, 248-253.
40 Roelker, *Queen of Navarra,* pp. 229-230; J.-P. Babelon, *Henri IV* (Paris, 1982), p. 127.
41 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* pp. 254-260.
42 *Ibid.,* pp. 88-89; Champion, *Catherine de Medicis,* pp. 99-111.
43 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* p. 249.
44 Roelker, *Queen ofNavarre,* p. 231.
45 A. Fontanon, *Leş edits et ordonnaces de trois de France,* 4 voi. (Paris, 1611), iv. 280-281.
46
CATERINA DE MEDICI
46 Champion, *Catherine de Medicis,* pp. 159-160; I. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), p. 201.
47 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* p. 242.
48 Mariejol, pp. 146-147; Champion, *Catherine de Medicis,* pp. 161-206.
49 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* pp. 217, 223-224, 261-264.
50 *Ibid.,* p. 262; *Lettres,* ii. 253-255; Mariejol, p. 149.
51 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* pp. 245-246; Champion, *Catherine de Medicis,* pp.248-252.
52 Boutier, Dewerpe, Nordman, *Un Tour,* pp. 87-104; Champion, *Catherine de Medicis,* pp. 262-293; Mariejol, pp. 149-154; Graham, Johnson, *Royal Tour,* pp. 29-57.
53 Babelon, *Henri IV,* pp. 131-132.
54 J.H.M. Salmon, *Society in Crisis: France in the sixteenth century* (Londra, 1975), pp. 155-156.
55 *Lettres,* iii. 59.
56 Babelon, *Henri IV,* pp. 132-137.
57

VI

SFÂRŞITUL COMPROMISULUI (1567-1570)

în 1566, în Ţările de Jos a izbucnit o revoltă de amploare. Iniţial, nu a fost o mişcare exclusiv religioasă. A început ca o opoziţie a nobilimii locale împotriva guvernării Margaretei de Parma, sora lui Filip II şi regentă în Ţările de Jos. Dar calviniştii ocupau un loc de frunte între rebeli, deoarece unele dintre noile legi introduse de guvern erau menite eradicării ereziei. Conducătorii opoziţiei au cerut anularea lor, iar guvernul a înaintat problema către Filip II.

între timp, protestul s-a extins în straturile de jos ale societăţii, care erau supuse presiunii economice. Pastorii calvinişti au aţâţat spiritul popular în cursul unor adunări imense, în august 1566,

o mulţime a distrus imaginile religioase din Gent, iar violenţa s-a împrăştiat curând şi în alte oraşe flamande. „Furia icono- clastă", cum a fost botezată această izbucnire, a fost, de fapt, foarte disciplinată, dar ridica o provocare serioasă autorităţilor. Deoarece situaţia din Ţările de Jos părea scăpată de sub control, Filip II a decis să trimită o armată sub conducerea ducelui de Alba pentru a reface ordinea. Ducele s-a alăturat armatei sale în nordul Italiei şi a pornit spre nord în iunie 1567. Traseul său a trecut prin domeniile lui Filip din Lombardia şi Franche-Comte şi prin cele ale aliaţilor săi, ducii de Savoia şi Lorena.[1]

SURPRISE DE MEAUX (27 SEPTEMBRIE 1567)

Expediţia ducelui de Alba era o ameninţare pentru siguranţa Franţei, pe care guvernul francez a luat-o în serios. Caterina a ordonat întărirea garnizoa- nelor din Champagne, iar Carol IX a adunat o forţă de 6 000 de mercenari elveţieni. El şi mama sa au petrecut, de asemenea, o parte din vara anului 1567

CATERINA DE MEDICI

inspectând fortificaţiile urbane din Picardie. Caterina s-a plâns că Filip II nu o ţinuse la curent în privinţa intenţiilor sale.[2] El, pe de altă parte, a fost jignit de măsurile de apărare luate în Franţa. Frances de Alava, rezidentul spaniol în Franţa, a exprimat surpriza faţă de suspiciunile franceze privind forţele pe care stăpânul său le trimitea pentru a impune ascultare supuşilor săi. Nu putea înţelege de ce Carol IX ar fi avut nevoie de 6 000 de soldaţi elveţieni.[3] Totuşi, Caterina, dornică să rămână în relaţii bune cu Filip, a trimis sase mii de baloţi de grâne armatei ducelui de Alba în cursul marşului spre nord. De asemenea, a evitat să îl trimită pe liderul hughenot, prinţul de Conde, în Picardie pentru ca prezenţa sa atât de aproape de graniţa flamandă să nu pară o provocare.[4]

Suspiciunea Spaniei nu se rezuma la guvernul francez. Hughenoţii le împărtăşeau temerile coreligionarilor lor din Flandra şi se întrebau dacă expe- diţia lui Alba nu deschidea o cruciadă împotriva protestantismului, în general.

Ei nu uitaseră întâlnirile Caterinci cu ducele la Bayonne în 1565 şi încă îi mai suspectau că plănuiseră împreună o lovitură antiprotestantă. Erau alarmaţi în special de sosirea trupelor elveţiene în Franţa.[5] Alba, însă, nu a atacat Franţa.

El a ajuns în Ţările de Jos la 3 august, intrând în Bruxelles la 22 august. Acolo, a dezlănţuit o campanie sălbatică de represiune, care a culminat cu arestarea la 9 septembrie a doi nobili de frunte, conţii Egmont şi Hornes (vărul lui Coligny) şi execuţia lor publică la 5 iunie 1568. Mii de oameni au fost condamnaţi de un consiliul fondat de Alba. Aproximativ o mie au fost executaţi; foarte mulţi au fost întemniţaţi; alţii au fugit în Franţa.[6] Graniţa dintre Ţările de Jos şi Franţa a devenit o zonă foarte sensibilă, pe care Caterina a urmărit-o îndeaproape. S-a simţit, cu siguranţă, uşurată când ducele de Alba a ajuns în Ţările de Jos, împrăştiind astfel spectrul invaziei spaniole în Franţa. Dar hughenoţii nu se simţeau în largul lor, deoarece cei 6 000 de soldaţi elveţieni nu fuseseră trimişi înapoi odată ameninţarea trecută. Ei au fost aduşi în inima regatului, astfel încât Carol IX însuşi să poată vedea cum au fost cheltuiţi banii săi. Hughenoţii se întrebau de ce trupele au fost păstrate.[7] Negând că fiul său plănuia suprimarea libertăţii religioase, Caterina 1-a asigurat solemn pe Conde că atât timp cât regele asculta de sfatul ei, edictul de pacificare avea să fie respectat cu stricteţe.[8]

In august 1567, principala preocupare a Caterinei a fost sănătatea fiicei sale Elisabeta, regina Spaniei, care era însărcinată în mai multe luni. Dar în curând au apărut alte griji. La 4 septembrie, i s-a spus că 1200 până la l 500 de călăreţi hughenoţi se adunaseră lângă Montargis şi Châtillon. Ea 1-a rugat pe mareşalul Cosse să investigheze şi să o informeze în secret la Montceaux.[9] La 16 septembrie, a primit ştirile despre arestarea conţilor Egmont şi Hornes, dar

Q4

SFÂRŞITUL COMPROMISULUI (1567-1570)

părea să nu fi realizat impactul pe care aceasta îl avea asupra hughenoţilor.

La 18 ale lunii, 1-a informat pe Fourquevaux, rezidentul francez în Spania, despre un raport privind înarmarea hughenoţilor, dar i-a micşorat importanţa. „A fost doar o mică sperietură", a explicat ea, „care a fost alungată cu uşurinţă", în ziua următoare i-a spus lui de Gordes, locotenentul din Dauphine, că plănuia să petreacă puţin timp în Montceaux. Tot consiliul se afla acolo, a adăugat ea,

gata de acţiune în caz de urgenţă. Totuşi, acest lucru părea improbabil: „totul e acum paşnic, mulţumim lui Dumnezeu, aşa cum ne-am dorit".[10]

Totuşi, Caterina trebuie să fi remarcat semnalul de alarmă, căci conducă- torii hughenoţi se agitau, fără îndoială. Auziseră de la cineva bine situat la curte că o adunare secretă a consiliului decisese arestarea conducătorilor lor, prinţul de Conde şi amiralul Coligny; primul avea să fie executat, iar al doilea întem- niţat. Cei 6 000 de mercenari elveţieni aveau să fie împrăştiaţi în Paris, Orleans şi Poitiers; iar Edictul de la Amboise avea să fie abrogat. După o discuţie aprinsă, liderii hughenoţi au decis să iniţieze o lovitură anticipată. Conform lui La Noue, şi-au propus patru scopuri: să preia controlul câtorva oraşe importante, să adune o armată puternică, să taie în bucăţele trupele elveţiene şi să îl alunge pe cardinalul de Lorena, despre care se spunea că îl presa tot timpul pe rege să distrugă toţi protestanţii. [u] O forţă hughenotă a fost trimisă să se grupeze la Rosay-en-Brie la sfârşitul lui septembrie.

Chiar şi acum, Caterina nu bănuia nimic. La 24 septembrie, i-a spus lui de Gordes să se asigure că acordul de pace era aplicat în Dauphine.[12] în aceeaşi seară, însă, a primit ştiri despre forţa armată de la Rosay. Consiliul s-a întâlnit în noaptea aceea şi i-a convocat pe elveţieni, care erau staţionaţi la Château- Thierry, să sosească degrabă. Caterina şi fiul său s-au adăpostit după zidurile de la Meaux. Ea nu putea înţelege ce provocase acţiunea hughenoţilor.

Consilierii săi au dezbătut punctele pro şi contra pentru a rămâne pe loc sau a se muta la Paris. Conetabilul şi L'Hospital erau pentru prima alternativă, dar de Guise a avut un cuvânt de spus, după ce elveţienii au afirmat cu siguranţă că ar putea croi cu uşurinţă o trecere printre rebeli.[13] în ziua următoare, când curtea a plecat în zori spre capitală, Carol IX şi-a arătat furia. A declarat că nu avea să mai permită nimănui să îl înspăimânte şi a jurat să îi urmărească pe cei vinovaţi până în casele şi paturile lor. Apoi intenţiona să aplice legea tuturor, mari sau mici.[14] Când a ajuns la Paris, Caterina şi-a exprimat surpriza şi mânia în mai multe scrisori. Scriindu-i lui Matignon, generalul-locotenent al regelui în Normandia, la 27 septembrie 1567, ea a spus că nu putea înţelege ce anume a iniţiat acţiunea hughenotă.[15] într-o scrisoare către Fourquevaux, a

denunţat-o ca pe o întreprindere infamă şi a vorbit despre tristeţea ei la vederea regatului întors la necazurile şi nenorocul din care se străduise, cu asemenea eforturi şi ajutorul lui Dumnezeu, să îl scoată.[16] „Nu mi-aş fi imaginat", îi scria ducelui de Savoia, „că asemenea planuri ambiţioase şi nefericite ar fi putut intra în inimile supuşilor regelui". Rebeliunea neprovocată era, după părerea ei, „cea mai mare nemernicie din lume", un act de „trădare fără rezerve", care ameninţa să cuprindă întregul stat şi punea în pericol familia regală.[17]

După ce au îndrăznit să îi urmărească pe rege şi mama sa până la Paris, hughenoţii şi-au amplificat delictul blocând capitala, în noaptea de l octombrie, ei au ars mai multe mori de vânt din afara porţii Saint-Denis. Parizienii s-au grăbit să ridice armele şi au intrat în casele protestante, în căutarea presupu- şilor incendiatori.[18] Din amvonul său, Simon Vigor a denunţat hughenoţii ca trădători. Religia lor fusese impusă cu pumnalul, a spus el cu emfază, şi avea să fie distrusă de pumnal.[19] Caterina avea toate motivele să se simtă trădată şi mânioasă. La o întâlnire de *conseilprive,* se spune că 1-ar fi încolţit pe cancelarul L'Hospital când a propus să facă concesii pentru a pune capăt crizei. „Sfatul vostru este acela", a spus ea, „care ne-a adus în încurcătura de acum". Totuşi, încă mai dorea pace. A oferit amnistie integrală pentru Conde dacă lăsa armele, dar el a pozat, arogant, în erou al drepturilor poporului: a cerut o reemitere a Edictului de la Amboise, o întâlnire a Stărilor Generale şi o scădere a impozitelor.

Poporul, a pretins el, era jefuit fără vreun alt motiv decât pentru a satisface lăcomia italienilor şi a altor străini. Evident, se gândea la acei bancheri care ajutau la subvenţionarea petrecerilor fastuoase de la curtea Caterinci. Remarca nu a fost prea diplomatică, în timp ce continua să negocieze, ea a apelat la Filip II, ducele de Savoia, ducele de Florenţa şi papă pentru ajutor financiar sau militar. Carol IX, între timp, a adunat o armată.[20]

Parisul a început să simtă colţii foamei pe măsură ce rezervele de hrană erau tăiate de hughenoţi. La 7 octombrie, regele a trimis un sol la tabăra rebelilor de la Saint-Denis. După moda vremii,

le-a cerut lui Conde, Coligny şi d'Andelot să lase armele şi să se predea, altfel aveau să fie condamnaţi ca rebeli, în răspunsul lor, ei au negat orice intenţie de a face rău regelui sau regatului. Ei au explicat că acţionau sub constrângerea duşmanilor lor şi că erau, în continuare, gata să îl slujească pe rege dacă libertatea lor de credinţă şi siguranţa personală aveau să fie garantate, încurajat de aceste cuvinte, Montmorency a făcut o ultimă încer- care de negociere, dar i-a supărat pe hughenoţi spunând că Edictul de la Amboise fusese emis doar provizoriu de rege şi că acesta nu avea să accepte două religii în regatul său. în consecinţă, convorbirile s-au întrerupt.

La 10 octombrie, bătrânul conetabil (avea şaptezeci şi patru de ani) a plecat călare din Paris în fruntea unei mari armate, pentru a-i ataca pe rebeli. Bătălia care a urmat pe câmpia Saint-Denis nu s-a dovedit decisivă, dar Montmorency a fost rănit mortal. El a murit câteva zile mai târziu şi i s-a organizat o înmor- mântare aproape regală, care a durat mai multe zile. Pierderea sa, prin îndepăr- tarea unui politician de categorie grea din consiliul regal, a facilitat fără îndoială influenţa crescândă a Casei de Guise, condusă de cardinalul de Lorena.[21] La 11 noiembrie, hughenoţii au ridicat blocada şi s-au retras spre est. Ei au plănuit să se întâlnească cu o forţă considerabilă de *reiters* germani, conduşi de ducele Cazimir, fiul lui Count-Palatine. Caterina spera să îi vadă zdrobiţi în altă bătălie sau cel puţin abătuţi din drum; dar n-a fost să fie. Conde, poate ca tactică de amânare, a oferit noi condiţii de pace. Caterina a pornit la începutul lui ianuarie către Châlons-sur-Marne, cartierul general al armatei regelui. „Plec spre tabăra noastră", îi scria ea lui Fourquevaux, „pentru a închide, dacă se poate, uşa celor care sunt atraşi în afara regatului". I-a găsit pe căpitanii regelui sfădindu-se în privinţa tacticii. După ce a rezolvat divergenţele dintre ei, a luat legătura cu cardinalul renegat Châtillon, care funcţiona ca negociator pentru rebeli.

Când regina s-a întors la Paris la 15 ianuarie, starea de spirit a populaţiei era ostilă unei înţelegeri de pace. Parizienii i-au oferit lui Carol IX 600 000 de livre pentru a continua războiul, iar Filip II a oferit o sumă mai mare în acelaşi scop. Astfel încât a trebuit ca discuţiile cu Châtillon să se desfăşoare noaptea şi în secret. Nunţiul papal a sporit problemele Caterinei, cerându-i predarea lui Châtillon pentru pedepsirea de către Sfântul Scaun. Când ea a arătat că sosise la Paris sub garanţie regală, nunţiul a răspuns că ereticilor nu li se aplicau legile omeneşti. Totuşi, spre cinstea ei, ea şi-a respectat angajamentul faţă de cardinal, însă acesta şi-a sporit atât de mult cererile, încât convorbirile au fost întrerupte.

PACEA DE LA LONGJUMEAU (22-23 MARTIE 1568)

Armata protestantă a reuşit să se întâlnească cu trupa de *reiters a* lui Cazimir. Conde şi Coligny au pornit, apoi, spre Auxerre, au traversat Loara la La Charite şi au intrat în Beauce. Catolicii de pretutindeni au intrat în defensivă.

La 5 februarie 1568, armata regală, acum comandată oficial de fratele regelui Anjou, ca general-locotenent, s-a retras la Nogent-sur-Seine. Parisul s-a simţit,

din nou, ameninţat. Carol IX, care era gelos pe fratele său, a anunţat că era gata să conducă el însuşi armata. La 21 februarie, Conde a asediat Chartres, dar, fiind practic falit, 1-a implorat pe rege să reia convorbirile. De data aceasta, însă, negocierile au fost reuşite. Pacea de la Longjumeau, semnată la 22 şi 23 martie, a restaurat pe deplin Edictul de la Amboise. Regele a fost, de asemenea, de acord să plătească o sumă în avans, pe seama trupelor de *reiters* ai lui Cazimir. Dar tratatul nu a fost atât de favorabil hughenoţilor pe cât părea. Când au acceptat să lase armele şi să predea oraşele pe care le ocupaseră, Carol şi-a putut păstra armata. Coligny a văzut dezavantajul, dar trebuia să fie de acord cu dorinţele lui Conde şi cu cele ale majorităţii conducătorilor protestanţi.

Totuşi, pacea nu a fost aplicată cu uşurinţă. La Rouen, a fost urmată de trei zile de revoltă. O mulţime catolică a năvălit în parlament şi a alungat consilierii. Locuinţele protestante au fost prădate şi jefuite. Când edictul a fost, în cele din urmă, înregistrat, iar hughenoţii care părăsiseră oraşul s-au întors, violenţa a sporit. Generalul-locotenent a cerut de urgenţă mai multe trupe.[22] Dezordinea s-a repetat şi în alte părţi din Franţa. Conform istoricului protestant La Popeliniere, mai mulţi coreligionari

au fost ucişi în timpul aşa-numitei păci decât în primele două războaie civile laolaltă. Şi catolicilor li s-au oferit motive pentru a se plânge. La 4 aprilie, trimisul veneţian Correro, a informat că nici unul dintre oraşele care ar fi trebuit predate regelui nu fusese încă înapoiat. La 27, a spus că protestanţii distruseseră numeroase biserici şi uciseseră mulţi preoţi.

Carol IX şi mama sa au făcut tot posibilul pentru a aplica pacificarea.

Ea 1-a sfătuit pe Monluc să nu o provoace pe Jeanne d'Albret, regina Navarrei, şi i-a ordonat lui Tavannes să refacă pacea în Burgundia. Dar nu erau dispo- nibile trupe pentru a aplica pacea, odată desfiinţate garnizoanele urbane. Caterina a convocat o adunare de *conseil prive* la l mai pentru a discuta criza, dar nu a putut participa din cauza febrei ridicate, care a ţinut-o la pat timp de câteva săptămâni, în absenţa ei, consilierii s-au certat pentru şi contra represiunii. Unii, ca L'Hospital, susţineau concilierea; alţii, precum cardinalul de Lorena, insistau pentru severitate, în final, regele a decis să trimită consilierii şi *peprevots des marechaux* în diferitele *gouvernements* pentru a impune ordinea.

In timpul bolii reginei, criza s-a adâncit. Anjou a avertizat în privinţa unei noi răscoale hughenote. Toţi ochii se îndreptau spre Conde, care plecase cu o escortă puternică în Picardie. „Cât timp cardinalul de Lorena rămâne la curte", ar fi spus el, „pacea nu va dura. îl voi aduce şi îi voi păta roba roşie cu propriul lui sânge".[23] Era nevoie de urgenţă de însănătoşirea Caterinei. La 24 mai, se simţea destul de bine pentru a dicta o scrisoare către Coligny. El se plânsese

oe

SFÂRŞITUL COMPROMISULUI (1567-1570)

cu amărăciune că unul dintre oamenii săi, care purta cu el 50000 de livre pentru călăreţii lui Cazimir, fusese atacat de trupele regale încartiruite la Auxerre.

Caterina a promis că vinovaţii aveau să fie pedepsiţi, intenţia regelui fiind de a administra justiţia în mod drept pentru toţi supuşii săi.[24] Amiralul s-a plâns, de asemenea, de comploturile împotriva sa. Caterina 1-a rugat să îi dea numele informatorilor, dar el a refuzat, arătând că ea spusese adesea că el îi datora viaţa. Ea trebuia să îi pedepsească pe aceia care se oferiseră să îl ucidă şi să dezvăluie numele lor, astfel încât el să ştie cum se poate apăra mai bine.[25]

CATERINA ŞI HUGHENOŢII

Care anume era politica dusă de Caterina în acest stadiu? Avea un plan secret pentru a-i zdrobi pe hughenoţi, cum ar fi vrut Cloulas să credem, sau mai era încă partizana păcii prin compromis?[26] Există două curente de gândire în această problemă. Cel tradiţional, reprezentat de Mariejol şi mai recent de Cloulas, susţine întoarcerea Caterinei împotriva hughenoţilor după *Surprise de Meaux* şi abandonul politicii ei de pacificare prin compromis în favoarea represiunii. Schimbarea politicii s-a reflectat într-o schimbare a miniştrilor, în loc să se bazeze pe L'Hospital, regina s-a întors către cardinalul de Lorena, care aştepta ca fiul favorit al Caterinei, Anjou, să realizeze noua politică desti- nată distrugerii conducerii hughenote odată pentru totdeauna. După cum scrie Mariejol: „regina nu dădea curs sugestiilor; ea s-a folosit de cardinal aşa cum se folosise de L'Hospital. Schimbându-şi politica, ea şi-a schimbat slujitorii".[2]

Totuşi, conform Nicolei Sutherland, Caterina nu era răspunzătoare pentru linia conservatoare luată de guvernarea franceză după pacea de la Longjumeau.

Ea argumentează că nu Caterina, ci cardinalul a inspirat noua politică. Imediat după întoarcerea de la Conciliul de la Trento, el îşi reafirmase autoritatea în consiliul regelui. Imediat după *Surprise de Meaux* el trimisese un agent la ducele de Alba, cu o cerere de ajutor şi o propunere de a înainta pretenţiile lui Filip II la tronul francez. Sutherland o ia drept dovadă că în acel moment Caterina nu mai acţiona liber. Cardinalul de Lorena, scrie ea, „s-a văzut ca agent al papalităţii şi catolicismului universal mai degrabă decât un nobil al Franţei şi un slujitor al Coroanei", în cele ce urmează, „Caterina trebuie să i se fi opus fără îndoială cardinalului", „în timp ce făcea eforturi pentru pace", scrie Sutherland, „cardinalul făcea eforturi pentru război". Datorită străduinţei Caterinei mode- raţii din consiliu au fost capabili să încheie tratatul de la Longjumeau. Totuşi,

CATERINA DE MEDICI

cardinalul nu a nutrit niciodată ideea unei adevărate păci şi a folosit încetarea temporară a ostilităţilor „pentru a recăpăta iniţiativa şi a controla împrejurările războiului". Profitând de boala

Caterinci din mai 1568, el a ţinut o adunare a consiliului, care a decis să îi distrugă pe liderii hughenoţi. De asemenea, plănuia să îl reţină pe tânărul rege, dar planul i-a fost zădărnicit de însănătoşirea reginei la jumătatea lunii mai. Apoi a decis „să se ridice deasupra autorităţii stabilite şi a ambiţiei în creştere a lui Anjou".[28]

Ipoteza lui Sutherland, care se bazează pe o cunoaştere îndeaproape a surselor contemporane, a fost acceptată de mulţi istorici; dar unele dintre sursele ei sunt părtinitoare şi concluziile ei se *bazează* în mare măsură pe presu- puneri. Cardinalul de Lorena a devenit, cu siguranţă, o figură de marcă la curtea franceză după întoarcerea lui de la Trento şi a fost văzut de protestanţii de pretutindeni ca unul dintre principalii lor inamici. De asemenea, era cel mai important membru al Casei de Guise după asasinarea celui de al doilea duce.

Aceasta îi dădea un motiv personal să îl urască pe amiralul Coligny, pe care familia de Guise continua să îl vadă drept instigatorul asasinării ducelui. Cardinalul era, de asemenea, unchiul Măriei, regina Scoţiei, care ridica pretenţii la tronul englez. Pentru toate aceste motive, era un *bete noire* pentru protestanţi şi pentru englezi. Astfel, a fost ţinta unei atenţii deosebite din partea diplomaţilor englezi din Franţa. Aceasta nu înseamnă neapărat că era pe atât de dominant în consiliul regelui pe cât i-ar fi plăcut propriului lor guvern să creadă. Sutherland dă, de asemenea, o importanţă considerabilă relaţiilor tensionate dintre Caterina şi cardinal, care sunt reflectate în corespondenţa reginei. El pare să-şi fi purtat propria politică externă pe la spatele ei. Totuşi, nu s-a dovedit în nici un fel că ar fi exclus-o de la stabilirea politicii sau că ar fi existat un dezacord asupra măsurilor necesare pentru rezolvarea problemelor interne ale Franţei. Cardinalul era, fără îndoială, un conservator, dar putem fi siguri că după *Surprise de Meaux* Caterina nu a devenit şi ea la fel. Chiar Sutherland admite că hughenoţii şi-au pătat onoarea încercând să îl încercuiască pe rege şi apoi blocând capitala.

„Pare probabil", a scris ea, „că nici regele, nici capitala - ca să nu mai vorbim de Lorena - nu i-au iertat vreodată pentru această dublă ofensă".[29] Atunci, de ce ar fi trebuit Caterina să îi ierte? Ea avea cele mai multe motive să se simtă mâhnită şi trădată. De ce să se fi agăţat de o politică atât de evident eşuată?

De la hughenoţi nu mai era nimic de aşteptat, i-a spus ea trimisului veneţian, în afară de înşelătorie şi trădare. Nu putem să presupunem nici că Lorena conducea, practic, guvernul. Conform lui Correro, activitatea politică a fost aproape suspendată în timpul bolii reginei.

mn

SFÂRŞITUL COMPROMISULUI (1567-1570)

La 11 iunie 1568, regina i-a oferit o audienţă ambasadorului venetian.

„Sunt împrejurări", a spus ea, „care ne obligă să ne întoarcem unii împotriva altora şi să facem ce nu dorim pentru a evita rele mai mari". „Iată în ce situaţie nenorocită am ajuns din nou. După ce ne obişnuisem să trecem prin regat în siguranţă, acum nu putem face un pas în afara uşii dacă nu suntem înconjuraţi de gărzi". Coborându-şi vocea, a adăugat: „Chiar în această cameră s-ar putea să fie oameni care ar vrea să ne vadă morţi şi care ne-ar omorî cu propriile mâini, dar Dumnezeu nu ar lăsa să se întâmple una ca asta; cauza noastră e cauza Sa şi a întregii creştinătăţi; nu ne va părăsi".[30] Totuşi, în acest moment, Caterina a fost informată că o forţă numeroasă de hughenoţi sub conducerea domnului de Cocqueville înainta către graniţa cu Flandra, unde sperau să îi ajute pe coreligionarii lor oprimaţi. Dar au fost interceptaţi şi întorşi din drum de către mareşalul Cosse, Cocqueville însuşi fiind luat prizonier şi executat.

Caterina 1-a instruit pe Cosse să îi predea pe prizonierii flamanzi lui Alba, astfel încât să poată fi pedepsiţi aşa cum meritau, în ceea ce priveşte prizonierii francezi, ea a scris: „Cred că unii dintre ei trebuie pedepsiţi prin execuţie şi ceilalţi trimişi la galere."[31] După cum scrie Mariejol: „Se poate vedea cât de desă- vârşită a devenit; nu mai este aceeaşi femeie."[32] într-o conversaţie cu ambasa- dorul spaniol Alava, Caterina a descris execuţia lui Egmont şi Hornes la Bruxelles la 5 iunie 1568 ca pe „o hotărâre sfântă", adăugând că spera ca în curând să ia una similară în Franţa.[33]

1

FUGA HUGHENOŢILOR CĂTRE LA ROCHELLE

Spre sfârşitul lunii iulie 1568, guvernul francez părea gata să întindă o capcană conducătorilor hughenoţi, Conde şi Coligny, care stăteau împreună la castelul Noyers din Burgundia.[34] Norris informează despre Carol IX care a decis să îşi trimită armata în Burgundia pentru a-1 împiedica pe Wilhelm de Orania să vină în ajutorul lui Conde. Tavannes, scria el, promisese să trimită capetele lui Conde şi al amiralului „până la încheierea acestei luni."[35] Tavannes ne spune în *Memoriile* sale că 1-a avertizat pe Conde despre complot aranjând ca anumite mesaje să îi cadă în mână, dar aceasta poate fi o invenţie a fiului lui Tavannes, care a editat *Memoriile,* menită să îi salveze reputaţia tatălui său.

Conde era, cu siguranţă, informat dinainte, dar nu ştim de cine. La 23 august,

el şi Coligny au fugit din Noyers împreună cu familiile. „Nu ne gândim la nimic altceva", scria Caterina la 8 septembrie, „decât să adunăm cât mai curând posibil o forţă potrivită cu care să îi facem una cu pământul, să îi învingem şi să îi distrugem înainte de a se regrupa şi a face ceva mai rău." [36] Conde 1-a informat pe rege despre plecarea lui, adăugând că nu putea vedea cum o călătorie făcută de 150 oameni neînarmaţi putea fi văzută drept rebeliune, dar exodul hughenot a devenit curând de nestăvilit, în fiecare etapă a călătoriei lor către vest, lui Conde şi Coligny li s-au alăturat numeroşi hughenoţi. Când treceau prin Berry, La Châtre i-a scris regelui: „toţi hughenoţii din oraşe şi sate îi urmează. Sunt puzderie de căruţe şi care...". Obiectivul lor, credea el, era să îşi adăpostească familiile în La Rochelle, apoi să se adune pentru atac asupra oraşelor de pe valea Loarei.

La 15 august, Jeanne d'Albret s-a întors în grabă de la Tarbes la Nerac.

înţelegând că guvernul era, practic, în război cu mişcarea hughenotă, s-a pus în fruntea acesteia, în acelaşi timp, a reprezentat drepturile prinţilor de viţă nobilă: fiul ei şi toţi Bourbonii, al căror drept de a se afla în consiliul regal era cu mult mai mare decât cel al străinilor - din Lorena (Guise) şi Italia (Retz, Birague, Gonzague-Nevers) - care o înconjurau pe regină. Războiul Jeannei era mai mult decât unul religios; era un „război pentru binele public", asemă- nător celor prin care Franţa trecuse de mai multe ori în secolul al XV-lea. Ea a plecat din Nerac cu cei doi copii ai săi şi cu circa cincizeci de nobili, în acest timp, 1-a trimis pe La Mothe-Fenelon, reprezentantul Caterinei, înapoi la stăpâna lui cu o explicaţie a faptelor ei: trecea la arme pentru trei motive:

„slujirea Dumnezeului meu şi a dreptei-credinţe"; „slujirea Regelui meu şi res- pectarea edictului de pacificare"; şi „dreptul de sânge", adică apărarea dreptu- rilor ilustrei viţe de Bourbon, adevăratul lăstar al florii de crin. La 24 septembrie, lângă Cognac, Jeanne s-a întâlnit cu Conde şi cu Coligny; patru zile mai târziu, au intrat împreună în La Rochelle. Acum în vârstă de cincisprezece ani, Henric de Navarra şi-a asumat conducerea oficială a cauzei hughenote. Conducătorul real era, însă, Conde.

Scrisoarea lui Conde către rege nu cerea răspuns, în schimb, s-au dat ordine pentru a aduna o armată împotriva lui. Caterina a apelat la „omuleţ", cum i se spunea, să se oprească undeva unde putea să vorbească cu el. Unii au văzut aceasta ca pe o capcană pentru a-i permite lui Tavannes să îl prindă, dar Sutherland respinge ideea. Tavanne, spune el, era „un suporter al Caterinei."[37] Oricum, o proclamaţie regală din septembrie a ordonat mobilizarea unei *gen- darmerie* la Orleans sub comanda lui Anjou. La 19 septembrie, la o întâlnire

a consiliului regal, L'Hospital a refuzat să sigileze ordinele pentru înstrăinare!

proprietăţii bisericeşti în beneficiul plăţilor pentru noua campanie. El a opui rezistenţă, de asemenea, unei cereri papale de revocare a edictului de 1; Longjumeau. Numai mareşalul Montmorency 1-a salvat de la molestare fizic; de către Lorena.[38] Dar conservatorii din consiliu au avut

ultimul cuvânt. Edictu a fost revocat şi înlocuit cu un altul, care interzicea exercitarea oricărei alt< religii decât catolicismul şi ordona preoţilor protestanţi să părăsească regatu în două săptămâni. L'Hospital s-a retras la casa lui din Vignay înainte de ; preda sigiliile la 7 octombrie.[39]

Caterina s-a întors la Paris la 28 septembrie, la timp pentru a asista la (procesiune solemnă, obişnuită în ajunul unei campanii militare, în care a fos purtat corpul Sfântului Denis. La 4 octombrie, Anjou, comandantul-şef, ; pornit din Etampes însoţit de cardinalii de Bourbon, Lorena şi Guise. Curam i s-a alăturat Caterina, care i-a dat instrucţiunile finale înainte de a se întoarc* la Paris, pentru a încheia pregătirile pentru campania iminentă, între timp hughenoţii şi-au consolidat poziţia la La Rochelle şi au capturat câteva oraş< în Poitou. Caterina a triumfat la 2 noiembrie, când a auzit că o armată hughe notă care înainta spre nord fusese învinsă de Montpensier şi Martigues.*m* Da:

hughenoţii se puteau aştepta la ajutor din afara Franţei. La 17 noiembrie prinţul de Orania a traversat frontiera din Ţările de Jos. Câteva zile mai târziu Carol IX 1-a chemat pe Nemours să formeze o a doua armată regală lângă Paris

La 7 ianuarie 1569, Alava a chemat-o pe Caterina la Saint-Maur-les Fosses. Ea părea foarte obosită când a ieşit dintr-o întânire de consiliu ş ambasadorul a întrebat-o de ce. Răspunzându-i cu lacrimi în ochi, ea a spus „Se poate să par obosită, căci trebuie să port singură toată sarcina guvernării.' „Aţi fi foarte surprins", a continuat ea, „dacă aţi şti ce s-a întâmplat adineauri Nu mai ştiu în cine să am încredere. Cei pe care i-am crezut total devotaţi slujiri regelui, fiul meu, au trecut de partea cealaltă şi se opun dorinţele sale." „Sun indignată", a explicat ea, „de purtarea membrilor consiliului; toţi îmi cer s.

fac pace." [41] Pentru a evita o asemenea presiune, ea s-a retras curând 1; Montceaux, unde a rămas până la 14 ianuarie. Apoi, Caterina a călătorit spr< Châlons, unde a anunţat că prinţul de Orania se retrăsese dincolo de Moselle La l februarie, Şir Henry Norris, ambasadorul englez, a avut o audienţă cu ei la Joinville, reşedinţa familiei de Guise. Ea s-a plâns de ajutorul pe care regin; Elisabeta îl trimitea rebelilor din La Rochelle. Norris a încercat să dea vini pe supuşii neascultători care, a sugerat el, erau comuni ambelor naţiuni

Caterina a respins cu bruscheţe comparaţia, „în Anglia", a spus ea, „toţi supuşii împărtăşesc religia reginei; în Franţa lucrurile sunt diferite".[42]

La 13 martie, mareşalul Tavannes i-a învins pe hughenoţi la Jarnac.

Bătălia este importantă mai ales datorită morţii lui Conde. Totuşi, el nu a fost ucis în luptă, ci asasinat de unul dintre oamenii lui Anjou, după capitulare.

Ducele 1-a informat astfel pe rege: *„Monseigneur,* aţi câştigat bătălia. Prinţul de Conde este mort. I-am văzut trupul." Ducele nu a rezistat să nu facă un calambur amintind de *Surprise de Meaux;* „Vai, sărmanul om a iscat atâtea necazuri" *(tant de maux)*[43]. După bătălie, Jeanne d'Albret i-a prezentat pe tânărul prinţ de Conde şi pe fiul ei, Henri de Navarra, armatei hughenote.[44] Deşi în vârstă doar de cincisprezece, respectiv şaisprezece ani, ei au fost aclamaţi ca noii conducători. Fiind prinţi de viţă nobilă, ei ofereau o anumită legitimitate rebeliunii hughenote. însă noul lider al hughenoţilor era, de fapt, amiralul Coligny.

„POLITICA DE ELIMINARE"

La 7 mai, d'Andelot, fratele lui Coligny, a murit, spun unii, de febră; alţii spun că a fost otrăvit. Şi Coligny şi La Rochefoucaud s-au îmbolnăvit grav în acelaşi timp, dar şi-au revenit. La 10 iunie, cardinalul Châtillon, care fugise în Anglia, i-a scris lui Frederic III, elector palatin. Fratele său, spunea el, fusese otrăvit. Ca dovadă, el a menţionat concluziile unui examen post-mortem şi meritele asumate de un italian faţă de mai mulţi oameni din Paris şi de la curtea franceză. Pretinzând că el administrase otrava, si-a cerut răsplata.[45] La Alava a ajuns o informare din Anglia că d'Andelot fusese otrăvit de un florentin care cerea o recompensă de la Carol IX. La 27 mai, Norris a informat că un italian se făIea că el îl otrăvise pe d'Andelot şi că „îi făcuse pe el şi pe amiral să bea din aceeaşi cupă."[46] Cât de mult era implicată, dacă era implicată, Caterina în complot? O conversaţie cu Alava din 7 aprilie sugerează că era departe de a fi nevinovată. Ambasadorul a sfătuit-o să sune clopotul de moarte pentru Coligny, d'Andelot şi La Rochefoucauld. Ea a răspuns că făcuse aceasta cu trei

zile în urmă, oferind 50 000 de scuzi pentru uciderea amiralului, şi 20 000, respectiv 30 000 pentru ceilalţi doi.[47] Sutherland nu crede că „răspunsurile chib- zuite" ale reginei către „ambasadorul detestat" ar trebui luate drept dovadă că ea sprijinea „politica lui de eliminare", în opinia ei, Caterina era „hotărâtă să evite umilirea admiţând deschis faţă de Alava că trebuia să execute sau să se

supună dorinţei cardinalului de Lorena". Mai mult, „fiind grav bolnavă timp de două luni, este puţin probabil ca ea însăşi să fi luat parte la orice treburi recente".

Sutherland sugerează că ea nu îşi putea permite să îl supere pe Filip H; care putea să sprijine sau să împiedice căsătoria lui Carol IX cu fiica împăratului.

Moartea conducătorilor protestanţi ar fi lăsat-o, de asemenea, „şi mai mult la voia puterii cardinalului". De aceea, Sutherland conchide că nu există nici un motiv pentru a presupune că răspunsurile Caterinei către Alava „reprezentau vreo schimbare de politică din partea ei." ^ Aceasta arată ca o pledoarie disperată.

Dovezile împotriva Caterinei sunt aproape covârşitoare. Controlul lui Lorena asupra politicii guvernului şi al excluderii Caterinei de la putere nu sunt dovedite.

Scrisorile ei sugerează că era în strânsă legătură cu evenimentele, chiar în timpul bolii, şi s-a bucurat de eşecul celor care o umiliseră la Meaux şi distruseseră pacea pe care ea o restaurase cu atâta efort. Scriind-i lui Fourquevaux la 19 mai, ea a spus: „Ne-am bucurat foarte mult de ştirile despre moartea lui d'Andelot...

Sper că Dumnezeu le va împărţi celorlalţi ceea ce merită."[49]

Tactic, bătălia de la Jarnac a avut o însemnătate minoră. Regalistii au încercat fără succes să ocupe Cognac-ul, apoi Angouleme. Coligny, între timp, şi-a reorganizat forţele, care fuseseră reduse doar puţin la Jarnac, pentru că nu fusese folosită infanteria. El îşi baza speranţele pe trupele germane - 6 000 de *reiters* şi aproape la fel de mulţi *landsknechts* - adunaţi de electorul palatin şi conduşi de Wolfgang, duce de Zweibriicken. Cele două armate erau despărţite de aproape 250 de mile şi riscul de interceptare de către regalişti era mare, dar Wolfgang i-a evitat pe Nemours şi Aumale, care îl aşteptau pe Meuse, înaintând prin Montbeliard şi Franche-Comte.

La 26 mai, Anjou i-a scris mamei sale plângându-se cu amărăciune de Lorena şi Aumale. Trupele lui de *reiters* nu fuseseră plătite, deşi Aumale primise banii cuveniţi acestora. Ca rezultat, îl lăsaseră pe Zweibriicken să treacă pe lângă el. De acum, Caterina se simţea destul de bine pentru a i se alătura lui Anjou în tabăra sa. Scriindu-i regelui din Limoges la 11 iunie, ea a informat că Zweibriicken le trăsese clapa regaliştilor şi se întâlnise cu Coligny. In zilele următoare, ea a urmărit hărţuiala dintre cele două armate. După ce a ocupat oraşul Beaune, Zweibriicken a traversat Loara la 20 mai, dar a murit la 11 iunie, chiar înainte ca armata sa să i se alăture lui Coligny la Saint-Yrieux. Caterina i-a scris regelui: „Fiul meu, vedeţi cum Dumnezeu ajută mai mult decât o fac oamenii. El îi face să moară fără cea mai mică atingere." * Ea s-a avântat în război cu trup şi suflet. La 18 iunie, a inspectat l 000 de soldaţi trimişi de papă, iar la 21 îi scria cardinalului de Guise, care se afla în Spania, rugându-1 să grăbească trimiterea trupelor promise de Filip II.[51]

Deşi armata regalistă era mai mare decât rivala sa, moralul se afla la un nivel scăzut. Trupele credeau că victoria de la Jarnac era zadarnică şi că ger- manii nu ar fi trebuit lăsaţi să treacă pe lângă ei. La cinci săptămâni după jonc- ţiunea lor cu Coligny, acesta a învins o mică forţă regalistă la La Roche l'Abeille, capturându-1 pe Filippo Strozzi, general-colonel de infanterie. Amiralul a luat câţiva prizonieri şi a provocat măcelul a sute de ţărani. După succesul acesta, a vrut să ocupe Saumur-ul, dar a fost convins să atace, în schimb, Poitiers.

Aceasta a fost o eroare gravă, pentru că asediul a durat de la 24 iulie până la 7 septembrie. Armata regelui, între timp, a primit întăriri de la papă, Florenţa şi Spania.

Se pare că acum se făcea un efort concertat pentru a submina rebeliunea hughenotă prin distrugerea conducătorului său. La 18 iulie, Norris i-a scris lui Cecil: „Mi se spune că un căpitan Haijz, un german, este trimis de acolo pentru a-1 ucide pe amiral cu ajutorul otrăvii şi că a fost plătit cu acelaşi salariu al celor care au întreprins o sarcină asemănătoare."[52] La 8 august, Alava 1-a informat pe Filip II

că la *hotel* şedea un german. Venise din tabăra amiralului şi părea bine informat despre situaţia de acolo. Vorbise despre un complot pentru uciderea lui Coligny. Alava se oferise să îl trimită la Carol IX şi mama sa, dar ei refuzaseră, în schimb, îi ordonaseră lui Alava să nu spună nimănui ce auzise.

Aşteptau din clipă în clipă veşti bune. „Nu întreba nimic acum", au spus ei; „vei şti totul în curând". L-au rugat pe Alava să îl convingă pe german să tacă, dacă era necesar prin mită. Purtarea lor ascunsă şi bucuria anticipării 1-au convins pe ambasador că ei plănuiseră uciderea amiralului.[53] La o lună după această scenă extraordinară, un slujitor al lui Coligny, numit Dominique d'Albe, a fost oprit de hughenoţi pe drumul spre ducele de Bavaria. Asupra lui s-au găsit un *laissez-passer* emis de Anjou şi nişte praf alb, care a fost identificat ca otravă. D'Albe a admis că fusese mituit de una din gărzile lui Anjou pentru a-1 otrăvi pe amiral. A fost judecat de un tribunal militar, găsit vinovat şi executat la 20 septembrie.[54]

Instigarea uciderii lui Coligny de către Caterina nu este surprinzătoare.

De la moartea lui Conde, el era comandantul suprem al forţelor hughenote.

Cei doi prinţi tineri, Henri de Navarra şi Henri de Bourbon conduceau, teoretic, mişcarea hughenotă, dar toată lumea ştia că erau doar „pajii amiralului", îndepărtarea lui Coligny ar fi decapitat eficient mişcarea hughenotă. Caterina nu avea nici un motiv să îl cruţe, în ochii ei, el era un rebel şi nici un fel de scuze din partea lui nu îi puteau şterge vina: un proscris putea fi ucis legitim de orice supus al Coroanei. Otrava fusese de mult o armă politică favorită în Italia. Scrupulele Caterinei în folosirea acesteia sunt puţin probabile, dacă era

vorba de grăbirea reinstaurării păcii. Atitudinea parlamentului din Paris a fosi la fel de drastică. La 13 septembrie, Coligny a fost condamnat la moarte îr absenţă, pe capul său punându-se un preţ de 50 000 de scuzi. Trebuia să fie sugrumat şi spânzurat în Place de Greve.[55] Un decret suplimentar din 28 septembrie oferea o recompensă oricui îl preda „viu sau mort".[56] Papa Pius V 1-a felicitai pe Carol IX pentru condamnarea acestui „om detestabil şi execrabil".[5]" La 9 octombrie 1569, complotul criminal a luat o nouă întorsătură, când un tânăr nobil, numit Louviers de Maurevert, 1-a împuşcat în spate pe seniorul de Mouy, unul dintre căpitanii amiralului, ucigându-1 pe loc. Maurevert fusese paj al familiei de Guise, şi plecase în exil după uciderea tutorelui său. Plănuise să îl omoare pe amiral dar, până atunci, nu i se oferise nici un prilej. Acum a fugit spre tabără regală, unde a fost bine primit de Anjou şi alţi consilieri. Totuşi, Brantome ne spune că Maurevert a fost detestat de restul armatei pentru că îşi trădase stăpânul şi binefăcătorul. Familia regală avea mai puţine scrupule.

La 10 octombrie, Carol IX a scris din Plessis-lez-Tours fratelui său, Alen?on, din Paris, rugându-1 să îl răsplătească pe Maurevert cu colanul Ordinului de Saint-Michel.[58]

MONCONTOUR (3 OCTOMBRIE 1569)

La 3 octombrie 1569, Coligny a ocupat poziţii lângă Moncontour în Poitou, unde credea că poate avea un avantaj în lupta cu duşmanul, dar o mişcare de flanc a lui Tavannes 1-a silit să lupte pe un alt teren. Cele două părţi erau bine echilibrate numeric, ambele având câte o forţă considerabilă de mercenari. In timpul atacului de cavalerie care a urmat, Coligny a fost atât de grav rănit, încât Louis de Nassau a trebuit să preia comanda. De partea regalistă, Anjou a fost doborât de pe cal şi salvat de garda lui de corp. Nassau a atacat elveţienii, dar nu a reuşit să îi disperseze, în final, hughenoţii au renunţat la luptă. Cavaleria lor a părăsit terenul, abandonându-i pe aşa-numiţii *landsknechts.* Elveţienii au căzut asupra lor cu mare avânt, ucigându-i până la unul. Cam jumătate din infanteria hughenotă a fost masacrată; restul a fugit. Regaliştii au pierdut mai puţină infanterie, dar mai multă cavalerie decât hughenoţii.[59]

Tavannes voia să îi urmărească pe hughenoţii care fugeau de pe câmpul de luptă, dar Carol IX, care sosise la tabăra lui Anjou cu speranţa de a-i împărtăşi victoria, nu a aprobat această acţiune pe care o socotea înjositoare. A decis, în schimb, să asedieze cetăţile hughenote din jurul oraşului La Rochelle, care

puteau oferi posibilitatea înscenării unor intrări triumfale. Pe când armata regală se istovea asediind Saint-Jean-d'Angely (16 octombrie-2 decembrie), Coligny a fugit în Midi. După ce a petrecut

iarna în împrejurimile înverzite de la Agen şi Montauban, el şi-a refăcut forţele, adăugându-le armatei lui Montgomery, care tocmai recucerise Bearn-ul de la catolici, în primăvara lui 1570, amiralul a înaintat prin Languedoc până la Ron, lăsând în urmă distrugere.

între timp, pe parcursul asediului de la Saint-Jean-d'Angely, Caterina a deschis tratativele, în ciuda recentei lor înfrângeri, hughenoţii aveau nevoie de pace mai puţin decât Coroana, problemele lor financiare fiind mult mai puţin grave. După cum a spus ambasadorul florentin, regele era mânat în negocieri de „o lipsă totală de bani". Conducătorii hughenoţi erau uniţi şi moralul lor era ridicat, pe când Caterina trebuia să dacă faţă noilor rivalităţi dintre regalişti:

gelozia dintre Monluc şi Damville, comandanţii din Sud, şi ostilitatea crescândă dintre cei doi fii ai săi, Carol IX şi Anjou. Papa Pius V şi Filip II au făcut tot ce le stătea în putere pentru a împiedica tratativele de pace. Caterina i-a scris ambasadorului ei în Spania: „Vă rog faceţi ca regele catolic, fiul meu, să creadă că nevoia extremă ne-a obligat să luăm calea pacificării în locul celei a forţei." Carol IX a descris o imagine şi mai întunecată a stării regatului său. Despre pacea propusă, el a scris: „Este un început... după care îi voi conduce [pe hughenoţi] puţin câte puţin... spre religia catolică."

Caterina le-a oferit hughenoţilor pace cu libertatea de conştiinţă (februarie 1570), dar ei au insistat şi asupra libertăţii de credinţă (martie 1570). Jeanne d'Albret, care exercita o influenţă importantă asupra convorbirilor, nu avea încredere în avansurile Caterinei. Ea a scos în evidenţă relaţiile Coroanei cu Spania şi, ca dovadă, a fost o scrisoare, interceptată de unul dintre agenţii ei, de la cardinalul de Lorena pentru Alba. Regina Navarrei nu dorea „o pace făcută în această iarnă din zăpadă, care se va topi la căldura verii următoare".

Nu era posibilă o pace durabilă, a explicat ea, dacă Carol IX nu le oferea hughe- noţilor libertatea de conştiinţă, exercitarea publică a credinţei lor şi restituirea domeniilor, onorurilor şi funcţiilor lor. „Cu greu mă pot convinge", îi scria ea Caterinei, „având odată onoarea de a cunoaşte îndeaproape sentimentele Majestăţii Voastre, că aţi putea dori să ne vedeţi împinşi la o asemenea limită sau profesând lipsa unei religii... Am ajuns la hotărârea de a muri, cu toţii, mai degrabă decât să îl părăsim pe Dumnezeu şi religia noastră, pe care nu ne-o putem păstra decât dacă ni se permite să o practicăm public, la fel cum un corp omenesc nu poate trăi fără carne sau băutură." *m*

La 10 februarie 1570, Jeanne a implorat-o pe Caterina să nu se lase amăgită „de cei care nu doresc ca regatul să aibă pace... ci vor ca războiul civil

ine

SFÂRŞITUL COMPROMISULUI (1567-1570)

să continue până când totul va fi distrus". Scopul real al consilierilor regeh pretindea ea, era să îi extermine pe hughenoţi. Ea a insistat asupra „inventiil< mincinoase izvorâte din inima împietrită şi neagră a cardinalului de Lorena Citând scrisorile şi depeşele interceptate de agenţii ei,'ea i-a avertizat pe Caterir şi pe Carol că dorinţele lor nu erau respectate şi erau schimbate de către cardim „Ştiu sigur", a adăugat ea, „că a trimis trei asasini pentru a-mi ucide fiul, nepot şi pe amiral, şi nu mă îndoiesc că mă are şi pe mine în vedere, dar suntem c toţii în mâna Domnului." [61]Aceste afirmaţii sprijină teza lui Sutherland, dar *i* trebui tratate cu atenţie. Devenise obişnuit ca hughenoţii să îşi afirme loialitate pentru Coroană şi să pretindă că nu încercau decât să o elibereze de „consilier răi". Cardinalul a îndeplinit acel rol admirabil. Acuzarea Caterinci de complicital la aşa-numita „politică de eliminare" nu ar fi ajutat prea mult. După cum arătat Nancy Roelker, cardinalul „nu avea o asemenea putere, de exemplu, î consiliul regal, cum i-a atribuit-o Jeanne". „Prin natura funcţiilor respective Jeanne avea puţin de-a face cu cardinalul; ceea ce spune despre el este în mar măsură o legendă."[62]

Carol IX, deşi bolnav, începuse să se afirme. A reacţionat violent l 25 aprilie, când negociatorii protestanţi şi-au prezentat termenii, dar a deveni mai conciliant când Coligny a avasat spre nord, de-a lungul văii Ronului. Termeni păcii erau aproape acceptaţi când Teligny, reprezentantul principal al hughâ noţilor, a cerut Calais şi Bordeaux drept oraşe-garanţie. Regele s-a înfuriat şi punând mâna pe pumnal, a exclamat: „Vă voi arăta că nu sunt omul de pai< drept care mă iau hughenoţii". L-ar fi înjunghiat pe Teligny dacă nu ar fi f os oprit de anturajul lui. Amiralul, între timp, se apropia de Paris. După o oprin îndelungată la Saint-Etienne, şi-a reluat marşul, evitându-1 pe mareşalul Cosse care încerca să îi închidă calea la Arnay-le-Duc (26 iunie) şi a instalat o tăbărî puternică la Charite-sur-Loire, de unde ameninţa suburbiile capitalei. La vest La Noue, poreclit

„Hughenotul Bayard"[63], a capturat Niort, Brouage şi Saintes

Caterina era, acum, sătulă de război. Lupta părea să nu se mai sfârşească iar fondurile guvernului scădeau. La 4 iulie, Cosse a avertizat că armata regelu:

era pe cale să se destrame. Spania nu mai trimitea ajutoare. Sarcina reginei de a face pace a fost facilitată de dorinţa lui Coligny de a depune armele. La 29 iulie, el i-a scris Caterinei: „Când Majestatea Voastră va studia toate acţiunile mele din clipa în care m-a cunoscut şi până acum, va admite că sunt destul de diferit de portretul care i-a fost creionat. Vă rog, Doamnă, să credeţi că nu aveţi nici un slujitor mai devotat decât am fost eu şi aş fi vrut să fiu."[64] Caterina 1-a invitat să vină la curte, dar el s-a scuzat. La 5 august, consiliul regelui s-a întrunit de trei ori. Cardinalul nu se întorsese la dioceza lui. Sutherland nu oferă nici

o explicaţie satisfăcătoare a acestei întorsături. Ea scrie despre cardinal că „privea, evident, pacea ca inevitabilă" şi „pierdea repede, dacă nu pierduse deja, controlul vital asupra consiliului". Totuşi, ea indică un motiv: „ducele de Guise a căzut, de asemenea, în dizgraţie pentru că spera să se căsătorească cu Marguerite... ."[65]

CĂDEREA CARDINALULUI DE LORENA

Caterina era o peţitoare înveterată. în 1568, în strategia ei matrimonială au cântărit greu două evenimente: primul a fost întemniţarea la 18 ianuarie a lui Don Carlos, fiul nebun al lui Filip II, care fusese menit Annei, cea mai mare fiică a împăratului; al doilea a fost moartea, la 3 octombrie, a Elisabetei de Valois, fiica Caterinei şi regina lui Filip II. Cele două evenimente care s-au succedat atât de aproape unul de altul au dat naştere variantei că Elisabeta şi Carlos erau amanţi şi că Filip a pus să fie ucişi amândoi. Povestea nu era nimic mai mult decât o bârfă răutăcioasă, dar izvorâse din piesa lui Schiller, *Don Carlos,* şi din opera magnifică a lui Verdi, purtând acelaşi nume.[66] îndepărtarea lui Don Carlos de pe piaţa căsătoriilor a deschis posibilitatea ca Anna să se căsătorească în locul lui cu Carol IX, iar moartea Elisabetei a creat pe tronul spaniol un vid pe care Caterina spera să îl ocupe căsătorind-o pe fiica sa mai mică, Marguerite, cu Filip II. O mare parte din gândirea sa politică din 1568 şi 1569 a fost angrenată în aceste obiective, care aduceau implicaţii importante pentru Franţa, în ceea ce o priveşte pe Caterina, problemele religioase ale regatului erau o distragere nedorită, care trebuia rezolvată cât mai rapid şi eficient posibil.

Cardinalul de Lorena, ca membru principal al Casei de Guise, i-a pro- movat interesele, care nu coincideau neapărat cu cele ale Casei regale de Valois.

De fapt, în 1568, ele erau chiar contrare. Pentru că în acel an, la 19 mai, nepoata cardinalului, Măria Stuart, a fost forţată de supuşii săi scoţieni răzvrătiţi să fugă în Anglia. Deşi era încă soţia lui Bothwell (el nu a murit până în 1578), ea era, se pare, privită de cardinal ca o partidă pentru Carol IX sau fratele acestuia, Anjou. O asemenea căsătorie ar fi refăcut legăturile dintre Coroana franceză şi Casa de Guise, care fuseseră retezate când Francisc II, primul soţ al Măriei, murise în 1560. Măria era foarte dorită şi datorită pretenţiilor sale la tronurile scoţian şi englez. Cardinalul a încercat să îl zăpăcească pe Anjou cu perspectiva de a o salva pe Măria şi de a o aduce înapoi în Franţa. El i-a sugerat că dacă se căsătorea cu ea, i-ar fi cedat domeniile ei din Franţa, ca şi drepturile ei din

Anglia şi Scoţia, în iulie 1568, Norris a informat că în Franţa se depuneau eforturi mari pentru a o salva pe Măria. Catolicii de pe continent o considerau pe Elisabeta I nu numai o eretică, ci şi o bastardă şi o uzurpatoare. Ca prinţ al Bisericii romane, cardinalul spera, fără îndoială, că Elisabeta avea să fie răsturnată, şi se străduia să aducă subiectul în discuţie. Coligny şi d'Andelot au avertizat-o despre anumiţi italieni trimişi de cardinal „să activeze împotriva ei."[67] Sutherland priveşte aceste mişcări drept o parte din marea cruciadă tridentină împotriva protestantismului, dar ele serveau, de asemenea, interesele Casei de Guise şi, ca atare, nu i se potriveau Caterinei. Ei nu îi plăcuse niciodată Măria Stuart şi nu dorea să o vadă înapoi la curtea ei ca noră.

Caterina, după cum am văzut, spera să o mărite pe Margareta cu un prinţ suveran. O dată ce Filip II a refuzat-o, a căutat pe cineva de un rang comparabil.

Dar Margareta avea şaptesprezece ani şi flirta. Se poate să nu se fi culcat cu Henri de Guise,

care avea cam aceeaşi vârstă, dar se pare că i-a încurajat acestuia avansurile, aşa cum a făcut şi cardinalul. Anjou este, se pare, cel care a aflat de idilă şi a informat-o pe mama sa. Carol IX a fost foarte afectat de făţărnicia surorii sale şi de implicarea lui Guise. Alava relatează într-o depeşă către Filip II o scenă extraordinară care a avut loc la curtea franceză, într-o dimineaţă, regele, încă în cămaşă de noapte, şi Caterina au chemat-o pe Marguerite şi au bătut-o atât de rău, încât hainele îi erau rupte, iar părul în neorânduială. Caterinci i-a trebuit o oră pentru a repara dezastrul.[6S] Deşi această poveste poate părea foarte colorată, nu este incredibilă. Carol IX, se spune, i-ar fi ordonat fratelui său vitreg, bastardul de Angouleme, să îl ucidă pe Guise. Cel din urmă, pentru a devia lovitura, s-a căsătorit în grabă cu Catherine de Cleves, prinţesă de Porcien, o tânără văduvă pe care o curta, de asemenea. Cardinalul de Lorena s-a retras în dizgraţie la dioceza sa. Astfel, se pare că nu pacea, ci un conflict de interese matrimoniale dintre Caterina şi Guise a fost cel care a grăbit căderea cardinalului de Lorena în 1570.

PACEA DE LA SAINT-GERMAIN (8 AUGUST 1570)

Consiliul regal, după cum am văzut, s-a întâlnit de trei ori la 5 octombrie 1570. La a treia întâlnire, care a ţinut până la 11 p.m., Villeroy a citit termenii de pace agreaţi de ambele părţi. Carol IX, admiţând că eşuase în rezolvarea situaţiei prin forţă, şi-a exprimat speranţa că în viitor supuşii săi aveau să fie

mai ascultători şi legile mai bine respectate decât în trecut. I-a rugat pe consilieri să jure respectarea întocmai a termenilor şi să asigure îndeplinirea edictului de pacificare care avea să fie curând publicat. Caterina a adăugat: „Mă bucur că fiul meu este acum suficient de mare pentru a vedea că este ascultat mai bine decât în trecut, îl voi ajuta cu sfaturile mele şi cu întreaga mea putere; îl voi sprijini la aplicarea termenilor pe care i-a acceptat, căci am dorit întotdeauna ca regatul să se întoarcă la starea în care era sub predecesorii lui regali." [59]

Edictul de la Saint-Germain nu era chiar o „vânzare" către hughenoţi, deşi era privit astfel de mulţi catolici. Protestantismul încă era interzis la curte şi în Paris, dar înţelegerea marca un avantaj faţă de tratatele precedente, pentru că hughenoţilor li se ofereau patru oraşe sigure *(places de şarete)* - La Roqhelle, Montauban, La Charite şi Cognac - timp de doi ani. Li se permitea libertatea de conştiinţă în întregul regat şi libertatea de cult unde existase înainte de război, în două oraşe din fiecare *gouvernement* şi în casele nobililor cu drepturi la justiţie specială. Hughenoţilor li se permitea, de asemenea, accesul în toate universităţile, şcolile şi spitalele; trebuiau să aibă propriile lor cimitire şi li se dădeau anumite privilegii juridice care să îi protejeze de judecăţile părtinitoare.

Toate proprietăţile şi funcţiile confiscate trebuiau înapoiate.[70]

Mulţi catolici nu credeau că hughenoţii sunt într-o postură suficient de avantajoasă pentru asemenea termeni generoşi. „I-am înfrânt în mai multe rânduri", a scris Monluc, „dar cu toate acestea au avut atât de multă influenţă în consiliul regal, încât edictele au fost întotdeauna în avantajul lor. Am câştigat prin forţa armelor; ei au făcut-o prin aceste scrieri drăceşti".[71] Pasquier a fost mai filosof: „Am sfârşit acolo unde ar fi trebuit să începem dacă am fi fost inteligenţi; dar, în asemenea lucruri, ne purtăm ca la judecată: nu ajungem niciodată la o înţelegere până când pungile nu ni se golesc."[72]

NOTE

1 G. Parker, *The Dutch Revolt* (Londra, 1977), pp. 68-103.
2 *Lettres,* iii. 41-42.
3 *Lettres,* iii. 42-43.
4 *Lettres,* iii. 7-8, 24.
5 J.-H. Mariejol, *Catherine de Mediaş* (Paris, 1920), pp.160-161.
6 Parker, *Dutch Revolt,* pp. 105-110; N. M: Sutherland, *The Massacre of St.*
7 *Bartholomew and the European Conflict, 1559-1572* (Londra, 1973), pp. 59-74.
8 D'Aubigne, *Histoire universelle,* voi. l, s. 4, cap. 7.
9 Mariejol, pp. 160-161.
10*Lettres,* iii. 53, 56-57.
11

10 *Lettres,* iii. 58-59. ntr

11 F. de la Noue, *Discours politiques et militaires,* ed. F. E. Sutcliffe (Geneva, 1967) p. 682.

12 *Lettres,* iii. 59.

13 F. Decrue, *Anne duc de Montmorency connetable et pair de France sous Ies rois Henri II, Francois II et Charles IX* (Paris, 1889), p. 462.

14 BN, ms. fr. 3347. Bochefort către Renee de Ferrara. Citat de Hector de La Ferriere în *Lettres,* iii, pp. ix-x.

15 *Lettres,* iii.60.

16 *Lettres,* iii. 61.

17 *Lettres,* iii. 62.

18 B.B. Diefendorf, *Beneath the Cross: Catholics and Huguenots in sixteenth-century Paris (Oxford,* 1991), pp. 80-81. Autorul sugerează că acest eveniment a fost o repetiţie pentru Noaptea Sf. Bartolomeu, cu cinci ani mai târziu.

19 M. Simonin, *Charles IX* (Paris, 1995), pp. 174-175.

20 Mariejol, p. 162.

21 Decrue, *Anne, duc de Montmorency,* pp. 469-476.

22 P. Benedict, *Rouen during the Wars ofReligion* (Cambridge, 1981), p. 120.

23 *Lettres,* iii.p. xxvi.

24 *Lettres,* iii. 142 şi 42 n.2. Scrisoarea lui Coligny către rege este în BN, ms. fr. 3193, f. 35 şi cea către d'Andelot în f. 121.

25 Mariejol, p. 168.

26 Mariejol, p. 164; I. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), p. 234.

27 Mariejol, p. 167.

28 Sutherland, *Massacre,* pp. 61-62, 65-66, 70, 75-76.

29 *IbuL,p.6Q.*

30 *Lettres,* iii. pp. xxvii-xxviii.

31 *Lettres,* iii. 166-167.

32 Mariejol, p. 168.

33 Cloulas, *Catherine,* p. 235.

34 Castelul („ *le plus bel chastel du royaume")* a fost demolat de Henric IV. I. Dunlop, *Burgundy* (Londra, 1990), pp. 81-83.

35 *CSPF, 1566-1568,* pp. 526, 534.

36 *Lettres,* iii. 178 (BN, ms. fr. 10752, p. 1463).

37 Sutherland, *Massacre,* pp. 89-90.

38 *CSPF,* 1566-1568, p. 554.

39 *Ibid.,* p.91. Nu văd de ce Sutherland ia neînţelegerile din consiliu drept dovadă că „Caterina şi, posibil, regele, s-au opus hotărârii cardinalului de Lorena de a porni la război". Forţarea demisiei cancelarului sugerează mai degrabă o lipsă a sprijinului regal.

40 *Lettres,* iii. 200.

41 AGS, K. 1514. Citat în *Lettres,* iii, pp. xxxvii-xxxviii.

42 *Lettres,* iii. p. XI.

43

CATERINA DE MEDICI

43 P. Chevalier, *Henri III* (Paris, 1985), p. 119.

44 N. Roelker, *Queen of Navarre: Jeanne d'Albret, 1528-1572* (Cambridge, Mass., 1968), p. 308.

45 Kluckhohn, *Briefe Friedrich des Frommen, Kiirfiirsten von der Pfalz* (Brunswick, 1870), voi. 2, partea I, pp. 334-338. Citat de Mariejol, p. 172.

46 Sutherland, *Massacre,* pp. 100-101.

47 *IbitL,* p. 99.

48 *Ibid.,* p. 101.

49 *Lettres,* iii. 241.

50 *Lettres,* iii.251.

51 *Lettres,* iii. 254.

52 *CSPF, 1569-1571,* p. 96.

53 ASG Simancas, K. 1512, nr. 43. în P. de Vaissiere, *De quelques assassins* (ed. a 2-a, Paris, 1912), pp. 100-101 este dată o traducere.

54 Mariejol, p. 175; Sutherland, *Massacre,* pp. 102-103.

55 J. Shimizu, *Conflict of Loyalties. Politics and religion in the career of Gaspard de Coligny, Admirai of France, 1519-1572* (Geneva, 1970), pp. 134-135; Sutherland, *Massacre,* p. 104.

56 J. Delaborde, *Gaspard de Coligny, amiral de France* (Paris, 1879-1882), iii. 145-147.

57 Sutherland, *Massacre,* p. 103.

58 *Ibid.,* pp. 104-105; Mariejol, p. 176; de Vaissiere, *De quelques assassins,* pp. 112-113; Delaborde, *Gaspard de Coligny,* iii. 159.

59 J. W. Thompson, *The Wars of Religion in France, 1559-1576* (New York, 1909), pp. 388-389; Şir C. Ornând, *A History of the Art of War in the XVIth Century* (Londra, 1937), pp. 448-455.

60 Roelker, *Queen of Navarre,* pp. 332-335.

61 *Ibid.,* pp. 335-337; *Lettres,* iii. 346-352.

62 Roelker, *Queen of Navarre,* p. 305.

63 Seigneur de Bayard, la origine Pierre Terrail, recunoscut pentru curajul său.

64 1473-1524 (n.tr.).

65 BN, ms. fr. 3193, p. 41. Citat în *Lettres,* iii, p. Ixv.

66 Sutherland, *Massacre,* pp. 115-116.

67 P. Pierson, *Philip II of Spain* (Londra, 1975), pp. 55-57.

68 *CSPF, 1566-1568,* PP. 476, 500, 502.

69 ASG Simancas, K. 1514; *Lettres,* iii, p. Ixiv; E. Viennot, *Marguerite de Valois* (Paris, 1995), p. 41.

70 *Lettres,* iii. p. Ixvi.

71 N. M. Sutherland, *The Huguenot Struggle for Recognition* (New Haven, 1980), pp.358-360.

72 *Commentaires de Blaise de Monluc,* ed. P. Courteault (Paris, 1925), iii. 374.

73 E. Pasquier, *Lettres historiquespour Ies annes 1556-1594,* ed. D. Thickett (Geneva, 1966), p. 201.

74

VII

PACEA FALSA (1567-1570)

Există două moduri de a privi pacea de la Saint-Germain: fie ca pe o încercare onestă de a remedia diviziunea religioasă a Franţei, fie ca pe o capcană menită să îi ademenească pe hughenoţi într-un fals simţ al siguranţei, pentru a-i extermina mai uşor. Pentru oricare dintre variante pot fi aduse argumente, deşi istoricii cred, în general, că eforturile de reconciliere a catolicilor cu hughenotii întreprinse de Coroana franceză au fost sincere. Denis Crouzet crede că pacea a inaugurat un „vis" umanist prin care regele intenţiona să aducă o epocă de aur a fericirii şi iubirii pentru toţi supuşii săi.[1]

PLANURI DE CĂSĂTORIE

Pacificarea i-a permis Caterinei să se ocupe de ce îi plăcea mai mult să facă: aranjarea căsătoriilor de prestigiu pentru copiii ei. După ce o luase de soţie pe fiica mai mare a împăratului, Filip II de Spania nu s-a mai opus unei căsătorii între Carol IX şi sora sa mai tânără, Elisabeta. Aceasta a avut loc la Mezieres în noiembrie 1570. Caterina a profitat de prilej pentru a preda puterea, cel puţin simbolic, fiului său. La 6 martie, el si-a făcut intrarea oficială în Paris. Programul, conceput de Ronsard, Dorat şi Pibrac, şi monumentele create de artişti faimoşi, cum ar fi Niccolo dell'Abbate şi Germain Pilon, celebrau teme ale Imperiului şi Păcii. Uniunea celor două mari linii regale, ambele pretinzând descendenţa din Carol del Mare, a fost văzută ca un eveniment de o semnificaţie enormă, care ar fi putut duce la pacea religioasă universală.

Ronsard a avut un program pentru intrare, gata de aplicare, sub forma poe- mului epic, *Franciade,* în care originea Celui mai Creştin Rege este urmărită până la Francus, un prinţ troian mitic. Unul dintre descendenţii săi, Pharamond,

CATERINA DE MEDICI

era presupus a fi fost primul rege al Franţei. Astfel, primul arc triumfal ridicat pentru intrarea lui Carol IX a fost împodobit cu statui gigantice în stuc ale lui Francus şi Pharamond. Cealaltă temă sărbătorită în intrare era pacea religioasă recent obţinută de Caterina de Medici. Una dintre decoraţiunile străzilor arăta o femeie asemănătoare cu ea, ţinând o hartă a Galici, împrejur se aflau hiero- glife referitoare la vigilenţa şi promptitudinea Caterinei. Una dintre cele patru eroine clasice

aşezate dedesubt era Artemisa, văduva regelui Mausol. Tema văduvei pioase se continua la următorul arc, care era încununat de o inimă şi o urnă purtată de patru copii. O statuie colosală a Junonei se referea la priceperea Caterinei de a aranja partide strălucite pentru copiii ei. Splendorile imperiale ale uniunii lui Carol IX cu Elisabeta de Austria au fost subliniate de vulturii de sub statuie şi de simbolul propriu Caterinei, curcubeul.[2] La 11 martie, regele s-a adresat parlamentului. „După Dumnezeu", a declarat el, „cel mai îndatorat îi sunt mamei mele. Mulţumită blândeţii ei pentru mine şi poporul meu, dăruirii, abnegaţiei şi prudenţei ei, treburile statului au fost atât de bine conduse cât am fost prea tânăr ca să mă ocup de ele eu însumi, încât furtunile războiului civil nu mi-au distrus regatul." încoronarea reginei a avut loc la Saint-Denis la 25 martie şi a fost urmată, patru zile mai târziu, de intrarea ei în capitală, care a serbat, încă o dată, uniunea franco-imperială.

Alte două căsătorii urmărite de Caterina pentru copiii ei s-au dovedit mai dificile. Sperase să o mărite pe fiica ei zburdalnică, Marguerite, cu Sebastian, tânărul monarh portughez, dar el nu părea interesat, aşa încât Caterina s-a orientat spre Henri de Navarra ca partidă alternativă pentru fiica ei. Bineînţeles, el era protestant, dar Caterina nu a lăsat niciodată religia să îi împiedice planurile matrimoniale, în orice caz, o căsătorie între Henri şi Marguerite putea servi fie aducerii lui în facţiunea catolică, fie constituirii unei punţi între cele două tabere religioase din Franţa. Henri se afla în acel moment în La Rochelle cu mama sa, Jeanne d'Albert. Dacă totuşi ar fi fost să se însoare cu Marguerite, ar fi fost necesară o dispensă papală din două motive: religia sa şi consang- vinitatea dintre cei doi. Jeanne era o protestantă zeloasă, căreia îi displăcea curtea franceză şi moravurile sale relaxate. Se temea că fiul său ar fi fost forţat să renunţe la credinţa sa şi că, în plus, ar fi putut dobândi apucături rele.

Suspiciunile ei au fost încurajate de principalul ei locotenent, amiralul Coligny, care credea că propunerea Caterinei era un şiretlic pentru a-i separa pe cei doi prinţi de sânge nobil - Navarra şi Conde - de facţiunea hughenotă. Pre- ferinţa lui era ca Henri de Navarra să se căsătorească cu regina engleză. Aceasta

ar fi întărit legăturile dintre hughenoţi şi Anglia într-un moment în care coope- rarea lor era necesară pentru a-i ajuta pe rebelii olandezi în lupta lor cu Spania.[3] Caterina era, de asemenea, dornică să îl căsătorească pe fiul ei favorit, Henri duce de Anjou (viitorul rege Henric III) cu regina engleză, Elisabeta I. Aceasta era, de asemenea, o idee controversată. Ca fiică a lui Henric VIII şi a Annei Boleyn, Elisabeta era văzută de lumea catolică drept o eretică şi o bastardă.

Mai mult, Anjou însuşi s-a opus cu energie acestei partide. Elisabeta era cu douăzeci de ani mai în vârstă (el avea şaptesprezece ani, iar ea treizeci şi şapte) şi fusese excomunicată şi renegată de papă (25 februarie 1570). Flirtul ei cu ducele de Leicester provocase glume obscene la curtea franceză. Anjou nu vedea cum onoarea lui ar fi fost propulsată printr-o căsătorie cu „o târfă" *(putain publique),* cum o numea el, şi i-a spus mamei sale că nu avea să o ia niciodată de soţie.[4] Caterina era, totuşi, atrasă de perspectivele căsătoriei arătate de vidamul de Chartres, care fugise în Anglia cu cardinalul de Châtillon în timpul ultimului război civil, în calitate de consort al Elisabetei, spunea el, Anjou ar fi putut cuceri Ţările de Jos şi ar fi avut mai multă influenţă în imperiu decât Habsburgii înşişi.[5] Când a devenit clar că ducele era neclintit, Caterina i-a oferit Elisabetei mâna celui mai tânăr fiul al ei, Fran9ois, duce de Alen9on. „Din păcate, ciupit de vărsat şi doar în vârstă de şaisprezece ani, nu prea era atractiv pentru Elisabeta, iar Caterina nu a promovat prea mult propunerea în acel moment.

Ambasadorul ei în Anglia a sfătuit-o să asigure mai întâi un pact defensiv cu Anglia. Acesta s-a realizat în martie 1572, când s-a semnat tratatul de la Blois.

S-a dovedit a fi „o alianţă diluată şi aproape inutilă", dar Caterina nu a abandonat complet speranţa căsătoriei între fiul ei cel mai mic şi Elisabeta. Doi agenţi francezi, care fuseseră trimişi în Anglia în iunie 1572, au dus o ofertă formală de căsătorie către regina engleză, dar, spre iritarea Caterinei, Elisabeta a refuzat să dea un răspuns clar.[7] La 23 iulie, ea 1-a instruit pe ambasadorul în Franţa să refuze oferta pe seama diferenţei de vârstă dintre ea şi Alencon. Totuşi, patru zile mai târziu, a scris că mariajul putea avea loc dacă 1-ar fi putut întâlni pe duce în persoană.[8]

PROBLEMA OLANDEZA

In 1571, în timp ce Caterina se ocupa de combinaţiile ei matrimoniale, în Franţa se promova cu interes ideea intervenţiei armate în Olanda de partea rebelilor olandezi. Wilhelm de Orania, conducătorul lor, plecase din Franţa

pentru a pregăti o invazie a ţării sale din Germania, dar fratele său, Louis de Nassau, şi mulţi exilaţi olandezi au rămas pe loc. Ei au organizat raiduri asupra spaniolilor, pornind pe mare din baza lor de la La Rochelle şi, cu ajutor hughenot, pregăteau un atac din sud asupra Olandei, planificat să se petreacă în acelaşi timp cu un altul, condus de Orania, din est. Totuşi, o asemenea expediţie cerea sprijinul regelui Carol IX, care arătase până atunci mai mult interes pentru vână- toare decât pentru treburile de stat. Totuşi, el devenise gelos pe reputaţia militară a lui Anjou şi vedea atracţia amestecului în Ţările de Jos când Filip II de Spania era prins cu o revoltă gravă în Andaluzia. Negocierile pentru o căsătorie anglo- franceză deschideau posibilitatea cooperării engleze într-o expediţie olandeză.

Absenţa familiei de Guise de la curtea franceză a facilitat dorinţa lui Carol IX de a participa la un conflict olandez. După o scurtă vizită la curte, pentru a asista la încoronarea reginei lui Carol IX la 25 martie, familia de Guise s-a retras din nou. în vreme ce Henri, duce de Guise, s-a dus la reşedinţa familiei din Joinville, fratele său mai tânăr, Charles, duce de Mayenne, s-a gândit să se lupte cu turcii, iar cardinalul de Lorena s-a retras la dioceza sa din Reims.

Caterina nu dorea ca Franţa să fie târâtă într-un război cu Spania, măcar numai pentru că ştia că nu şi-1 poate permite. Totuşi, s-a lăsat atrasă în convorbiri secrete cu Nassau, poate pentru că acesta avea influenţă asupra Jeannei d'Albret, al cărei consimţământ era necesar pentru căsătoria lui Navarra. La 12 iulie, el a fost primit de Carol şi de de mama sa la castelul de la Lumigny (Brie). O altă întâlnire a avut loc la Fontainebleau la sfârşitul lunii, când s-a trasat un plan pentru împărţirea Ţărilor de Jos: Franţa avea să primească Flandra şi Artois; imperiul - provinciile Brabant, Guelderland şi Luxemburg (sub autoritatea lui Orania), iar Anglia - Olanda şi Zeeland.

Nassau a prezis că multe oraşe olandeze aveau să îşi deschidă porţile la apropierea armatei de eliberare.

Sutherland crede că la Lumigny s-ar fi putut ajunge la un târg prin care Caterina şi Carol IX erau de acord să sprijine o campanie olandeză în schimbul consimţământului lui Nassau la căsătoria lui Navarra. Totuşi, ea admite că „poziţia Caterinei... în vara lui 1571 este mai degrabă obscură". Ea sugerează că regina-mamă poate să fi fost ţinută în ignoranţă parţială până când intervenţia sa ar fi devenit necesară pentru a obţine sprijinul financiar de la vărul ei, Cosimo de Medici, Mare Duce de Toscana. „Dacă Caterina nu a ştiut nimic", scrie Sutherland, „este din cauza detaliilor planului de împărţire. Este greu de crezut că ea 1-ar fi sprijinit...".[9] De fapt, nimeni nu ştie.

PACEA FALSĂ (1570-1572)

ÎNTOARCEREA LUI COLIGNY LA CURTE (12 SEPTEMBRIE 1571)

Amiralul Coligny credea că cea mai bună cale de a pune capăt războiului civil în Franţa era de a reînvia vechea rivalitate Habsburg-Valois care dăduse atâtor nobili francezi posibilitatea de a obţine glorie şi prăzi în teritorii străine.

Rebeliunea olandeză îi părea o cauză dreaptă, în special pentru că mulţi dintre rebeli erau ei înşişi protestanţi, dar biograful amiralului, Shimizu, crede că pentru el religia conta mai puţin decât ambiţia personală.[10]

Coligny nu putea să spere să îl învingă pe Carol IX fără a se întoarce la curtea franceză, dar aceasta aducea multe riscuri pentru siguranţa sa personală, pentru că Franţa, în ciuda păcii, era încă tulburată de ciocniri violente între catolici şi protestanţi. Caterina avea nevoie de sprijinul amiralului pentru căsătoria cu Navarra. El ar fi avut altă preferinţă, după cum am văzut, dar a trebuit să ajungă la concluzia că mariajul lui Henri cu Marguerite era o cerinţă esenţială pentru intervenţia franceză în Flandra. De asemenea, credea că i-ar fi servit protecţiei personale la curte.

Nimeni nu ştie cu siguranţă cât de sinceri erau regele şi mama sa în ce îl priveşte pe Coligny care, în fond, condusese rebeliunea hughenotă împotriva lor. îl iertaseră cu adevărat sau încercau să îl ademenească la curte pentru a pune să fie ucis şi a slăbi facţiunea hughenotă? în noiembrie 1571, nunţiul Frangipani i-a spus cardinalului Rusticucci că amiralul avea să fie atras la curte pentru a fi

neutralizat. Protonotarul Francesco Bramante a mers şi mai departe:

el a afirmat despre Carol IX că i-ar fi promis cardinalului Pelleve că va avea grijă de asasinarea lui Coligny. Jeanne d'Albret credea că amiralul ar fi intrat în capcană ducându-se la curte.[n]

Atât Carol IX, cât şi Caterina 1-au invitat pe amiral să vină la curte. Regina- mamă i-a spus lui Petrucci, ambasadorul toscan, că era gata să îi primească pe conducătorii hughenoţi cu braţele deschise dacă „ofereau o dovadă de încre- dere a loialităţii şi supunerii lor".[I2] Carol IX şi fraţii săi i-au dat amiralului un angajament scris că avea să fie în siguranţă în compania lor. Din partea sa, el a promis să se supună regelui şi mamei sale şi să uite disensiunile trecute, dar nu putea să nu remarce că peste tot în Franţa edictul de pacificare era încălcat şi că nu se lua nici o măsură eficientă de către Coroană, în ciuda promisiunilor acesteia.[13]

Amiralul s-a întors la curtea de la Blois la 12 septembrie şi a rămas acolo timp de cinci săptămâni. I s-au dat 100 000 de livre de către rege drept compensaţie

pentru pierderile suferite în timpul războiului civil, ca şi pentru venitul pe un an din beneficiile deţinute de răposatul său frate, cardinalul de Châtillon.

Coligny a primit, de asemenea, privilegiul princiar de a fi escortat pretutindeni de cincizeci de nobili şi a fost readmis în consiliul regal, dar poziţia sa la curte era mai puţin sigură decât o sugerau aceste favoruri regale.[14] Deşi tânărul rege era dornic să se desprindă de sub tutela mamei sale, influenţa ei a rămas capitală.

Ea nu avea încredere în Coligny şi în planurile sale de război cu Spania, încă mai era privit de majoritatea francezilor ca un rebel şi un eretic, iar familia de Guise nu îl iertase niciodată pentru uciderea celui de-al doilea duce, în ciuda declaraţiilor regale despre nevinovăţia lui. S-au făcut mai multe încercări de a-1 asasina; nu putea fi sigur că nu va mai exista încă una.

între timp, Caterina înainta cu planurile ei pentru căsătoria cu Navarra.

Trebuia să obţină consimţământul Jeannei d'Albret şi era nerăbdătoare ca aceasta să vină la curte. Când amiralul a comentat că înţelege ezitările şi suspi- ciunile Jeannei, trecând el însuşi prin ele, Caterina a răspuns: „Suntem prea bătrâni, voi şi noi, pentru a ne înşela unul pe altul... ea are mai puţine motive să fie bănuitoare decât dumneavoastră, pentru că nu poate crede că regele ar încerca să o căsătorească pe sora sa cu fiul ei pentru a-i face rău".[1S] Carol IX, între timp, a încercat să îi liniştească pe hughenoţi instruindu-şi funcţionarii din întregul regat să aplice edictul de la Saint-Germain strict şi corect. Poate sub presiunea lui Coligny, el a ordonat demolarea şi îndepărtarea crucii Gastines.

în ianuarie 1569, Philippe şi Richard Gastines fuseseră arestaţi la Paris sub acuzaţia de ţinere a slujbei protestante în casa lor de pe strada Saint-Denis.

Arestul lor a provocat o răscoală, în care au fost ucişi cincizeci de oameni, „în iulie, cei doi Gastines au fost spânzuraţi, proprietăţile lor au fost confiscate, iar casa - rasă de pe faţa pământului, în acel loc, s-a ridicat un monument - o piramidă de piatră cu o cruce în vârf - pentru a simboliza triumful dreptei- credinţe catolice. Conform edictului de la Saint-Germain, aceste simboluri ale conflictului interconfesional trebuiau distruse, dar parizienii nu au permis demolarea crucii. Totuşi, în 1571, au fost mutate cu ajutorul unei gărzi armate la Cimetiere des Innocents. Tulburările grave au continuat, iar parlamentul le-a pus pe seama muncitorilor săraci, a copiilor şi femeilor. Istoricii au căutat *agents provocateurs,* cum ar fi Spania sau familia de Guise, dar, după cum a arătat Barbara Diefendorf, dacă au fost implicaţi asemenea agenţi, ei „au profitat de ura deja existentă, nutrită de mult, şi au încurajat exprimarea ei".[16]

La 7 octombrie, Spania a câştigat o victorie răsunătoare asupra turcilor la Lepanto, justificând astfel opoziţia Caterinci faţă de un conflict franco-spaniol.

PACEA FALSĂ (1570-1572)

Ea 1-a instruit pe ambasadorul francez în Spania să îl asigure pe Filip II de dorinţa Franţei de a trăi în pace cu el şi să îi explice că recentele convorbiri de la Nassau fuseseră menite a-1 convinge să renunţe la invazia în Ţările de Jos.

Totuşi, amiralul Coligny nu era împiedicat să îşi continue planurile belicoase, iar Carol IX pare să fi continuat să le sprijine în ciuda opoziţiei mamei sale.

Lepanto a fost adesea luat drept un semn al începutului unei sciziuni grave între ea şi rege, dar, după cum a sugerat Denis Crouzet, se poate ca ei să fi jucat un joc al contradicţiilor, astfel încât nici catolicii, nici hughenoţii să nu se simtă marginalizaţi.[17] Ipoteza este ciudată.

Dacă Coroana dorea cu adevărat reconcilierea în Franţa, amândouă taberele religioase trebuiau recâştigate. Nu era suficient să îl aducă pe Coligny la curte; Guise trebuia să se afle, de asemenea, acolo. Carol IX 1-a trimis, în consecinţă, pe valetul său la Henri de Guise pentru a-1 convinge să se întoarcă.

Caterina a declarat că dorea transformarea curţii într-un „teatru al reconcilierii" între Casele de Châtilllon şi Guise. Ea considera acest lucru esenţial pentru pacea regatului şi i-a asigurat pe Guise că nu trebuiau să se simtă defel ruşinaţi de venirea la curte, dacă ascultau de porunca regelui.[18] Totuşi, nu erau atât de uşor de câştigat. La sfârşitul lui decembrie, s-a aflat că se mobilizau pentru un atac asupra casei amiralului de la Châtillon. Aceasta, se presupune, era parte a unui plan mai mare, conceput cu Spania. Conform lui Walsingham, ambasa- dorul englez, îi implica pe ducii de Anjou şi Nevers. Coligny 1-a avertizat pe Carol IX că familia de Guise încerca să împiedice căsătoria surorii sale cu Henri de Navarre. El a adăugat: „Nu ştiu, Sire, ce altceva ar îndrăzni să facă dacă atacă Majestatea Voastră". Carol a încercat să dezamorseze criza ordonându-le lui Guise şi Coligny să rămână în casele lor. Teligny a devenit acum legătura dintre rege şi amiral.[19]

CATERINA ŞI JEANNE D'ALBRET

Caterina atinsese doar unul dintre obiectivele ei, aducându-1 la curte pe Coligny. Mai trebuia să o convingă pe Jeanne d'Albret să facă acelaşi lucru şi să obţină consimţământul ei pentru căsătoria fiului ei cu Margareta de Valois.

în 1570, Jeanne s-a luptat mult pentru aplicarea în întregime a edictului de la Saint-Germain. Ea le-a scris regelui şi mamei lui în mai multe rânduri, plângându-se de încălcările edictului şi a fost enervată în special de refuzul guvernatorului regal din Lectoure, capitala Armagnac-ului, de a-i preda oraşul.

CATERINA DE MEDICI

Prima întâlnire, de la începutul lui 1571, dintre comisarii hughenoţi şi regali, însărcinaţi cu supravegherea aplicării edictului, i-a oferit Caterinci posibilitatea de a o presa pe Jeanne cu propunerea de căsătorie a fiului ei cu Margareta de Valois. Ea a chemat-o să vină la curte. Scriindu-i la 8 ianuarie, Caterina a asigurat-o de intenţia lui Carol IX „de a se ocupa de treburile prinţului de Navarra, pe care regele şi eu dorim nespus să îl vedem aici cu dumneavoastră".[20] Dar regina Navarrei nu s-a lăsat. Exprimându-si devotamentul pentru Coroană, a acuzat-o de înşelăciune. „Nu mă bucur de fructele edictului vostru", a scris ea, „în cele mai multe cetăţi, Lectoure, Villemur, Pamiers... puteţi judeca singură că acesta nu se respectă".[21]

Caterina a menţinut presiunea asupra Jeannei. „îmi pare", scria ea regelui, „că nu ar fi rău să îl trimitem pe mareşalul de Cosse la ea cu o scrisoare scrisă de mâna voastră... cerându-i să vă întâlnească la Blois, cu fiul său, la începutul lui septembrie".[22] în consecinţă, a fost trimis Cosse, dar, la sosirea la Bearn, a aflat că Jeanne se dusese la băi la Eaux-Chaudes. El a fost urmat de Biron, care a ajuns la regina Navarrei la Nerac la 10 decembrie. El a informat că mulţi dintre nobilii ei aveau îndoieli asupra bunei-credinţe a Coroanei şi o convinseseră să îşi amâne plecarea la curtea franceză. Unii contemporani credeau că Jeanne era total împotriva căsătoriei fiului ei cu Margareta, dar nu este neapărat aşa. Se poate să fi dorit să o accepte ca o confirmare a drepturilor lui Henri ca prim prinţ de rang nobil. Ideea că el şi le-ar fi putut pierde se poate să îi fi afectat decizia finală. Dovezile pentru aceasta sunt obscure, dar Caterina se poate să îi fi sugerat că papa, despre care se ştia că era ostil căsătoriei, ar putea decide să ia în seamă legitimitatea lui Henri. Acest lucru nu era indiscutabil, pentru că era fiul Jeannei din a doua căsătorie, care era ea însăşi de o valabilitate îndoielnică. Dacă papa 1-ar fi declarat pe Henri bastard, el ar fi pierdut automat dreptul la tronul francez. O asemenea ameninţare poate fi cea care a determinat-o pe Jeanne să cedeze dorinţelor Caterinci. Chiar şi aşa, a impus condiţii: Carol IX trebuia să îi cedeze Guyenne surorii sale ca parte a zestrei ei; Jeanne avea să negocieze singură la Paris, iar oraşele care îi apar- ţineau de drept şi continuau să fie ocupate de trupele regale, trebuiau înapoiate.[23]

La începutul lui ianuarie 1572, Jeanne a recuperat fortăreaţa Lectoure şi, curând după aceea, a

pornit spre curtea franceză, dar cardinalul Alexandrini, care fusese trimis de papă pentru a îngreuna căsătoria lui Navarra, a sosit înaintea ei. Pe când ea aştepta la Tours plecarea lui, a fost invitată de Caterina la Chenonceaux. Negocierile între ele, axate pe implicaţiile religioase ale căsătoriei, s-au dovedit dificile. Jeanne i-a împărtăşit fiului ei primele impresii la 21 februarie: „Te rog să nu părăseşti Bearn-ul", scria ea, „până nu primeşti

veşti de la mine. Dacă eşti deja pe drum, găseşte un motiv... să te întorci... Este clar că [regina] crede că tot ceea ce spun este părerea mea şi că tu ai alta...

Când scrii data viitoare, te rog spune-mi să îmi amintesc tot ceea ce mi-ai zis şi în special să îi vorbesc Madamei [Margareta de convingerile ei religoase, arătând că singurul lucru care te reţine este acesta, astfel încât când îi voi arăta scrisoarea ea va înclina să creadă că aceasta este voinţa ta. Aceasta va fi de mare folos. Te asigur că sunt foarte neliniştită pentru că mi se opun cu putere şi am nevoie de toată răbdarea din lume."[24]

La 2 martie, Carol IX a primit-o pe Jeanne la Blois; dar săptămânile următoare s-au transformat în chin pentru ea. Sănătatea ei se deteriora rapid şi doar spiritul ei îndărătnic a ţinut-o pe linia de plutire. La 8 mai, scria; „Nu am libertatea să vorbesc nici cu Regele, nici cu Madame, ci doar cu regina- mamă, care mă tot înţeapă *[me trăite ă lafourche]...* Monsieur [Anjou] încearcă să mă ocolească în particular, cu un amestec de zeflemea şi înşelăciune... în ceea ce o priveşte pe Madame [Margareta], nu o văd decât în apartamentele reginei, de unde nu se mişcă, în afară de ore la care îmi este imposibil să o vizitez... înţelegând că nu se realizează nimic şi că ei fac totul pentru a lua o decizie grăbită în loc să continuăm logic, mi-am exprimat mâhnirea faţă de regină, în trei ocazii diferite. Dar tot ceea ce face este să mă ia în râs, iar după aceea le relatează celorlalţi exact opusul vorbelor mele, iar ca urmare toţi dau vina pe mine. Nu ştiu cum să îi spun că minte, deoarece atunci când zic «Doamnă, se vorbeşte că v-aş fi spus asta şi asta» - şi ştie bine că ea însăşi afirmase aceste lucruri - neagă totul, râzându-mi în faţă. Mă tratează atât de rău, încât se poate spune că răbdarea pe care reuşesc să mi-o păstrez o depăşeşte chiar şi pe cea de care dă dovadă Griselda. Ea [Caterina] ia singură toate deciziile şi acesta este principalul motiv, fiule, pentru care îţi trimit acest mesaj - să te rog să îl trimiţi pe cancelarul meu. Aici nu am pe nimeni care să-1 egaleze în cunoştinţe şi abilitate. Dacă nu vine, voi renunţa. Am rezistat până acum doar pentru că speram că voi putea negocia cu regina şi să cădem de acord. Dar tot ce face este să râdă de mine. Nu va ceda deloc în privinţa liturghiei, despre care vorbeşte cu totul altfel decât înainte... Ţine seama că ei fac totul pentru a te aduce aici, fiule, şi ai grijă. Căci dacă regele este hotărât să te aibă aici - după cum se zvoneşte - aceasta mă încurcă mai mult ca oricând... Sunt sigură că, dacă ai şti ce durere simt, ţi-ar fi milă de mine, căci mă tratează cu toată asprimea din lume şi cu remarci găunoase şi de suprafaţă, în loc să se comporte cu gravitatea pe care o merită problema... Ea [Margareta] este frumoasă, discretă şi graţioasă, dar a crescut în cea mai vicioasă şi coruptă atmosferă cu putinţă.

Nu văd cum cineva ar putea scăpa acestei otrăvuri... Pentru nimic în lume nu

te-aş aduce să trăieşti aici. De aceea doresc să te căsătoreşti şi să te retragi - cu soţia ta - din această corupţie. Deşi ştiam că e rău, găsesc că e şi mai rău decât mă temeam. Aici femeile fac avansuri bărbaţilor, în loc să se întâmple invers.

Dacă ai fi aici, nu ai scăpa fără ajutorul lui Dumnezeu... Ai înţeles, fără îndoială, fiule, că principalul lor scop este să te despartă de Dumnezeu şi de mine."[25]

într-o scrisoare adresată seniorului de Beauvoir, trei zile mai târziu, Jeanne era la fel de amară: „Pe drept cuvânt sunteţi îndreptăţit să vă pară rău pentru mine... Nu am fost tratată niciodată cu asemenea dispreţ. Totuşi, în aparenţă încă îmi fac onoruri... sperând să mă păcălească la subtilităţi... dar voi învinge fiind şi mai subtilă. Dacă este de câştigat ceva bun, trebuie făcut prin surprindere, înainte ca ei să îşi dea seama... Orice promit, reneagă apoi... Fondul scrisorii mei este să vă rog să aveţi milă pentru mine, cea mai asuprită şi hăituită persoană din lume... Spun din nou că dacă mai trebuie să îndur încă o lună ca aceasta mă voi îmbolnăvi. Nu ştiu nici măcar dacă nu sunt deja bolnavă, pentru că nu sunt în largul meu." într-un post-scriptum, Jeanne repetă: „Nu ştiu cum pot îndura: mă zgârie, înfig

ace în mine, mă flatează, îmi rup unghiile, fără încetare... Sunt *cazată* prost, în pereţii apartamentului meu s-au făcut găuri, iar Madame d'Uzes mă spionează".[26]

La 14 martie 1572, secretarul lui Alava îi scria ducelui de Alba: „Regina Navarrei ar vrea mai degrabă să îşi vadă fiul ars pe rug decât căsătorit după ritul Bisericii Romano-Catolice".[27] Forma ceremoniei a fost punctul sensibil al negocierilor; astfel s-a testat sinceritatea regelui referitor la drepturile hughe- noţilor. La 24 martie ambasadorul englez scria: „Regina Navarrei rămâne atât de neclintită şi dură în negocieri, încât chiar şi contele Louis [de Nassau] este disperat, iar mulţi hughenoţi s-au îndepărtat de ea..." Apoi, în mijlocul convorbirilor, Carol IX a hotărât să forţeze mariajul lui Navarra fără dispensă papală. El a făcut cunoscut că va ceda cererilor Jeanneiîn toate celelate privinţe, dacă Henri avea să vină la Paris pentru nuntă. Aceasta i-a tăiat Jeannei craca de sub picioare. La 4 aprilie, ea a consimţit, în cele din urmă, la căsătorie. Contractul a fost întocmit la 11 aprilie. Patru zile mai târziu, J.-B. Alamani, episcop de Mâcon, îi scria lui Antonio Salviati, nunţiul papal: „Regina-mamă... a curmat aroganţa reginei de Navarra, a trecut peste nehotărârea ei şi a făcut-o să accepte condiţiile. Acesta este un început după care Sfinţia Voastră poate fi sigur că vom vedea în curând prinţul întorcându-se la sânul Sfintei Biserici."[28]

La sfârşitul lunii aprilie, Jeanne s-a întors la Vendome pentru odihnă.

Henri trebuia să i se alăture, dar a fost împiedicat de boală. Astfel încât Jeanne a trebuit să plece la Paris fără el. A stat la casa vidamului şi si-a umplut zilele cu pregătiri de nuntă: a cumpărat bijuterii pentru Marguerite şi haine pentru

PACEA FALSĂ (1570-1572)

Henri. Contele de Retz a fost desemnat de Caterina ca, în absenţa ei, să o facă pe Jeanne să se simtă ca acasă. Totuşi, la 4 iunie a căzut bolnavă şi, cinci zile mai târziu, a murit.[29] Avusese o sănătate şubredă de ceva vreme şi autopsia a scos la iveală tuberculoza şi un abces la sânul stâng. Nimeni nu a menţionat otrava până după Noaptea Sf. Bartolomeu, când Caterina a fost acuzată de provocarea morţii Jeannei. Se presupune că parfumerul ei florentin, Rene Bianco, i-ar fi dat Jeannei nişte mănuşi otrăvite.[30]

Moartea Jennei a fost o lovitură gravă pentru cauza hughenotă. După cum a spus trimisul veneţian Cavalli: „Era o femeie îndrăzneaţă şi moartea ei provoacă un posibil pas înapoi al treburilor hughenote". Catolicii jubilau, firește. Nunţiul Frangipani credea că moartea ei deschisese drumul către convertirea fiului său. „Moartea ei, o mare lucrare a mâinii Domnului", scria el, „a pus capăt acestei femei mârşave, care promova zilnic cele mai mari rele.

Fiul şi fiica ei sunt în mâinile Coroanei."[31]

EŞECUL LUI GENLIS (17 IULIE 1572)

La jumătatea lunii iulie 1572, un nobil hughenot, Genlis, a invadat Ţările de Jos din Franţa, cu o infanterie de circa 4 000 de oameni şi o cavalerie de aproape 1.000. Conform trimisului veneţian Giovanni Michieli, el fuses trimis în secret de către Coligny, cu acordul tacit al lui Carol IX. D'Aubigne spune că s-a dus fără permisiunea regelui şi nu îl menţionează pe Coligny. Shimizu crede că amiralul poate să fi încuviinţat expediţia pentru două motive: mai întâi, prinţul de Orania traversase Rinul la 8 iulie şi plănuia să intre în Brabant. Apoi, Carol DC poate să îi fi acordat lui Genlis sprijinul său în secret în ciuda refuzului său de a declara război Spaniei[32]. Este greu de crezut că nu ştia despre aceasta, pentru că era un secret binecunoscut la curtea franceză. Chiar şi spaniolii ştiau despre el, de aici uşurinţa cu care 1-au interceptat pe Genlis lângă Mons. Hughenoţii au suferit o înfrângere grea. Aceia care au supravieţuit bătăliei au fost măcelăriţi de ţăranii locali. Cam 200, printre care şi Genlis, au fost luaţi prizonieri. Pentru a mări ruşinea regelui Franţei, asupra lui Genlis s-a găsit o scrisoare care dovedea complicitatea regelui la activităţile conaţionalilor săi în Flandra. La 21 iulie, Carol a negat că ar fi aprobat expediţia lui Genlis; chiar 1-a felicitat pe Filip II pentru victorie.

CATERINA DE MEDICI

Amenințând să provoace un război franco-spaniol, eşecul lui Genlis a făcut valuri în întreaga hartă politică a Europei, în special veneţienii erau supăraţi, pentru că erau îngroziţi de perspectiva de a pierde sprijinul spaniol împotriva turcilor. L-au trimis pe Michieli, unul dintre cei mai pricepuţi diplo- maţi ai lor, la Paris în încercarea de a evita un confict şi, în prezenţa lui, Caterina 1-a

obligat pe Carol IX să declare că supuşii săi îi nesocotiseră ordinele pornind spre Flandra şi că dorea să trăiască în pace cu vecinii. Dar nesinceritatea lui a ieşit la suprafaţă după ce mama sa a plecat la Châlons să îşi vadă fiica, ducesa de Lorena, care se îmbolnăvise pe drumul spre Paris. Profitând de absenţa Caterinei, Coligny 1-a forţat pe Carol să declare război. Retz şi Birague au avertizat-o pe Caterina, care s-a întors în grabă la Paris. A urma o scenă violentă, ea acuzându-1 pe fiul său că se baza pe cei care încercaseră să îl ucidă şi că preda regatul protestanţilor prin antrenarea într-un război cu Spania.

Nevrând să fie martora prăbuşirii regatului după tot ceea ce ea făcuse pentru a-1 creste pe fiul său şi a-i păstra coroana, Caterina a cerut permisiunea să se retragă în locurile natale dacă el persistă cu politica belicoasă. Apoi au avut loc două întâlniri ale consiliului, la 9 şi 10 august, în care comandanţii militari - Montpensier, Nevers, Cosse, Anjou şi poate Tavannes - au vorbit în favoarea păcii. Aflându-se în minoritate totală, se spune despre Coligny că ar fi murmurat către Caterina: „Doamnă, dacă regele ia o hotărâre împotriva unui război, să îl ferească Dumnezeu de altul, din care nu va mai putea să iasă."[33] Nimeni nu ştie cum avea să fie luată remarca de Caterina. Ea a fost suficient de liniştită de decizia consiliului ca să se întoarcă la ducesa de Lorena, la Montceaux.

Totuşi, la întoarcerea în Paris, la 15 august, a descoperit că nu se schimbase nimic. Alba dorea să ştie de ce 3 000 de hughenoţi se adunaseră la graniţă, lângă Mons, şi de ce Coligny aduna 12 000 archebuzieri şi 2 000 de călăreţi. Conform ambasadorului veneţian, se ştia că nobilii hughenoţi, care veniseră la Paris pentru căsătoria lui Navarra, aveau ordine ca după aceea să îşi continue drumul spre Flandra.

Căsătoria lui Henri de Navarra cu Margareta de Valois a avut loc la Notre-Dame la 18 august, fără beneficiul mult-căutatei dispense papale. Ceremonia, care necesitase timp îndelungat de pregătire, a fost neobişnuită datorită dife- renţei de religie dintre mireasă şi mire. Henri nu a asistat la liturghie, locul său fiind luat de Anjou. Binecuvântarea nupţială a fost dată de cardinalul de Bourbon în faţa mulţimii, pe o platformă de lemn care fusese special construită vizavi de faţada vestică a catedralei, în timpul nunţii, Coligny a remarcat steaguri hughenote, capturate la Moncontour, expuse în catedrală. „Trebuie să le dăm jos curând", a spus el, „şi să le înlocuim cu unele mai potrivite."[34] Fără îndoială,

se gândea la cele spaniole. Prânzul nupţial, servit în palatul episcopului, a fost urmat de mai multe zile de festivităţi sub forma balurilor, carnavalurilor şi turnirurilor. Acestea fuseseră organizate de Anjou şi legenda spune că a pus în scenă imitaţii de bătălii în care hughenoţii au fost umiliţi în mod deliberat.

Privind în urmă, putem spune că ar fi fost înţelept din partea lui Coligny să se ducă acasă după nuntă. Se pare că vărul lui, mareşalul Montmorency, care a părăsit capitala la 20 august, 1-a sfătuit să facă acelaşi lucru, dar el a preferat să rămână pe loc. Scriindu-i soţiei sale la 18 august, el a explicat că „regele mi-a promis să acorde mai multe zile clarificării problemei referitoare la multe plângeri din acest regat asupra încălcărilor Edictului, pentru care trebuie să mă fac de ajutor cât mai mult, deşi aş dori foarte mult să vă văd...".[35] De la începutul lui august avuseseră loc mai multe ciocniri violente între hughenoţi şi catolici. Amiralul dorea să vadă că se face dreptate, dar grija sa rămăsese la Ţările de Jos.

TENTATIVA DE ASASINARE A LUI COLIGNY (22 AUGUST 1572)

La 22 august, între orelelO şi 11 dimineaţa, Coligny se întorcea pe jos de la o întâlnire de consiliu la Luvru, la reşedinţa sa din strada Bethisy, când a fost lovit de un glonte de archebuză tras de la etajul întâi al unei case.[3] în acel moment, se apleca să îşi potrivească pantoful; altfel, ar fi fost ucis cu siguranţă, în schimb, si-a pierdut degetul arătător de la mâna dreaptă, iar braţul stâng i-a fost fracturat, însoţitorii săi s-au grăbit să ajungă la casa din care s-a tras şi au găsit archebuză, care încă

mai fumega, la o fereastră deschisă. Totuşi, atacatorul fugise. Nu a fost niciodată identificat cert, dar se crede, în general, că trebuie să fi fost Maurevert, care încercase să îl ucidă pe amiral în 1569.

Caterina a primit ştiri despre tentativa de asasinat fără să arate vreo emoţie:

s-a ridicat de la masă şi s-a retras, în linişte, în camera sa. Totuşi, ambasadorul spaniol credea că arăta de parcă s-ar fi aşteptat la asemenea veşti, între timp, renumitul chirurg Ambroise Pare, a fost adus de urgenţă la patul amiralului din Hotel de Bethisy, unde se adunaseră mai mulţi nobili hughenoţi, şocaţi şi furioşi. Degetul arătător al lui Coligny a fost amputat, iar glonţul i-a fost extras din cot. în acea după-amiază regele, Caterina şi toţi curtenii de frunte, dar nu şi Guise, 1-au vizitat pe amiral. Carol a promis să îl pedepsească pe atacator.

Preşedintele parlamentului, de Thou, şi un consilier, Cavaignes, au primit ordin

să deschidă o anchetă judiciară. La 22 august, regele i-a informat pe toţi ambasadorii străini despre ceea ce se întâmplase. Scriindu-i lui La Mothe-Fenelon, ambasadorul său în Anglia, el i-a învinuit pe Guise pentru crimă. „Această faptă mârşavă", a spus el, „vine din duşmănia dintre casele de Châtillon şi de Guise".

Părerea a fost confirmată de anchetă: casa din care se trăsese focul îi aparţinea ducesei de Nemours. Atacatorul fusese plasat acolo de Chailly, *surintendant des affaires* al ducelui de Guise. Calul cu care atacatorul scăpase provenea din grajdurile Guise. Fără a aştepta să fie incriminat, Guise i-a cerut regelui permisi- unea de a părăsi Parisul. Aceasta i-a fost acordată, dar, în loc să părăsească oraşul, ducele s-a închis în Hotel de Guise. Ştiind că Parisul era un focar de extremism catolic, Coligny i-a cerut regelui protecţie armată. Anjou a trimis 50 de archebuzieri sub comanda căpitanului Cosseins (un duşman personal al amiralului) pe strada Bethisy. Scopul real al detaşamentului se poate să fi fost împiedicarea prietenilor lui Coligny de a-1 scoate din ţară, cum doreau unii.

Caterina a fost acuzată de mulţi istorici că a instigat uciderea lui Coligny.

Cel mai recent biograf al său, Ivan Cloulas, nu are nici o îndoială. Relatarea lui, care repetă o lungă tradiţie, poate fi sintetizată după cum urmează: Caterina ajunsese la limita rezistenţei. Toate eforturile ei din trecut pentru a păstra regatul copiilor ei păreau să fie distruse de dragul unei aventuri periculoase în Ţările de Jos, pe care amiralul o promova, pentru a-i ajuta pe coreligionarii olandezi. El obstrucţionase politica ei de pacificare în fiecare moment, orga- nizase rebeliuni şi acum ameninţa să îi ia locul de mentor al regelui. Avea să îi permită să o înlocuiască, sau poate chiar să o trimită într-un exil florentin?

„îndepărtarea lui Coligny", scrie Cloulas, „a fost pentru Caterina nu numai o măsură de salvare personală, dar şi una de salvare publică".[37] Odată hotărârea luată, ea s-a ocupat de sarcină cu tot apetitul pentru răzbunare care o determi- nase, în trecut, să angajeze ucigaşi şi vrăjitori pentru a-1 elimina pe amiral. Nu trebuia să caute acoperire: Guise şi clienţii lor se adunaseră la Paris pentru nunta fiicei ei. Caterina a ajuns la o înţelegere cu mama ducelui, Anne d'Este, ducesă de Nemours, care dorea să răzbune moartea primului ei soţ. Maurevert a fost trimis, ordonându-i-se din nou să îl ucidă pe amiral. Fapta trebuia să se întâmple după cununie. Cu Coligny îndepărtat, Henri de Navarra avea să fie ţinut ostatic pentru a preveni represaliile hughenote.

Cam atât despre povestea tradiţională, care este încă larg acceptată. Totuşi, recent s-a făcut o încercare de a o disculpa pe Caterina. în 1973, Nicola Sutherland a subminat povestea tradiţională, atrăgând atenţia asupra contextului interna- ţional. Folosind multe surse contemporane, inclusiv depeşe ale ambasadorilor, ea a dezvăluit o reţea vastă şi uluitoare de relaţii şi interese care implicau familia

de Guise, Spania, papalitatea, Anglia, Veneţia, Turcia şi altele. Se pare că se teşea un mare complot ultracatolic pentru a împiedica intervenţia franceză în Ţările de Jos, căsătoria lui Navarra şi pentru a-i „elimina" pe hughenoţi, în general. Planul a fost prezentat cu aplomb de nunţiul papal din Spania, cardina- lului de Como într-o scrisoare scrisă la 5 august 1572. Era timpul, a argumentat el, ca regele Carol IX să îşi scape regatul de hughenoţi. Amiralul se afla la Paris, ai cărui locuitori catolici puteau fi aţâţaţi cu uşurinţă. Filip II avea apoi să îşi folosească toată puterea (forţele lui Alba) pentru a readuce Franţa la gloria sa de odinioară, mărind, astfel, siguranţa regatului său.[38]

Sutherland respinge, de asemenea, ceea ce ea descrie ca „teoria infatuată a geloziei materne", care derivă din *Discours du roi Henri III,* o lucrare necunoscută până în 1623. Sutherland argumentează că influenţa lui Coligny asupra regelui a fost exagerată de istorici, care s-au bazat pe *Memoires de l'Estat de France,* o lucrare contemporană afectată de o cronologie neatentă. Amiralul, afirmă ea, nu s-a întors la curte după prima lui şedere de cinci săptămâni, până la 6 iunie 1572. Astfel, el nu putea să fie în centrul favorurilor regelui în mai.

Nici influenţa sa nu putea fi mare în iunie, când sfatul său a fost respins de rege, sau în august, când treburile de stat au fost, practic, suspendate datorită sărbătorilor nupţiale.[39] Dar, după cum a arătat Marc Venard, teoria „geloziei materne" se poate să nu fi fost „infatuată" deloc. La 2 septembrie, nunţiul Salviati a informat de la Paris că amiralul stârnise gelozia reginei-mamă *(grandissima gelosia)* câştigând atât de mult teren în ochii regelui încât, efectiv, îl conducea.

Venard contestă, de asemenea, afirmaţia lui Sutherland că amiralul nu avusese nici un prilej de a-1 influenţa pe rege imediat după ce se întorsese la curte, în iunie. Salviati menţionează două întâlniri lungi între Coligny şi Carol. „In cealaltă seară" (21 iulie), scrie el, „când regele a spus că se dezbracă pentru culcare, imediat ce toţi au plecat, amiralul a intrat în camera sa şi a rămas singur cu regele pentru foarte mult timp". Cu al doilea prilej (5 august), Coligny a rămas încuiat cu Carol şi patru secretari de stat de la 11.30 seara până la 2 dimineaţa.

Aceasta a provocat un zvon că urma să fie declarat războiul.[40]

Bazându-se pe cercetările lui Sutherland, Jean-Louis Bourgeon a susţinut că guvernul spaniol se afla în spatele atacului asupra amiralului. „Complotul pus la cale împotriva lui Coligny", scrie el, „mi se pare de o amploare total diferită de reglările vulgare de conturi între clanurile feudale rivale". [41]E1 arată că, încă din septembrie 1571, Filip II regreta că regele Carol IX nu profitase de întoar- cerea lui Coligny la curte pentru a-1 aresta şi decapita. La începutul lunii august 1572, ambasadorul spaniol a scris despre mai multe lucruri care se plănuiau şi care aveau să se întâmple după festivităţile de nuntă. Deşi mulţi erau neli-

CATERINA DE MEDICI

niştiţi, Filip II şi Alba şi-au păstrat o aparenţă calmă, ca şi cum ar fi ştiut deja că se pregătea o lovitură. Bourgeon ia atitudinea lui Filip drept dovadă a măiestriei sale diplomatice care, după părerea lui, o făcea pe Caterina, cu duplicitatea ei, să nu-i ajungă nici până la glezne. De asemenea, ia învinuirea lui Carol IX şi a mamei sale de către ambasadorul spaniol, după atacul asupra lui Coligny, drept recunoaşterea vinovăţiei.[42]

Probabil că adevărul nu va fi vreodată cunoscut. Ceea ce este evident este că mulţi oameni, inclusiv Caterina, aveau motive serioase să dorească să scape de Coligny. Poate că ei i s-a atribuit o parte mai mare din vină decât ar fi meritat. Caterina a fost ţinta propagandiştilor hughenoţi înfuriaţi de Noaptea Sf. Bartolomeu şi puternic influenţaţi de misoginism şi xenofobie. De asemenea, este adevărat că mai multe surse (de ex. memoriile lui Tavannes, cele ale Margaretei de Valois şi *Discours du roi Henri III ă un personnage d'honneur et de qualite)* pe care s-au bazat mai multe generaţii de istorici nu au fost publicate până în 1620 şi, de aceea, sunt suspecte; totuşi, dacă poveştile pe care ei le spun uneori par excesiv de colorate, ele nu pot fi respinse întotdeauna.

Absolvirea Caterinci ar fi prea mult. Nu era o sfântă şi s-a ocupat, cu siguranţă, de asasinate politice. Răspunderea ei pentru tentativa de crimă asupra lui Coligny este o problemă deschisă şi probabil că va rămâne astfel.[43]

MASACRUL DIN ZIUA SF. BARTOLOMEU (24 AUGUST 1572)

Atentatul la viaţa lui Coligny a fost urmat, două zile mai târziu, de Noaptea Sf. Bartolomeu. încă o dată, adevărul este greu de desluşit din masa de relatări partizane. Pare improbabil că atacul asupra amiralului a fost lovitura de deschidere în campania împotriva hughenoţilor, în general. Chiar dacă ar fi fost încununat de succes, ar fi fost o gafă tactică majoră, pentru că i-ar fi avertizat pe conducătorii hughenoţi de ameninţarea care plana asupra lor.

Probabil, aceştia ar fi părăsit Parisul şi ar fi început un nou război civil.

Eşecul atacului a provocat panică la curte. Conform lui Tavannes, regele şi consiliul său, care s-au întâlnit la Luvru la 23 august, au decis că războiul civil devenise inevitabil. Ei au considerat că este

„preferabil de câştigat o bătălie în Paris, unde se aflau toţi conducătorii, decât de riscat una în teren, ducând la un război periculos şi nesigur". Memoriile lui Tavannes, care au fost scrise de fiul lui mult după evenimentele descrise, ar putea să nu fie de încredere,

dar catolicii se temeau cu adevărat de o răscoală hughenotă după atacul asupra conducătorului lor. Zvonurile despre un complot pentru a-1 ucide pe rege şi familia sa şi de a ocupa capitala erau persistente, iar Carol IX si-a adus aminte fără îndoială, de *Surprise de Meaux.* Se poate să îi fi venit ideea unei lovituri anticipate. Oricum, putem fi aproape siguri că la 23 august el a ordonat eliminarea liderilor hughenoţi, iar Caterina era aproape sigur de partea acestei hotărâri.

Răspunderea majoră pentru masacru a fost dată gărzilor regelui şi celor ale ducelui de Anjou care serveau sub comanda lui Guise, Aumale şi a altor catolici, Rolul jucat de autorităţile municipale este mai puţin clar. *Prevot des marchands.*

Jean Le Charron, a fost chemat la Luvru la sfârşitul zilei de 23 august şi a primii ordin să ia toate măsurile necesare pentru siguranţa oraşului.

Masacrul a început înaintea zorilor zilei de 24 august, când membrii gărzii regale, conduşi de ducele de Guise, au năvălit în Hotel de Bethisy şi 1-au ucis pe Coligny, aruncându-i trupul pe fereastră. Ştergându-şi sângele de pe faţă Guise a spus: „El este. îl recunosc". Apoi a dat cu piciorul în cadavru. Cinev^ a tăiat capul lui Coligny şi 1-a dus la Luvru pentru a-1 arăta regelui şi mame sale. Mai târziu, a f ost îmbălsămat şi trimis la Roma pentru ca papa şi cardinali să îl vadă.[44] între timp, restul corpului amiralului a fost mutilat de o mulţimi catolică şi târât pe străzile Parisului zile întregi, înainte de a fi atârnat în spânzuj rătoarea de la Montfaucon. Până la urmă, a fost coborât şi îngropat în secre1| Soarta crudă a amiralului i-a asigurat un loc în panteonul martirilor protestanţi

După ce Coligny a fost ucis, clopotul de la Saint-Germain-l'Auxerroil a dat semnalul pentru un măcel în masă al hughenoţilor parizieni. Ucigaşii a putea fi f ost încurajaţi de Guise, care a fost auzit spunând că măcelul a fost ceru de rege. Parizienii erau foarte dornici să creadă că, în sfârşit, Carol îşi folosişi autoritatea de partea lui Dumnezeu şi a purificării naţionale. La 11 dimineţa Ie Charron 1-a vizitat pentru a se plânge de vărsarea de sânge şi de distrugeri în acea după-amiază, Carol a ordonat curmarea uciderilor, dar totul a continua aproape încă o săptămână. Lăcomia şi gelozia au alimentat adesea violenţi ca şi alcoolul. Dar numai o mică parte a parizienilor a participat la violenţe restul au stat în spatele uşilor închise. Chiar şi aşa, mulţi au aprobat măcelu înflorirea bruscă a unui tufiş de păducel din Cimetiere des Innocents a fo^ văzută ca un miracol care arăta bucuria lui Dumnezeu faţă de distrugerea li Coligny şi a prietenilor săi. Hughenoţii par să fi opus puţină rezistenţă. Mul* dintre ei au fost târâţi din paturile lor şi omorâţi înainte de a se putea adun pentru a se apăra. Unii şi-au acceptat chinul ca pe o judecată impusă de Dumnezei alţii s-au salvat renegându-şi credinţa sau plătind o răscumpărare. La curt< prinţii de viţă nobilă - Navarra şi Conde - au fost cruţaţi, dar li s-au dat tr<

¶m

alternative: lepădarea de credinţă, moarte sau închisoare pe viaţă. Navarra şi-a lepădat credinţa; Conde a făcut la fel, după ce, iniţial, a opus rezistenţă.

Masacrul nu s-a limitat la Paris. Hughenoţii au fost măcelăriţi în multe oraşe, de obicei la aflarea veştilor despre întâmplările pariziene, în unele oraşe, uciderea a fost făcută de autorităţile locale metodic, cu sânge rece; în altele, a fost opera mulţimilor dezlănţuite; dar peste tot ucigaşii credeau că ascultă de dorinţele regelui. Unii nobili, se pare, s-au refugiat în provincii din capitală, cu mesajul că regele dorea ca toţi hughenoţii să fie exterminaţi. Ordinele sale, când au fost emise, până la urmă, nu erau defel clare sau constante.[4S]

A fost premeditat masacrul? Mulţi contemporani, atât catolici cât şi protestanţi, au crezut că a fost. Lorena, de exemplu, voia ca meritul să îi fie atribuit familiei sale; el a sugerat că fusese plănuit de Guise. Protestanţii, ca şi pastorul din Geneva, Simon Goulart, erau la fel de siguri că masacrul fusese plănuit, poate cu ani înainte. El a afirmat că planul începuse în 1570, cu edictul de la Saint-Germain, ai cărui termeni generoşi fuseseră atent concepuţi pentru a induce hughenoţilor o falsă

senzaţie de siguranţă. Guvernul îi ademenise pe Coligny şi prietenii săi la Paris sub pretextul pregătirii războiului împotriva Spaniei dar, de fapt, pentru a-i ucide.[46] Ideea că masacrul a fost premeditat are şi susţinători moderni, „în ciuda desfăşurării sale în două etape (22 şi 24 august)", scrie Bourgeon, „mi se pare că nimic nu a fost mai puţin improvizat decât masacrul Sf. Bartolomeu". El îl vede ca parte a unei campanii bine orchestrate de a forţa o schimbare completă a politicii regale în Franţa: anularea căsătoriei lui Navarra, abrogarea edictului de la Saint-Germain, redarea puterii Casei de Guise, exclu- derea hughenoţilor din consiliul regelui, din parlamente şi alte organisme, limi- tarea impozitelor, abandonarea amestecului francez în Ţările de Jos şi o reali- tiiere a diplomaţiei franceze cu cea a lui Filip II de Spania şi a papei Grigore XIII.

lotuşi, Crouzet respinge premeditarea, argumentând că masacrul a fost un răspuns grăbit al sfetnicilor regelui la ameninţarea revoltei hughenote după încercarea ie asasinat asupra lui Coligny. El o vede chiar ca pe o „crimă din dragoste" nenită să salveze „visul" epocii de aur iniţiat în 1570.[47]

Cum o afectează acestea pe Caterina? în afara Franţei, catolicii au jubilat a aflarea ştirilor despre masacru. Grigore XIII a ţinut un *Te Deum,* care a fost armat de o festivitate în biserica franceză Sf. Louis, sub patronajul cardinalului le Lorena. S-a sculptat o placă comemorativă specială înfăţişând un înger, care)urta o cruce şi urmărea uciderea lui Coligny şi a prietenilor săi. Caterina a ost aclamată pe neaşteptate ca Mamă a regatului şi Păstrătoare a numelui :reştin. Cardinalul Orsini a fost trimis de papă să o felicite pentru zelul ei :atolic. Filip II „1-a lăudat pe fiu pentru că avea o asemenea mamă... apoi pe

mamă pentru că avea un asemenea fiu".[48] Bucurându-se de această adulare Caterina 1-a întrebat pe trimisul lui Alba: „Sunt o creştină atât de nevrednică pe cât obişnuia să spună Don Frances de Alava?."[49] Era fericită să lase puterile catolice să creadă că plănuise masacrul de mult timp. Totuşi, pretenţia ei a fost contrazisă de nunţiul Salviati. Scriind din Paris la 24 august, el a spus: „Dacă amiralul ar fi fost ucis de archebuza cu care s-a tras în el, nu cred că ar mai fi fost un asemenea măcel".[50] Ambasadorul spaniol Zuniga a emis o părere ase- mănătoare: „Moartea amiralului", a scris el, „a fost o acţiune planificată; cea a hughenoţilor a fost rezultatul unei hotărâri neaşteptate."[51]

Caterina spera să câştige ceva din masacru. A încercat să aranjeze căsătoria ducelui de Anjou în Spania, dar Filip II nu a răspuns; astfel încât s-a întors spre puterile protestante. La 13 septembrie 1-a instruit pe Schomberg, care pleca în Germania ca ambasador, să nu îi lase pe prinţi să creadă că amiralul şi complicii săi fuseseră ucişi din ură faţă de religia lor, ci numai ca pedeapsă pentru conspiraţia lor ticăloasă.[52] Ea a continuat, de asemenea, să negocieze cu Anglia pentru căsătoria lui Alencon şi a reluat relaţiile cu Nassau şi cu prinţul de Orania. Legatul papal, care sosise să o felicite, a fost lăsat să aştepte un timp în Avignon până ca ea să îl primească; când a făcut-o, a refuzat invitaţia lui de a se alătura ligii puterilor mediteraneene împotriva turcilor, ca şi de a publica decretele tridentine.[53]

Caterina nu a arătat niciodată regret sau remuşcări pentru masacru. De fapt, se pare că s-a bucurat din plin de rezultatele sale. Facţiunea hughenotă îşi pierduse conducătorii. Henri de Navarra era ginerele ei şi rege de drept. Mai mult, el şi Henri de Conde deveniseră catolici. Bucuria reginei-mamă a devenit evidentă în timpul unei ceremonii ţinute de membrii Ordinului de Saint-Michel la 29 septembrie. Privindu-1 pe Navarra îngenuncheat în faţa altarului ca orice alt bun catolic, ea s-a întors spre ambasadorii străini prezenţi şi a izbucnit în râs.[54] La 3 octombrie, i-a scris papei cerând iertare şi la 16 a emis un edict care restaura catolicismul în Bearn. Apoi s-a comportat ca şi cum masacrul nu avusese loc, fraternizând cu Guise şi ceilalţi ucigaşi ai prietenilor săi.

LEGENDA NEAGRA

Când prinţul de Conde a emis manifestul, în 1562, şi-a justificat revolta acuzându-i pe Guise de uzurpare a guvernării. Curând a trebuit să îşi schimbe, însă, părerea, căci guvernul, condus de Caterina, a renunţat la eforturile de

alternative: lepădarea de credinţă, moarte sau închisoare pe viaţă. Navarra şi-a lepădat credinţa; Conde a făcut la fel, după ce, iniţial, a opus rezistenţă.

Masacrul nu s-a limitat la Paris. Hughenoţii au fost măcelăriţi în multe oraşe, de obicei la aflarea veştilor despre întâmplările pariziene, în unele oraşe, uciderea a fost făcută de autorităţile locale metodic, cu sânge rece; în altele, a fost opera mulţimilor dezlănţuite; dar peste tot ucigaşii credeau că ascultă de dorinţele regelui. Unii nobili, se pare, s-au refugiat în provincii din capitală, cu mesajul că regele dorea ca toţi hughenoţii să fie exterminaţi. Ordinele sale, când au fost emise, până la urmă, nu erau defel clare sau constante.[45]

A fost premeditat masacrul? Mulţi contemporani, atât catolici cât şi protestanţi, au crezut că a fost. Lorena, de exemplu, voia ca meritul să îi fie atribuit familiei sale; el a sugerat că fusese plănuit de Guise. Protestanţii, ca şi pastorul din Geneva, Simon Goulart, erau la fel de siguri că masacrul fusese plănuit, poate cu ani înainte. El a afirmat că planul începuse în 1570, cu edictul de la Saint-Germain, ai cărui termeni generoşi fuseseră atent concepuţi pentru a induce hughenoţilor o falsă senzaţie de siguranţă. Guvernul îi ademenise pe Coligny şi prietenii săi la Paris sub pretextul pregătirii războiului împotriva Spaniei dar, de fapt, pentru a-i ucide.[46] Ideea că masacrul a fost premeditat are şi susţinători moderni, „în ciuda desfăşurării sale în două etape (22 şi 24 august)", scrie Bourgeon, „mi se pare că nimic nu a fost mai puţin improvizat decât masacrul Sf. Bartolomeu". El îl vede ca parte a unei campanii bine orchestrate de a forţa o schimbare completă a politicii regale în Franţa: anularea căsătoriei lui Navarra, abrogarea edictului de la Saint-Germain, redarea puterii Casei de Guise, exclu- derea hughenoţilor din consiliul regelui, din parlamente şi alte organisme, limi- tarea impozitelor, abandonarea amestecului francez în Ţările de Jos şi o reali- niere a diplomaţiei franceze cu cea a lui Filip II de Spania şi a papei Grigore XIII.

Totuşi, Crouzet respinge premeditarea, argumentând că masacrul a fost un răspuns grăbit al sfetnicilor regelui la ameninţarea revoltei hughenote după încercarea de asasinat asupra lui Coligny. El o vede chiar ca pe o „crimă din dragoste" menită să salveze „visul" epocii de aur iniţiat în 1570.[47]

Cum o afectează acestea pe Caterina? în afara Franţei, catolicii au jubilat la aflarea ştirilor despre masacru. Grigore XIII a ţinut un *Te Deum,* care a fost urmat de o festivitate în biserica franceză Sf. Louis, sub patronajul cardinalului de Lorena. S-a sculptat o placă comemorativă specială înfăţişând un înger, care purta o cruce şi urmărea uciderea lui Coligny şi a prietenilor săi. Caterina a fost aclamată pe neaşteptate ca Mamă a regatului şi Păstrătoare a numelui creştin. Cardinalul Orsini a fost trimis de papă să o felicite pentru zelul ei catolic. Filip II „1-a lăudat pe fiu pentru că avea o asemenea mamă... apoi pe

mamă pentru că avea un asemenea fiu".[48] Bucurându-se de această adulare Caterina 1-a întrebat pe trimisul lui Alba: „Sunt o creştină atât de nevrednică pe cât obişnuia să spună Don Frances de Alava?."[49] Era fericită să lase puterile catolice să creadă că plănuise masacrul de mult timp. Totuşi, pretenţia ei a fost contrazisă de nunţiul Salviati. Scriind din Paris la 24 august, el a spus: „Dacă amiralul ar fi fost ucis de archebuza cu care s-a tras în el, nu cred că ar mai fi fost un asemenea măcel".[50] Ambasadorul spaniol Zufiiga a emis o părere ase- mănătoare: „Moartea amiralului", a scris el, „a fost o acţiune planificată; cea a hughenoţilor a fost rezultatul unei hotărâri neaşteptate."[51]

Caterina spera să câştige ceva din masacru. A încercat să aranjeze căsătoria ducelui de Anjou în Spania, dar Filip II nu a răspuns; astfel încât s-a întors spre puterile protestante. La 13 septembrie 1- a instruit pe Schomberg, care pleca în Germania ca ambasador, să nu îi lase pe prinţi să creadă că amiralul şi complicii săi fuseseră ucişi din ură faţă de religia lor, ci numai ca pedeapsă pentru conspiraţia lor ticăloasă.[52] Ea a continuat, de asemenea, să negocieze cu Anglia pentru căsătoria lui Alenşon şi a reluat relaţiile cu Nassau şi cu prinţul de Orania. Legatul papal, care sosise să o felicite, a fost lăsat să aştepte un timp în Avignon până ca ea să îl primească; când a făcut-o, a refuzat invitaţia lui de a se alătura ligii puterilor mediteraneene împotriva turcilor, ca şi de a publica decretele tridentine.[53]

Caterina nu a arătat niciodată regret sau remuşcări pentru masacru. De fapt, se pare că s-a bucurat din plin de rezultatele sale. Facţiunea hughenotă îşi pierduse conducătorii. Henri de Navarra era ginerele ei şi rege de drept. Mai mult, el şi Henri de Conde deveniseră catolici. Bucuria reginei-mamă a devenit evidentă în timpul unei ceremonii ţinute de membrii Ordinului de Saint-Michel la 29 septembrie. Privindu-1 pe Navarra îngenuncheat în faţa altarului ca orice alt bun catolic, ea s-a întors

spre ambasadorii străini prezenţi şi a izbucnit în râs.[54] La 3 octombrie, i-a scris papei cerând iertare şi la 16 a emis un edict care restaura catolicismul în Bearn. Apoi s-a comportat ca şi cum masacrul nu avusese loc, fraternizând cu Guise şi ceilalţi ucigaşi ai prietenilor săi.

LEGENDA NEAGRĂ

Când prinţul de Conde a emis manifestul, în 1562, şi-a justificat revolta acuzându-i pe Guise de uzurpare a guvernării. Curând a trebuit să îşi schimbe, însă, părerea, căci guvernul, condus de Caterina, a renunţat la eforturile de

conciliere. Conde nu mai putea susţine că el şi prietenii lui apărau, pur şi simplu, guvernul împotriva lui Guise. în al doilea manifest, el a susţinut că apăra Constituţia ţării împotriva guvernului. Acelaşi argument a fost preluat de mai multe pamflete hughenote la sfârşitul anului 1560, dar masacrul Sf. Bartolomeu şi rolul jucat de rege şi mama sa în acel eveniment tragic au făcut imposibil pentru hughenoţi să justifice opoziţia lor armată în termenii apărării monarhiei.

Carol IX, după cum singur a admis, a fost cel care ordonase măcelărirea liderilor lor, chiar dacă nu aprobase uciderea în masă care a urmat. Hughenoţii nu puteau să mai susţină loialitatea faţă de o monarhie pătată de asemenea crimă monstruoasă; nu se mai putea trage linie între rege şi „consilierii răi". Mâinile tuturor erau stropite cu sângele copiilor lui Dumnezeu.[55]

După ce supravieţuitorii hughenoţi ai masacrelor au renunţat să mai susţină credinţa faţă de dinastia conducătoare, au trebuit să găsească o nouă justificare pentru acţiunile lor. Ei credeau că masacrele fuseseră planificate dinainte de Caterina şi fiii ei, în special Anjou. Xenofobia, sau cel puţin o suspiciune profundă faţă de Italia, răzbate din mare parte a literaturii produse de hughenoţi după 1572. „Dintre toate naţiunile", a scris Henri Estienne, „Italia poartă laurii pentru şiretenie şi subtilitate, la fel Toscana în Italia şi Florenţa în Toscana". Caterina a fost văzută ca discipol al lui Machiavelli, chintesenţă a Florenţei, al cărui spectru începuse să bântuie Europa protestantă. S-a spus că îşi crescuse copiii după *Prinţul* lui Machiavelli şi că Anjou purta întotdeauna o copie în buzunar. Masacrul a fost interpretat ca aplicare a preceptului lui Machiavelli de a comite toate cruzimile necesare într-o singură lovitură. Lucrarea *Anti-Machiavel* (1576) a lui Innocent Gentillet a ajutat la formarea legendei despre Machiavelli ca autor de manuale pentru tirani. El era învinuit direct pentru viciile infame ale guvernării franceze. Făcând aceasta, Gentillet i-a ajutat pe hughenoţi să îşi prezinte lupta ca pe un act legitim de autoapărare.[56]

Multe pamflete hughenote publicate după masacre atingeau familia regală, şi pe Caterina, în special; aceste atacuri fuseseră dirijate înainte exclusiv către Guise. Un exemplu remarcabil *este Dîscours merveilleux de la vie, actions et deportements de Catherine de Medicis, Royne-mere,* care pretinde a fi o istorisire a vieţii ei.[57] O găsim în majoritatea povestirilor, în special în cele veninoase, care au devenit, până la urmă, parte din aşa-numita Legendă Neagră. Din păcate, neadevărurile, dacă sunt neadevăruri, nu pot fi întotdeauna respinse pentru lipsa dovezilor; ele pot fi doar tratate cu îndoială. Sarcina de a cerne lucrările este cu atât mai dificilă pentru că autorul, oricine ar fi fost, avea, evident, cunoştinţe personale la curtea franceză a anilor 1560. El nu pare

să fi fost hughenot, ci cineva care dorea să promoveze o alianţă între hughenot:

şi catolicii nemulţumiţi împotriva casei de Valois.[58] *Discours-ul a* fost publicai la început anonim, în 1575, iar, doi ani mai târziu, într-o ediţie revizuită, cart arată semne de intervenţie hughenotă. Aceasta se poate să fi fost făcută de Simon Goulart, care a inclus-o în lucrarea sa, *Memoires de l'Estat de France Discours* a fost un succes instantaneu în Franţa şi peste hotare, producându-se mai multe ediţii în franceză şi în alte limbi. Ca propagandă împotriva femeiloi la conducere, impactul a fost de lungă durată: a fost folosit împotriva Mărie de Medici în secolul al XVII-lea şi a Măriei Antoaneta în secolul al XVIII -lea *Discours* a fost folosit ca un filon bogat de romancierii istorici din secolu al XlX-lea. Poate ca reacţie la cultul lui Henric IV după 1815, în 1820 Franţî a fost cuprinsă de o adevărată modă pentru războaiele religioase şi în specia pentru Caterina de Medici. Charles d'Outrepont, un scriitor aproape uitat, *i* scris în 1826 o piesă despre masacrul Sf. Bartolomeuîn care Caterina este descris?

ca „o femeie execrabilă a cărei amintire rămâne învăluită într-un doliu însângera până la sfârşitul

timpului". Balzac, care spera, într-o etapă timpurie a cariere sale, să devină un Walter Scott francez, a scris trei eseuri, dintre care unul este (conversaţie între Caterina şi Robespierre. Ele au fost ulterior publicate împreuni sub titlul *Sur Catherine de Medicis.* După părerea autorului, stelele ei călăuzi toare au fost „dragostea pentru putere şi astrologia". Spre deosebire de mult alţi istorici, el a negat predilecţia pentru fiul ei, Henri de Anjou. „Purtarea ei" a scris el, „dovedeşte împietrirea deplină a inimii sale". Literatura istorică si-!

găsit un campion genial în Alexandre Dumas, care, încă din 1829, a scris o piesi numită *Henrii III et sa cour,* în care Caterina este descrisă ca adevăratul conducăto al Franţei.[59] Mai bine cunoscută este nuvela *La Reine Margot,* în care Caterini este descrisă ca un spirit răuvoitor prezidând o curte dezmăţată. Recent (1993 a fost transformată de Patrice Chereau şi Daniele Thompson într-un film extren de sângeros, care va sluji, fără îndoială, la prelungirea vieţii Legendei Negre

NOTE

1 D. Crouzet, *La nuit de Saint-Barthelemy. Un reve perdu de la Renaissance* (Paris 1994), p. 183.

2 F. Yates, *Astraea. The Imperial Theme in the Sixteenth Century* (Londra, 1975' pp. 127-148.

3 J. Shimizu, *Conflict of Loyalties: Politics and religion in the career of Gaspard d Coligny, Admirai of France, 1519-1572* (Geneva, 1970), pp. 150-152.

-ns

CATERINA DE MEDICI

4 p. Champion, *Lajeunesse de Henri III, 1551-1571* (Paris, 1941-1942), i. 316; P. Chevallier, *Henri HI* (Paris, 1985), pp. 143-145; D. Couzet, *La nuit de la Saint-Barthelemy. Un râve perdu de la Renaissance* (Paris, 1994), p. 282.

5 Cloulas, *Catherine,* p. 262.

6 M. P. Hoit, *The Duke of Anjou and the Politique Struggle during the Wars of Religion* (Cambridge, 1986), p. 22.

7 *Lettres,* iv. 105.

8 Hoit, *Duke of Anjou,* p. 24.

9 N. M. Sutherland, *The Massacre of St. Bartholomew and the European Conflict, 1559-1572* (Londra, 1973), p. 175.

O Shimizu, *Coligny,* p. 154.

.1 C. Hirschauer, *La politique de Saint Pie V en France, 1566-1572* (Paris, 1922), p. 131; N.L. Roelker, *Queen of Navarra: Jeanne d'Albret, 1528-1572* (Cambridge, Mass., 1968), p. 349.

2 A. Desjardins, *Charles IX: Deux anees de r&gne, 1570-1572. Cinq memoires historiques d'apres des documents inedits* (Douai, 1873), pp. 50-51.

13 Michel de La Huguerye, *Memoires inedits,* ed. A. de Ruble (Paris, 1877-1880), i. 48.

.14 Crouzet, *La nuit de Saint-Barthelemy,* pp. 288-289; Shimizu, *Coligny,* p. 147.

5 Desjardins, *Negociations de la France avec la Toscane,* iii. 711.

16 B.B. Diefendorf, *Beneath the Cross: Catholics and Huguenots in the sixteenth-century Paris* (Oxford, 1991), p. 88.

17 Crouzet, *La nuit de la Saint-Barthelemy,* p. 292.

8 R. De Bouille, *Histoire des ducs de Guise,* ii. 486.

19 Sutherland *Massacre,* pp. 203-213; Crouzet *(La nuit de la Saint-Barthelemy,* p. 294) crede că Sutherland exagerează criza, în opinia lui, era, probabil, nu mai mult decât un val de suspiciune *("unepoussee du systeme du soupeon")* declanşat de victoria de la Lepanto.

20 Roelker, *Queen of Navarra,* p. 346.

21 *Ibid.,p.347.*

22 *Ibid., p. 335.*

23 *Ibid.,pp.* 359-362.

24 *Ibid.,* p. 368.

25 *Ibid.,* p. 372-374.

26 *Ibid.,* p. 376.

27 AGS, K. 1526, no. 11. Citat de Roelker, *Queen of Navarra,* pp. 376-377.

28 Roelker, *Queen of Navarra,* pp. 377-383.

29 *Ibid.,pp.* 387-390.

50 *Ibid.,* pp. 391-392. Acuzaţia a fost făcută pentru prima oară în *Dscours merveilleux* (1574). Vezi ediţia de N. Cazauran (Geneva, 1995), pp. 200-201.

(l Kervynde Lettenhove, *Leş Huguenots et le Gueux* (Bruges, 1883-1888), ii. 449; B.

Fontana, *Renala din Francia, Duchessa di Ferrara* (Roma, 1889-1899), iii. 254-256; C. Hirschauer, *La Politique de St. Pie V en France* (Paris, 1992), pp. 185-186.

PACEA FALSĂ (1570-1572)

32 Shimizu, *Coligny,* pp. 165-168.

33 E. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato* (Florenţa, 1839-1863), Seria la, Francia, vol.iv, p. 285; Brantome, ed. Lalanne, iv. 299; J.- H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), p. 189; Crouzet, *La nuit de la Saint-Barthelemy,* p. 395.

34 D Aubigne, iii. 303; De Thou, iv. 570.

35 Shimizu, *Coligny,* pp. 171-172. Scrisoarea se află acum în BN., nouv.acq.fr. 5214, f. 140.

36 Pentru alte relatări ale tentativei de asasinare, vezi Crouzet, pp. 378-379.

37 Cloulas, *Catherine,* p. 283.

38 Sutherland, *Massacre,* pp. 295-296.

39 *Ibid.,* pp. 315-316. Cf. Crouzet, *La nuit de la Saint-Barthelemy,* p. 293, care afirmă că amiralul s-a întors la curte la începutul lui noiembrie 1571.

40 M. Venard, "Arretez le massacre!", *Bull d'hist. Mod. Et Contemp.,* 39 (1992), 645-661; *Correspondance de nonce en France Antonio Măria Salviati,* ed. P.

41 Hurtubise (Roma, 1975), i. 162,182-3, 217.

42 J.-L. Bourgeon, *L'assassinat de Coligny* (Geneva, 1992), p. 45..

43 *Ibid.,pp.* 51-54.

44 Venard crede că „Caterina şi, fără îndoială, unii membri ai consiliului, au făcut parte din complot. Ei au lăsat doar executarea pe seama casei de Guise" ("Arretez le massacre", p. 661).

45 Capul era, se pare, destinat ducelui de Alba. Vezi Bourgeon, *L'Assassinat de Coligny,* p. 117.

46 P. Benedict, "The St. Bartholomew's massacres in the provinces", *HJ* xxi (1978), 201-225.

47 R. M. Kingdon, *Myths about the St. Bartholomew's Day Massacres,* 1572-1576 (Cambridge, Mass., 1988), pp. 42^3.

48 Crouzet, p. 183.

49 G. Van Prinsterer, *Archives ou correspondance inedites de la maison d'Orange Nassau,* First Series, Supplement (1847), pp. 125,127.

50 *Lettres,* Introduction, iv, p. xciv.

51 A. Theiner, *Annales ecclesiastici,* I (1856), p. 329.

52 F. Decrue, *Le părţi des politiques* (Paris, 1892), p. 175; Mariejol, p. 193.

53 Van Prinsterer, *Archives de la maison de Nassau,* Seria I, voi. Iv, anexa, p. 12.

54 Hoit, *Duke de Anjou,* p. 25; Mariejol, pp. 194-195.

55 Forneron, *Histoire de Philippe II,* ii. 332 n.l; Mariejol, p. 195.

56 Q. Skinner, *The Foundations of Modern Politicul Thought* (Cambridge, 1978), ii.

57 302-304.

58 *Ibid., ii.* 308.

59 *Discours merveilleux de la vie, actions et deportements de Catherine de Medicis, Royne-mere,* ed. N. Cazauran (Geneva, 1995). Vezi şi Kingdon, *Myths,* pp. 200-211.

60 *Discours merveilleux,* ed. Cazauran, pp. 31-54.

61 *Henri III et son temps,* ed. R. Sauzet (Paris, 1992), pp. 16-19; vezi, de asemenea, Sutherland, *Princes, Politics and Religion,* 1547-1589 (Londra, 1984), pp. 237-248.

1T7

VIII
FIUL FAVORIT
(1573-1577)

Caterina ar fi avut un şoc puternic dacă şi-ar fi imaginat că pacea se reîntorsese în Franţa. Deşi masacrele distruseseră mulţi nobili hughenoţi de rang înalt, destui dintre cei mai mici au supravieţuit în provincii pentru a concepe o nouă strategie defensivă. Ei erau mai puternici în sud, unde deţineau mai multe oraşe, inclusiv Nîmes şi Montauban. Mai la nord, controlau La Rochelle, de unde puteau comunica cu uşurinţă cu prietenii şi aliaţii din Anglia şi Olanda.

La câteva săptămâni după masacrul din Paris, oamenii din La Rochelle au refuzat să îl accepte pe mareşalul Biron ca guvernator. Conform ordinelor regelui, acesta a asediat oraşul în

februarie 1573 şi a fost în curând sprijinit de o armată condusă de ducele de Anjou. Fratele mai tânăr al lui Carol IX, Alen?on, se afla şi el acolo, ca şi Henri de Navarra şi prinţul de Conde, ducii de Guise şi Aumale şi mulţi alţi nobili. De la începutul asediului, ei s-au sfădit unii cu alţii, o sursă principală de discordie fiind rivalitatea dintre Casele de Guise şi Montmorency. Ca veri ai răposatului amiral Coligny, Montmorency se simţeau ameninţaţi de triumful facţiunii catolice şi de întoarcerea Casei de Guise la putere.

Mareşalul Montmorency şi fratele său, Danville, guvernatorul Languedocului, erau pregătiţi să rămână fideli Coroanei atâta vreme cât vieţile şi onoarea lor nu erau expuse, dar unele dintre rudele lor - Meru, ginerele mareşalului Cosse, Guillaume de Thore şi vicontele de Turenne - erau mai nestăpâniţi în apărarea drepturilor lor. Ei şi alţi *„malcontents"* s-au adunat în jurul lui Alen9on, care, se pare, era „foarte nesatisfăcut să se afle în armată fără vreo răspundere". Ca prinţ de viţă nobilă, al doilea la rând pentru tron, putea oferi o anumită legiti- mitate unei revolte, dar celor care îl urmau le lipsea coeziunea; nu erau „deloc o mişcare, ci un grup eterogen de nobili nemulţumiţi, care nutreau felurite ambiţii...".'

FIUL FAVORIT (1573-1577)

ANJOU DEVINE REGELE POLONIEI (10 MAI 1573)

Asediul asupra oraşului La Rochelle s-a prelungit până în primăvară, rezistenţa fiind întărită de sosirea refugiaţilor din masacrele recente, între care cincizeci şi patru de pastori calvini. Uneori, întreaga populaţie era mobilizată, inclusiv femeile care atacau trupele regale cu pietre din ruine. La Rochelle a trebuit să suporte un bombardament înverşunat din partea artileriei lui Anjou şi a respins mai multe asalturi ale trupelor lui. Ciudat, oraşul a fost salvat de un eveniment din estul Europei. La 7 iulie, Sigismund-Augustus, rege al Poloniei, a murit, aducând sfârşitul dinastiei lagello. Caterina, care încercase fără succes să îl însoare pe ducele de Anjou cu două regine, 1-a propus acum drept candidat pentru alegerea la tronul polonez. Dar trebuia depăşită o dificultate. Ducele de Anjou era renumit pentru catolicismul fanatic şi ca principal instigator al Nopţii Sf. Bartolomeu. Polonia, pe de altă parte, era singura ţară din Europa unde toleranţa religioasă exista.în conformitate cu Constituţia. Dacă ducele de Anjou dorea să fie luat în considerare, trebuia să îşi schimbe imaginea.

Caterina 1-a sfătuit să îşi tempereze zelul religios. „Fii cu băgare de seamă la domnul Aymont, iezuitul [Edmond Auger]", a scris ea, „pentru că el scrie pretutindeni că ai promis să spulberi toţi oamenii care au fost hughenoţi, şi pentru că ştie aceasta fiindcă ţi-a fost confesor".[2] De asemenea, ea a trebuit să-şi convingă anturajul de atractivitatea Poloniei. Când Tavannes a respins-o ca pe un deşert populat de sălbatici, Caterina a răspuns că polonezii erau civilizaţi şi cultivaţi. Regatul lor, a spus ea, era bun şi avea 100 000 de cai. Ea 1-a batjocorit pe Tavannes pentru că prefera să rămână în propriul „bălegar"- *(son fumier).*[3] Caterina era, de asemenea, supărată pe cardinalul de Lorena, care se punea de-a curmezişul strângerii a 300 000 de livre de la clerul francez pentru a sprijini plata aventurii poloneze a lui Anjou. Când a mormăit că era o sumă foarte mare de trimis din Franţa, Caterina a arătat că era mult mai puţin decât toţi banii pe care el îi trimisese în Scoţia. Câştigul ar fi fost şi el conside- rabil: Franţa avea să capete un nou regat şi să îşi extindă comerţul exterior.

Fiul ei, credea ea, avea să devină un mare monarh est-european, pe deplin capabil de a face faţă Habsburgilor.[4]

Emisarul Caterinei către Dieta poloneză, Jean de Monluc, episcop de Valence, a sosit aproape în acelaşi moment cu ştirile despre Noaptea Sf.

Bartolomeu. El a încercat să minimalizeze implicarea lui Anjou acuzând mul- ţimea pariziană pentru vărsarea de sânge. Din feţicire pentru duce, principalii

săi rivali - ţarul rus Ivan cel Groaznic, şi arhiducele austriac Ernest - erau mult mai puţin atractivi pentru electorii polonezi. La 10 mai, după aproape o lună de deliberări intense, Anjou a fost ales drept rege. Totuşi, Monluc a trebuit să accepte două documente: *Pacta conventa* şi *Articuli Henriciani,* care regle- mentau relaţia dintre rege şi senat şi proclamau libertatea de conştiinţă şi practică religioasă.

Veştile despre alegerea lui Anjou, care au ajuns la el la 29 mai în tabăra sa de lângă La

Rochelle, i-au oferit o scuză onorabilă pentru a ridica asediul.

Deşi nu îi păsa prea mult de Polonia, îi plăcea ideea de a fi rege pe cont propriu în loc să trăiască în umbra fratelui său mai mare. La 17 iunie, ambasadorii polonezi au sosit la La Rochelle şi Anjou a ajuns curând la o înţelegere cu rochelezii: credinţa protestantă era permisă în La Rochelle, dar numai în locuinţele private: nobilii protestanţi puteau ţine servicii calvine în casele lor.

Totuşi, la botezuri şi nunţi nu puteau asista mai mult de zece persoane. Aceleaşi concesii au fost extinse în Montauban şi Nîmes.

La 19 august, o distinsă delegaţie poloneză compusă din doisprezece catolici şi protestanţi, cu o suită de 250 de nobili şi o trupă de servitori a ajuns la Paris. La drumul spre locuinţe, ei au trecut pe sub arcurile de triumf ridicate în cinstea lor. Parizienii au fost foarte amuzaţi de bonetele şi hainele lor masive de blană, dar curtea franceză a fost uimită de ştiinţa şi stăpânirea limbilor străine, în special a latinei. După ce s-au odihnit două zile, trimişii au fost primiţi de Carol IX şi de mama sa. La 22 august, 1-au chemat pe ducele de Anjou la Luvru şi 1-au felicitat pentru că fusese ales, dar i-au amintit de necesitatea de a respecta angajamentele pe care Monluc le luase în numele lui. Ei au cerut aderarea lui la promisiunea de a păstra pacea religioasă în Polonia şi chiar au vorbit din partea rudelor hughenoţilor ucişi în masacrul Sf. Bartolomeu. Anjou a încercat să evite susţinerea celor două documente *(Pacta* şi *Articuli),* dar a fost avertizat de unul dintre emisari: „fie veţi depune jurământul, fie nu veţi domni". După mai multe întâlniri, el a semnat documentele la 9 septembrie.

In aceeaşi seară, i-a întreţinut pe oaspeţii polonezi la un banchet şi, în ziua următoare, a jurat solemn la Notre-Dame să îşi ţină cuvântul. Trei zile mai târziu a primit decretul de alegere, un superb document purtând stemele de Anjou şi poloneză, între timp, Caterina a luat măsuri pentru a preveni *un coup d'etat* al lui Alenţon în cazul în care Carol IX murea în timp ce ducele de Anjou se afla în Polonia. La indicaţia ei, Carol 1-a numit pe Anjou moştenitorul său.

La 14 septembrie, noul rege al Poloniei şi-a făcut intrarea în Paris, care a fost urmată de un banchet magnific oferit de Caterina la palatul Tuileries. Masa a fost urmată de un balet sofisticat şi de un bal care a ţinut toată noaptea.[5] în

ziua următoare, oraşul Paris i-a dat lui Henri un car de argint aurit şi emailat tras de doi cai albi şi purtând „Zeul Marte în spatele unui tufiş de lauri".

Henri nu era dornic să meargă în Polonia. A încercat să îşi amâne plecarea cât mai mult posibil, dar a fost, până la urmă, obligat să plece de către Carol IX, care dorea să îl vadă plecat. Curtea 1-a condus la frontieră, dar boala 1-a reţinut pe Carol la Vitry-en-Perthois. Henri a predat sigiliile sale generalului- locotenent al regatului la 12 noiembrie. Cei trei fraţi au dat un spectacol de tristeţe la despărţire. La Nancy, Charles III, duce de Lorena, i-a întâmpinat pe Henri şi Caterina. Ea a fost încântată să o vadă din nou pe ducesă, fiica sa, Claude. Tocmai născuse un băiat, pe care 1-a botezat episcopul din Poznan, Caterina fiind naşa. Atunci, Henri a văzut-o pe Louise Vaudemont, frumoasa nepoată a lui Charles III, care avea să îi devină soţie. După plecarea din Nancy, el şi Caterina au călătorit spre Blamont, un mic orăşel aproape de graniţa imperială, unde i-au întâlnit pe Louis de Nassau şi Christopher, fiul lui Frederic III, elector palatin. Caterina era nerăbdătoare să îi faciliteze trecerea lui Henri prin teritoriile prinţilor germani protestanţi, de aceea a reluat atunci negocierile pentru o posibilă implicare franceză în Ţările de Jos de partea rebelilor. După ce trimisese deja o subvenţie de 300 000 de scuzi pentru a-i permite lui Nassau să îl ajute pe fratele său, Wilhelm de Orania, ea a promis acum „să cuprindă treburile Ţărilor de Jos atât cât aveau să dorească prinţii protestanţi".[6] în schimbul unei alianţe între Franţa, Casa de Orania, prinţii germani şi, în final, Polonia, Caterina, se pare, a cerut supunerea completă a hugheno- ţilor faţă de Coroana franceză, în ce-1 priveşte pe Alencon, el i-a spus lui Nassau că avea să se alăture unei forţe de hughenoţi, care erau la Sedan şi se pregăteau să vină în ajutorul lui Wilhelm de Orania.[7]

DOUĂ CONSPIRAŢII LA CURTE

La întoarcerea la curte, Alen?on spera să primească funcţia de general- locotenent, recent părăsită de Anjou. I se promisese acest post de către Carol IX la 25 ianuarie 1574, spre marea nemulţumire a familiei de Guise, căreia îi displăcea prietenia lui Alenţon cu mareşalul Francois de

Montmorency. Ei au conceput un plan pentru a-i discredita pe amândoi. La 16 februarie, ducele de Guise 1-a atacat pe domnul de Ventabren, unul dintre nobilii lui Alencon, la Luvru. El a pretins că Ventabren fusese angajat de Montmorency pentru a-1 asasina. Deşi acuzaţia a fost respinsă de părţile implicate, Montmorency a trebuit

ă părăsească curtea, iar Carol IX şi-a încălcat promisiunea făcută lui Alencon.

Charles III, duce de Lorena, un văr al fraţilor Guise, a fost numit general-loco- snentîn locul lui. Se pare că era alegerea Caterinci, care se temea că Alenţon ir fi putut folosi autoritatea de general-locotenent pentru a pune la cale o ovitură de stat dacă Carol IX ar fi murit în timpul absenţei fratelui său în 'olonia. Numirea lui Lorena, însă, nu a reuşit să aducă liniştea la curte.

în noaptea de 27-28 februarie, curtea s-a retras în învălmăşeală de la Saint-Germain-en-Laye după ce fusese văzută în apropiere o forţă protestantă lumeroasă. Scopul acesteia, se pare, era de a-i elibera pe Alen9on şi Navarra i de a le permite să îi ajute pe Nassau şi Orania în Olanda. Totuşi, complotul î eşuat, deoarece unul dintre conspiratori a ajuns mai devreme la locul faptei.

?emându-se de o repetare a aşa-numitei *Surprise de Meaux,* Carol IX a ordonat :urţii să meargă la Paris. La 8 martie, s-a mutat pentru mai multă siguranţă la 'ortăreaţa Vincennes. Când Alen9on a fost întrebat despre complot în prezenţa •egelui, Caterinei şi cancelarului Birague, a pretins că fusese destinat fraţilor de Guise, care îi blocaseră numirea într-o funcţie de răspundere din guvern. Birague lorea ca el şi Navarra să fie executaţi ca trădători, dar Carol IX şi mama sa iu erau pregătiţi să ia o măsură atât de drastică. Cei doi prinţi au fost, pur şi iimplu, puşi sub pază armată şi forţaţi să semneze un jurământ de loialitate "aţă de Coroană. Totuşi, cei care îi sprijineau au rămas liberi.

La începutul lui aprilie 1574, după ce Carol IX a reuşit să îl convingă pe mareşalul Montmorency să se întoarcă la curte, Caterinei i s-a spus despre o altă entativă de evadare a lui Alenţon şi Navarra. De această dată, ei plănuiau să ʳugă la Sedan, unde sperau să se întâlnească cu o forţă de cavalerie sub comanda ui Turenne. La aflarea veştilor despre complot, Carol i-a pus pe cei doi prinţi >i pe Montmorency sub pază mai strictă decât înainte şi a ordonat arestarea a circa cincizeci de oameni, printre care seniorul de La Mole şi contele de Coconas,)resupuşii capi ai conspiraţiei. Când au fost interogaţi de consiliu la 11 mai, /a Mole a negat că ştia despre complot, dar Coconas a dezvăluit că Alenţon >lănuise să se întâlnească cu Conde şi Thore la La Ferte, înainte de a i se alătura ui Louis de Nassau şi lui Christopher palatinul la Sedan. El i-a acuzat pe Vlontmorency că se aflau în spatele complotului şi că încercau să distrugă regatul.

Două zile mai târziu, au fost interogaţi cei doi prinţi. Alen?on a admis că inten- ionase să se ducă în Ţările de Jos, iar Navarra a explicat că el şi Alen9on acţio- naseră de teama unui alt masacru, încă o dată, Birague a cerut capetele lor, dar Carol IX a hotărât să îi cruţe. Totuşi, La Mole şi Coconas au fost judecaţi de parlament, găsiţi vinovaţi de *lese-majeste şi* executaţi. Ca măsură suplimentară de siguranţă, mareşalii Montmorency şi Cosse au fost închişi la Bastilia, dar

Damville, fiul mai mic al răposatului conetabil Montmorency, a rămas liber.

Curând după aceea, regele a revocat funcţia sa de guvernator al Languedocului şi 1-a numit pe prinţul delfin, fiul lui Montpensier, în locul lui. Totuşi, Damville nu a fost îndepărtat uşor, pentru că dispunea de o armată şi de o clientelă politică numeroasă. La 29 mai, el a semnat un armistiţiu cu hughenoţii în Midi, iar mai târziu a format o Uniune a catolicilor şi hughenoţilor moderaţi - cu alte cuvinte, o alianţă de „ *malcontents "* din ambele religii împotriva guvernului, între timp, Conde a fugit în Germania şi s-a lepădat de credinţa catolică, în ce îl priveşte pe căpitanul hughenot Montgomery, care invadase Normandia din Anglia, acesta a'fost forţat să se predea după ce a fost asediat în Domfront timp de şaptesprezece zile. Caterina, care nu îl iertase niciodată petnru uciderea soţului ei, si-a transmis bucuria către Carol IX, dar acesta era prea bolnav ca să îi pese.

La 30 mai 1574, tânărul rege (avea doar douăzeci şi trei de ani) a murit la Vincennes în braţele mamei sale, după ce semnase un act în care o numea regentă.

Caterina 1-a trimis pe Chemerault la Anjou, în Polonia, pentru a-1 informa de moartea fratelui său şi de înscăunarea sa ca regele Henric III. în ziua următoare i-a scris, descriind sfârşitul trist al

fratelui său. „Sunt lovită de durere", a scris ea, „după ce am fost martora unei asemenea scene şi a dragostei pe care mi-a arătat-o la sfârşit. Nu m-a putut părăsi şi m-a implorat să trimit după tine în mare grabă, iar la întoarcerea ta să preiei guvernarea şi să îi pedepseşti pe prizonierii care, ştia el, erau cauza tuturor relelor în regat". Ultimele sale cuvinte au fost *„Eh, mă mere".* „Singura mea consolare", a scris ea, „este să te văd aici curând, aşa cum o cere regatul tău, şi în bună sănătate, căci dacă ar fi să te pierd, m- aş îngropa de vie cu tine".[8] L-a îndemnat pe Henric să se întoarcă pe cea mai sigură cale, şi anume prin Imperiu şi Italia, şi să nu îi lase pe polonezi să îl reţină.

A sugerat că ar fi putut promite să îl trimită pe fratele său sau pe al doilea născut dintr-o viitoare căsătorie, între timp, polonezii puteau fi lăsaţi să se conducă singuri, cu ajutorul unui francez ales. „Cred că aceasta va fi pe placul lor", a adăugat ea, „căci ar fi propriii lor regi". Caterina 1-a sfătuit, apoi, pe Henric să îşi trateze servitorii bine, dar imparţial. „Te implor", a spus ea, „să nu dai nimic până nu ajungi aici, pentru că numai atunci vei şti cine te-a slujit bine şi cine nu; îţi voi spune numele lor şi ţi-i voi arăta. Voi păstra toate beneficiile şi funcţiile rămase vacante. Le vom impozita, căci nu a mai rămas nici un scud pentru a face toate lucrurile pe care trebuie să le faci pentru a-ţi păstra regatul.

Răposatul tău frate mi-a încredinţat această sarcină şi nu te voi lăsa: voi face tot ce pot pentru a ţi-1 preda întreg şi în pace, astfel încât să nu ai mult de muncă pentru mărirea ta şi să îţi permiţi puţină plăcere după toate grijile şi strădania...

Experienţa pe care ai câştigat-o din călătoria ta e astfel încât sunt sigură că nu

a existat vreodată un rege la fel de înţelept ca tine... de când ai plecat nu am ivut decât griji peste griji: astfel, cred că întoarcerea ta îmi va aduce bucurie d mulţumire peste mulţumire şi nu voi mai avea necazuri sau supărări. Mă rog a Domnul să fie aşa şi să te văd sănătos şi curând".[9]

Una dintre primele mişcări ale Caterinei, ca regentă, a fost să se mute a Luvru, unde a întărit paza ordonând ca toate porţile, mai puţin una, să fie ddite.[10] La 3 iunie, parlamentul a ratificat noile sale puteri ca regentă, iar Alecon şi Navarra le-au confirmat în scris. Apoi, Caterina a luat măsuri pentru pacifi- fcarea regatului, până la întoarcerea lui Henric. Cei doi mareşali închişi la Bastilia nu au fost eliberaţi, dar Montgomery a fost judecat rapid şi executat. La sfârşitul lui iunie, s-a aranjat un armistiţiu cu rochellezii în schimbul plăţii a 70 000 de livre. Caterina a presupus că armistiţiul avea să dureze până la întoarcerea regelui. El ar fi trebuit, apoi, să decidă dacă trebuia să reia războiul pentru a face pace. în fine, Caterina a adunat un împrumut de 100 000 de scuzi)entru a plăti întoarcerea lui Henric III din Polonia.[n]

ÎNSCĂUNAREA LUI HENRIC III

Henric se afla în Cracovia la 15 iunie, când a primit ştirile despre moartea ratelui său. El s-a consultat rapid cu tovarăşii săi, Villequier, Pibrac, Bellievre i Miron, şi a decis să plece în secret din Polonia în timpul nopţii de 18-19 iunie, niga sa nu a trecut neobservată, dar a reuşit să ajungă pe teritoriul imperial nainte ca demnitarii polonezi să îl poată intercepta. După ce a fost primit cu căldură la Viena de împăratul Maximilian II, Henric a intrat la 11 iulie pe eritoriul veneţian, unde i s-au alăturat ducii de Nevers, Ferrara şi Savoia. La 8 iulie a fost întâmpinat de ducele Mocenigo şi purtat peste o lagună împânzită cu galere şi gondole. S-a instalat la Palazzo Foscari, pe Grand Canal, şi pentru următoarele opt zile a fost minunat tratat. Noaptea, se aventura uneori, deghizat, >entru a explora oraşul: vizita curtezane renumite sau cumpăra bijuterii şi par- :umuri pe Rialto. L-a vizitat pe pictorul Veronese, încă activ la nouăzeci şi şapte le ani, şi a pozat pentru portret în studioul lui Tintoretto. La 27 iulie, după ce i asistat la un bal magnific, regele a plecat. I-a dat dogelui un inel cu diamant, n valoare de l 050 de scuzi, şi a primit în schimb statuile Ordinului Sfântului)uh, fondat în 1352 de Ludovic de Anjou, regele Neapolelui.[12] Cunoscând gusturile extravagante ale fiului ei, Caterina luase măsuri să îi ofere o suită demnă de >rima vizită a unui rege francez la Serenissima. îi trimisese 35 714 de scuzi vene- ieni şi el însuşi mai împrumutase 12 000. în zece zile, a cheltuit aproape întreaga

sumă: 29 188 de scuzi pentru nevoile personale; l 400 ca dar pentru ambasadorul veneţian în Polonia; şi 13 216 (mai mult decât cheltuielile pe un an ale Caterinci pentru proiectele ei de construcţii) pe cadouri pentru diverse persoane, de la vâslaşi şi gondolieri la doge. Asemenea risipă nu era de bun augur pentru viitoarea administrare de către Henric a finanţelor Franţei.

De la Veneţia, Henric a călătorit la Padova, Ferrara şi Mantova. Pe oriunde trecea, primea mesaje de la Caterina îndemnându-1 să vină acasă. Totuşi, a hotărât să petreacă douăsprezece zile la Torino, capitala ducatului de Savoia, ca oaspete al mătusii sale, Marguerite (sora lui Henric II) şi a soţului ei, ducele Emmanuel-Philibert. Ca semn de prietenie, Henric le-a cedat ultimele trei oraşe (Pinerolo, Savigliano şi Perugia) deţinute de Franţa în Piemont, lăsând astfel marchizatul de Saluzzo ca singură posesiune franceză dincolo de Alpi. Genero- zitatea regelui a fost criticată de istorici ca iresponsabilă, dar a împlinit un anga- jament luat de Franţa la pacea de la Cateau-Cambresis.[13] Totuşi, nu a fost bine primită în Franţa: cancelarul Birague a refuzat să o contrasemneze, iar ducele de Nevers, care era guvernator al posesiunilor franceze de dincolo de Alpi, a protestat cu voce tare, dar Caterina nu a criticat acţiunea lui Henric. La l octombrie, ea 1-a asigurat pe Emmanuel-Philibert că Henric avea să îşi ţină cuvântul dat.[14]

Henric şi Caterina s-au reunit la Bourgoin, lângă Lyon, la 5 septembrie.

Regina-mamă sosise de la Paris, aducând cu ea în trăsura proprie, pe Alen9on şi Navarra, probabil pentru a fi cu ochii pe ei. în ziua următoare, Henric III şi-a făcut intrarea în Lyon şi a început să-şi organizeze guvernul. El pare să fi urmat sfatul conţinut într-o scrisoare de la Caterina, pe care o primise în Torino.

Ea îl sfătuia să „arate că era acum stăpânul şi nu tovarăşul". Oamenii nu trebuiau lăsaţi să creadă că puteau profita de tinereţea lui. Trebuia să înceteze a mai face daruri celor care îl presau; dacă începea să refuze doi sau trei lorzi, care erau plini de ei, ceilalţi aveau să înveţe curând cum să se poarte. Favorurile regale trebuiau date numai slujitorilor buni. Henric trebuia, de asemenea, să fie atent să nu dea funcţii persoanelor nedemne. Caterina 1-a avertizat în pri- vinţa acordării unei atenţii prea mari unui favorit, pentru că aceasta îl putea lăsa la cheremul câtorva nobili puternici; ar fi făcut mai bine să folosească ajutorul celor mai mari şi capabili oameni din provincii prin intermediul funcţiilor, demnităţilor şi beneficiilor. De asemenea, trebuia să urmeze exemplul lui Ludovic XI şi al lui Francisc I, câştigând de partea sa episcopii „care controlează diocezele lor", în privinţa propriei curţi, el trebuia să dea exemplu trezindu-se la aceeaşi oră şi cerând să i se aducă depeşele astfel încât să le poată citi şi să poată dicta răspunsuri secretarilor de stat. Petenţii trebuiau să i se adreseze

ii direct, nu secretarilor; ei trebuiau să înţeleagă că numai el era sursa ivorurilor. Aceasta avea să-i facă mai recunoscători faţă de el şi înclinaţi să îl rmeze. Consiliul devenise prea mare şi trebuia reformat. *Conseil desfinances,* care îl înfiinţase însăşi Caterina, trebuia suprimat şi era necesară întoarcerea i *conseil prive,* aşa cum existase sub Francisc L Acesta se ocupa de treburile ublice dimineaţa, lăsându-le pe cele private pentru după-amiază. în fine, aterina 1-a încurajat pe Henric să facă aceste reforme imediat; altfel, nu avea i le mai facă niciodată. Ea a explicat că le-ar fi făcut singură, dacă ar fi dispus autoritate. „El poate face orice", a încheiat ea, „dar trebuie să aibă voinţa".[15]

Henric III a redus mărimea consiliului, care avea acum doar opt membri i afara prinţilor. Bellievre a fost numit *surintendant des finances,* care era de nportanţă capitală pentru a suprima *conseil desfinances.* Posturi importante u fost oferite prietenilor care fuseseră cu Henric în Polonia. Villequier şi Retz u împărţit postul de prim-gentilom al camerei, fiecare funcţionând câte şase ini, prin rotaţie. Bellegarde a fost promovat mareşal al Franţei şi Ruze a devenit îcretar de stat. Mai mult, Henric a început să citească depeşe şi să le răspundă ngur, micşorând astfel rolul secretarilor de stat, care avuseseră obiceiul de a eschide ei înşişi depeşele şi de a lua decizii proprii. Acum li se cerea doar să itocmească ordinele emise de rege şi consiliul său. Nici o favoare regală nu ra văzută ca valabilă dacă nu purta semnătura regelui. Henric a încercat, de semenea, să restrângă accesul la camera sa şi a înfiinţat o barieră în jurul mesei e cină, dar aceste mişcări, evident menite a-i spori demnitatea, s-au

dovedit tât de nepopulare în rândul curtenilor, încât au trebuit anulate. Henric a ifruntat, din nou, opoziţie când a încercat să le reinstituie în 1585.[16]

Se pare că Henric III dorea să restaureze pacea în regat după sosirea la yon. „Nu am dorinţă mai mare", scria el guvernatorului de Saintes la l octombrie, ...decât de a rechema supuşii la mine şi la ascultarea naturală pe care mi-o atorează, prin blândeţe şi clemenţă mai degrabă decât prin alte mijloace...".[lv] otuşi, nu avea să fie aşa. Membrii consiliului, care făceau presiuni pentru firmarea faţă de Damville şi hughenoţi, au reuşit să se impună. Lui Damville s-a ordonat la 14 octombrie să îşi dizolve armata şi fie să se prezinte la rege i Lyon, fie să se retragă în Savoia fără a i se prejudicia proprietatea. El a ispuns într-un manifest, emis la 13 octombrie, care învinuia străinii din consiliu entru toate nenorocirile din regat. Ei erau acuzaţi de taxele nedrepte impuse oporului şi de folosirea religiei pentru a stârni neliniştea. Damville a jurat să dice armele împotriva lor şi să caute ajutor din străinătate. A pledat pentru bertate de conştiinţă limitată, pentru un consiliu general care să rezolve iferendele religioase şi pentru o întâlnire a Stărilor Generale.[18]

FIUL FAVORIT (1573-1577)

Manifestul lui Damville coincidea cu o efervescenţă a scrierilor polemice, în 1576, Innocent Gentillet, un hughenot care fugise la Geneva, a publicat o tiradă furioasă, numită *Anti-Machiavel,* în care Machiavelli era învinuit pentru „viciile infame" ale guvernării franceze. Unele pamflete şi-au dirijat tirul către Caterina. *Le Discours merveilleux de la vie, actions et deportements de Catherine de Medicis, Royne-mere* era atât de popular încât a trebuit retipărit de mai multe ori. După recitarea multiplelor crime ale reginei, îl chema pe Dumnezeu să o pedepsească la fel ca pe regina francilor, Brunhilda, care fusese târâtă până la moarte de un armăsar sălbatic. Printre alte acuzaţii, a fost învinuită de ajutorul dat finanţiştilor italieni pentru a le căptuşi buzunarele pe cheltuiala poporului francez. Alte pamflete chemau la răsturnarea dinastiei Valois.

Reveille-matin desfrancais oferea o soluţie îndrăzneaţă la problemele Franţei:

în plus faţă de alianţa armată cu puterile protestante, propunea o nouă Constituţie pentru Franţa, care ducea la dezmembrarea sa, şi se sfârşea cu un apel către francezi, indiferent de religie, de a răsturna tirania şi a-şi reafirma drepturile ancestrale. Un alt pamflet, numit *Politique,* argumenta că prinţul sau conducătorul putea fi renegat pentru promovarea legilor nedrepte şi prezenta multe precedente istorice, de la regii din Vechiul Testament la Măria Stuart. Un alt pamflet, *Francogallia,* oferea o teorie cu baze istorice a suvera- nităţii populare, menită să îi discrediteze pe Valois şi să obţină sprijin larg pentru răsturnarea lor.[19]

De la Lyon, curtea a călătorit la Avignon, unde Caterma a încercat să negocieze cu Damville, în vreme ce regele a luat parte la procesiunile de penitenţă, între timp, Damville şi-a consolidat poziţia în Languedoc. La 22 decembrie, regele a obţinut de la nobilii locali de la Villeneuve-les-Avignon o subvenţie mare pentru a continua războiul, dar fiecare zi arăta superioritatea duşmanului.

Succesele militare ale lui Damville - în special capturarea localităţilor Saint- Gilles şi Aigues-Mortes - a slujit strângerii legăturilor dintre hughenoţi şi catolicii „paşnici" din Midi. La 10 ianuarie 1575, ei au asemnat un tratat de uniune la Nîmes şi au organizat o republică - „un stat în stat" - grupând provinciile din sud şi centru sub comanda lui Damville şi autoritatea supremă a lui Conde.

Cel din urmă petrecuse iarna dintre 1574 şi 1575 la Heidelberg, negociind cu loan Cazimir, fiu al electorului palatin, în schimbul ajutorului lor, electorul şi fiul său sperau ca, până la urmă, să câştige controlul asupra zonelor Metz, Toul şi Verdun, pe care francezii le preluaseră în 1552. Conde a căutat, de asemenea, sprijin şi în Anglia.

La 10 ianuarie, curtea a plecat de la Avignon către Champagne. După ce eşuase să îşi impună autoritatea asupra Midi-ului, regele era dornic să fie încoronat şi căsătorit, încoronarea a avut loc la Reims la 13 februarie şi a fost

urmată, două zile mai târziu, de căsătoria sa cu Louise de Vaudemont. Caterina se poate să fi fost dezamăgită pentru că dorea mâna fiicei regelui Suediei pentru iul său. Dacă ar fi reuşit, el ar fi fost mai în măsură să îşi poată păstra tronul Dolonez. Posibilităţile Louisei erau de neglijat în comparaţie cu acestea, dar !aterina si-a arborat mina vitează, lăsând oamenii să creadă că ea aranjase ;ăsătoria lui

Henric.

între timp, francezii continuau să se lupte între ei. în vest, ducele de Vlontpensier, în numele Coroanei, a reuşit să recapete câteva mici oraşe din .propierea lui La Rochelle, dar nu a reuşit să captureze île de Re, care ar fi .meninţat comunicaţiile maritime ale oraşului. Deoarece războiul părea să nu lucă nicăieri, Henric a încercat să negocieze. La 11 aprilie 1575, el a primit din partea lui Damville o delegaţie, căreia a încercat să îi explice că venise din 'olonia intenţionând să îşi conducă toţi supuşii, fără discriminări religioase.

Dar delegaţii nu au fost impresionaţi: ei au cerut libertate de practică protes- antă în întregul regat, tribunale bipartite în toate parlamentele, oraşe sigure, liberarea mareşalilor Montmorency şi Cosse, o întâlnire a Stărilor Generale, pedepsirea celor ce înfăptuiseră Noaptea Sf. Bartolomeu şi reabilitarea victi- melor acestuia, înfuriat de aceste cereri, Henric le-a oferit numai libertate strict limitată de practică protestantă în anumite zone. Caterina le-a spus delegaţilor că regele nu avea să se întoarcă la Edictul din Ianuarie (1562). Atunci, Damville a convocat o adunare a Uniunii, pentru a analiza răspunsul lui Henric la cererile sale. Aceasta a dus la trimiterea unei alte delegaţii, care a stipulat două condiţii preliminare pentru convorbirile ulterioare: libertatea de credinţă pentru protes- anţii din întreaga Franţă şi eliberarea celor doi mareşali din Bastilia.

O FAMILIE DEZBINATA

în ciuda sfatului mamei sale, Henric a continuat să fraternizeze cu tinerii care îl însoţiseră în Polonia, în vreme ce fratele său, Alencon, avea propriul său cerc de prieteni, ca şi cumnatul lor, Navarra. Doamnele de la curte erau la fel de dezbinate, acestea manipulându-şi soţii şi amanţii şi fiind ele însele folosite pentru a crea o relaţie sau o stratagemă. Interesele nu se conturau clar în această busculadă, intrigile josnice amestecate cu violenţa fiind la ordinea zilei. Henric III şi fratele său, Alenşon, se urau unul pe altul. „Regele credea, pe bună dreptate, că Alen9on avusese planuri cu privire la tron în timpul absenţei sale în Polonia. L-a iertat, la intervenţia mamei sale, la întoarcerea în Franţa, dar a continuat să nu aibă încredere în el. îl suspecta pe Alenţon

FIUL FAVORIT (1573-1577)

de legături secrete cu Damville, La Noue, Conde şi alţi rebeli. Neîncrederea între fraţi era atât de mare, încât, în iunie 1575, când Henric s-a îmbolnăvit grav, 1-a instruit pe Navarra să preia puterea în cazul morţii sale.

Regele se înstrăinase şi de sora sa, Margareta, aşa cum explică ea în memorii.[21]. Cam în 1570, el i-a spus Caterinci că Margareta era implicată într-un flirt periculos din punct de vedere politic cu ducele de Guise. Margareta a jurat să nu îl ierte niciodată pe fratele ei pentru această trădare, şi din acel moment a trecut de partea celuilalt frate al ei, Alen9on. După întoarcerea lui din Polonia, Henric a acuzat-o pe Margareta de înşelarea soţului ei, Navarra.

Caterina a fost furioasă pe ea până când a devenit clar că regele fusese indus în eroare de o bârfă răutăcioasă. Următorul scandal 1-a implicaat pe Louis Beranger, senior de Guast, un favorit al lui Henric şi inamic al Margareta. El a întins o capcană pentru Bussy d'Amboise, un fermecător tânăr curtean, care intrase în cercul lui Alenşon şi era, aproape sigur, iubitul Margareta, într-o noapte, pe când pleca de la Luvru, 1-au atacat doisprezece oameni, dar a scăpat teafăr. A jurat să se răzbune, dar la sfatul regelui a părăsit curtea pentru un timp, însoţit de mai mulţi nobili tineri.[22]

Henric a acuzat-o apoi pe sora sa că era prea prietenoasă cu Thorigny, una dintre doamnele sale, şi 1-a convins pe Henri de Navarra să o alunge pe doamnă din casa lui. în acelaşi timp, regele a sădit dezbinarea între Navarra şi Alen9on, expunându-i farmecelor Charlottei de Sauve, soţia unui secretar de stat. Deoarece amândoi s-au îndrăgostit nebuneşte de ea, doreau să scape unul de celălalt.[23] „Curtea este cea mai ciudată pe care am cunoscut-o vreodată", scria Navarra unui prieten. „Suntem aproape mereu gata să ne tăiem gâtul unul altuia. Purtăm pumnale, haine cu zale şi adesea o platoşă sub mantie... Regele e la fel de vulnerabil cum sunt şi eu... Tot grupul pe care îl ştii îmi doreşte moartea pe seama dragostei pentru stăpânul meu şi i-au interzis pentru a treia oară amantei mele (Charlotte de Sauve) să îmi vorbească. Au o asemenea putere asupra ei, încât nu îndrăzneşte să se uite la mine. Aştept o luptă minoră, pentru că ei spun că mă vor ucide, şi vreau să fiu eu acela care să le-o ia înainte".

EVADAREA LUI ALEN£ON (15 SEPTEMBRIE 1575)

La 15 septembrie 1575, Alen9on s-a strecurat în linişte din Paris, în ciuda promisiunilor pe care le făcuse mamei sale.[25] Ea a fost luată prin surprindere de purtarea lui şi, scriindu-i ducelui de Savoia, a spus că dorea să nu fi trăit

atât de mult încât să apuce acea zi. Ea a sugerat ducelui de Nevers că Alenţon putea să fi fost răpit, dar, când a aflat cât de mulţi oameni plecaseră ca să i se alăture, a decis să îl urmeze şi ea însăşi pentru a-1 aduce pe drumul drept, între timp, el a ajuns la Dreux, un oraş sub controlul său, cam la 60 km vest de Paris, unde a emis un manifest.[26] Fără să îl atace direct pe rege, a repetat trei dintre cererile formulate mai înainte de Dam viile: îndepărtarea străinilor de la guver- nare, pacificarea religioasă până la un consiliu bisericesc, şi o întâlnire a Stărilor Generale. Guvernul a fost alarmat de perspectiva unei legături între forţa invadatoare din Germania şi rebelii din sudul şi vestul Franţei, în special dacă Alenţon, ca prinţ de sânge regal, hotăra să se pună în fruntea rebeliunii. Cu speranţa evitării unei asemenea catastrofe, Caterina 1-a întâlnit la Chambord la sfârşitul lunii septembrie.[27] Alen9on a cerut eliberarea mareşalilor Montmorency şi Cosse, pe care Henric a acceptat-o cu reţinere la 2 octombrie; dar pacea depindea de consimţământul Caterinei la celelalte cereri, între timp, Thore, care invadase Franţa de Nord cu o forţă de *reiters* germani, a fost înfrânt de Guise la Dormans.

Aceasta a mai eliberat puţin din presiunea asupra Caterinei. Se pare că Alenţon fusese gata să se alieze cu hughenoţii, dar era prea lipsit de resurse pentru a putea negocia cu Caterina. La 21 noiembrie, ei au semnat un armistiţiu pe şase luni la Champigny. Lui Alenţon i s-au dat cinci oraşe (Angouleme, Niort, Saumur, Bourges şi La Charite), iar lui Conde i s-a promis Mezieres. Libertatea de credinţă li s-a garantat protestanţilor din toate oraşele aflate sub controlul lor şi încă două pentru fiecare *gouvernemenî.* S-a promis o plată de 50 000 de livre pentru *reiters* dacă aceştia nu traversau Rinul.[28] Caterina spera că avea să urmeze o pace de durată, dar Ruffec şi La Châtre, guvernatorii din Angouleme şi Bourges, au refuzat să predea oraşele lor lui Alenţon. Conde şi loan-Cazimir au continuat, de asemenea, să ameninţe frontiera Franţei. La 9 ianuarie 1576, armata lor, numărând 20 000 de oameni, a trecut din Lorena în Franţa, luându-1 pe Henric III complet prin surprindere. El a urmărit neajutorat cum invada- torii înaintau spre sud, distrugând totul în calea lor. La curte, criticii armistiţiului au acuzat-o pe Caterina că se predase în faţa lui Alenţon în schimbul unor promisiuni deşarte. Regele, a insistat ea, trebuia să îl pedepsească. Dacă nu făcea aceasta, ea a cerut să i se permită să se ducă la proprietăţile ei din Auvergne pentru a aduna ea însăşi o forţă cu care să îi pedepsească pe cei care îl trădaseră.[29] Caterina i-a amintit lui Henric că îl rugase în mod repetat să se înarmeze în timp ce ea negocia. „Mă pot făli", îi scria ea lui Henric, „că începusem, deşi am fost întreruptă, cel mai mare serviciu pe care o mamă îl poate face copiilor săi".[30] Ea a subliniat necesitatea de a negocia cu orice preţ. „Te implor",

a scris ea, „să îi oferi lui Cazimir o pensie şi chiar pământuri în acest regat".[31] Ea 1-a avertizat pe Henric să nu repete greşeala lui Ludovic XI, care se luptase cu fratele lui în loc să caute reconcilierea, numai pentru a accepta, în final termeni mai nefavorabili decât dacă s-ar fi înţeles mai repede.[32]

Caterina spera că Alencon avea să rămână neutru, dar el nu predase încă oraşele pe care le promisese în armistiţiu. In ianuarie 1576, el 1-a acuzat pe Birague că a încercat să îl otrăvească şi a făcut din aceasta un pretext pentru a renega înţelegerea.[33] El s-a mutat la Villefranche, unde i s-a alăturat Turenne cu 3 000 de archebuzieri şi 400 de cai. La 5 februarie, situaţia proastă a lui Henric III s-a agravat, căci Navarra a evadat de la curte. El a acuzat-o pe Marguerite pentru acest nou eşec şi a pus-o sub pază strictă. „Dacă nu ar fi fost reţinut de regină, mama mea", a scris ea, „cred că mânia lui 1-ar fi determinat să comită vreo cruzime împotriva vieţii mele". Caterina a încercat să îşi domolească odrasla.

Explicându-i Margueritei că prevederea pentru siguranţă îl obligase pe fratele său să îi curme dorinţa firească de a se alătura soţului ei, ea 1-a avertizat pe Henric că ar fi putut avea nevoie de serviciile surorii sale într-o bună zi. Ea 1-a convins că Alencon nu avea să negocieze atât timp cât Marguerite rămânea prizonieră, în consecinţă, Henric a vizitat-o şi a asigurat-o de dragostea sa[34], între timp, Navarra, care se dusese la Alenşon, a renegat religia catolică în favoarea calvinismului[35]. în două

săptămâni, o delegaţie care îi reprezenta pe el, Alen?on, Conde şi Damville a trimis o lungă mustrare lui Henric III. Ei au cerut liber- tatea de credinţă protestantă în întreaga Franţă, formarea curţilor bipartite în fiecare parlament, un număr de oraşe sigure şi plata *reiters-ilor* germani.

Alenţon a cerut ducatul de Anjou, Navarra - anumite drepturi şi privilegii în Guyenne, iar Conde - Boulogne. Lui Henric III îi lipseau resursele necesare pentru a rezista forţelor aliniate împotriva lui. După ce a ezitat un timp, Alencon a emis un alt manifest la 9 aprilie 1576. „Am hotărât...", a spus el, „să câştigăm prin forţă pacea şi liniştea pe care nu le-am putut realiza prin raţiune".[36] Aceasta nu îi mai lăsa lui Henric nici o alternativă decât să caute pacea, şi a rugat-o din nou pe mama sa să negocieze pentru el.

Caterina a plecat din Paris la 26 aprilie 1576, purtând răspunsul regelui la mustrarea prinţilor. Ea s-a întâlnit cu ei la Chastenoy, lângă Sens, şi, practic, a cedat tuturor cererilor lor. Edictul de la Beaulieu care a rezultat a fost pro- clamat la 6 mai şi înregistrat de parlament o săptămână mai târziu. A devenit cunoscut drept „Pacea lui Monsieur" deoarece se presupunea, în general, că Alenşon o impusese regelui. Pentru prima oară, hughenoţilor li s-a dat libertate de practică în întreaga Franţă, cu excepţia unei arii de două leghe depărtare

de Paris sau de curte. Li s-a permis să construiască biserici aproape peste tot şi au fost admişi în toate meseriile, în şcoli şi în spitale. De asemenea, pentru prima dată trebuiau formate tribunale bipartite în fiecare parlament. Masacrul Sf. Bartolomeu a fost condamnat ca o crimă, iar victimele sale, printre care Coligny, au fost reabilitate. Hughenoţilor le-au fost cedate opt oraşe sigure, în fine, Henric a promis să convoace adunarea Stărilor Generale în sase luni.

Lui Alenşon i s-a oferit o rentă anuală de 100 000 de scuzi şi a devenit duce deAnjou.[3V]

Se spune că Henric III ar fi plâns când a semnat pacea. Caterina, pe de altă parte, i-a scris lui Damville, exprimându-i bucuria pentru îndepărtarea obstacolului care stătuse în calea unităţii şi prieteniei care trebuia să îi lege pe toţi supuşii regelui.[38]. Ea 1-a îndemnat pe fiul său să nu mai întârzie cu plata celor 300 000 de livre care fuseseră promise pentru *reiters;* altfel, a spus ea, ei nu aveau să plece. Avea dreptate: pacea nu a eliberat imediat Franţa de trupele străine.

Henric III trebuia să le plătească. La 6 mai i-a scris ambasadorului la Veneţia:

„Tot ce trebuie sunt bani pentru a scăpa regatul meu de oprimare şi de distru- gerea războiului".[39] Bellievre a făcut eforturi disperate să adune banii necesari pentru a-1 satisface pe Cazimir. Ducilor de Savoia şi Lorena li s-au cerut împru- muturi mari. Prins între rapacitatea mercenarilor şi lăcomia cămătarilor, regele era aproape de disperare. „Vă pot asigura", i-a scris el lui Bellievre, „că dacă aş putea scăpa cu preţul propriului meu sânge, nu m-aş cruţa, dată fiind dorinţa mea puternică de a scăpa regatul de ruină şi dezolare".[40] Pe 5 iunie, s-a ajuns la o înţelegere cu Cazimir, dar acesta a cerut ostatici. Şase s-au dus la Nancy, dar doi au refuzat să fie predaţi, la care Cazimir i-a reţinut pe trimişii lui Henric, Bellievre şi Harlay. Caterina a fost înmărmurită: „Nu am fi crezut vreodată", a scris ea, „că ducele Cazimir ar fi putut arăta atât de puţin respect regelui, fiul meu, care 1-a tratat atât de bine".[41]

SFÂNTA **LIGA**

Pacea lui Monsieur a fost văzută ca o „vânzare" de majoritatea francezilor catolici şi mulţi dintre ei au început să întrevadă că doar formarea unei grupări putea reuşi să apere eficient interesele lor. Sfânta Ligă, care a fost fondată în 1576, a fost promovată de o clauză din tratatul de pace, care îi oferea lui Conde guvernarea Picardiei, ca şi oraşul Peronne. Jacques d'Humieres, guvernatorul oraşului, a refuzat să îl predea şi a format o asociaţie a nobililor şi soldaţilor

din Picardie pentru a-1 apăra, în acelaşi timp, el a chemat toţi prinţii, prelaţii şi nobilii din Franţa să formeze o uniune sfântă şi creştină împotriva ereticilor.

Henric a denunţat iniţiativa lui d'Humieres, pretinzând că nimeni nu era mai bun catolic decât el însuşi, între timp, pe măsură ce Liga se extindea din Picardie în alte părţi ale Franţei, ducele de Guise a emis o declaraţie care stabilea scopul aplicării legii Domnului şi menţinerii regelui „în starea, splendoarea, autori- tatea, datoria, serviciul şi ascultarea pe care i-o datorau supuşii săi".[42] Toţi

catolicii au fost invitaţi să se alăture Ligii şi să îi furnizeze arme şi oameni după puterea lor. Membrii aveau să se ajute unii pe alţii, juridic şi militar. De asemenea, trebuiau să se angajeze să asculte conducătorul ales să îndeplinească misiunea sacră a Ligii. Oameni din toate părţile Franţei s-au alăturat lui Guise.

Printre principalii agenţi de recrutare ai Ligii se aflau călugării cerşetori şi iezuiţii. Mare parte din propaganda sa a fost distribuită din Hotel de Guise din Paris: aceasta susţinea că Guise, ca descendenţi ai lui Carol cel Mare, erau mai potriviţi decât Valois, fizic şi spiritual, să lupte şi să distrugă erezia.

Unul dintre principalele obiective ale lui Henric III în 1576 a fost să îşi desprindă fratele, Anjou, din alianţa cu hughenoţii şi nemulţumiţii catolici din Midi. într-adevăr, Pacea lui Monsieur poate să fi fost, iniţial, menită să realizeze acest scop. Câteva luni mai târziu, Caterina i-a spus lui Nevers că ea şi regele semnaseră tratatul de pace numai „pentru a-1 recăpăta pe Monsieur, nu pentru a-i relegitima pe hughenoţi".[43] Henric a făcut declaraţii similare. El a încercat să îşi câştige fratele arătând primejdia ridicată de ambiţiile Casei de Guise faţă de dinastia de Valois. Anjou s-a dovedit receptiv. Avansurile pe care i le făceau catolicii din Ţările de Jos şi perspectiva unei Coroane străine 1-au făcut să rupă alianţa cu hughenoţii şi să caute sprijinul lui Henric III. Fraţii s-au împăcat Iar Ollainville, în noiembrie 1576.

ADUNAREA STĂRILOR GENERALE DE LA BLOIS (DECEMBRIE 1576-MARTIE 1577)

Opoziţia catolică faţă de aplicarea păcii 1-a obligat pe Henric III să treacă la acţiune: în loc să se opună Ligii, el a decis să se aşeze în fruntea acesteia.

Succesul acestei politici a fost testat la adunarea Stărilor Generale de la Blois din decembrie 1576. Deşi hughenoţii se agitau pentru o asemenea întâlnire de la masacrul Sf. Bartolomeu, ei s-au exclus, practic, de la ea, boicotând alegerile

pe motiv că fuseseră manevrate, în consecinţă, o majoritate a deputaţilor a sprijinit Liga. Când s-au adunat la Blois, Henric a ordonat înfiinţarea ligilor armate în fiecare parte din regat. Hughenoţii au fost asiguraţi de libertatea de conştiinţă şi respectul pentru vieţile şi proprietatea lor atât timp cât se supuneau deciziilor adunării. La deschiderea adunării, la 6 decembrie, Henric şi-a exprimat dorinţa de pace între supuşi. El a omagiat-o pe mama sa pentru tot ceea ce făcuse ca să promoveze prosperitatea regatului şi a promis să se dedice fără rezerve eradicării abuzrilor şi restaurării ordinii.[M] în ziua următoare, adunarea a ales purtătorii de cuvânt. La 11 decembrie, singurul deputat hughenot, Mirambeau, a întrebat dacă este adevărat că se plănuia un alt masacru al protestanţilor.

Henric a negat indignat zvonul. Cea mai mare dorinţă a sa, a reafirmat el, era ca toţi supuşii săi să trăiască în pace şi armonie, în aceeaşi zi, adunarea a cerut regelui să accepte ca definitivă orice decizie unanimă pe care ar lua-o. El a refuzat, firește, să dea o asemenea încuviinţare, care i-ar fi subminat autoritatea.

în schimb, el a arătat zelul său catolic şi a incitat reprezentanţii să propună restaurarea unităţii religioase în regat. Aceasta ar fi provocat un nou război civil, care se poate să fi fost ceea ce dorea regele, căci dacă delegaţii puteau fi determinaţi să încalce pacea, ar fi fost obligaţi moral să îl ajute cu subsidii.

La 19 decembrie, nobilimea a decis în favoarea unităţii religioase şi a măsu- rilor împotriva pastorilor protestanţi sau a oricăror nobili le-ar fi oferit protecţie.

Trei zile mai târziu, clerul a votat pentru suprimarea protestantismului. A Treia Stare era divizată în această problemă, dar până la urmă a cerut interdicţia practicii protestante şi alungarea tuturor pastorilor. Câţiva deputaţi, între care Jean Bodin, autor al celor *Sase cărţi ale Republicii,* au vorbit împotriva răz- boiului şi a măririi impozitelor, dar au fost covârşiţi. Istoricii au pretins că aceşti asa-numiţi *„politiques"* au format un partid dedicat toleranţei religioase; dar, după cum a arătat Mack Hoit, un asemenea partid nu exista încă.[45] Bodin şi colegii lui nu se opuneau uniformităţii religioase în sine; credeau mai degrabă că războiul civil avea să distrugă regatul. Henric III, însă, nu împărtăşea

aceste păreri. La o adunare de consiliu, la 29 decembrie, a explicat că semnase Pacea lui Monsieur numai pentru a-şi recâştiga fratele şi pentru a scăpa Franţa de trupe străine. El şi-a exprimat speranţa de a restaura religia catolică la locul pe care îl ocupase sub predecesorii săi şi a promis că nu îşi va mai încălca vreodată jurământul de încoronare.[46]

Noua poziţie a lui Henric era, de fapt, o repudiere a eforturilor de pace ale mamei sale, dar ea nu a făcut nici o încercare de a i se opune pe faţă. I-a scris la 2 ianuarie, lăudând decizia de a restaura catolicismul în regatul său şi de a suprima secta a cărei tolerare era „atât de neplăcută lui Dumnezeu", dar a ex-

primat, de asemenea, speranţa că aceasta se putea realiza fără a recurge la arme.

Ea 1-a sfătuit pe Henric să îl informeze pe Conde, Navarra şi Damville despre scopul său. Dacă Navarra se dovedea insensibil, ducele de Montpensier trebuia rugat să îl câştige. Navarra era înclinat să aibă încredere în el deoarece aparţinea aceleiaşi familii şi aceleiaşi generaţii. Montpensier 1-ar fi putut flata pe Navarra propunându-i o căsătorie între sora sa şi ducele de Anjou. Caterina a socotit că, dacă se vedea singur, Conde ar fi negociat curând, dar era mai puţin sigură de Damville: „El este cel", scria ea, „de care mă tem cel mai mult căci are mai multă judecată, experienţă şi constanţă". Pentru situaţia în care aceste abordări ar fi eşuat şi războiul ar fi devenit inevitabil, Caterina 1-a sfătuit pe Henric să formeze trei armate, din care una condusă de el însuşi în Guyenne. El trebuia, de asemenea, să trimită întăriri în principalele oraşe provinciale, să întărească apărarea oraşelor, să-i trimită pe *reiters* în Germania şi să numească un ambasador pentru a-i convinge pe prinţii germani să nu intervină în Franţa.[47]

Henric III nu putea face nimic fără bani. Stările, însă nu păreau dornice să îl ajute, în timp ce clerul şi nobilimea invocau dreptul tradiţional de scutire de taxe, a Treia Stare a susţinut sărăcia, în final, clerul a oferit 450 000 de lire.

încercarea regelui de a înstrăina domenii ale Coroanei a fost oprită de a Treia Stare. Situaţia lui grea era agravată de neîncrederea Ligii. Nobilii din Picardie erau dispuşi să îi accepte jurământul de asociere numai dacă li se garantau drepturile şi privilegiile, între timp, războiul pe care Caterina spera să îl evite începuse deja. în Provence şi Dauphine, hughenoţii câştigau teren, înainte de a intra în conflict, Henric III dorea, totuşi să pară că are o justificare. La sugestia lui, Stările i-au invitat pe Conde, Navarra, şi Damville să vină la Blois pentru convorbiri, dar Conde a refuzat, iar Navarra a cerut Stărilor să îşi reconsidere cererea pentru uniformitate religioasă. La 2 martie, consiliul regelui a examinat din nou problema unităţii religioase. Deşi Nevers a rămas intransigent, Caterina a făcut presiuni pentru pace. Atitudinea ei se schimbase din 1574. Dacă Margareta de Valois trebuie crezută, regina-mamă i-a condamnat pe episcopi pentru că 1-au sfătuit pe rege să „îşi încalce promisiunile şi să distrugă tot ce ea promisese şi agrease în numele lui". De asemenea, s-a plâns în particular de politica lui Henric. La 14 ianuarie, s-a destăinuit lui Villequier şi Nevers:

„Aproape îmi pare rău că i-am cedat fiului meu, pentru că vinovaţi sunt cei ce îl sfătuiesc. Nu ar fi trebuit niciodată să se angajeze de unul singur atât de mult".

Câteva zile mai târziu, a vorbit cu cardinalul de Bourbon în favoarea păcii şi s-a plâns reginei Louise că fiul său nu o mai asculta: „Nu e de acord cu nimic din ce fac", a spus ea; „este limpede că nu sunt liberă să fac ce doresc".[48]

Totuşi, Caterina era răspunzătoare în mare măsură pentru desprinderea ui Damville din alianţa sa cu hughenoţii. Ea i-a cerut ducelui de Savoia să îl asigure pe mareşal de bunele intenţii ale regelui şi a îndemnat-o pe soţia catolică lui Damville, Antoinette de La Marck, să îl desprindă de hughenoţi. Dar, neavând încredere în Henric, Damville cerea garanţii substanţiale. Până la urmă, acceptat promisiunea marchizatului de Saluzzo în schimbul aducerii ^anguedocului sub ascultarea regelui. Caterina a garantat pentru acord, asigu- rându-l pe Damville că Henric ar fi murit mai degrabă decât să îşi calce cuvântul.

AL ŞASELEA RĂZBOI (1577)

în ciuda refuzului Stărilor de a furniza fondurile necesare lui Henric III pentru a lupta cu

hughenoţii, el a reuşit să adune o armată considerabilă, dar nu o putea plăti decât pentru o lună. Acum, că hughenoţii pierduseră sprijinul

ui Anjou şi Damville, erau mai slabi decât înainte, cu excepţia sudului Franţei, unde controlau multe oraşe fortificate. La 2 mai, Anjou a capturat şi ocupat

,a Charite-sur-Loire, câştigându-şi astfel o primire de erou la curte. Caterina a oferit pentru el un splendid banchet la castelul ei de la Chenonceaux. La 28 mai, Anjou s-a alăturat armatei regelui în asediul asupra localităţii Issoire din Auvergne.

Garnizoana rezista, aşa că a fost instruit de rege să o pedepsească sever pentru neascultare, ceea ce a făcut când a cucerit fără milă oraşul după ce acesta a capitulat la 12 iunie. Anjou, care nu fusese implicat în Noaptea Sf. Bartolomeu, avea acum mâinile la fel de pătate de sânge ca mama şi fratele său. Hughenoţii nu au mai avut niciodată încredere în el.

Gelos pe succesele militare ale fratelui său, Henric 1-a rechemat la curte şi i-a dat comanda ducelui de Nevers, dar a fost curând informat că regele nu

şi putea plăti trupele. Totuşi, războiul era departe de a fi câştigat. Multe fortă-

•eţe hughenote erau încă intacte, iar Navarra şi Conde erau în libertate, cu armatele lor. După ce hughenoţii au ocupat portul la Atlantic Brouage şi au

nceput să primească ajutoare din Anglia, Henric III a decis să negocieze, în ciuda problemelor financiare, a reuşit să repare ceva din umilirea pe care i-o

provocase mama sa prin Pacea lui Monsieur. în pacea de la Bergerac (17 septem- brie 1577), hughenoţii au putut să practice numai în oraşele pe care le deţineau

a 17 septembrie. Zona de excludere din jurul Parisului a fost mărită şi jumătate din curţile bipartite au fost suspendate, iar proporţia judecătorilor hughenoţi faţă de restul s-a redus la o treime. Dar hughenoţilor li s-a permis să păstreze

FIUL FAVORIT (1573-1577)

opt „oraşe sigure" pentru şase ani. Religia catolică avea să fie reinstaurată în întregul regat şi toate ligile şi confreriile au fost interzise. Henric III simţea că scăpase de tutela mamei sale şi, de aceea, putea ţine fruntea mai sus.

NOTE

1 M. P. Hoit, *The Duke ofAnjou and the Politique Struggle during the Wars ofReligion* (Cambridge, 1986), p. 30.

2 *Lettres,* iv. 228.

3 *Lettres,* iv. 181.

4 *Lettres,* iv. 225.

5 F. Yates, *The Valois Tapestries* (Londra, 1975), p. 68. Vezi şi mai jos, pp. 283-289.

6 Groen Van Prinsterer, *Archives ou correspondance inedites de la maison d'Orange-Nassau,* Seria I (Leiden, 1835-1896), iv. 279.

7 F. Yates în *The Valois Tapestrie,* pp. 73-81, sugerează că una dintre tapiserii („Călătoria") se referă la întânirea de la Blamont cu conducătorii olandezi. Vezi şi mai jos, p. 243.

8 *Lettres,* iv. 310-312; Simonin, p. 434.

9 *Lettres,* iv. 311-12.

10 P. de l'Estoile, *Registre-Journal du regne de Henri III,* ed. M. Lazard, G. Schrenk (Geneva, 1992), i. 57.

11 L Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), pp. 373-374.

12 P. Chevalier, *Henri III* (Paris, 1985), pp. 236-244.

13 *Ibid.,* pp. 247-251.

14 *Lettres,* v. 99.

15 *Lettres,* v. 73-75.

16 Chevalllier, *Henri III,* p. 262.

17 *Lettres de Henri HI,* ed. M Franfois (Paris, 1965), ii. 24.

18 C. Tievant, *Le gouverneur de Languedoc pendant Ies premieres guerres de religion (1559-1574): Henri de Montmorency-Damville* (Paris, 1993), pp. 312-313.

19 R. M. Kingdon, *Myths about the St. Bartholomew's Day Massacre, 1572-1576* (Cambridge, Mass., 1988), pp. 70-87,140-149,161-168, 202, 210-211.

20 J. Garrison-Estebe, *Leş protestants du Midi, 1559-1598* (Toulouse, 1980), pp.

21 191-193.

22 *Memoires* ale Margueritei au fost scrise la Usson între 1585 şi 1605. Ele au fost dedicate lui Brantome şi publicate pentru prima oară la Paris, în 1628. Vezi H.

23 Hauser, *Leş sources de l'histoire de France, XVT siecle* (Paris, 1912), iii. 34-35.

24 E. Viennot, *Marguerite de Valois* (Paris, 1995), pp. 80-81.

25 *Ibid.,pp.* 81-82.

26 *Recueil des lettres missives de Henri IV,* ed. Berger de Xivrey, i. 92.

27 Hoit, *Duke ofAnjou,* p. 51.

157

CATERINA DE MEDICI

26 BN, ms. fr. 3342, ff. 5-6; Hoit, *Duke de Anjou,* pp. 52-54.

27 Hoit, *Duke of Anjou, p.* 56.

28 *Ibid.,p.59.*

29 Lettres, v.175.

30 *Lettres,* v. 176-177

31 *Lettres,* v. 177.

32 *Ibid.*

33 Hoit, *Duke of Anjou, p.* 61.

34 J.-H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), pp. 268-269.

35 J. P. Babelon, *Henri W* (Paris, 1982), pp. 213-219.

36 Hoit, *Duke of Anjou,* pp. 63-65.

37 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp.228-231.

38 *Lettres, v.* 193.

39 *Lettres de Henri III,* ed. Franţois, ii. 414.

40 *Ibid.,* 466-467.

41 *Lettres,* v. 215.

42 Chevallier, *Henri III, pp.* 335-337.

43 Hoit, Duke of Anjou, p. 69 citează jurnalul privat al ducelui de Nevers din 1576-1577. Labource şi Duval (ed.), *Recueil des pieces originales et authentiques concernant la tenue des Etats Generawc, 9* voi. (Paris, 1789), iii. 18.

44 Chevallier, *Henri III, p.* 344.

45 Hoit, *Duke of Anjou, p.* 81.

46 Chevallier, *Henri III, p.* 347.

47 *Lettres,* v. 232.

48 *Lettres, v.* 348.

1

IX
PACIFICATOAREA
(1578-1584)

Deşi Franţa avea acum un rege matur, mama sa a rămas extrem de activă politic, călătorind în întregul regat, adesea suportând dificultăţi fizice majore:

pentru a-şi ajuta fiul să îşi impună autoritatea. Dacă s-ar fi aşteptat vreodată ca disensiunile confesionale ale Franţei să fie rezolvate de distrugerea facţiunii hughenoţe, trăise suficient pentru a învăţa că problemele regatului necesitau alte soluţii, mai puţin violente. După ce a încercat concilierea, persecuţia şi căsătoria unele după altele, Caterina căuta acum pacea prin compromis. Din nefericire, nu era ajutată de fiii ei capricioşi, Henric III şi Fran?ois, duce de Anjou, fiecăruia plăcându-i să meargă pe propriul său drum, indiferent de consecinţe.

ANJOU ŞI REVOLTA OLANDEZA

Evenimentele din Ţările de Jos ameninţau pacea din Franţa. După căderea Namurului în

mâinile spaniolilor, la 24 iulie, rebelii olandezi si-au reînnoit eforturile de a câştiga sprijinul lui Anjou. Ultimul lucru pe care îl dorea Henric III în această fază era să fie târât într-un război cu Spania de către fratele său neghiob. Le-a interzis supuşilor săi să se alăture rebelilor olandezi, dar Anjou a rămas în legătură cu ei. între timp, poziţia sa la curte a devenit intole- rabilă, pe măsură ce continuau certurile dintre adepţii lui, conduşi de Bussy d'Amboise, şi nu mai puţin înverşunaţii favoriţi ai regelui *(Ies mignons)*.

Conflictul a atins absurdul, când regele a năvălit în dormitorul fratelui său într-o noapte şi au răscolit toate cearşafurile, căutând dovada unui complot. A sustras cu bucurie un mesaj din mâna lui Anjou, numai ca să afle că era un *billet doux* de la Madame de Sauve. Caterina, care asistase la scenă, a reuşit să îşi recon- cilieze fiii, dar Anjou a continuat să se simtă ameninţat. La 14 februarie 1578,

CATERINA DE MEDICI

z\ a fugit de la curte cu complicitatea surorii sale, Marguerite. După ce a ajuns la sediul lui din Angers, a început să îşi adune trupe.[J] Caterina a plecat în urmărirea lui şi, ajungându-1 din urmă pe duce, a încercat să îl readucă la Raţiune. El a promis să nu facă nici un rău regelui sau să tulbure pacea din regat, dar nu a vrut să se întoarcă la curte. La începutul lunii mai, Caterina s-a întâlnit !din nou cu el la Bourgueil şi a obţinut o promisiune scrisă de la el pentru labandonarea afacerii olandeze până când Stările Generale agreau să îl facă prinţul lor şi să îi predea principalele oraşe pe care le deţineau, în asemenea jsituaţie, Caterina şi Henric au promis să nu îi stea în cale; chiar 1-au lăsat să îşi jpăstreze 2 400 de ostaşi la graniţa normandă.[2]

Poate cu speranţa de a abate atenţia lui Anjou de la planurile sale războiu- Snice, Caterina a încercat să îl facă interesat de o căsătorie. I-a oferit mai multe mirese posibile, fiecare cu o zestre care putea fi substanţială. Una era fiica ducelui de Mantova, care putea primi Montferrat-ul. Dacă acesta se adăuga la Saluzzo, care era darul lui Henric III, Anjou putea primi un principat conside- rabil în Italia. O perspectivă şi mai tentantă era o infantă spaniolă, care putea primi Franche-Comte de la tatăl său, Filip II. Dacă în urma căsătoriei rezultau copii, ar fi putut să le dea chiar Ţările de Jos sau ducatul de Milano. Dacă nici una dintre cununii nu reuşea, Caterina şi Henric erau gata să accepte una între Anjou şi Catherine de Bourbon, sora lui Henri de Navarra.[3]

Regina-mamă dorea ca fiul ei mai mic să vadă că îşi putea realiza ambi- ţiile princiare fără a-1 târî pe Henric II într-un conflict cu Spania şi o ceartă cu Anglia. Pentru că Elisabeta I se opunea cu putere prezenţei franceze în Ţările de Jos şi ameninţa să facă tot ce îi stătea în putere pentru a împiedica tentativa lui Anjou.[4] Deoarece el continua cu planurile sale, Caterina s-a scuzat faţă de Filip II pentru „tinereţea" lui şi a asigurat-o pe Elisabeta că Henric III dorea numai pace cu vecinii. In acelaşi timp, era nerăbdătoare să nu îl vadă târât pe Anjou în rebeliune. Se pare că, deşi formal nu îi aproba purtarea, a instruit în secret guvernatorii provinciali să lase trupelor sale trecere liberă.[5]

La 12 iunie, Anjou a sosit la Mons în fruntea unei armate care era puţin mai bună decât o gloată. L-a informat pe Wilhelm de Orania că venise să ajute Stările Generale în disputa lor. O lună mai târziu, a semnat un tratat cu ei: în schimbul ajutorului militar timp de trei luni, ei 1-au numit „Apărător al libertăţii Olandei împotriva tiraniei spaniolilor şi a aliaţilor lor". Titlul, însă, nu avea nici o autoritate. Mai mult, speranţe de felul celor pe care olandezii le aveau pentru duce s-au evaporat, căci trupele neplătite au început să dezerteze, făcând ravagii în ţară pe drumul lor spre casă.[6] în toamna anului 1578, el a redeschis negocierile pentru căsătorie cu Elisabeta I. Când ea a spus că nu se va căsători

PACIFICATOAREA (1578-1584)

niciodată cu un bărbat fără a-1 vedea mai întâi, Henric şi Caterina 1-au îndemnat pe Anjou să se ducă în Anglia, fie şi numai pentru a-1 îndepărta din Ţările de Jos

ADUCÂND PACEA IN SUD

Deşi Franţa era acum, oficial, în pace, situaţia reală, în special în Midi, era aproape de anarhie. Henric III îl presa pe Damville să predea *gouver- nement-ul* în Languedoc mareşalului de Bellegarde în schimbul marchizatului de Saluzzo, dar Damville a refuzat. Bellegarde, care demisionase în grabă de la comandă, încerca acum să o obţină înapoi prin forţă, cu ajutorul lui Lesdiguieres, conducător al hughenoţilor în Dauphine. între timp, locotenenţii lui Damville - Châtillon (fiul lui Coligny), guvernatorul din Montpellier şi căpitanul Parabere, care deţinea Beaucaire - s-au

revoltat împotriva superiorului lor. în Provence, nobilii, numiţi *razats,* se luptau cu contele de Carces, condu- cător al nobilimii catolice locale. Generalul-locotenent al regelui, contele de Suze, nu a reuşit să impună supunerea, în Dauphine, conflictul dintre hughenoţi şi catolici a fost exacerbat de un altul, între a Treia Stare şi nobilime, asupra impozitării. Din Guyenne în Dauphine, liderii hughenoţi refuzau să predea fortăreţele pe care le ocupaseră în timpul ultimului război. Henri de Navarra s-a plâns că era guvernator de Guyenne numai cu numele şi 1-a acuzat pe generalul locotenent, mareşalul de Biron, că acţiona independent. El a cerut reîntoarcerea soţiei sale, Marguerite, pe care regele părea că o ţine ostatică la curte, între timp, soldaţii hughenoţi din Midi atacau la întâmplare castele şi biserici, ca şi neguţători sau călători.[7]

Pentru un motiv oarecare - nepăsare sau neplăcere de a călători - Henric III a lăsat sarcina pacificării sudului mamei sale suferinde. Ea a plecat cu o curte în miniatură într-o misiune despre care credea că va dura două luni.

Călătoreau cu ea Margareta de Valois, cardinalul de Bourbon, ducele de Montpensier, secretarul de stat Pinart şi unii dintre cei mai capabili consilieri ai regelui: Saint-Sulpice, Paul de Foix şi Jean de Monluc. Pentru o vreme, Caterina s-a bucurat şi de compania prietenei sale apropiate, ducesa d'Uzes, ducesa văduvă de Conde şi ducesa de Montpensier. Suita ei cuprindea, de asemenea, un număr de tinere doamne frumoase. Când a ajuns la Bordeaux, Caterina i-a scris lui Bellievre, rugându-1 să oprească cu orice preţ o invazie a lui loan-Cazimir în Franţa. De partea ei, avea să încerce să evite o furtună convingându-i pe Navarra şi pe hughenoţi că regele nu plănuia distrugerea lor.

‚per", a explicat ea, „să pot face mai mult în serviciul regelui şi al regatului ci, decât aş face stând cu el şi dându-i sfaturi rele (adică inacceptabile)".[8] Caterina, larent nerăbdătoare să recâştige încrederea şi afecţiunea lui Henric III, pe care eminentele recente o vătămaseră, a jurat să nu plece din Midi până nu staurează pacea în regiune.

Una dintre primele acţiuni ale Caterinei a fost să dizolve o confrerie tolică din Bordeaux.[9] La 2 octombrie ea şi Marguerite s-au întâlnit cu Henri Navarra lângă La Reole. Curând au agreat termenii de pace, în special staurarea cetăţilor ocupate; dar cam 200 dintre acestea şi mulţi dintre căpitanii r au refuzat să fie predaţi.[10] Nouă zile mai târziu, regina-mamă a explicat moti- le pentru sosirea ei la o mare adunare a nobililor catolici de la Agen: acţio- .nd la ordinul regelui, ea intenţiona să restaureze prerogativele lui Henri de avarra ca guvernator şi s-a oferit să conlucreze cu nobilii pentru a promova concilierea între supuşii regelui. Dacă întâmpinau dificultăţi, Caterina i-a demnat să o caute pe Marguerite, care avea să intervină pentru ei la rege, aţele său.[n] Totuşi, Navarra, cu toată aparenţa de bunăvoinţă, a rămas profund încrezător în regina-mamă şi rege. El a continuat să caute sprijin în străină- te, în special la loan-Cazimir şi Filip II. El era exasperat de prezenţa lui Biron Bordeaux şi s-a certat violent cu acesta în prezenţa Caterinei. Pentru toate este motive, negocierile cu Navarra şi Turenne din Toulouse nu promiteau, a 20 noiembrie, regina-mamă s-a mutat la Auch, sperând că Navarra s-ar fi nţit mai bine acolo. El a acceptat să vină, dar s-a îndrăgostit atât de tare de ia dintre frumoasele doamne ale Caterinei, încât părea să nu dorească să pună pat convorbirilor. Totuşi, într-o noapte, în plin bal, lui Navarra i s-a spus :spre catolici că ar fi capturat La Reole. Strecurându-se neobservat, el a spuns capturând micul oraş catolic La Fleurance. La 4 decembrie, Caterina trebuit să redea formal La Reole hughenoţilor.[12]

La 15 decembrie, Caterina a sosit la Nerac, dar convorbirile cu reprezen- nţii bisericilor protestante nu au început, de fapt, decât la 3 februarie 1579.

ai mult, ei au trimis atât de multe cereri, încât unii dintre consilierii reginei au prăbuşit încercând să le rezolve. Hughenoţii au cerut libertate de credinţă întregul regat şi, de asemenea, şaizeci de „oraşe sigure". Deoarece convor- rile păreau să stagneze, reprezentanţii hughenoţi au decis să meargă acasă, and au vizitat-o pe Caterina pentru a-şi lua rămas-bun, ea a explodat de ânie, acuzându-i că îi risipiseră timpul şi că nu doriseră niciodată în mod serios înţelegere. Ea a amenințat să îi spânzure pe toţi ca rebeli, dar s-a domolit ipă o intervenţie înlăcrimată a Margueritei. La

continuarea convorbirilor, ighenoţii au fost convinşi să îşi reducă cererile. Conform convenţiei de la

Nerac (28 februarie), ei au obţinut doar paisprezece oraşe sigure pentru o perioadă de şase luni şi o curte bipartizană în Agen.[13]

Caterina ar fi vrut să se întoarcă acum la Paris, dar încă mai avea de lucru în sud. Lăsându-şi fiica cu soţul ei, în Gascogne, a continuat să călătorească în lunile grele de iarnă. In ciuda acceselor frecvente de „colici", guturai şi reumatism, Caterina a continuat să se bucure de împrejurimi. La reîntoarcerea primăverii, se entuziasma de „mazărea înflorită, migdali, cireşele pietroase".[14] Uneori şi-a abandonat litiera pentru a călări pe un catâr. „Cred", scria ea unei prietene, „că regele va râde când mă va vedea călărind cu el pe un catâr, ca mareşalul de Cosse".[15] Caterina a trebuit, de asemenea, să se împace cu o cazare primitivă, dormind uneori în cort. Avea o asemenea energie, încât se gândea să călătorească în Anglia, în ianuarie 1579,1-a sfătuit pe Anjou să reia negoci- erile cu Elisabeta I. Numai făcând aceasta, a spus ea, ar fi obţinut o coroană.

Dacă era nevoie, ea se putea întâlni cu Elisabeta pentru a aranja căsătoria.

După cum îi destăinuia ducesei d'Uzes în aprilie, „deşi vârsta noastră e mai potrivită pentru odihnă decât pentru călătorie, trebuie să merg în Anglia".[16] Dar trebuia mai întâi terminată pacificarea din Midi. La 18 mai, Caterina a vorbit despre pericolele care îi stăteau în cale: ciuma, marea, şi mai presus de toate Cevennes, unde „sunt păsări de pradă, ca acelea care au furat caii voştri" [ai ducesei]. Dar îmi pun nădejdea în Dumnezeu, care, se pare, mă apără întot- deauna de primejdii. Mă încred pe deplin în El". I-a mulţumit prietenei sale pentru că îi spusese despre buna înţelegere care exista acum între rege şi Anjou.

Copiii ei păreau, în sfârşit, gata să îi dea ascultare. „Fiica mea este cu soţul ei", a continuat ea. „Am primit ieri veşti de la ei: sunt cea mai bună pereche pe care şi-o putea dori cineva. Mă rog la Dumnezeu să o ţină în această stare fericită, şi să vă ţină până la vârsta de 147 de ani, ca să putem cina împreună la Tuileries fără pălării sau bonete".[17] Caterina mai putea încă să zâmbească în toiul supărărilor.

La 29 mai, regina-mamă a intrat în Montpellier, o fortăreaţă hughenotă, care se revoltase recent împotriva regelui. Arătând un curaj remarcabil, ea a trecut printre două rânduri de archebuzieri, pe lângă gurile armelor lor. Magistraţii locali au primit-o curtenitori, şi chiar au fost de acord să reînfiinţeze slujba de duminică în biserica Notre-Dame. Scriindu-i ducesei d'Uzes, Caterina triumfa:

„Am văzut toţi hughenoţii din Languedoc", a spus ea. „Dumnezeu, care mă sprijină întotdeauna, mi-a dat atâta ajutor, că am scos tot ce e mai bun [aici] ca şi în Guyenne. Sunt destule răpitoare de noapte *(oiseaux nuisants)* aici, care ar fi gata să-ţi fure caii dacă mai ai vreunii buni; ceilalţi sunt tovarăşi buni, care dansează bine volta". Totuşi, Caterina a rămas în alertă: „Sunt aşa de îngrijorată

de certurile din Provence, încât mintea mea nu poate decât să se mânieze...

Nu ştiu dacă oamenii din Dauphine vor fi mai buni. Dacă de ce ţi-e frică nu scapi, mă tem că voi afla tocmai aceasta; dar nădejdea mi-e totdeauna la Dumnezeu." [18]

Neliniştea din Provence era atât socială, cât şi religioasă. Nobilii erau împărţiţi în două: *razats şi carcistes,* care îl urmau pe contele de Carces. în mai, primii *(razats)* capturaseră castelul Trans şi măcelăriseră garnizoana, pe când *(carcistes)* se răzbunaseră ucigând 400 de oameni. Comandând ambelor părţi să lase jos armele, Caterina a convocat reprezentanţii acestora la Marsilia şi le-a oferit amnistie, acoperind toate fostele lor delicte, cu excepţia celor mai grave crime, care aveau să fie lăsate la judecata comisionarilor regali. Contele de Carces avea, astfel, să asculte de un nou guvernator rezident, Henri de Angouleme.

Până la urmă, planul Caterinei a fost acceptat. La l iulie, cincisprezece deputaţi din fiecare parte au jurat să îl respecte. Caterina a scris: „I-am făcut pe toţi să se sărute unii cu alţii". In săptămâna următoare, ea a ales consilierii din parla- mentul din Aix şi un preşedinte pentru a judeca crimele comise în timpul tulburărilor recente, şi 1-a rugat pe Henric III să adauge opt sau nouă consilieri din parlamentul din Paris, ca şi pe preşedinte, Bernard Prevost, un om remarcat pentru severitatea sa.[19]

In vreme ce regina-mamă muncea din greu în sudul Franţei, Henric III încerca în felul său să aducă ordinea în regat. El nu îşi petrecea timpul, aşa cum au sugerat unii istorici, în plăceri lascive, în noiembrie 1579, a creat Ordinul Sfântului Duh, un fel de miliţie destinată stabilirii noilor legături de dependenţă şi fidelitate între el şi o elită princiară, în mai 1579, doi ani de activitate legislativă intensă a regelui şi a consiliului său au culminat cu marea Ordonanţă de la Blois, o revizuire ambiţioasă a legii ca răspuns la dorinţele Stărilor Generale din 1576; iar în februarie 1580, s-a semnat cu clerul o nouă înţelegere financiară, care prelungea Contractul de la Poissy.[w] Deşi Caterina era adesea lăsată să acţioneze singură, ea îl ţinea pe Henric la curent cu acţiunile sale şi îl consulta de câte ori era posibil. Se pare că el îi era profund recunoscător, îi scria chiar ambasadorului său în Veneţia: „Regina, doamna şi mama mea, este acum în Provence, unde sper că va readuce pacea şi unitatea între supuşii mei, aşa cum a făcut-o în Guyenne şi Languedoc, şi că, trecând prin Dauphine, va putea să facă la fel. Astfel, ea va înrădăcina în inimile tuturor supuşilor mei o amintire şi recunoştinţă eternă pentru binefacerile ei, care îi vor obliga să mi se alăture pentru totdeauna în ruga la Dumnezeu pentru prosperitatea şi sănătatea ei".[21] Aceasta era doar una dintre multele scrisori în care regele şi- a exprimat gratitudinea filială:[22] Aceasta a fost o absenţă care a întărit

1

1

L

PACIFICATOAREA (1578-1584)

sentimentele. La 3 septembrie 1578, el i-a scris ducesei d'Uzes: „Mai presus de toate, aduceţi-o înapoi sănătoasă pe buna noastră mamă, căci fericirea noastră depinde de aceasta".

Tulburările din Dauphine erau legate de impozite. A Treia Stare dorea ca *taille personnelle* - un impozit direct dependent de starea socială a unei persoane - să fie înlocuit de *taille reelle,* unul care era stabilit pe baza terenului.

Aceasta ar fi suprimat, de fapt, scutirea de taxe pretinsă în mod tradiţional de nobilime. Schimbarea nu era văzută bine de Coroană, pentru care nobilimea era principalul bastion de apărare împotriva oamenilor de rând. Ajunsă la Montelimar, Caterina si-a arătat simpatiile lăudând nobilimea într-un discurs către o distinsă adunare. Aceasta nu le-a priit comunelor din Valence şi Romans, dar au convenit să abandoneze toate „ligile şi asociaţiile". De asemenea, au promis să asculte de generalul-locotenent Maugiron. înaintând la Grenoble, Caterina a ascultat plângerile tuturor stărilor. Ea 1-a criticat aspru pe Jean de Bourg, purtătorul de cuvânt al celei de-a Treia Stări, care a îndrăznit să ceară ca diferendele dintre stări să fie judecate de rege, nu de consilierii care o însoţeau. Descriindu-1 pe de Bourg ca „foarte certăreţ", ea a spus că merita să fie pedepsit sever pentru provocarea tulburărilor.[23] Ea a ordonat ca turbulenţii să fie arestaţi.

Pacea din Dauphine atârna de un fir. în martie 1579, Bellegarde ocupase cu forţa Saluzzo după o ceartă cu guvernatorul Charles de Birague. Henric III se gândea să trimită o armată împotriva lui, dar aceasta ar fi stârnit un război civil.

Caterina a preferat să caute medierea ducelui de Savoia. S-a aranjat o întâlnire cu Bellegarde la Montluel-en-Bresse, pe domeniul ducelui, iar la 17 octombrie s-a ajuns la o înţelegere pe deplin favorabilă lui Bellegarde. După ce ceruse iertarea regelui, a primit marchizatul, dar a murit după două luni, permiţându-le bârfitorilor să spună că fusese otrăvit de Caterina. La 20 octombrie, ea a făcut pace

cu mai multe comunităţi hughenote din Dauphine. în schimbul promisiunii de a lăsa armele, ea 1-a asigurat că regele avea să se ocupe de plângerile lor concrete. De asemenea, le-a permis să ocupe nouă „oraşe sigure" pentru şase luni şi a promis să plătească o lună de salarii căpitanilor de garnizoane, dacă le permiteau catolicilor să se reîntoarcă la casele lor. în noiembrie, un armistiţiu a pus capăt, efectiv, ostilităţilor.

între timp, regele se îmbolnăvise grav. El avea un abces la ureche asemă- nător cu cel care îl ucisese pe fratele său mai tânăr, Francisc II. Caterina aproape şi-a ieşit din minţi.[24] Din fericire, regele şi-a revenit. *„Mă commere",* a scris ea ducesei d'Uzes, „am fost profund afectată şi nu fără motiv, căci el [Henric] e viaţa mea, şi fără el nu vreau nici să trăiesc, nici să exist. Cred că Dumnezeu a avut milă de mine. Văzând că am suferit atât de mult din cauza pierderii

iţului şi copiilor, nu a vrut să mă strivească luându-1 pe acesta. Mă rog la Dumnezeu să mi-1 dea înapoi şi mă rog să trăiască mai mult decât mine, şi să u-1 văd bolnav cât voi trăi. E o durere groaznică, cumplită, credeţi-mă, să fii eparte de cineva pe care îl iubeşti atât de mult cum îl iubesc eu, ştiind că este olnav; e ca şi cum ai avea parte de o moarte lentă".[25]

La 9 octombrie, mama şi fiul s-au reunit, în fine, la Orleans, iar la 4 noiembrie Caterina s-a întors la Paris, după o absenţă de aproape optsprezece uni. Regele şi-a exprimat bucuria într-o scrisoare către Du Ferrier şi, de asemenea,

cunoştinţa pentru „tot binele pe care îl făcuse ea pe unde trecuse".[26] în afara 'arisului, Caterina a fost întâmpinată de parlament şi de popor, ca recunoaştere

pacificării regatului. Ambasadorul veneţian scria: „Ea este o prinţesă eobosită, născută să îmblânzească şi să conducă un popor atât de nesupus cum unt francezii: acum, aceştia îi recunosc meritele, grija pentru unitate şi le pare au că nu au apreciat-o mai demult".[27] Ambasadorul, însă, presupunea că egina doar aplanase, nu rezolvase, necazurile din Sud. Nici în alte părţi situaţia u era mai bună. Henric şi Anjou se îndepărtaseră din nou. Ducele, după o ălătorie eşuată la curtea engleză, ţintea acum spre Alen9on. Deoarece un nou ăzboi civil părea iminent, Caterina a pornit încă o dată la drum. Vizitându-1 e Anjou, ea a obţinut o promisiune că nu avea să se ralieze nemulţumiţilor şa cum o făcuse în trecut, dar el a refuzat să se întoarcă la curte. Scriind din vreux la 25 noiembrie, regina-mamă 1-a avertizat pe Henric despre catastrofa minentă. „Văd lucrurile mai încurcate decât s-ar crede", a spus ea. „Te rog ă le repari şi să îi îndemni pe finanţistii tăi să formeze un fond, astfel încât să oţi găsi sprijin fără a mai încărca supuşii, pentru că te afli în pragul unei revolte enerale. Oricine îţi spune altceva este un mincinos". ^ La jumătatea lui decembrie, •aterina a pornit din nou, de data aceasta către Fere-en-Tardenois, unde locuia 'onde. Ea dorea ca acesta să vină la Saint-Jean-d'Angely, dar el nu a acceptat, ntre timp, în Midi, lucrarea ei era destrămată. Un căpitan hughenot a ocupat rasul Mende. Navarra s-a scuzat faţă de rege, spunând că fapta se făcuse fără onsimţământul lui; dar nu a făcut nimic pentru a repara situaţia.

RĂZBOIUL ÎNDRĂGOSTIŢILOR

In aprilie 1580, Caterina 1-a vizitat pe ducele de Anjou la Bourgueil pentru discuta posibilităţile sale de căsătorie. Ea nu mai vedea bine căsătoria lui cu ora lui Navarra, Catherine de Bourbon, pe motiv că o asemenea partidă i-ar

fi iritat pe catolicii de pretutindeni. Aceasta 1-a făcut pe Anjou să întrebe de ce ea şi Henric III nu avuseseră aceeaşi obiecţie la căsătoria cu regina engleză, care era, de asemenea, protestantă. Caterina a replicat că o căsătorie care i-ar fi adus un mare regat nu era comparabilă cu una care ar fi adus un venit de doar 50 000 de livre.[29] Anjou mai era interesat de căsătoria engleză şi i-a arătat mamei sale câteva scrisori afectuoase primite de la regina Elisabeta. De asemenea, i-a permis lui Henric III să trimită o cerere oficială din partea sa, către guvernul englez, şi să numească comisionari care să examineze termenii unei posibile alianţe prin căsătorie. Caterina dorea, de asemenea, să determine natura relaţiilor lui Anjou cu hughenoţii. Negând că ar avea vreo înţelegere secretă cu ei, el a oferit medierea

sa, dacă regele îl numea general-locotenent. în opinia lui, totul ar fi fost bine dacă Henric ar fi convins nobilimea să jure în faţa parlamentului să păstreze pacea şi să le ofere o graţiere generală. Caterina 1-a îndemnat pe Henric să acţioneze conform sfatului.[30]

Aprecierea lui Anjou asupra situaţiei din Sud era cel puţin naivă, în iulie

1579, o adunare hughenotă la Montauban a decis să păstreze cincisprezece oraşe fortificate, care trebuiau predate conform acordului Nerac. Ei erau siguri că regina va continua să negocieze cu ei, chiar dacă păstrau câteva cetăţi, în aprilie

1580, au lansat brusc o ofensivă, fără motiv aparent. Conform lui Agrippa d'Aubigne, acţiunea lor a fost iniţiată de o legătură între soţia lui Navarra, Marguerite, şi locotenentul lui şef, vicontele de Turenne, şi de remarcile ofen- satoare pe care regele le făcuse cu privire la aceasta. Pentru acest motiv, conflictul a fost numit „Războiul îndrăgostiţilor", dar, de fapt, era mai mult. un răspuns la atacurile catolice din Sud. Dacă Marguerite ar fi fost parţial vinovată pentru război, cu siguranţă Caterina nu ar fi rugat-o să o ajute să readucă pacea; nici Navarra nu s-ar fi scuzat pentru situaţia neplăcută.[31] Caterina 1-a îndemnat să îşi respecte înţelegerea cu regele. „Nu voi crede niciodată", a scris ea, „că, venind dintr-o asemenea familie nobilă [Bourbon], ar trebui să îţi doreşti să fii condu- cătorul şi generalul briganzilor, hoţilor şi criminalilor din regat". Era necesar, după părerea ei, să se restaureze pacea, aşa cum o cerea raţiunea, aşa încât el să nu fie acuzat de încălcarea ei. Dacă el continua să se pregătească pentru război, Caterina nu se îndoia că Dumnezeu avea să-1 părăsească. „Te vei găsi singur", a scris ea, „însoţit de briganzi şi de oameni care merită spânzuraţi pentru crimele lor... Te rog, crede-mă şi vezi diferenţa dintre sfatul unei mame, care te iubeşte, şi cel al oamenilor care, neiubindu-se nici pe ei, nici pe stăpânul lor, vor doar să ocupe, să distrugă şi să ruineze totul".[32] Caterina a apelat, de asemenea, la Marguerite pentru a-1 aduce pe Navarra la realitate, dar în van.

Războiul civil izbucnind din nou, Marguerite 1-a îndemnat pe Anjou să medieze. Caterina era şi ea presată să negocieze din nou, dar în iunie a căzut victimă unei epidemii grave *(la caqueluche)* care a cuprins Franţa, ucigând oameni cu miile.[33] La 12 iunie, ea s-a plâns că nu se simţise atât de rău de mult.

în iunie, pentru că *la coqueluche* a fost urmată de ciumă, Caterina s-a retras la Saint-Maur, iar regele a dus curtea la Fontainebleau. Interesul lui Anjou pentru Ţările de Jos a reapărut între timp si, în septembrie, reprezentanţii Stărilor Generale 1-au vizitat la Plessis-lez-Tours. Ei i-au oferit conducerea provinciilor lor, dacă le obţinea alianţa cu Henric III. Dar Caterina şi Henric insistau ca mai întâi să se refacă pacea în Franţa. Ducele a pornit, în consecinţă, la drum, însoţit de consilierii Caterinci, Bellievre şi Villeroy, pentru a se întâlni cu regele şi regina Navarrei. La 26 noiembrie 1580, s-a semnat la Fleix un tratat de pace care confirma efectiv acordul Nerac. Hughenoţii au reţinut oraşele sigure timp de alte şase luni; peste tot'aveau să îşi redobândească proprietăţile, onorurile şi demnităţile.[34] Caterina i-a mulţumit cu căldură lui Bellievre pentru succesul diplomatic. Scriindu-i ducesei d'Uzes, si-a exprimat bucuria pentru reîntâlnirea cu copiii ei într-un regat aflat din nou în pace.[3S]

DUCELE DE BRABANT

Aşteptându-1 la Coutras pe Henric III să semneze pacea, Anjou a aflat că ducele de Parma pusese oraşul Cambrai sub asediu şi a început imediat să adune trupe pentru a se duce în ajutor. Când Villeroy s-a întors la 6 ianuarie cu încuviinţarea păcii de la Henric, el i-a adus lui Anjou o scrisoare de la Caterina, care îl îndemna să rămână în Midi până când se instaura pacea şi să renunţe la aventura lui flamandă. Ştirile că el se pregătea să atace oraşul Cambrai îi transformaseră „bucuria într-o totală perplexitate". Era sigură că expediţia lui Anjou nu avea să aducă nimic altceva decât ruină şi dezolare în regat şi avea să o schimbe în „cea mai îndurerată şi dezolată mamă". El nu putea să-şi fi ales un moment mai prost pentru expediţie, a urmat Caterina, pentru că dacă nu mai supraveghea pacea de la Fleix, hughenoţii din Languedoc şi Dauphine s- ar fi ridicat din nou şi regele ar fi avut prea mult de lucru în Franţa ca să îl ajute. Nici din străinătate n-ar fi primit ajutor, pentru că Elisabeta I nu dorea să se opună lui Filip II. „Nici elveţienii nu 1-ar fi ajutat, pentru că

încă mai datorau bani Franţei. Spania avea prieteni în Franţa şi, de asemenea, o armată puternică, pe când Anjou avea numai neisprăviţi în serviciul lui. Obligaţia pe

care el pretindea că o are faţă de oamenii din Cambrai fusese asumată fără consimţământul regelui. Ar fi îndrăznit să distrugă regatul pur şi simplu pentru a onora această obligaţie? „Deşi ai onoarea de a fi fratele regelui, a continuat Caterina, eşti, totuşi, supusul lui; îi datorezi supunere deplină şi trebuie să îi dai întâietate asupra oricărui gând la binele regatului, care este adevărata moştenire a predecesorilor tăi, al căror moştenitor prezumtiv eşti".[36]

Neliniştile Caterinei erau agravate de sănătatea regelui. Henric nu se simţise bine din iunie, în ianuarie 1581, s-a dus la Saint-Germain-en-Laye pentru a se supune la patruzeci de zile de purgaţie. înainte de a se retrage, a rugat-o pe mama sa să „trimită, semneze şi comande totul pentru şase săptămâni"[37].

Caterina a încercat să curme speculaţiile asupra posibilului sfârşit al regelui, negând că fusese numită regentă, dar nesiguranţa a persistat.[38] Anjou a reluat imediat pregătirile pentru marşul spre Ţările de Jos. El plănuia să adune douăzeci de companii de cavalerie uşoară şi spera să primească fondurile necesare de la fratele său, de la Anglia şi de la Stările Generale. Mama sa îl îndemna să reia negocierile de căsătorie cu Elisabeta I, care aproape stagnaseră la problema drepturilor de practică religioasă. La 28 februarie 1581, comisio- narii francezi au fost desemnaţi să discute termenii cu guvernul englez. Caterina spera că negocierile aveau să distragă atenţia lui Anjou de la Ţările de Jos, dar s-a întâmplat exact invers. Profitând de absenţa lui Henric III, Anjou 1-a trimis pe favoritul lui, Fervaques, să elibereze oraşul Cambrai. El a informat-o pe Caterina la l aprilie că, luându-şi gândul de a vedea terminată predarea oraşelor din Midi, se hotărâse să înceteze medierea. Trei săptămâni mai târziu, a sosit la Alen9on. Alertată, Caterina a trimis confidentul ei, abatele Guadagni, să îl convingă, şi ea însăşi 1-a urmat imediat. Timp de trei zile (12-15 mai) ea 1-a implorat pe Anjou să rămână în Franţa, dar el era insensibil.[39] Curând după *aceea,* el s-a alăturat trupelor sale la Château-Thierry.

Totuşi, Caterina nu renunţase la speranţa de a-1 recâştiga pe Anjou. La începutul lui iulie 1-a vizitat la Mantes, apoi, la 7 august, la La Fere. Mareşalul de Matignon, care o însoţise, 1-a avertizat pe duce că se îndrepta spre dezastru, numai ca să i se spună de către Anjou că, dacă nu era prezenţa Caterinei, 1-ar fi bătut şi aruncat pe fereastră. Deoarece bătălia părea pierdută, Caterina si-a schimbat abordarea. Simţind că nu-1 putea lăsa pe Anjou pradă sorţii sale, 1-a sfătuit pe Henric III să îl sprijine discret, dar regele era furios pe fratele său pentru înarmarea fără permisiunea sa şi pentru otrăvirea relaţiilor cu Spania.

El le-a ordonat trupelor sale să se adune la Compiegne şi seniorului de La Meilleraye să împrăştie armata ducelui de Anjou. Pentru a proteja Franţa de un posibil contraatac al Spaniei, 1-a trimis pe Biron să păzească frontiera

Picardiei. între timp, Caterina a încercat să îl cumpere pe Anjou alimentându-i ambiţiile. A încercat să adune 300 000 de scuzi pentru el, şi i-a ordonat lui Puygaillard, care comanda armata regelui în Picardie, să acopere forţa lui Anjou împotriva unui posibil atac spaniol. Astfel protejat, el a putut elibera oraşul Cambrai la 18 august şi a capturat Cateau-Cambresis la 7 septembrie.[40] Chiar şi aşa, Caterina era profund îngrijorată. „Sunt extrem de nerăbdătoare", i-a scris lui Du Ferrier la 23 august, „să văd rezultatul călătoriei pe care a început-o fiul meu".[41]

Regina-mamă, între timp, continua să preseze pentru mariajul englez al lui Anjou, dar Elisabeta a făcut din alianţa anglo-franceză contra Spaniei princi- pala condiţie pentru orice partidă. La 30 august, Caterina şi Walsingham au avut o conversaţie în grădinile Tuileries. Ambasadorul şi-a exprimat surprin- derea că Henric III nu făcea mai mult pentru a-si ajuta fratele. Caterina a răspuns că regele îl ajuta pe Anjou. Deoarece ea şi Henric nu doreau un război cu Spania, ea simţea că este în interesul Franţei şi Angliei „să găsească mijloace de a reda olandezilor libertăţile lor".[42] La 10 septembrie, Henric s-a întâlnit cu Walsingham, care a făcut o ultimă încercare de a forma o alianţă cu Franţa fără un mariaj. Deoarece această cheie a succesului părea să se afle în Anglia, Anjou s-a decis să se întoarcă acolo. El a ajuns la Rye la 31 octombrie, însoţit de mai mulţi gentilomi din suita sa.

în două săptămâni de la sosirea lui Anjou în Anglia, el şi Elisabeta au schimbat promisiuni reciproce şi au semnat un pact fără să menţioneze căsătoria.

Totuşi, la 22 noiembrie, a avut loc o scenă extraordinară la palatul Whitehall.

Pe când Anjou şi Elisabeta se plimbau de-a lungul unei galerii, însoţiţi de contele de Leicester şi de Walsingham, ambasadorul francez a întrebat-o pe regină ce ar trebui să îi spună lui Henric despre căsătorie, „îi puteţi scrie regelui", a răspuns ea, „că ducele de Anjou va fi soţul meu", în acelaşi moment, 1-a sărutat pe duce pe gură şi i-a dat un inel de pe degetul ei, iar el i-a dat unul de-al lui. Curând după aceea Elisabeta, adresându-se lorzilor şi doamnelor, a repetat ce spusese, dar în ziua următoare le-a spus lui Leicester, Hatton şi Walsingham că nu avea nici o intenţie să se mărite.[43] Anjou, care era, probabil, mai interesat de banii ei decât de mâna ei, părea netulburat, dar Caterina a protestat faţă de Walsingham referitor la oscilaţiile Elisabetei. Totuşi, cei mai mulţi observatori credeau că mariajul englez căzuse. La l februarie, Anjou a plecat din Londra în Olanda, escortat de o trupă impresionantă de lorzi englezi. El a fost întâmpinat la Flushing de Wilhelm de Orania pe 10 februarie, iar în ziua următoare a sosit la Antwerp, unde a fost aclamat ca duce de Brabant. ^

170

PACIFICATOAREA (1578-1584)

SUCCESIUNEA PORTUGHEZĂ

La 4 august 1578, regele Sebastian al Portugaliei a fost ucis în lupta cu maurii în Africa de Nord. El a fost urmat de unchiul său mai în vârstă, cardinalul Henric, a cărui scurtă domnie a fost petrecută încercând să elucideze succe- siunea regală. Printre numeroşii pretendenţi se afla Caterina. Considerând întreaga familie portugheză regală nelegitimă, ea s-a proclamat moştenitoarea de drept a lui Alfonso III (decedat în 1279) şi a soţiei sale, Matilda de Boulogne[45].

Henric III a înaintat formal cererea ei într-un memorandum care a fost trimis la Lisabona. Caterina a scris la 8 februarie 1579: „N-ar fi puţin lucru dacă acestea ar reuşi şi aş avea bucuria de a aduce acest regat francezilor prin mine însămi şi pe baza cererii (care nu este una măruntă)".[46] După moartea cardi- nalului Henric, la 15 ianuarie 1580, ea a ordonat un recviem solemn la Notre- Dame, de la care Henric III a lipsit, astfel încât toată lumea să înţeleagă că mama sa era principala îndoliată.

Deoarece cardinalul-rege nu avea un succesor desemnat, o comisie de regenţă a fost desemnată să examineze diverşii pretendenţi la tronul portu- ghez. Caterina 1-a numit pe episcopul de Comminges să îi prezinte cazul. Totuşi, Filip II, care avea o cerere mult mai susţinută, a fost, până la urmă, ales să conducă Peninsula Iberică. Deoarece ameninţa cu forţa, portughezii s-au uitat la Franţa pentru ajutor. Henric III a consimţit să îl ofere, iar mama sa s-a apucat să pregătească o forţă expediţionară la Nantes, sub comanda vărului său, Filippo Strozzi. în iunie 1580, portughezii 1-au ales pe Don Antonio, arhimandrit de Crato, ca rege, la care Filip II a invadat imediat ţara. La 25 august, ducele de Alba a intrat în Lisabona, iar Don Antonio a fugit. El a trimis bani în Franţa pentru adunarea mai multor trupe la expediţia lui Strozzi. Mai târziu, după ce Don Antonio fusese învins la Oporto (22 octombrie), el a trimis un emisar la Caterina, care 1-a primit bine, declarând cu mândrie unui martor spaniol că îşi rezerva dreptul de a-şi apăra cererea la Coroana portugheză, pe care Filip II o uzurpase.[41]

Strozzi a pornit pe mare în decembrie, numai pentru a fi întors din drum de furtuni, între timp, Caterina a trimis un spion să evalueze situaţia din Portugalia, în timp ce căuta un împrumut în Veneţia pentru a plăti armata lui Strozzi. în acelaşi timp, a oferit azil în Franţa oricărui supus portughez ameninţat cu persecuţia de Spania, în martie 1581, agentul lui Don Antonio, contele de Vimioso, s-a întâlnit cu Anjou pentru convorbiri la Coutras. El purta cu sine nestemate de preţ, sperând să le vândă şi să angajeze mercenari cu banii dobân-

171

diţi. La 21 aprilie, Henric III şi Caterina 1-au primit la Blois. Respingând un >rotest al ambasadorului spaniol, Henric III a declarat că Vimioso era supusul namei sale şi că nu renunţase la cererea ei pentru tronul portughez. El i-a

Permis contelui să organizeze o expediţie menită să captureze Azorele, care u căzuseră încă în mâini spaniole.

Au fost numiţi doi comandanţi ai expediţiei: Filippo Strozzi, general- colonel al infanteriei, şi Charles de Cosse, conte de Brissac. Ambii erau fii ai mareşalului Franţei; nici unul dintre ei nu avea experienţa războiului naval.

Strozzi a adunat 5 000 de oameni în Guyenne, iar Brissac l 200 în Normandia.

Când ambasadorul spaniol s-a plâns de activităţile lor, Caterina a răspuns că Portugalia îi aparţinea şi că armata era trimisă acolo pentru a-i pune în aplicare drepturile, dar a insinuat, de asemenea, că ar fi renunţat la pretenţiile la Coroana portugheză dacă Filip II ar fi fost de acord să îi dea una dintre fiicele sale pentru căsătorie cu Anjou[48]. Ea spera ca Ţările de Jos să fie o parte a zestrei, în martie 1582, când Caterina s-a simţit sigură că mariajul lui Anjou cu Elisabeta I era clar exclus, ea a repetat propunerea, dar Filip II a respins-o ca extravagantă.[49] Forţa părea să fie singura opţiune rămasă reginei-mamă.

La 18 martie, Caterina a trimis către Henric III un lung memorandum, care era un amestec ciudat de realism şi dorinţe. Ea a explicat că încercase în van să îl împiedice pe Anjou să plece în Olanda. El fusese avertizat să nu se aştepte la ajutor de la fratele său şi că risca să piardă bunăvoinţa acestuia dacă aduna trupe pe cheltuiala supuşilor lui, care fuseseră atât de afectaţi de războaiele civile. Totuşi, Anjou avea nevoie să se retragă onorabil din Olanda.

Cea mai bună variantă, credea Caterina, era să se întoarcă în Anglia şi să se însoare cu Elisabeta. Aceasta nu putea să îl mai refuze, pe motivul dorinţei de a nu-1 provoca pe Filip II, deoarece se compromisese deja ajutând la trecerea lui Anjou prin Olanda. Dacă ducele se temea să nu fie refuzat de Elisabeta, trebuia, totuşi să îi solicite sprijinul pentru a găsi o soţie şi a instala pacea generală în creştinătate. Henric II, de asemenea, trebuia să o roage pe Elisabeta să ajute la deciderea viitorului lui Anjou. Era timpul, a argumentat Caterina, pentru o asemenea iniţiativă. Filip II nu avea nici dorinţa, nici puterea de a ataca Franţa: era prea ocupat să cucerească Portugalia şi să păstreze Flandra.

Puteau preveni posibilitatea unui atac-surpriză fortificând regiunile Provence, Saluzzo şi Picardie. „Dacă fratele vostru se poate menţine acolo unde este", a continuat Caterina, „şi putem păstra insulele portugheze, cred cu putere... că el [Filip II] va fi dornic să negocieze". Ea nu credea că aceasta ar fi vrut să lase moştenire urmaşilor lui un război cu Franţa, dar 1-a îndemnat pe Henric

să nu se bazeze doar pe sfatul ei; el trebuia, de asemenea, să se consulte cu cei în măsură *(gens de bien)* din anturajul său. „M-ar îndurera dacă sfatul meu nu s-ar materializa aşa cum doresc, şi dacă regatul ar avea de suferit şi aţi fi lipsit de satisfacţia pe care v-o doresc".[50]

Henric III nu avea nici o intenţie să se ruineze sau să pună în pericol relaţiile cu Spania prin sprijinul acordat fratelui său. Totuşi, nu a împiedicat-o pe Caterina să îşi înstrăineze unele dintre venituri şi domenii pentru a aduna mai multe trupe pentru Anjou. De asemenea, ea 1-a trimis pe Bellievre să îl sfătuiască cum să îşi conducă treburile, între timp, a încercat să grăbească plecarea expediţiei lui Strozzi. în octombrie 1581, Caterina s-a întâlnit cu Don Antonio şi 1-a convins să îi promită Brazilia, dacă avea să câştige tronul portu- ghez. [51] La 3 mai 1582, ea 1-a instruit pe Strozzi să se îndrepte mai întâi spre .Madeira, apoi către Azore si, după plantarea garnizoanelor acolo, să continue spre Brazilia. Brissac trebuia să ocupe Insulele Capului Verde între timp.[52] Dar ce anume era în mintea reginei-mamă? Era cu adevărat interesată de formarea unui imperiu colonial, sau avea alte motive? Observatorii italieni, care ajun- seseră să o vadă ca o iubitoare de pace şi ca prudentă, au fost uimiţi de politica ei. Un florentin a văzut-o ca pe un capriciu feminin, în vreme ce Priuli vorbea despre „marea ei dorinţă de glorie" *(desiderosissima di gloria).* Spaniolii credeau că încerca să îşi confere o provenienţă nobilă, după toate ironiile despre „fata negustorului". Dar, după cum Caterina însăşi i-a explicat lui Priuli, singurul ei scop era să facă presiuni asupra lui Filip II astfel încât acesta să ajungă la „o mai bună înţelegere prin intermediul unei căsătorii". Acum, că mariajul lui Anjou cu Elisabeta părea improbabil, ea dorea ca Filip II să îi dea una dintre fiicele sale fiului ei.[53]

Expediţia lui Strozzi, care cuprindea 55 vase şi mai mult de 5 000 de oameni, a pornit de la Belle-île la 16 iunie 1582 şi a fost, curând, însoţită la Sables d'Olonne de alte opt vase, purtând 800 de

oameni, între cei l 200 de nobili din expediţie se aflau Don Antonio şi contele de Vimioso. Totuşi, Strozzi s-a dovedit o alegere dezastruoasă drept comandant, în loc să urmeze instrucţiunile Caterinei, el a ancorat la Sân Miguel, singura insulă pe care o ocupaseră spaniolii până atunci, şi a fost curând atacat de o flotă spaniolă numeroasă, comandată de marchizul de Santa-Cruz, unul dintre învingătorii de la Lepanto.

La 26 iulie, Strozzi a atacat, numai pentru a fi învins clar. El însuşi a fost ucis, ca şi peste o mie dintre oamenii săi. Optzeci de nobili şi 300 de soldaţi au fost capturaţi, iar Santa-Cruz i-a executat ca piraţi. Don Antonio a supravieţuit, pentru că se afla în acel moment pe altă insulă. Ştirile despre masacru au provocat

furie la curtea franceză. Chiar Henric III, care, până atunci, nu ieşise în evidenţă în ce privea expediţia lui Strozzi, a declarat că măcelul trebuie răzbunat.[54] Caterina 1-a acuzat pe Santa-Cruz de otrăvirea prizonierilor înainte de ucidere.

„Dacă oamenii nu caută răzbunare", a declarat ea, „sper că Dumnezeu însuşi o va face şi nu va lăsa nepedepsit un act mai inuman şi barbar decât oricare altul, de multă vreme, între oameni care pretind că sunt ostaşi".[55] j Refuzând să fie învinsă, Caterina a decis o nouă expediţie în Azore. Pentru

- a o conduce, ea 1-a ales pe Brissac, dar Henric III a insistat ca alegerea să îi aparţină favoritului său, Joyeuse, care era amiral al Franţei. Expediţia a fost, în cele din urmă, încredinţată lui Aymar de Chastes. Deoarece Henric a refuzat să furnizeze vreo navă, Caterina 1-a rugat pe ambasadorul francez în Danemarca să caute cam douăzeci de vase înarmate în porturile baltice. De asemenea, 1-a rugat pe regele Suediei să îi împrumute câteva. Când trimisul spaniol Tassis a protestat, ea a repetat dorinţa sa de a sacrifica propriul ei „interes personal" pentru pacea creştinătăţii.

Noua expediţie în Azore nu a fost mai reuşită decât prima. Francezii au ancorat pe Terceira, dar au fost depăşiţi numeric fără şanse, iar la 26 iulie Chastes a făcut cu Santa-Cruz o înţelegere, care permitea oamenilor săi să fie repatriaţi. Ei au fost înghesuiţi în corăbii mari şi vechi, cu provizii insuficiente şi jumătate dintre ei au murit pe drumul înapoi spre Franţa, luând cu ei şi spe- ranţele portugheze ale Caterinei. După cum a remarcat trimisul imperial, ea a trebuit să accepte oraşul Cambrai drept compensaţie pentru pretenţia ei portugheză.

DERUTA LUI ANJOU

Instalarea lui Anjou ca duce de Brabantîn Antwerp la 19 februarie 1582 a fost cel mai fericit moment al lui. S-a arătat în admiraţia generală a publicului, pe care nu o primise niciodată acasă, dar odată terminată sărbătoarea, a trebuit să facă faţă sarcinii grele de a lupta cu ducele de Parma. Principala lui îngri- jorare era sprijinul insuficient pe care îl primea din Franţa. Henric III, care dorea să evite să provoace Spania cu orice preţ, a negat public orice compli- citate la activităţile fratelui său. „Voi continua să fac tot ce pot", a scris el, „pentru a-1 convinge să plece din Olanda înainte de a suferi datorită nestatorniciei poporului sau". Totuşi, puţini credeau că regele e sincer. După cum îi scria cardinalul Granvelle lui Filip II, „Anjou nu face nimic şi nu poate face nimic

altceva decât ceea ce doresc mama şi fratele său, deoarece ei sunt cei care plătesc". Acest lucru era destul de adevărat, în mai, Bellievre a sosit la Antwerp cu 50 000 de scuzi pentru Anjou, de la Henric III şi cu promisiunea pentru mai mult, dacă regele îşi va putea permite. Ambasadorul veneţian credea că banii erau „pentru a nu-1 înstrăina complet pe fratele său".[56] Nu era, însă, suficient pentru a întreţine armata lui Anjou; nici ajutorul oferit ducelui de Statele Olandeze şi Elisabeta I nu ajungea. Trupele sale au început curând să dezerteze şi, până în iunie, Anjou avea doar 6 000 de pedestraşi şi l 000 de cai. El a încercat să angajeze mercenari, dar aceştia erau scumpi, însă, în acelaşi timp, şi-a risipit fondurile şi aşa puţine trăind pe picior mare. La 9 iunie, 1-a avertizat pe Bellievre că armata sa era pe punct de revoltă. „Dacă nu sosesc repede bani", a scris el, „voi fi ruinat", în august, 1-a înştiinţat pe Bellievre că războiul avea să ia sfârşit dacă nu i se dădeau mijloace să îl continue. Neliniştile lui au crescut când s-a descoperit un complot pentru a-1 otrăvi, în septembrie, necazurile sale au mai fost uşurate puţin, când Elisabeta i-a trimis bani, dar până la sfârşitul toamnei armata lui, care era

stabilită în apropiere de Antwerp, se micşorase la 3 000 de oameni. Mulţi mureau de frig şi de foame; alţii începuseră să cerşească. „Totul se prăbuşeşte în ruine", a scris Anjou, „şi partea cea mai rea este că mi s-au dat speranţe care m-au împins prea departe pentru a mai da acum înapoi... Astfel, spun eu, ar fi fost mai bine să mi se promită doar puţini bani şi să vă ţineţi cuvântul decât să promiteţi atât de mult şi să nu trimiteţi deloc".[57] La 27 noiembrie, activitatea intensă a prinţului de Orania a fost răsplă- tită când Stările Generale au convenit să ofere 4 milioane de livre pe an pentru a finanţa războiul, dar banii s-au dovedit greu de strâns, în decembrie, Anjou a primit întăriri cu trupe din Franţa, eonduse de Biron şi Montpensier, dar acestea nu au rezolvat criza de hrană şi materiale în miezul unei ierni aspre.

La 17 ianuarie 1583, Anjou, acum la limita rezistenţei, a încercat sa ocupe oraşul Antwerp, numai pentru a-şi vedea trupele masacrate de locuitori.[58] Ştirile despre întâmplare - numită „furia franceză" - au trimis o undă de şoc la curtea franceză. Caterina a refuzat să îl facă răspunzător pe Anjou. între timp, Orania convinsese Stările olandeze să negocieze cu Anjou, dar el a refuzat termenii lor. El insista să i se dea controlul asupra unui port la Marea Nordului, de unde ar fi putut fugi mai uşor, la nevoie; dar nu se afla într-o situaţie în care să poată negocia. Henric şi Caterina au devenit, între timp, extrem de neliniştiţi, într-o încercare de a preveni un atac de răspuns al Spaniei, Henric i-a reamintit lui Parma de numeroasele încercări pe care le făcuse pentru a-1 împiedica pe fratele său să plece în Olanda şi a promis să îl convingă să se întoarcă acasă, dacă avea

să fie asigurat de trecere liberă şi sigură pe la frontieră. Henric s-a scuzat, de asemenea, faţă de Stările Generale pentru furia franceză şi 1-a trimis pe Bellievre să remedieze relaţiile lui Anjou cu aceştia. El i-a dus lui Anjou 15 000 de livre de la Caterina şi 150 000 de livre de la rege. Foarte îmbărbătat de această întor- sătură, ducele a semnat în martie un tratat provizoriu cu Stările, prin care i se permitea să se mute la Dunkirk. Ca dovadă de bună-credinţă, Stările i-au dat lui şi lui Biron nişte bani şi 1-au invitat pe cel din urmă să vină în ajutorul lui Eindhoven. Henric III 1-a felicitat pe Bellievre pentru realizarea lui. La 23 aprilie, însă, Eindhoven a capitulat, un eveniment pentru care Anjou a învinuit încă o dată Stările. Biron s-a mutat la Roosendaal, dar a rămas fără bani. După ce a cerut şi s-a milogit aproape zilnic, s-a lăsat păgubaş, iar oamenii săi au început să dezerteze.[59]

în iunie, Anjou a fugit de la Dunkirk la Calais, unde spera să se întâl- nească cu mama sa. Totuşi, nu avea să o vadă până la 12 iulie, la Chaulnes. El a explicat că, fără ajutor de la Henric III, Dunkirk şi Cambrai aveau să cadă în mâinile duşmanului. De fapt, Dunkirk s-a predat cu patru zile mai târziu.

Anjou a implorat-o pe mama lui să îi dea imediat 60 000 de scuzi pentru a aduna mai multe trupe în Franţa. Ea a răspuns că regele dorea să îl ajute, dar că era dificil să trimită bani imediat. Mai mult, ar fi fost nu pentru a aduna noi trupe, ci pentru a aduce armata franceză înapoi acasă din Olanda, între timp, Biron a acuzat Stările din Flandra pentru tot. „De fapt", a scris el Caterinci, „Monseigneur, fiul vostru, a fost servit tare rău şi nemeritat".[60] Orania era şi el supărat, dar influenţa lui era limitată. Chiar Olanda, unde era în largul lui, era ostilă lui Anjou pe motive religioase. Ducele, între timp, a petrecut vara în Picardie, încercând să adune noi sume. El a reuşit să obţină bani de la cetă- ţenii din Cambrai, dar nu suficient pentru a salva armata lui Biron. Mai mult, activităţile sale 1-au înfuriat pe fratele lui, care se temea întotdeauna de contra- atacuri spaniole. Deşi nu se simţea bine, Caterina s-a întors în Picardie la începutul lui august, însoţită de doi secretari. La 9 august, la La Fere, ea 1-a mustrat pe Anjou pentru că nu respectase ordinele regelui, dar i-a promis bani dacă avea să se întoarcă imediat acasă. Henric, a spus ea, intenţiona să ţină o întru- nire importantă de consiliu în septembrie şi dorea ca Anjou să fie prezent, dar el a refuzat să vină. Caterina 1-a îndemnat să negocieze atât cu danezii, cât şi cu spaniolii şi să insiste să păstreze oraşul Cambrai. Ea i-a trimis bani, dar s-a asigurat că îi foloseşte pentru a plăti mercenarii elveţieni şi pentru a aduce înapoi armata lui Biron. în noiembrie, el s-a mutat la Château-Thierry, dar a căzut bolnav. Caterina s-a dus să îl vadă, dar se pare că a subestimat gravitatea

stării lui. Principala ei grijă era să îl împiedice să se înţeleagă cu spaniolii; pentru că se zvonea că

plănuia să le vândă Cambrai-ul. „Numai ştirea aceasta aduce atâta ruşine şi infamie Franţei", a scris ea, „încât mor de nemulţumire şi de grijă la gândul acesta".[61]

PROBLEME DE FAMILIE

In mijlocul atâtor probleme politice, Caterina mai avea de rezolvat şi necazurile din propria familie. Fiica sa, Marguerite, regina Navarrei, care se întorsese la curtea franceză cu soţul ei în 1582, trăia scandalos. L-a ofensat pe rege tratându-i cu dispreţ pe favoriţii acestuia, Joyeuse şi Epernon, şi arătând afecţiune fratelui său, Anjou. De asemenea, s-a îndrăgostit de *grand ecuyer* al ducelui, Harlay de Champvallon. în august, Henric a fost înfuriat de o infor- maţie despre naşterea unui bastard. Regele, care se afla în retragere religioasă în acel moment, i-a ordonat Margueritei să părăsească Parisul imediat şi să se alăture soţului ei. Ea a plecat imediat cu două dintre doamnele ei, dar Henric a trimis arcaşii după ele. Litiera Margueritei a fost cercetată şi cele două doamne trimise la o mănăstire, unde regele le-a interogat personal despre stă- pâna lor. Ele nu au acuzat-o şi au fost eliberate, iar Margueritei i s-a permis să îşi continue călătoria spre sud. Caterina, care aflase despre conflict spre sfârşi- tul zilei, a fost mulţumită să lase rezolvarea acestuia la „judecata şi discreţia" lui Henric. Dar reacţia lui exagerată i-a dat lui Henri de Navarra ocazia de a semăna discordie. El a cerut dovezi despre purtarea nepotrivită a soţiei sale şi a ameninţat să o alunge dacă Henric nu declara public nevinovăţia ei. Henric nu a putut da nici o explicaţie când agentul lui Navarra, Duplessis-Mornay, s-a întâlnit cu el la Lyon. în schimb, şi-a lăsat mama să rezolve încurcătura. Ea 1-a trimis pe Bellievre în Gascogne, unde Navarra ameninţa cu războiul şi trimitea cereri de ajutor aliaţilor săi din Anglia şi Germania. El a ocupat oraşul Mont- de-Marsan şi a cerut ca trupele regale să fie îndepărtate din vecinătatea acestuia.

Până la urmă, i s-a dat satisfacţie şi a iertat-o pe Marguerite, care i s-a alăturat la Porte-Sainte-Marie la 13 aprilie 1584.[62]

Caterina nu 1-a acuzat pe Henric III pentru ceea ce făcuse. „Ii cunoşti caracterul", i-a scris lui Bellievre, „care este atât de deschis şi onest încât nu îşi poate ascunde neplăcerea". Pe de altă parte, a încercat să o înveţe pe Marguerite să se poarte bine. Mulţumindu-i lui Bellievre pentru eforturile lui, ea 1-a rugat să o admonesteze pe Marguerite din partea ei. Trebuia să se asigure

că reputaţia nu îi este pusă în pericol de compania ei, să urmeze exemplul mamei sale şi să nu îi dea soţului ei motive pentru a fi necredincios. De asemenea, nu trebuia să îi permită libertăţi cu doamnele ei de companie.

Anticipând o posibilă ripostă, Caterina a explicat că o tolerase pe amanta soţului ei, Diana de Poitiers, din ascultare şi dragoste faţă de el. Ea a îndemnat-o pe Marguerite, de asemenea, să îşi asculte soţul, arătându-i ce anume nu vor tolera dragostea şi demnitatea ei. Caterina credea că el avea să o respecte şi iubească mai mult pentru că făcea aşa.[63]

MOARTEA LUI MONSIEUR (10 IUNIE 1584)

Deşi Anjou era prea bolnav pentru a asista la Adunarea Notabililor de la Saint-Germain la 18 noiembrie, el a rămas, totuşi, în legătură cu evenimen- tele din Ţările de Jos. Negociind cu Parma, el i-a informat pe Orania şi Stările despre fiecare mişcare. Se poate să fi folosit convorbirile ca unealtă pentru a extrage bani de la Henric III, care a trimis 50 000 de scuzi. După ce a fost plătită garnizoana din Cambrai, convorbirile lui Anjou cu Parma s-au întrerupt. Stările 1-au informat, apoi, că erau pregătiţi să îl menţină ca prinţ în schimbul unui angajament ferm de sprijin de la Henric III. *M* Acesta a determinat-o pe Caterina să se întoarcă la Château-Thierry la 31 decembrie, dar nereuşind să realizeze nimic, ea s-a întors curând la Paris şi s-a îmbolnăvit. Anjou s-a dus să o vadă şi a fost primit cu căldură de Henric III. Timp de trei zile, fraţii au sărbătorit împreună carnavalul, „îi mulţumesc lui Dumnezeu din adâncul inimii", a scris Caterina, „să îi văd pe amândoi aşa fericiţi împreună, ceea ce nu poate fi decât pentru binele şi prosperitatea treburilor regatului".[65] După plecarea lui Anjou, la 21 februarie, ea i-a scris lui Bellievre că fiii ei erau „aşa mulţumiţi unul de altul încât am pricină să îi mulţumesc lui Dumnezeu şi sper la pace şi mulţumire pentru câte zile mai am; vă pot asigura că aceasta a ajutat mult la însănătoşirea mea şi la sfârşirea febrei, care a fost adusă de

grija şi tristeţea pe care le-am trăit în timpul despărţirii lor".[66]

La întoarcerea sa la Château-Thierry, Anjou 1-a informat pe Orania că Henric III era gata să sprijine întreprinderea lui în Olanda, dar că oferta sa depindea de înlocuirea trupelor olandeze cu cele franceze în oraşele de graniţă.

La 14 martie, Stările 1-au avertizat pe duce că Parma pusese oraşul Ypres sub asediu; ei 1-au îndemnat să îşi alipească forţele la ale lor fără întârziere. Totuşi,

până acum sănătatea lui se înrăutăţise grav; avea febră şi vomita sânge. Caterina s-a repezit la patul lui, iar doctorii încercau să îi salveze viaţa. La 18 aprilie, ea credea că el va avea o viaţă lungă dacă evita excesele *(quelque gr and desordre).*

Ştim că el era pe moarte din cauza pneumoniei, dar Caterina continua să spere:

la 10 mai a anunţat că îşi revenise, iar, la o vizită ulterioară la Château-Thierry, credea să starea sa s-a îmbunătăţit. Ea s-a întors la Saint-Maur doar ca să afle că murise la 10 iunie. Uneori s-a sugerat că regina nu a deplâns prea mult moartea ducelui de Anjou. O scrisoare pe care a scris-o la 11 iunie contrazice aceasta. „Sunt distrusă", a scris ea, „că trăiesc aşa de mult încât văd aţâţi oameni murind înaintea mea, deşi înţeleg că voia lui Dumnezeu trebuie ascultată, că El are totul, şi că El ne lasă copiii pe care ni-i dă doar atât cât doreşte". Singura ei alinare era buna înţelegere între cei doi copii în viaţă - Marguerite şi Henric - şi speranţa că Henric avea să aibă copii. La 19 iunie, trupul îmbălsămat al lui Anjou a fost dus la Paris de mareşalul Biron şi Henric III i-a oferit o înmormântare magnifică. După un recviem la Notre-Dame, procesiunea de sute de oameni din toate straturile sociale (a durat cinci ore să treacă pe străzile capitalei) a dus trupul la biserica Saint-Denis. Anjou ceruse să fie înmormântat ca „duce de Brabant şi stăpân al Olandei", dar Henric III, întotdeauna dornic să evite să îl supere pe Filip II, a hotărât altfel, astfel încât ducele a fost înmormântat într-un giulgiu alb purtând doar stemele de Anjou şi Alencon.[67]

In testamentul său, ducele de Anjou lăsase oraşul Cambrai regelui Franţei, dar Henric a renunţat la moştenire în favoarea mamei sale. Ea a acceptat şi, lăsând deoparte problema suveranităţii, a informat imediat locuitorii din Cambrai că îi luase sub protecţia sa. Când Parma a cerut înapoierea oraşului, singurul răspuns al Caterinci a fost să-1 trimită pe mareşalul de Rety pentru a începe convorbiri de pace cu el. între timp, a refuzat să se întâlnească cu repre- zentanţii Stărilor Generale şi, la 29 iulie, după asasinarea prinţului de Orania, le-a cerut doar să păstreze prietenia cu Coroana franceză. Cambrai nu era decât o firimitură în comparaţie cu tronurile pe care Caterina sperase să le câştige pentru Anjou în Anglia, în Olanda şi Portugalia, totuşi nu era lipsit de impor- tanţă. Timp de mai mult de zece ani oferise Franţei o poziţie înaintată în faţa puterii spaniole. Departe de a provoca replica imediată a Spaniei, ocuparea sa a facilitat, de fapt, încheierea unui armistiţiu cu Parma la 15 decembrie 1584.

Moartea lui Anjou a fost un eveniment de o tragică însemnătate pentru Franţa; pentru că Henric III nu avea copii şi se părea improbabil să aibă, după zece ani de mariaj steril. Moştenitorul său prezumtiv era cumnatul său, Henri de Navarra, liderul hughenoţilor. Catolicii aveau motive să se teamă de persecuţii

similare celor de care coreligionarii lor englezi sufereau sub mâna Elisabetei, dacă el venea la putere. Chiar posibilitatea convertirii lui nu elimina îndoielile lor, pentru că îşi schimbase deja de patru ori religia. Familia de Guise îşi anunţase, deja, hotărârea de a ţine departe de tron un eretic. Candidatul lor era cardinalul de Bourbon. Moartea lui Anjou făcea pe plac Casei de Guise. Aşa cum scrie cronicarul Pierre de L'Estoile, „A sosit la un moment foarte potrivit pentru ei, permiţând şi dezvoltând planurile Ligii lor, care, din acel moment, a devenit mai puternică, pe măsură ce Franţa a devenit mai slabă".[69]

NOTE

1 J.-H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), p. 278; E. Viennot, *Marguerite de Valois* (Paris, 1995), pp. 103-106; *Memoires de Marguerite de Valois,* ed. I. Cazaux (Paris, 1971), pp. 133-149.

2 *Lettres,* vi. 9-10, 20, 25.

3 Mariejol, pp. 284-285

4 *Lettres,* vi. 12-13, 28.

5 Mariejol, pp. 285-286.

6 M.P. Hoit, *The Duke of Anjou and the Politique Struggle during the Wars ofReligion* (Cambridge, 1986), pp. 101-105.

7 *Lettres,* vi. 29, 57, 98, 410; Mariejol, pp. 286-287.

8 *Lettres,* vi. 38-39.

9 *Lettres,* vi. p. 40.

10 *Lettres,* vi. 451.

11 *Lettres,* vi. 75, 398-400.

12 Mariejol, pp. 288-90; I. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), p. 420; Viennot, *Marguerite de Valois,* pp. 112-113.

13 Mariejol, p. 290; *Lettres,* vi. 260,282; vii. 446; Viennot, *Marguerite de Valois,* p. 114.

14 *Lettres,* vi. 325.

15 *Lettres,* vi. 360.

16 *Lettres,* vi. 337.

17 *Lettres,* vi. 367.

18 *Lettres,* vi. 381.

19 Cloulas, *Catherine,* p. 426.

20 *Lettres de Henri III,* ed. M. Frangois (Paris, 1984) iv, p. xii.

21 *Ibid.,i*\. 197.

22 *Ibid.,* nr. 3224, 3370, 3401, 3450, 3486, 3569.

23 Mariejol, pp. 302-304; *Lettres,* vii. 49-50; E. Le Roy Ladurie, *Carnival A people's uprising at Romans, 1579-1580* (Londra, 1980), p. 75.

24

PACIFICATOAREA (1578-1584)

24 *Lettres,* vii. 163-164.

25 *Lettres,* vii. 134.

26 *Lettres,* vii. 194 n. 2; 185 n. 1.

27 *Relations des ambassadeurs venitiens,* ed. Tommaseo, ii. 449-451.

28 *Lettres,* vii. 202.

29 *Lettres,* vii. 241.

30 *Lettres,* vii. 246.

31 Mariejol, pp. 318-319.

32 *Lettres,* vii. 252-253.

33 *Journal de l'Estoile pour le regne de Henri III,* ed. L.-R. Lefevre (Paris, 1943), p. 248.

34 N.M. Sutherland, *The Huguenot Struggle for Recognition* (New Haven, 1980), pp. 363-364; Hoit, *Duke ofAnjou,* pp. 140-141.

35 *Lettres,* vii. 302.

36 *Lettres,* viii 304-930; Mariejol, pp. 322-323; Hoit, *Duke ofAnjou,* p. 143.

37 A. Desjardins, *Negociations diplomatiques de la France avec la Toscane,* iv. 345; Mariejol, pp. 336-337.

38 *Lettres,* vii. 328.

39 Mariejol, p. 327.

40 P. Chevallier, *Henri III* (Paris, 1985), p. 480; Mariejol, pp. 328-329.

41 *Lettres,* vii. 391.

42 *Lettres,* vii. 492^497; Hoit, *Duke of Anjou,* p. 159.

43 Hoit, *Duke of Anjou,* pp. 161-162.

44 *Ibid.,pp.* 166-167.

45 Pentru o prezentare clară a pretenţiilor reginei-mamă, vezi relatarea din 1582 a ambasadorului veneţian Lorenzo Priuli, în E. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al senato,* seria I, Franţa, iv. 427^28.

46 *Lettres,* vi. 256.

47 *Lettres,* vii. 401.

48 *Ibid.*

49 Kervyn de Lettenhove, *Leş Huguenots et Ies Gueux* (Bruges, 1883-1888), vi. 173 n. l

50 *Lettres,* vii. 341-3444; Mariejol, pp. 342-345.

51 Mariejol, p. 347, care îl citează pe H.T.S. de Torsay, *La vie, mort et tombeau de...*

52 *Philippe Strozzi* (Paris, 1608). Vezi Cimber şi Danjou, *Archives curieuses,* seria I, ix. 444.

53 *Lettres,* viii. 28 n.

54 Mariejol, p. 349; Alberi, *Relazioni,* seria l, Franţa iv. 426. Conform lui C. de la Ronciere, „Le secret de la Reine et la succesion du Portugal, 1580-1585", în *Revue d'histoire diplomatique,* xxii (1908), pp. 481 şi urm., Caterina plănuia să fondeze un imperiu peste mări, dar aceasta nu îşi găseşte nici un ecou contemporan şi, prin compensare, pare improbabil.

54 Mariejol, pp. 349-350; *Lettres,* vii. 61 n. 2; 405; C.-A. Julien, *Leş voyages de decouverte et Ies premiers etablissements* (Paris, 1948), pp. 270-275

55 Cloulas, *Catherine,* p. 462.

56 Hoit, *Duke ofAnjou,* pp. 197-198.

57 *Ibid.,p.* 179.

58 *Ibid.,pp.* 181-183.

59 *Ibid.,p.* 191.

60 *Ibid.,* pp. 192-193.

61 *Lettres,* viii. 157.

62 Mariejol, pp. 356-358; Cloulas, *Catherine,* pp. 469-71; *Lettres,* viii. 171.

63 *Lettres,* viii. 181.

64 Hoit, *Duke ofAnjou,* pp. 200-202.

65 *Lettres,* viii. 174.

66 *Lettres,* viii. 175.

67 *Journal de VEstoile,* pp. 355-356; Hoit, *Duke ofAnjou,* pp. 206-211.

68 Cloulas, *Catherine,* pp. 484-486.

69 *Journal de VEstoile,* p. 357,

NOUA ARTEMISA

Istoricii au sugerat prea adesea despre Caterina de Medici că ar fi fost o extraordinară patroană a literaturii şi artelor, datorită provenienţei sale ita- liene şi a apartenenţei la familia Medici, care produsese atâţia protectori de excepţie. Totuşi, trebuie să ne amintim că a părăsit Italia la vârsta de treispre- zece ani, pentru a nu se mai întoarce niciodată, deşi a rămas în legătură prin corespondenţă şi contacte personale. Amintirile ei despre vilele şi palatele din Toscana şi Roma trebuie să fi fost confuze. Gustul ei, aşa cum era, se va fi format, mai degrabă, la curtea regelui Francisc I, care a eclipsat toate curţile Europei de Nord în timpul Renaşterii. Aici ea trebuie să fi întâlnit destui artişti italieni, ca şi pe colegii lor francezi. Caterina 1-a angajat pe Primaticcio, dar este, de asemenea, strâns legată de un număr de distinşi artişti francezi, inclusiv arhitecţii Philibert de 1'Orme şi Jean Bullant, şi sculptorul Germain Pilon.

Interesul intelectual al Caterinei era în principal ştiinţific. Ronsard, după cum am văzut, a lăudat.cunoştinţele ei de geografie, fizică şi astronomie. De asemenea credea cu tărie în astrologie, care era considerată, în secolul al XVI-lea, o ştiinţă respectabilă. Poeţii Pleiadei au glorificat virtuţile planetelor, iar unul dintre aceştia, Pontus de Tyard, a afirmat adevărul despre acest fel de divinaţie în *Mantrice.* Crezând că viaţa fiinţelor umane este hotărâtă de aştri, Caterina avea o carte cu pagini din bronz, pe care discuri rotative reprezentau constela- ţiile. Mânuindu-le, putea obţine cu uşurinţă conjuncţiile esenţiale pentru citirea horoscopului şi le-a notat cu grijă pe cele sub care s-a născut fiecare dintre copiii ei. Consulta frecvent astrologii de frunte ai timpurilor sale şi avea unii particulari, numiţi Regnier şi Cosimo Ruggieri. Când regina-mamă a vizitat regiunea Provence, în noiembrie 1564, a ţinut să îl viziteze pe Nostradamus la Salon de Crau. El era privit ca profet de frunte al vremurilor, după ce publicase un poem de o obscuritate impenetrabilă, numit *Centuries.* El a încântat-o pe Caterina, spu- nându-i că fiul ei, Carol IX, avea să trăiască la fel de mult ca Montmorency,

care nu avea să moară înainte de vârsta de nouăzeci de ani. Din păcate, de această dată profetul s-a înşelat: trei ani mai târziu, Montmorency a murit la şaptezeci şi ceva de ani, iar Carol a trecut în nefiinţă la doar douăzeci şi trei de ani. Totuşi, Caterina nu trăgea astrologia la răspundere pentru erorile practican- ţilor acesteia, înţelegând că erau la fel de supuşi greşelii ca şi alţi oameni de ştiinţă.

Caterina era văzută ca având puteri profetice proprii. Numeroşi martori vorbesc despre faptul

că prevăzuse moartea soţului ei şi a prinţului de Conde.

Fiica ei, Marguerite, scrie în *Memoriile* ei că de fiecare dată când unul dintre copiii ei urma să moară, Caterinei îi apărea o flacără strălucitoare. Se trezea imediat, strigând: „Doamne, apără-mi copiii!" *(Dieu, garde mes enfants!}*[1]. D'Aubigne afirmă în *Histoire universelle* că, pe 24 decembrie 1574, la Avignon, regina- mamă s-a trezit brusc, spunând: *„Monsieur le cardinal,* nu mai am nevoie de tine!" Cardinalul de Lorena a murit exact în acea clipă.[2] Cu câteva săptămâni mai târziu, conform lui L'Estoile, Caterina s-a plâns cameristelor că vedea stafia cardinalului.[3]

Regina-mamă credea, de asemenea, în magia neagră. A devenit extrem de bănuitoare în privinţa astrologului Cosimo Ruggieri, după ce acesta intrase în legătură cu conspiratorii din jurul ducelui d'Alenconîn 1574. Printre efectele personale ale prietenului lui, La Mole, se găsise o păpuşă de ceară, iar Caterina se temea că Ruggieri se poate să fi împuns ace în ea pentru a aduce moartea regelui. Ea 1-a informat pe procurorul-şef că Ruggieri pusese unele întrebări ciudate despre sănătatea lui Carol IX, când a fost arestat. „Faceţi-1 să mărturi- sească tot..." a scris ea, „astfel încât adevărul să poată fi cunoscut despre sănă- tatea regelui şi să fie forţat să desfacă orice farmece pe care le-a făcut pentru a pune în primejdie sănătatea lui sau să îl facă pe fiul meu să fie înşelat de La Mole".[4] Ruggieri inspira atât de multă teamă, încât a fost condamnat numai la nouă ani de galeră. A fost curând eliberat şi reprimit la favorurile regale.

în plus faţă de convingerea că stelele puteau influenţa sănătatea şi vieţile fiinţelor umane, Caterina şi contemporanii ei erau extrem de atenţi la feno- menele celeste neobişnuite, cum ar fi cometele şi eclipsele, văzându-le ca semne ale mâniei divine sau ca prevestiri. Viaţa ei a fost extrem de susceptibilă la asemenea întâmplări, în 1533, a fost văzută o cometă în timpul căsătoriei ei, iar o alta în 1560, când a murit fiul ei, Francisc II. Naşterea lui Carol IX în 1550 a fost curând urmată de o eclipsă de soare, în plus faţă de explozia stelară între 1572 şi 1574, au apărut comete în 1577,1580,1582 şi 1585, cu o frecvenţă care 1-ar fi descumpănit şi pe cel mai încăpăţânat sceptic. Anul 1582 a fost deosebit de prolific în manifestări cereşti, conducând la ceea ce Denis Crouzet a descris

ca „o pulsiune spectaculoasă a temerii escatologice care a paralizat Franţa în ajunul creării Ligii".[5] Se poate ca atunci Antoine Caron să fi *pictat Astronomi observând o eclipsă de soare,* conţinând simboluri care ar putea da indicaţii asupra destinului celor doi fii supravieţuitori ai Caterinei.[6]

Una dintre trăsăturile cele mai stranii aparţinând unei clădiri pe care Caterina a construit-o la Paris (Hotel de la Reine), era o coloană dorică înaltă, cunoscută sub numele de *la colonne de l'horoscope.* Ea a rezistat până azi, lângă Bourse du Commerce, acum acoperită, în interiorul coloanei goale se află o scară care ducea la o platformă, care putea susţine trei persoane, deasupra căreia se afla o cuşcă de fier, din care se putea observa cerul. Scopul coloanei nu a fost niciodată explicat, dar fiind singurul de această mărime în Paris, ar putea fi fost un post util de observare. Conform tradiţiei, a fost folosit şi de astrologii Caterinei pentru a scruta cerurile.[7]

NOUA ARTEMISA

Caterina era extraordinar de superstiţioasă. Se agita în privinţa datelor şi niciodată nu făcea treburi vinerea, pe care o descria lui Henric III ca pe „ziua mea cu ghinion, căci a fost ziua în care tatăl tău a fost rănit, care ne-a adus - mie în principal şi întregului regat - atâta rău, încât nu mă pot vedea făcând ceva bun în acea zi". Deşi Henric II nu fusese cel mai bun soţ, Caterina 1-a jelit tot restul vieţii. Nu şi-a îndepărtat niciodată însemnele de văduvă, cu excepţia căsătoriilor fiilor ei, şi mare parte din patronajul ei artistic a fost dirijat spre imortalizarea durerii ei.

Astfel, coloana de la Hotel de la Reine, în plus faţă de posibila utilizare ca observator, era, de asemenea, un monument comemorativ, în piatra cane- lurilor sunt incrustate diferite ornamente - flori de crin, cornul abundenţei, oglinzi sparte, noduri ale dragostei destrămate şi literele „C" şi „H" întrepă- trunse, toate simboluri ale pietăţii conjugale ale Caterinei.

în februarie 1562, Nicolas Houe'l, un farmacist parizian, savant, filantrop şi patron al artelor, a publicat un lung poem, intitulat *L'Histoire d'Arthemise.*

El intenţiona să facă din acesta un monument pentru realizările lui Henric II şi ale Caterinei

ca regină şi regent. Artemisa II era văduva lui Mausol, prinţ al Cariei (352-350 î. Ch.), care a construit Mausoleul de la Halicarnas, una dintre cele şapte minuni ale lumii antice, pentru a comemora durerea pricinuită de moartea lui. De asemenea, a biruit duşmanii lui şi a educat copiii, dintre care

cinci au devenit regi. Paralela cu Caterina este evidentă. Fiecare din cele patru cărţi în care este împărţit poemul lui Houel are trei teme: evenimentele contem- porante şi realizările artistice, descrirea vieţii şi timpului Artemisei, şi ceremo- niile funerare şi monumentele complicate pe care le-a ridicat. Houel este interesat în special de arhitectură, dedicând capitole întregi construcţiei pirami- delor, obeliscurilor, epitafurilor antice, templului Dianei şi aşa mai departe, în dedicaţia către Caterina, el scrie: „Veţi găsi aici edificiile, coloanele şi pirami- dele pe care ea le-a ridicat şi construit atât la Rodos, cât şi la Halicarnas, care vor sluji drept aducere-aminte pentru cei care reflectează asupra vremurilor noastre şi care vor fi uimiţi de propriile voastre clădiri - palatele de la Tuileries, Montceaux şi Saint-Maur, şi puzderia celorlalte pe care le-aţi ridicat, construit şi împodobit cu sculpturi şi minunate picturi".[9]

Şaptezeci şi patru de desene, care reprezentau evenimente importante în viaţa Artemisei, au fost comandate pictorilor Niccolo del'Abbate şi Antoine Caron pentru a ilustra poemul lui Houel; dintre acestea, au supravieţuit cincizeci şi nouă. Fiecare dintre cele patruzeci şi patru de desene ale lui Caron are un chenar subţire, înfăţişând stemele Franţei şi ale familiei Medici, cu motoul *Ardorem Testantur/Extincta Vivere Flamma.* Lacrimile Caterinei, deşi abun- dente, nu au fost destule pentru a stinge flacăra iubirii ei pentru Henric II. De asemenea, în chenar sunt vizibile coase, oglinzi sparte, perle împrăştiate şi şuvoaie de lacrimi.[10] Desenele au fost transformate, după aceea, în tapiserii, dar dacă au fost ţesute pentru Caterina, ele nu au rezistat. Totuşi, aceeaşi temă a fost folosită la tapiseriile făcute în secolul al XVII-lea pentru alte două văduve regale, care au funcţionat ca regente, Măria de Medici şi Ana de Austria. Printre scenele reprezentate în desene se află procesiunea funerară a lui Mausol, arderea corpului lui, clădirea templului în care a fost depusă cenuşa, şi educarea fiului său, Lygdamis. Alte scene înfăţişează lucrările de pace ale Artemisei: clădirea palatelor, conceperea parcurilor şi a grădinilor conţinând aviarii şi menajerii.

Conform lui Vasari, Caterina dorea ca Michelangelo să sculpteze statuia ecvestră a lui Henric II, dar acesta a refuzat din cauza vârstei înaintate. Lucrarea a fost, în consecinţă, transferată lui Daniele Ricciarelli, alias Daniele da Volterra, care, după multe dificultăţi, a reuşit să toarne calul în bronz înainte de moartea sa, în 1566.[n] Giambologna (Jean Boulogne), un sculptor flamand angajat de Medici în Florenţa, a fost rugat să facă statuia regelui, dar el nu a reuşit să o livreze. Numai calul a ajuns în Franţa, unde a servit, până la urmă, pentru statuia ecvestră a lui Ludovic XIII din Place Royale din Paris. A fost topită în 1793, în timpul Revoluţiei franceze.[12]

NOUA ARTEMISIA

O altă comandă a Caterinci s-a dovedit mai reuşită. Era monumentul de marmură destinat să conţină inima lui Henric II, sculptat de Germain Pilon şi Domenico del Barbiere. Acesta a fost montat iniţial în mănăstirea celestinilor din Paris şi acum se află la Luvru. Statuia este compusă dintr-o urnă (care este o restaurare de secol XIX) sprijinită pe capetele a Trei Graţii, reprezentând virtuţile teologice şi care stau spate în spate. Cu gâturile lungi şi capetele mici, amintesc de una dintre nimfele lui Primaticcio de la Fontamebleau, iar faldurile drapate ale îmbrăcăminţii le cad cu graţie. Monumentul a fost descris ca „unul dintre vârfurile sculpturii noastre".[13]

Cel mai important dintre toate monumentele ridicate de Caterina pentru soţul ei decedat a fost capela de la Valois, o clădire circulară care trebuia adăugată la capătul transeptului nordic al mănăstirii Saint-Denis. în mijloc avea să se afle mormântul regelui şi reginei, care a fost început în 1563 după planurile lui Primaticcio, sculptura fiind efectuată de Pilon. Se pare că foarte puţin a fost construit până când a murit Primaticcio, în 1570. „Doi ani mai târziu, Jean Bullant a preluat conducerea lucrărilor şi, când a murit în 1578, a fost urmat de Baptiste du Cerceau. Clădirea a fost terminată până la al doilea nivel în 1585, dar a fost, apoi, abandonată, probabil din cauza situaţiei politice. A fost lăsată să se degradeze, apoi demolată. Capela, ca plan general, aducea cu modelele italiene ale lui Bramante

sau Michelangelo, dar era diferită pentru că avea şase capele - câte una pentru fiecare fiu al lui Henric II şi două pentru altar şi intrare - în loc de patru sau opt. împărţirea exterioară în doua etaje, fiecare cu stilul său, din care răsare cilindrul care poartă domul, aminteşte de planul lui Sangallo pentru Sf. Petru din Roma, pe care Primaticcio trebuie să îl fi văzut în 1540-1541.[14]

Deşi capela de la Valois nu a fost niciodată terminată, mai multe dintre monumentele pe care trebuia să le adăpostească au rezistat. Mormântul lui Henric II şi al Caterinei, conceput de Primaticcio şi executat de Pilon, se află printre alte morminte regale din bazilica Saint-Denis. A fost numit „ultimul şi cel mai strălucit dintre mormintele regale ale Renaşterii".[1S] Ca şi cele ale lui Ludovic XII şi Francisc I, are două rânduri de efigii: deasupra, *priants* - regele şi regina, efigii vii în bronz, îngenuncheaţi în rugă - şi, dedesubt, *gisants* - sau cadavrele din marmură albă. Totuşi, monumentul este, în general, mai simplu decât predecesoarele sale. Basoreliefurile narative au fost eliminate şi camera mortuară deschisă pentru a oferi o vedere mai bună a *gisants-ilor.* Prin limitarea ornamentaţiei, sculptura a fost pusă în valoare. *Gisants-ii* au fost, de asemenea, trataţi într-un mod nou: regele aminteşte de trupul lui Christos arătat în viziune

renascentistă, iar regina pare mai degrabă adormită decât moartă. Virtuţile principale - statui înalte în bronz - stau la fiecare colţ al monumentului. Baza este decorată ciKreliefuri de marmură ale virtuţilor teologice, a patra parte fiind dedicată primei fapte de caritate: adăparea celor însetaţi.

Priants-ii sunt" neconvenţionali într-o privinţă majoră. Henric II, în loc să îşi împreune mâinileân rugăciune, aşa cum face Caterina, ţine mâna dreaptă sus, spre piept, şi întindeXstânga. Gestul este de neînţeles în absenţa unui scaun de rugăciune aflat pe un *prie-dieu,* care au fost îndepărtate şi topite în timpul Revoluţiei franceze. Zerner pune sub semnul întrebării presupunerea comună *că priants-iiîi* reprezintă pe rege şi regină în existenţa lor lumească. El sugerează că sunt deja dincolo de moartă şi se înfăţişează lui Dumnezeu în aşteptarea judecăţii Sate. Gestul regelui poate, deci, fi interpretat ca referindu-se la faptul că apăra dreapta-credinţă catolică. '-Q asemenea îndepărtare radicală de icono- grafia tradiţională este improbabila la artişti, care nu ar fi făcut-o fără a se consulta cu Caterina sau cu consilierii ei.

Anomalia poate fi legată de o altă pereche de *gisants,* de asemenea ai lui Henric II şi Caterina, pe care Pilon i-a executat începând din 1583. Dacă imaginile de pe mormântul lui Henric sunt aproape senzuale, aceşti *gisants* suplimentari, îmbrăcaţi cu ostentaţie în robele de încoronare şi purtând coroane, sunt la fel de rigizi ca şi cei din secolul al XlII-lea. De asemenea, sunt de un realism crud: Caterina este înfăţişată cu o faţă umflată deasupra unei bărbii duble. Aceşti *gisants* ar fi trebuit să încadreze altarul înalt din capelă.

Absenţa oricărui ornament religios de pe mormântul lui Henric, cu excepţia Virtuţilor teologice, nu trebui luată ca mărturie a unei tendinţe seculare.

Mormântul trebuia să se afle lângă o capelă care conţinea grandioasa *înviere* a lui Pilon. Dacă capela ar fi fost terminată, mormântul ar fi fost o parte din „marea dramă rituală care ar fi umplut spaţiul celest al rotondei şi la care vizitatorul/spectatorul ar fi participat pe deplin".[16]

CLĂDIRILE CATERINEI

Ronsard a criticat-o pe Caterina pentru că i-a preferat pe zidari poeţilor, şi este un fapt atestat că a favorizat arhitectura din toate artele. Atât Jacques Androuet du Cerceau cel Bătrân, primul dintr-o importantă dinastie de arhi- tecţi, cât şi Philibert de POrme i-au dedicat tratate, bănuind că avea să le citească.

în dedicaţia la *Architecture* (1567), Philibert exprimă admiraţia sa „căci buna

voastră judecată *(bon esprit)* se arată din ce în ce mai mult şi străluceşte când Domnia Voastră vă luaţi sarcina de a proiecta şi schiţa *(protraire et esquicher)* clădirile pe care vă face plăcere să le comandaţi", în altă parte, Philibert scrie reginei-mamă, care, cu o „admirabilă" înţelegere, combinată cu o mare prudenţă şi înţelepciune şi-a asumat sarcina „de a pune în ordine alcătuirea palatului său (Tuileries) în apartamente şi aşezarea sălilor, anticamerelor, camerelor, cămărilor şi coridoarelor, şi

de a da măsurile lungimii şi lăţimii". Caterina nu se mulţumea cu un clasicism rece; aşa cum explică Philibert, ea i-a comandat să „facă mai multe incrustaţii din diferite feluri de marmură, bronz aurit şi minerale, cum ar fi marcasitele", atât în interior, cât şi în exterior. Lui îi plăcea să decoreze stilurile, dar la Tuileries ea 1-a obligat să dea jos unele dintre coloa- nele ionice, care nu erau suficient de bogate pentru gustul ei.[17]

Primul contact al Caterinei cu arhitectura a fost castelul de la Montceaux- en-Brie, pe care Henric II i-1 dăruise în august 1566. Se compunea din două aripi lungi, cu un pavilion la fiecare capăt. Acestea erau legate de o a treia aripă, cu un pavilion central care conţinea o scară dreaptă. O trăsătură importantă a grădinii era o alee pentru a juca *pall-mall,* o formă de crochet. Deoarece Henric îndrăgea în mod deosebit acest joc, Caterina s-a gândit să acopere aleea cu un acoperiş de lemn, şi s-a îndreptat spre Philibert de 1'Orme, care inventase de curând o metodă de construire a unui asemenea acoperiş cu cheltuieli minime.

Totuşi, ea a comandat ceva mai ambiţios: o „grotă" comparabilă cu cea pe care tocmai o construise cardinalul de Lorena la Meudon. Grota de la Montceaux a luat forma unei clădiri înalte de două etaje, aflată pe o bază făcută să pară din stâncă naturală. O cameră de recepţie sau *salle,* pe acelaşi nivel ca şi aleea de grădină, servea drept loc de observaţie, unde oamenii puteau urmări un joc servind gustări. Nimic nu a rămas din această „grotă", care a fost terminată în primăvara'lui 1558[18].

După tragica moarte a soţului ei, Caterina a abandonat vechiul palat de la Tournelles, pe care ajunsese să îl urască.[19] A pus să fie distrus şi a vândut terenul.

în 1563, a hotărât să construiască o nouă locuinţă, aproape de Luvru, dar în afara zidurilor Parisului. Aceasta a fost Tuileries, numit după fabrica de faianţă aflată iniţial pe acel loc. Ca arhitect, surprinzător, Caterina 1-a angajat pe Philibert de POrme, care fusese demis din funcţia de *surintendant* după moartea lui Henric II. Se poate să fi fost impresionată de *Instruction,* o lucrare scrisă în timpul dizgraţiei, în care a respins acuzaţiile formulate de inamicii săi şi a pledat pentru un tratament mai drept.[20] Dacă este să dăm crezare unei gravuri a artistului contemporan Jacques Androuet du Cerceau, Tuileries trebuia să

fie un palat vast, cu trei curţi, cele două mai mici fiind divizate de săli mari, ovale. Dar, după cum a demonstrat Blunt, planurile şi măsurătorile lui Cerceau „nu sunt compatibile unele cu altele, şi... nu se potrivesc în detaliu cu ceea ce s-a construit". Unele dintre caracteristicile înfăţişate (de exemplu, cele două săli ovale) „nu au nici un corespondent în lucrările lui de l'Orme şi formele lor ciudat curbate sunt contrare principiilor sale generale".[21] Este posibil ca, de fapt, de l'Orme să nu fi intenţionat să folosească planul arătat de du Cerceau.

în schimb, se poate să fi conceput un palat mai mic, cu o singură curte, cu pavilioane duble pe o parte şi simple pe cealaltă. Mai mult, puţin din această schemă s-a construit, pentru că de l'Orme a murit în ianuarie 1570 şi, doi ani mai târziu, Caterina a oprit lucrările. S-a sugerat că o făcuse sub influenţa unei ghicitoare care îi spusese să evite Saint-Germain dacă vrea să trăiască mult.

Tuileries se afla în parohia Saint-Germain l'Auxerrois. Dar povestea e suspectă, pentru că regina a continuat să viziteze palatul, în special în 1573, când a primit ambasadorii polonezi care veniseră să ofere Coroana poloneză ducelui de Anjou.

Probabil a abandonat Tuileries din motive de securitate. Fiind în afara zidurilor Parisului, era vulnerabil la atacîntr-o perioadă de frământare civilă.[22] Indiferent de motiv, Tuileries nu a fost terminat niciodată; mare parte din el a fost demolat sub Ludovic XVI şi restul distrus de comunarzi în 1871.

Conform lui du Cerceau, Caterina a decis înainte de 1576 să lege Luvrul cu Tuileries. Prima parte a acestei legături a fost *Fetite Galerie,* proiectată de de l'Orme sau Lescot. Totuşi, doar parterul a fost construit, parţial sau total, în timpul vieţii Caterinci. La ceva timp după moartea lui de l'Orme, au început, de asemenea, lucrările la un pavilion de la capătul de sud al aripii incomplete făcute de de l'Orme la Tuileries. Arhitectul era Jean Bullant, care intenţiona, evident, să extindă Tuileries până la râul Sena, iar o mică galerie putea fi desfăşurată până la extremitatea sudică a acestei *Fetite Galerie.* Stilul pavilionului lui Bullant este cu mult mai puţin aventuros şi experimental decât al aripii de l'Orme.[23]

In 1572, Caterina a început să caute la un loc pentru o nouă reşedinţă în interiorul zidurilor

Parisului, dar o dorea suficient de mare pentru o grădină.

Evident, dorea o reşedinţă proprie, diferită de cea a regelui, de la Luvru. Dar şi-a păstrat apartamentul de la Luvru şi şi-a împărţit gospodăria între cele două clădiri. Se pare că rezultatul a fost dublarea acesteia, între 1575 şi 1583 numărul doamnelor ei de companie a crescut de la 68 la 111 şi acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu alte categorii de personal, în 1585, gospodăria Caterinci cuprindea aproape 800 de persoane, din care 86 de doamne de companie, 25 de domnişoare de

onoare şi 40 de cameriste şi asistente.[24] Cei care nu puteau fi cazaţi sub acoperişul ei au luat locuinţe în apropiere.

Caterina a creat un spaţiu pentru noua ei reşedinţă măturând o întreagă suprafaţă construită din Paris. A început prin a cumpăra Hotel Guillart, lângă biserica Saint-Eustache. Cu permisiunea papei, a mutat mănăstirea *Filles Repenties,* un ordin dedicat recuperării tinerelor fete din prostituţie, pe strada Saint-Denis. ^ Mănăstirea a fost demolată, cu excepţia capelei. Caterina a achiziţionat, de asemenea, şi a demolat Hotel d'Albret şi alte case din apropiere. Pe locul tuturor acestor clădiri, Jean Bullant a zidit un nou palat pentru Caterina numit Hotel de la Reine. A dispărut aproape în întregime, dar înfăţişarea sa este cunoscută din gravurile de Israel Silvestre de pe la 1650 şi dintr-un plan de pe la 1700.

Acestea arată o aripă centrală, o curte şi grădini, în mijlocul aripii centrale, care se compunea din trei pavilioane, se afla un arc mare, flancat de două proiecţii înalte decorate cu pilaştri. Tot ceea ce rămâne din Hotel de la Reine este coloana dorică înaltă, canelată, descrisă mai sus.[26]

în afara capitalei, activităţile de construcţie ale Caterinci s-au concentrat în principal pe două castele: Saint-Maur-les-Fosses şi Chenonceaux. Ea a cumpărat Saint-Maur de la moştenitorii lui Jean du Bellay şi 1-a angajat pe de l'Orme să îl termine. El a trimis un plan pe care ea 1-a respins ca neadecvat pentru nevoile anturajului ei numeros, la care el a adăugat două pavilioane la fiecare capăt al corpului principal. Pe partea dinspre grădină, pavilioanele erau unite de o terasă susţinută de un criptoportic. Saint-Maur era neterminat când de POrme a murit. La o dată după 1575, un alt proiect a fost lansat de un arhitect neidentificat. El a dublat pavilioanele pe partea dinspre grădină, le-a ridicat cu două etaje şi le-a încununat cu acoperişuri ascuţite, încă două arcuri au mai fost construite deasupra criptoporticului şi acestei părţi a clădirii i s-a pus un fronton asemănător cu cel al templelor clasice, colosal, chiar grotesc; dar şi acesta a fost terminat doar parţial şi casa pare să nu fi fost locuibilă până la sfârşitul secolului al XVII-lea[27].

în 1560, Caterina a forţat-o pe Diana de Poitiers să schimbe Chenonceaux cu Chaumont, dar până în 1576 nu a atribuit sume mari pentru lucrările de construcţie de la Chenonceaux. Acestea se compuneau din două galerii pe podul pe care, aproape cu siguranţă, îl proiectase Bullant. Un desen şi o gravură de du Cerceau arată o schemă vastă pe care se spune că ar fi avut-o Caterina în minte, dar, după cum a argumentat Blunt, aceasta se poate să fi fost doar o fantezie. Du Cerceau „a inserat uneori în cartea lui planuri care cuprindeau

idei pe care lui însuşi i-ar fi plăcut să le vadă realizate, mai degrabă decât cele ale adevăratului proiectant al clădirii în cauză".[28]

Caterina îndrăgea grădinile, unde îi plăcea să îşi facă majoritatea treburilor. Deşi lucrul la Tuileries s-a oprit în 1572, grădinile erau deja terminate şi admirate de vizitatori, în afara straturilor de fiori, canalelor şi fântânilor, exista o grotă împodobită cu animale - şerpi, broaşte ţestoase, şopârle, broaşte şi păsări - din ceramică glazurată, de Bernard Palissy. O grădină mare, cu ziduri, legată de Hotel de la Reine, cuprindea alei cu copaci, straturi de flori, un lac cu un jet de apă, un aviar şi o seră de 48 metri lungime, făcută din scândură, care putea fi demontată în fiecare iarnă pentru a fi reasamblată mai târziu. La Chenonceaux, Caterina a făcut multe pentru a decora grădinile. Ea a adus apă din izvoarele învecinate, a creat cascade, a creat trei parcuri, un aviar de păsări exotice şi un ţarc cu animale rare. De asemenea, a adăugat noi soiuri la via existentă şi a plantat duzi pentru creşterea viermilor de mătase. Chenonceaux avea propria sa ţesătorie şi în 1582 Caterina a înfiinţat o fabrică

de mătase la Orleans.

Programul de construcţii al Caterinci era scump. Un calcul pentru anul 1581 arată că a cheltuit în total 8 898 de scuzi pe Hotel de la Reine şi 760 de scuzi pe Saint-Maur. Costul total al tuturor activităţilor ei de construcţie din acel an a fost de 10 027 de scuzi.[29] O asemenea extravaganţă nu o făcea îndrăgită pe regina-mamă în faţa supuşilor regelui, în special a parizienilor, cărora li se cereau continuu contribuţii. Ronsard a reflectat sentimentele lor într-un poem dedicat trezorierului de l'Epargne:

// ne f aut plus que la reine batisse, Ni que sa chaux nos tresar s appetisse...
Peintres, macons, engraveurs, entailleurs Sucent l'epargne avec leurs piperies.
Mais que nous sert son lieu des Tuileries?
De rien, Moreau: ce n'est que vanite Devant cent ans sera deshabite[30].
Regina trebuie să înceteze a construi,
Varul ei trebuie să nu ne mai înghită sănătatea...
Pictori, zidari, gravori, sculptori
Sărăcesc trezoreria cu înşelătoriile lor.
La ce bun este Tuileries-ul ei pentru noi?
Va fi părăsit într-o sută de ani.

LITERATURĂ ŞI TEATRU

Caterinci îi plăceau cărţile şi le colecţiona, crezând că sunt o podoabă esenţială a unui palat regal. Până în zilele ei, biblioteca regală se mutase destul, de la Blois sub Ludovic XII la Fontamebleau sub Francisc I. Pierre Ramus, binecunoscutul matematician şi filosof, a implorat-o pe Caterina să aducă biblioteca la Paris şi să o instaleze în clădirea universităţii, unde ar fi fost mai uşor accesibilă învăţaţilor. Ea a răspuns mutând-o la Paris, dar a păstrat-o la Luvru, unde a rămas până când Henric IV a mutat-o la College de Clermont.

După moartea lui Piero Strozzi în 1558, Caterina a achiziţionat colecţia de manuscrise preţioase pe care el o moştenise de la cardinalul Ridolfi, nepotul papei Leon X. Ea a convins-o pe văduva lui Piero să i-o vândă pentru 15 000 de scuzi, dar nu a plătit niciodată. Când Caterina a murit, creditorii ei au încercat să confişte colecţia, dar savanţii au protestat şi Henric IV a ordonat ca manuscrisele şi cărţile - 4 500 de volume în total - să fie adăugate bibliotecii regale.[31]

Caterina s-a bucurat de compania oamenilor învăţaţi. Ea credita poeţi - Pierre de Ronsard, Remy Belleau, Jean-Antoine de Bai'f şi Jean Dorat - pe care 1-a protejat şi angajat să scrie programele festivalurilor sale de curte. Deşi nu atât de familiară cu clasicii ca Margareta de Navarra sau Margareta de Franţa, Caterina aparţinea cercului lor intelectual. Era îndeosebi interesată de literatura italiană. Tasso, care a venit în Franţa în 1571 ca secretar al cardinalului d'Este, i-a prezentat *Rinaldo,* iar ea i-a trimis portretul ei ca semn de admiraţie. De asemenea, trebuie să fi fost generoasă cu Aretino pentru a inspira laudele acestuia: „Femeie şi zeiţă senină şi pură, maiestate fiinţelor umane şi divine".

La scurt timp după moartea accidentală a lui Henric II, el şi Caterina au asistat la un spectacol cu *Sophonisba,* la Blois, o tragedie de Trissino tradusă din italiană de Mellin de Saint-Gelais. Era jucat la căsătoriile regale şi pentru persoane de rang înalt, cuprinzând prinţese care jucau purtând costume minu- nate. Actele erau despărţite, ca şi în comedii, de interludii muzicale, fără legă- tură cu subiectul, care slăveau regele şi curtea sa. Conform lui Brantome, Caterina a devenit convinsă după moartea soţului că spectacolul îi adusese ghinion şi refuzase după aceea să mai vadă vreo tragedie. Astfel, s-a spus că pietatea ei conjugală inspirase o nouă formă de teatru: tragicomedia. Dar faptul că tragedia a căzut în dizgraţia curţii după 1570 poate să fi fost parte a unei aversiuni pentru violenţă a vremii. Prima tragicomedie jucată la curte a fos *Ginevra,* un episod din *Orlando Furioso* a lui Ariosto în versiune franceză, de un poet necunoscut.

A fost pus în scenă la Fontainebleau la 13 februarie 1564.[32]

Caterina nu era răspunzătoare pentru aducerea trupei *Comedie italienne* în Franţa în timpul domniei lui Carol IX, după cum s-a afirma uneori. Prima trupă de actori italieni bine organizaţi, care au sosit în Franţa după martie 1571, a fost invitată de Louis de Gonzague, duce de Nevers, al cărui frate, ducele de Mantova, era pasionat de teatru. Până în februarie 1572, două companii de actori italieni, care îşi spuneau *I Geloşi,* au venit în Franţa la cererea regelui, după ce îi văzuse jucând la Veneţia la întoarcerea lui din Polonia[33]. Caterinei, după cum ni se spune, îi plăceau mult spectacolele lor. Nu o deranja umorul forţat, dar nu era de acord cu obscenitatea. După ce a văzut *Le Brave,* o adaptare de Ba'if după o piesă de Plaut, la Hotel de Guise la 28 ianuarie 1567,1-a rugat pe autor să se uite la lucrările lui Terenţiu, dar să evite „vorba lascivă" a celor vechi.'[34]

într-o celebră scrisoare în care îl sfătuia pe fiul ei, Caterina a amintit curtea bunicului lui, Francisc I. „Bătrânul rege obişnuia să spună că pentru a trăi în pace cu francezii şi a-si păstra dragostea e nevoie de două lucruri: trebuia să îi ţină fericiţi şi ocupaţi cu treburi cinstite, altfel se puteau apuca de fapte periculoase".[35] însuşindu-şi acest sfat, Caterina pare să fi făcut un efort conştient să abată nobilimea franceză de la luptele interne, distrându-o la curte. Printre principalele podoabe se aflau doamnele ei de companie, în număr de circa optzeci, pe care le recrutase din cele mai nobile case din Franţa. Unele, care o însoţeau permanent în turneele ei, au devenit cunoscute ca „escadrila ei zburătoare" şi se spune că erau folosite de ea pentru a seduce curtenii pentru scopuri politice.[36] Conform lui Jeanne d'Albret, curtea Franţei era un izvor de destrăbălare, unde femeile, nu bărbaţii, făceau avansurile sexuale, dar Jeanne era o hughenotă austeră, care se poate să fi exagerat tentaţiile pe care cercul Caterinei le prezenta pentru fiul ei.[37] Conform lui Brantome, curtea Caterinei nu era numai un paradis terestru, ci şi „o şcoală a cinstei şi virtuţii", dar se pare că uneori putea fi foarte liberală. La 9 iunie 1577, a dat un banchet pe domeniile de la Chenonceaux, în onoarea fiului ei, Anjou, după ce capturase La Charite. Masa a fost servită de tinere goale până la brâu.[38]

FESTIVALURI LA CURTE

Curtea Caterinei era remarcată prin spectacolele sale luxoase. Brantome scrie despre liberalismul ei „similar unchiului ei, papa Leon, şi al magnificului Lorenzo de Medici". El indică trei ocazii în care ea a arătat-o: Fontainebleau în 1564, Bayonne în 1565 şi Paris (Tuileries) în 1573. La Fontainebleau, în ajunul marelui ei turneu în Franţa, Caterina a evocat pentru prima oară tradiţio-

nalele timpuri cavalereşti ale curţii franceze. Aşa-numitele *„magnificences"* au ţinut mai multe zile şi au inclus „un turnir şi rupere de lănci, lupte la bariere şi tot felul de jocuri războinice *(jeux d'armes)".* Mai multe dintre ele erau turniruri în costume extravagante şi decoruri alegorice. Doisprezece cavaleri

- şase pe fiecare parte -îmbrăcaţi în greci şi troieni s-au luptat pentru doamnele ei, întemniţate într-un turn fermecat de pe o insulă. O altă distracţie a fost un spectacol acvatic în care sirenele au înotat în canale şi 1-au întâmpinat pe rege cu cântece. Neptun plutea într-un car tras de căluţi de mare. Acest scenariu cu creaturile mării supuse monarhului a devenit un fel de stereotip. Asemenea spectacole au fost concepute ca o încercare a Caterinci de a aduce hughenoţii şi catolicii împreună într-un trecut cavaleresc, în acelaşi timp, se poate să fi căutat să susţină autoritatea regelui: sirenele erau „divinităţi blânde ale naturii, ale cărori puteri cosmice sprijină puterea monarhiei franceze".

Adunarea de la Bayonne din 1565 i-a permis Caterinei să arate că Franţa, în ciuda problemelor interne, era încă în stare să monteze spectacole magnifice.

Dacă este să îi dăm crezare lui Brantome, „măreţia era de aşa natură în toate, încât spaniolii, care se simt superiori tuturor, cu excepţia lor înşişi, au jurat că nu au văzut nimic mai rafinat".[39] Dar scrisorile lui Alba sugerează că acestea nu făceau decât să îl irite, pentru că îl distrăgeau de la treburile serioase, despre care credea că meritau atenţie.[40] Există mai multe relatări scrise ale spectaco- lelor de la Bayonne. Majoritatea se bazau pe vremurile trecute la curte, cu acompaniament de recitare în versuri, puse pe muzică şi în costume splendide.

Un banchet ţinut pe insula d'Aigueneau la *23* iunie a fost extrem de somptuos.

Oaspeţii au fost aduşi aici în bărci splendid decorate, care le-au permis să vadă pe drum pescari vânând cu harpoanele o balenă artificială, care împrosca din răni vin roşu. De asemenea, s-au întânit cu sase tritoni care stăteau pe o ţestoasă mare, suflând în cochilii de melc, cu Neptun într-un car tras de

căluţi de mare, cu Arion călărind pe doi delfini, şi sirene care cântau ode oaspeţilor regali. Pe insulă, au fost răsfăţaţi cu dansuri regionale executate de tinere îmbrăcate în păstoriţe, şi invitaţi de sirene să sărbătorească înţelegerea dintre Franţa şi Spania. Banchetul a fost urmat de un balet cu nimfe şi satiri, în ziua următoare, s-a ţinut un turnir între cavaleri britanici şi irlandezi, Carol IX conducându-i pe primii şi fratele său, Henri, pe cei din urmă. întrecerile demarate la începutul turnirului au fost acompaniate de versuri şi muzică, iar subiectul concursului

- „Virtute şi dragoste" - a fost reprezentat de două care: unul, tras de patru cai albi, purta femei care simbolizau cele cinci virtuţi; celălalt îi ducea pe Venus şi Cupidon, însoţiţi de mici amoraşi. Doamnele au împărţit însemne similare cu cele purtate de cavaleri pe scuturi. Apoteoza a sosit când cavalerii s-au

înfruntat fără să se atingă, în timp ce între cai au fost aruncate mici mingi de foc.

evenimentul, care a avut loc într-un loc special îngrădit, a fost acompaniat de nuzică şi recitări muzicale. Stalul regal a f ost împodobit cu minunate tapiserii iescriind *Triumful lui Scipio,* pe care Francisc I le comandase lui Giulio Romano.[41]

Nu s-a publicat nici un *livret* sau *recueil* care să descrie festivalurile date cu ocazia nunţii funeste a lui Henri de Navarra cu Margareta de Valois. Aproape ot ceea ce se ştie despre acestea vine din surse protestante care, în lumina masacrului ulterior, le-au privit cu profundă suspiciune. Ele par să fi urmat modelul deja folosit în 1564 şi 1565. Una dintre distracţiile planificate era un fort care trebuia atacat de Coligny şi coreligionarii lui şi apărat de rege şi cato- ici, dar s-a renunţat deoarece Coligny nu se simţea destul de bine ca să parti- cipe. O scenă care a avut loc a fost procesiunea carelor în formă de stânci, pe zare se aflau zei marini şi fiinţe ale mării. O alta s-a numit „Paradisul dragostei", n care douăsprezece nimfe au fost apărate de rege şi de fraţii lui împotriva ui Henri de Navarra şi a tovarăşilor săi hughenoţi, care au fost trimişi în iad, dar salvaţi de Mercur şi Cupidon. Nimfele au sărbătorit, dansând un balet lung şi elaborat. Acesta a fost urmat de o luptă între cavaleri în timpul căreia exploziile prafului de puşcă au umplut sala cu foc şi fum. în ultima zi, înainte ca atentatul asupra lui Coligny să pună brusc capăt festivităţilor, a avut loc o cursă la Luvru. S-au prezentat mai multe grupuri de concurenţi, între care regele şi fratele său, costumaţi în amazoane, Navarra şi oamenii săi ca turci, curtând turbane şi robe aurii, Conde şi alţii, ca luptători albanezi, şi Guise şi prietenii săi, de asemenea îmbrăcaţi în amazoane.

în august 1573, la un an după Noaptea Sf. Bartolomeu, Parisul era din nou *enfete,* de data aceasta pentru ambasadorii polonezi care veniseră să ofere coroana ţării lor pentru ducele de Anjou. Ei au fost delectaţi cu turniruri, lupte de demonstraţie, baricade şi alergări. Caterina i-a răsfăţat, de asemenea, cu un „festin" minunat la Tuileries, descris de Jean Dorat în *Magnificentissimi spectaculi.* Această lucrare, în vers latin şi incluzând versuri franceze de Ronsard şi Amadis Jamyn, descrie un balet cu ilustraţii. Şaisprezece nimfe reprezentând fiecare provincie franceză au apărut pe o stâncă mişcătoare de pe care au coborât ca să danseze un balet lung şi complicat, conceput de Beaujoyeux. Ele au împărţit însemne spectatorilor. Brantomeîl numeşte „cel mai rafinat balet care s-a jucat vreodată în această lume" şi scuză cheltuielile Caterinei pe asemenea spectacole care au adus Franţei atâta prestigiu.[42] D'Aubigne povesteşte despre uluirea polonezilor, care au declarat că „baletul Franţei era ceva ce nici un rege

1

de pe pământ nu ar putea imita". Brantome spune că „toate aceste invenţii" erau datorate numai Caterinei.

„Magnificences" -urile ei le-au depăşit pe toate celelalte. A spus adesea că dorea să îi imite pe

împăraţii romani, care erau hotărâţi să îşi împiedice supuşii de la rele purtări dându-le jocuri şi amuzamente. „Chestiunea influenţei italiene în *ballet de cour* francez pare rezolvată", scrie Yates. „A fost inventat, în contextul vremurilor cavalereşti ale curţii, de un italian, şi un Medici, regina- mamă. Mulţi poeţi, artişti, muzicieni, coregrafi au contribuit la rezultat, dar ea a fost inventatoarea, sau, s-ar putea spune, producătoarea; ea, care şi-a instruit doamnele de la curte să execute aceste balete în decoruri concepute de ea".[44]

Sub Henric III, s-a organizat o sărbătoare spectaculoasă în Salle Bourbon din Paris, pentru a sărbători căsătoria ducelui de Joyeuse şi a Margaretei de Lorena, cumnata lui Henric, la 24 septembrie 1581. S-au succedat cam şapte- sprezece numere, în fiecare zi a nunţii, timp de o săptămână. Ele cuprindeau turniruri în decoruri alegorice, jocuri de apă, un balet ecvestru şi un minunat foc de artificii. „Construcţii temporare elaborate, concepute de cei mai buni artişti ai timpului, au fost ridicate în străzi şi în pieţe şi diferite spectacole au fost acompaniate de muzică. Artistul principal angajat pentru aceste *„magnificences"* a fost Antoine Caron, care a fost asistat de Germain Pilon. Jean Dorat a proiectat lucrările lor, Ronsard şi Desportes au scris, versurile, iar Claude Le Jeune muzica. Conform unui program manuscris, la 19 septembrie s-a pus în scenă o luptă pe jos între rege şi ducii de Guise, Mercoeur şi Damville. Ei s-au lupta pentru Dragoste în ceea ce a fost, de fapt, o dramatizare muzicală a lucrării lui Petrarca, *Trionfi.* La 24 septembrie a avut loc o altă luptă, de data aceasta între rege şi ducii de Guise şi Mercoeur. Intrarea regelui „a luat forma unui triumf marin în care o navă mare a fost precedată de tritoni şi sirene cântând la diferite instrumente şi feluri de muzică, cu tobe". Programul anunţă un alt număr în care „doisprezece purtători de torţe vor fi bărbaţi şi femei deghizaţi în copaci... ale căror fructe de aur vor purta lămpi şi torţe". Dorat a scris versurile de sub tablouri şi arcuri de triumf. O arcadă, dedicată tinerilor căsătoriţi, strălucea ca un soare în flăcări. Tema soare-lună era reluată de livre- lele în alb şi galben ale celor douăzeci şi opt de combatanţi. Arcadele erau legate de un mare amfiteatru care conţinea „cabine" reprezentând planetele şi constelaţiile. Printre aceste ceruri artificiale se aflau aluzii la curcubeul Caterinei, cele trei coroane ale lui Henric III şi stelele gemene Castor şi Pollux.

Teatrul, conceput de Montjosieu, pare să fi servit drept fundal pentru o intrare dramatică a regelui, îmbrăcat în Soare, într-un car solar.[45]

Cel mai faimos spectacol de la Joyeuse a fost *Ballet comique de la reine,* oferit de regina Louise, care a angajat propria ei trupă de poeţi şi muzicieni.

Muzica, oferită de zece grupuri de cântăreţi şi instrumentişti în interiorul unui „arc de aur", era menită să producă „efecte", iar trama şi temele numărului au fost o invocare a forţelor cosmice să vină în ajutorul monarhiei. Tema a fost transferarea puterii de la vrăjitoarea Circe la familia regală. La un capăt al sălii, unde numărul se petrecea în faţa unei mari mulţimi de spectatori, se afla grădina lui Circe prin faţa căreia treceau oameni care fuseseră transformaţi în animale. Acţiunea s-a deschis cu evadarea unui om din grădină. După ce a traversat sala, el l-a implorat pe rege să scape lumea de vrăjitoare, în drama următoare, ea a fost învinsă de o alianţă dintre Virtuţi şi Minerva cu lumea celestă, exprimată prin balete bazate pe figuri geometrice simbolice şi dansate de regină, mireasă şi alte doamne. Când cele patru Virtuţi Cardinale au intrat, purtând robe înstelate, ele au cerut zeilor să coboare din ceruri, înfrângerea lui Circe a fost asigurată de coborârea lui Jupiter, şezând pe un vultur, anunţată de un tunet puternic şi acompaniată de „cea mai rafinată şi excelentă muzică auzită sau cântată vreodată". Jupiter era o „stea norocoasă" coborâtă prin puterea muzicii pentru a apăra Franţa de ororile războiului şi pentru a-i întări şi binecuvânta monarhia.[46] La final, toţi artiştii au îngenuncheat în faţa lui Henric III, „arătând că îi cedau acestui mare rege puterea de a comanda, înţelepciunea de a conduce şi elocvenţa de a atrage inimile oamenilor îndepărtaţi de la datorie; toate aceste virtuţi şi puteri le avea datorită sfaturilor, instrucţiunilor şi purtării reginei, mama sa". Pentru a întregi spectacolul, Caterina a rugat-o pe regină să îi dea soţului ei o medalie de aur, pe care era înfăţişat un delfin înotând în mare, o expresie clară a dorinţei ei fierbinţi ca el să aibă curând un moştenitor care să ducă mai departe dinastia.[47]

CATERINA, COLECŢIONAR DE ARTĂ

Caterina era o colecţionară avidă de lucrări de artă şi curiozităţi de tot felul. Martor stă un

inventar al obiectelor din Hotel de la Reine, care a fost alcătuit în august 1589, după moartea ei.[48] în afară de tapiserii, la reşedinţa ei se aflau, la parter, douăzeci şi cinci de hărţi „desenate de mână" ale diferitelor părţi ale lumii, mai mult de 135 de tablouri şi mai multe lucrări de sculptură.

La etajul întâi se aflau 341 de portrete, multe de Pierre şi Cosme Dumoustier şi Benjamin Foulon, pictorii oficiau' ai Caterinci. Existau 259 de piese de porţelan

de Limoges. O cameră din Hotel de la Reine avea pereţii acoperiţi cu oglinzi veneţiene. Biroul ei cuprindea numeroase vitrine decorate cu picturi de peisaje şi pline cu obiecte de toate felurile: evantaie din piele, păpuşi îmbrăcate în diverse costume, casete, un cameleon împăiat, obiecte de lac chinezesc, nume- roase jocuri şi obiecte de cult. De tavan atârnau şapte crocodili împăiaţi şi nenumărate trofee de cerb. în cameră se aflau o colecţie de minerale, câteva statuete de teracotă şi patru tunuri mici. într-o vitrină dintre două ferestre erau cărţi - printre care un set de planuri arhitectonice - pe care Caterina le dorea la îndemână. Cu totul avea cam 4 500 de cărţi, între care 776 manuscrise. Cele din urmă, însă, erau ţinute într-o clădire separată din rue Plâtriere, cu propriul lor custode. Cărţile tipărite se aflau la Saint-Maur. în fine, inventarul înşiruie multe ţesături scumpe, mobilă de abanos încrustată cu fildeş şi 141 de piese de porţelan, probabil de la atelierul lui Palissy. Hotel de la Reine, pe scurt, era „la fel de luxos utilat şi bogat mobilat ca oricare dintre palatele şi castelele aparţinând Coroanei".[49]

Un obiect important care lipsea din inventarul Caterinei este setul de opt tapiserii imense, magnifice, numite de obicei tapiseriile Valois, aflate acum în posesia galeriei Uffizi (din păcate, nu au fost expuse public de mai mulţi ani). Este posibil ca ele să fi aparţinut odată Caterinei şi ca ea să le fi dat nepoatei sale, Christina de Lorena în 1589, cu prilejul căsătoriei ei cu Ferdinand de Medici, Mare Duce de Toscana.[50] Nimeni nu ştie cu siguranţă cine a comandat, creat şi executat tapiseriile sau pentru cine. Totuşi, anumite fapte sunt clare. Ele se *bazează* pe şase (la origine, opt?) desene făcute în timpul domniei lui Carol IX de Antoine Caron şi modificate ulterior de un alt artist, care a adăugat grupuri de personaje în mărime naturală în fundal. Majoritatea sunt uşor de recunoscut, ca Henric III şi membrii familiei şi curţii sale. Fratele lui, Fran9ois, duce de Anjou, apare în prim-plan în unele dintre tapiserii, în toate cu excepţia uneia, Caterina de Medici, îmbrăcată în straiele de văduvă, ocupă o poziţie mai mult sau mai puţin centrală. Printre alte personaje identificabile se află regina lui Henric, Louise de Lorena. Prezenţa ambasadorilor polonezi, care au venit la curtea Franţei în 1573 şi pot fi identificaţi după costumele lor distinctive, ajută la datarea tapiseriilor. Alte personaje nu sunt la fel de uşor de identificat. In dreapta tapiseriei care arată curtea franceză în mişcare în exteriorul castelului Anet se află un grup de trei nobili necunoscuţi. Aproape toate tapiseriile înfăţişează festivalurile care au avut loc la curtea lui Carol IX, în special la Fontainebleau în 1564, Bayonne în 1565 şi Tuileries în 1573, totuşi Carol IX este absent, toate portretele identificabile aparţinând următoarei domnii.[51]

CATERINA DE MEDICI

Printre specialiştii care au încercat să explice tapiseriile Valois, nici unul nu a arătat atâta ingeniozitate dobândită ca Frances Yates. Ea a identificat autorul ca fiind Lucas de Heere, care lucrase în Franţa pentru Caterina sub domnia lui Francisc II. El îl cunoştea pe geograf, Abraham Ortelius, şi pe artistul topograf, Georg Hoefnagel, de la care se poate să fi dobândit interesul pentru topografie şi costum care se reflectă în modificările sale la desenele lui Caron.[52] De Heere pare, de asemenea, să fi consultat relatările publicate ale festi- valurilor, astfel încât a fost capabil să le reprezinte mai corect şi să le aducă la zi. Yates citeşte în tapiserii aluzii la serbările de la Joyeuse din 1581.[53] De asemenea, ea identifică cei trei nobili necunoscuţi ca fiind Louis de Nassau, Christopher Palatinul şi Henric de Nassau, şi argumentează că în acea tapiserie curtea este înfăţişată călătorind la Blamont, unde s-au întâlnit şi au negociat cu Henric III şi Caterina.[54]

Dar cine a comandat tapiseriile? Yates sugerează că au fost făcute în Antwerp, plătite de oraş, comandate de Wilhelm de Orania şi trimise ca dar diplomatic Caterinei cu scopul de a o convinge pe ea şi Henric să îl sprijine pe Anjou în Ţările de Jos.[55] De asemenea, ea citeşte o intenţie

„politique" în tapiseriile înfăţişând sosirea ambasadorilor polonezi la curtea franceză în 1573 şi argumentează că din tapiserii a fost exclus în mod deliberat Carol IX, din cauza implicării lui în Noaptea Sf. Bartolomeu. Totuşi, teoria lui Yates este dificil de acceptat. Este foarte improbabil ca Wilhelm de Orania să se fi bazat pe dăruirea unei tapiserii pentru a aduce o schimbare majoră în politica Coroanei franceze. Caterina şi Henric se temeau de intervenţia în Ţările de Jos, îngrijoraţi de provocarea unui război cu Spania. Este aproape sigur că nu si-au schimbat părerea ca răspuns la primirea în dar a unor tapiserii, oricât de magnifice.

Convingerea lui Yates că intenţia *„politique",* împărtăşită de Orania, Anjou, Caterina şi Henric, avea nevoie doar de un impuls artistic pentru a reînvia, zboară în faţa tuturor mărturiilor istorice. Ideea că regina ar fi fost erasmiană este extravagantă. Tapiseriile rămân o enigmă. Aproape sigur, ele au fost desti- nate glorificării Casei conducătoare de Valois pe fondul festivalurilor sale spectaculoase. Mai mult nu putem presupune fără a ne face vinovaţi de gândire părtinitoare.

Patronajul Caterinei nu era uluitor în nici un fel. Ar fi nedrept să o numim reprezentanta Medici franceză. Spre deosebire de socrul ei, Francisc I, ea nu a invitat niciodată artiştii de frunte din Italia sau de altundeva să lucreze pentru ea în Franţa; era mulţumită să angajeze talentele locale, care erau adesea deosebite. Philibert de l'Orme a fost un mare arhitect, care a dezvoltat un stil francez de construcţie; Germain Pilon a fost un sculptor minunat, ale cărui lucrări

nu sunt numai realizate, dar şi revelatoare din punct de vedere psiholot Pictura se pare să o fi interesat mult mai puţin pe regina-mamă, poate deoar< intrase în declin în zilele ei. Portretele ocupă porţiuni mari ale inventam bunurilor ei, şi se poate bănui că mai degrabă se uita la ele aşa cum o mă din zilele noastre preţuieşte un album de fotografii. Din întâmplare sau int ţionat, patronajul ei s-a dovedit efemer. Chiar şi capela Valois, din care int ţionase să facă un monument nepieritor al dinastiei ei adoptive, nu a f terminată niciodată. Pe cât era interesată de arhitectură, se pare că îşi pieri repede interesul pentru un anumit proiect, fie din cauză că era prea scui fie pentru că nu se potrivea necesităţilor ei de moment. Astfel, palatul Tuilei nu a fost terminat niciodată. Patronajul ei literar nu se distingea nici el p nimic. A angajat câţiva poeţi şi muzicieni buni, dar lecturile ei preferate -.

Abus du monde de Gringore, *Cartea Sibilelor,* calendarul gregorian şi o gen logie a centilor de Boulogne (strămoşii ei materni) - nu prea indică gus literare.[56] Caterina şi-a lăsat amprenta doar în domeniul festivalurilor extra gante de curte, care combinau dansul, muzica şi poezia. A fost un impre renascentist, căruia baletul şi opera din vremurile noastre îi sunt neîndoie îndatorate.

NOTE

1 *Memoires de Marguerite de Valois,* ed. Y. Casaux (Paris, 1971), p. 64.

2 A. d'Aubigne, *Histoire Universelle,* ed. A. de Ruble (Paris, 1890), iv. 300-

3 *Journal de l'Estoile pour le Regne de Henri III,* ed. L.-R. Lefevre (Paris, 1943), p

4 *Lettres,* iv. 296-297.

5 D. Crouzet, *Leş guerriers de Dieu* (Paris, 1990), ii. 287.

6 *L'Ecole de Fontainebleau* (catalogul expoziţiei, Grand Palais, 1972), pp. 32-3 Golson, „The approach to science of a Renaissance painter. Research into the th and -background of the Astronomers Studying an Eclipse by Antoine Car G.B.A. (1963), pp. 202-214.

7 D. Thomson, *Renaissance Paris. Architecture andgrowth, 1475-1600* (Londra, l[1] pp. 175-176; J.-P. Babelon, *Paris au XV[ie] siecle,* pp. 141-142, J.-H. Mari *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), p. 215.

8 Houel a creat o şcoală de farmacie la Paris şi, patru ani mai târziu, o grădină botanică, predecesoarea celei de azi - Jardin des Plantes. Vezi Babelon, *Par XVe siecle,* pp. 83, 254.

9 M. McGowan, *Ideal Forms in the Age of Ronsard* (Berkeley, California, l p. 126.

'Ecole de Fontainebleau, p. 37.

j. Vasari, *Lives ofthe Painters, Sculptors and Architects,* ed. W. Gaunt (Londra, 963), iv. 79-80; C. Avery, *Giambologna* (Londra, 1993), pp. 159-161.

H. Avery, „An equestrian statuette of Louis XIII attributd to Simon Guillain 1581-1658)", *The Burlington Magazine,* cxxvi (sept. 1984), pp. 553-556.

H. Zerner, *Lţart de la Renaissance en France* (Paris, 1996), p. 354. Vezi şi *Germain 'Hon et Ies sculpteurs*

franţais de la Renaissance, ed. G. Bresc-Bautire (Paris, 1993), p. 16-21, 284-287.

L Blunt, *Art and Architecture in France, 1500-1700* (Harmondsworth, 1957), pp.

1-5; H. Zerner, *L'art de la Renaissance en France. L'invention du classicisme* (Paris, 996), pp. 351-354.

Zerner, *L'art de la Renaissance,* p. 349.

Ud., pp. 349-354.

L. Blunt, *Philibert de l'Orme* (Londra, 1958), p. 99.

-P. Babelon, *Châteaux en France au siecle de la Renaissance* (Paris, 1989), pp. 691-692.

abelon, *Paris au XV^ie siecle,* p. 240.

lunt, *Philibert de l'Orme,* pp. 88-89.

nd., pp. 92-93.

Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), p. 323; Babelon, *Paris au XVie siecle,* 210.

homson, *Renaissance Paris,* pp. 172-174.

loulas, *Catherine,* pp. 330-331.

abelon, *Paris au XV* siecle,* pp. 229, 232

-C. James, „Jean Bullant, Recherches sur l'architecture fran9aise du xv'^e siecle", *jsitions des theses de V Ecole des Chartes* (1968), pp. 101-109; F. Boudon, A.

iastel, H. Couzy, F. Hamon, *Systeme de l'architecture urbaine: Le Quartier des 'lles ă Paris* (Paris, 1977).

unt, *Philibert de l'Orme,* pp. 80-91.

id., p. 64.

oulas, *Catherine,* pp. 328-330, 339.

id., p. 322.

Fremy, *Leş poesies inedites de Catherine de Medicis* (Paris, 1885), pp. 239-242; *ttres,* i. 563.

Layzard, *Le theâtre en France au XV" siecle* (Paris, 1980), pp. 152, 220-230.

Bachet, *Leş comediens italiens ă la cour de France* (Paris, 1882), pp. 1-70.

ariejol, pp. 223-234.

ttres, ii. 92. La Ferriere datează această scrisoare în 1563, dar Mariejol jumentează (pp. 142 n. l şi 269 n. 5) că fusese, de fapt, scrisă în 1576.

zi BN, ms. fr. 7854, ff. 13-35 pentru lista doamnelor Caterinci, ariejol, p. 143.

202

38 Brantome, *Oeuvres,* ed. L. Lalanne, vii. 377.

39 *Ibid.,* x. 73.

40 *Papiers d'etat du Cardinal de Granvelle* (Paris, 1852), ix. 281-330.

41 F. Yates, *The Valois Tapestries* (Londra, 1975), pp. 55-60.

42 Brantome, „Discours sur la Reyne Mere", *Oeuvres completes,* ed. P. Merimee (Paris, 1890), x. 76.

43 A d'Aubigne, *Histoire Universelle,* ed. de Ruble, iv. 179.

44 Yates, *Valois Tapestries,* p. 68.

45 *Ibid.,* pp. 82-88; F. Yates, *Astraea. The imperial theme in bthe sixteenîh century* (Londra, 1975).

46 F. Yates, *The French Academies ofthe Sixteenth Century* (ed.rev. Londra, 1988), pp.236-250.

47 Cloulas, *Catherine,* p. 359.

48 E. Bonnaffe, *Inventaire des meubles de Catherine de Medicis en 1589* (Paris, 1874)

49 Thomson, *Renaissance Paris,* p. 20.

50 Yates, *Valois Tapestries,* pp. xxv-xxvi, 124-129.

51 *Ibid.,pp.* 6-12.

52 *Ibid.,pp.* 13-24.

53 *Ibid.,pp.* 82-88.

54 *Ibid.,pp.* 73-81.

55 *Ibid.,pp.* 25-38.

56 Bonnaffe, *Inventaire,* p. 85.

57

XI
APOCALIPSA
(1584-1589)

La şaizeci şi şase de ani, Caterina de Medici era foarte bătrână, după standardele secolului al XVI-lea. De asemenea, avea o sănătate şubredă, deşi continua să joace un rol activ în politică. Fiul ei, Henric III, se purta ca un copil răsfăţat, sfidând-o adesea şi ascultând de favoriţii săi, în special de ducele d'Epernon, care o făcea ori slabă sau timidă, ori foarte înclinată faţă de Casa de Guise. Totuşi, Henric ştia din experienţă că într-o situaţie de criză se putea baza pe ajutorul mamei lui. Niciodată nu a avut nevoie mai mult de acesta decât după moartea fratelui său, ducele de Anjou, care a precipitat o criză de succesiune. Pentru că Henric III nu avea copii şi părea improbabil să mai aibă, după zece ani de căsătorie sterilă. Conform legii salice, prezumtivul moştenitor era cumnatul lui, Henri de Navarra, conducătorul hughenoţilor. Perspectiva de a fi conduşi de un monarh protestant îi îngrozea pe catolici, care nu aveau decât să privească peste Canal pentru a vedea cum coreligionarii lor englezi erau persecutaţi de regina lor protestantă. Chiar dacă Navarra se dovedea mai tolerant decât Elisabeta I, nu puteau crede că el ar fi putut deveni regele lor de drept fără a fi miruit cu mirul sfânt sau încoronat de un prelat catolic.

Totuşi, nu toţi catolicii erau îngrijoraţi de noua situaţie. Moartea lui Anjou a fost un dar ceresc pentru familia de Guise. După cum scrie PEstoile:

„A venit la un moment foarte oportun pentru ei, înlesnindu-le planurile pentru Liga lor, care, din acel moment, a devenit tot mai puternică, pe măsură ce Franţa a devenit mai slabă".' în septembrie 1584, Henri, duce de Guise, fraţii săi, ducele de Mayenne şi cardinalul de Guise, şi doi alţi nobili au format la Nancy o asociaţie menită să îl excludă pe Henri de Navarra de la tron. Ei au căutat ajutor la papa Grigore XIII, dar el a refuzat să sprijine o mişcare ostilă lui Henric III, ale cărui acreditări catolice erau impecabile. Totuşi, Filip II de Spania nu avea asemenea scrupule: el nu putea ierta prea uşor Casa de Valois pentru sprijinul pe care îl dăduse, deşi imperfect, rebelilor olandezi. Astfel, el a permis reprezentanţilor lui să semneze un tratat cu Guise la Joinville la

31 decembrie 1584. Părţile au promis să apere credinţa catolică şi să extirpe erezia din Franţa şi Olanda. Ei 1-au recunoscut pe cardinalul de Bourbon - unchiul de şaizeci şi cinci de ani al lui Navarra - ca moştenitor la tron. Devenind rege, el urma să aplice decretele Conciliului de la Trento în Franţa, să renunţe la alianţa ei cu turcii şi să oprească amestecul francez în transportul naval spaniol. De partea sa, Filip II a consimţit să subvenţioneze adunarea unei armate de către Ligă.[2]

Operaţiunile militare au început aproape imediat. Guise a început să adune trupe în multe părţi, a angajat 6 000 de trupe elveţiene, a recrutat mercenari în Germania şi a adunat peste tot stocuri de arme. Neamurile lui, ducii de Elbeuf, Aumale şi Mercoeur, au condus revolte în Normandia, Picardie şi Bretagne.

Mayenne a ocupat oraşele Dijon, Mâcon şi Auxonne; La*Châtre i-a dat oraşul Bourges, iar Entragues, Orleans-ul. Guvernatorul Lyonului, Mandelot, a ras citadela care controlase oraşul. Pe când Franţa de Sud şi Vest rămânea loială regelui sau cauzei protestante, aproape toate provinciile din Centru şi Nord s-au declarat de partea Ligii. Până la sfârşitul lui mai, Guise adunase la Châlons 25 000 de infanterişti şi 2 000 de călăreţi. Răspunsul lui Henric III a fost să angajeze mercenari elveţieni şi să ia măsuri pentru a apăra Parisul de un atac prin surprindere, în acelaşi timp, s-a îndreptat către mama sa pentru dezamorsarea diplomatică a crizei.

Caterina a fost alarmată în martie 1585, când a aflat că trupele lăsate la vatră de Parma veneau în Franţa să servească sub comanda lui Guise. Se temuse întotdeauna de un război între Franţa şi Spania şi vedea cu destulă îngrijorare alianţa dintre Guise şi Filip II. Ea i-a scris lui Guise, spunând că nu putea crede că era neloial Coroanei după toate asigurările pe care i le dăduse.[3] Totuşi, la 31 martie, ducele a publicat la Peronne un manifest în care îndemna catolicii să se pregătească să îşi apere credinţa. Miniştrii regelui au fost acuzaţi că bătăto- riseră calea unui eretic spre tron şi că au privat alţi nobili de titluri şi putere, astfel încât să controleze ei înşişi forţele regelui. Manifestul cerea, de asemenea, reducerea taxelor şi adunări regulate ale Stărilor Generale.[4]

PACEA DE LA NEMOURS (7 IULIE 1585)

în martie 1585, Caterina a călătorit la Epernay în Champagne sperând să îl întâlnească pe Guise, dar acesta nu se grăbea să o vadă. Când, în cele din urmă, a apărut la 9 aprilie, s-a plâns că

acţiunile lui fuseseră greşit interpre-

ţaţe şi de diversele primejdii care păşteau religia catolică, dar Caterina s-a gândit că el folosea religia pentru a-si acoperi scopul real, deşi nu putea afla de la el ce anume era acel ceva.[5] După plecarea lui, ea a căutat ajutor la ginerele ei, ducele de Lorena, care a oferit medierea sa, pe care Caterina i-a propus fiului ei să o accepte.[5]

Şederea reginei-mamă la Epernay a fost punctată de probleme de sănă- tate, în plus faţă de suferinţele ei obişnuite (colici, guturai, reumatism), suferea acum de o tuse persistentă, dureri de ureche, o durere laterală şi în coapsă, gută, dureri de dinţi şi accese de rău. La 22 aprilie, medicul regelui, Miron, i-a luat sânge ca să îi salveze plămânii de „supraîncălzire", după cum i-a explicat regelui. Mult timp, Caterina a trebuit să negocieze din pat. De asemenea, găsea scrisul dificil, dar putea conta pe sprijinul secretarului de stat Claude Pinart. Corespondenţa Caterinei, remarcabil de completă pentru această perioadă, este aproape integral scrisă de mâna lui. Ea îi dicta din pat, adesesa în mare grabă, iar acesta stătea la picioarele patului. Depeşele lui Pinart erau primite la curte de colegul său, secretarul Pierre Brulart, care funcţiona ca intermediar la rege. El a ţinut-o regulat pe Caterina la curent cu evenimentele din alte părţi ale Franţei.[7]

Conducătorii Ligii, cunoscând starea sănătăţii Caterinei, sperau că avea să se întoarcă la Paris curând, dar aceasta nu s-a întâmplat. Totuşi, obosită să îi aştepte pe Guise să se întoarcă, ea vorbea despre negocieri cu Henri de Navarra, în schimb. Regele îl trimisese deja pe Epernon să îl convingă să îşi schimbe religia, iar Caterina se poate să fi gândit în aceleaşi coordonate. Ameninţarea i-a adus pe Guise şi pe cardinalul de Bourbon la masa negocierilor unde, la 29 aprilie, ei au oferit un armistiţiu de două săptămâni. Caterina spera să scoată de la limbutul cardinal nişte indicii asupra intenţiilor Ligii, dar el a accentuat urgenţa obţinerii unităţii religioase. Henric III era, de fapt, dispus să revoce edictul de pacificare, dar nu era pregătit să predea oraşele Ligii ca garanţie a bunei lui credinţe. Totuşi, Caterina ştia că mai devreme sau mai târziu avea să cedeze.[8] Acest lucru a devenit evident, în timpul unei runde de convorbiri cu Guise şi cardinalul de Bourbon, la Jalons. Ştirile despre interzicerea de către Henric a religiei protestante în toată ţara 1-au făcut pe cardinal să îşi împreuneze mâinile în semn de mulţumire, dar a continuat să explice că pentru a satisface Liga era nevoie de mai mult; erezia, a insistat el, trebuia dezrădăcinată complet.

Cu alte cuvinte, regele trebuia să declare război hughenoţilor. Guise a arătat apoi că siguranţa Ligii trebuia garantată. El a cerut o declaraţie scrisă a regelui în acest sens. Caterina a înţeles acum că singura speranţă a lui Henric de a face faţă Ligii era să îşi întărească forţele, pentru că, aşa cum a spus ea, „pacea e purtată de o bâtă".

Când Caterina s-a întâlnit cu Guise şi cardinalul, ei au cerut un număr mare de oraşe care să le fie cedate ca garanţii, iar pentru guvernatorii şi căpitanii care se alăturaseră Ligii, sa aibă funcţiile confirmate sau restaurate de rege.

Caterina a încercat să pună capăt acestor cereri înainte ca Henric să le dea curs.

Totuşi, când s-a dat citire răspunsului lui, cardinalul de Bourbon a avut un acces de mânie. El a pretins că membrii Ligii nu ceruseră garanţiile pentru ei, ci doar pentru credinţa lor. Când Caterina a răspuns că ducele şi cardinalul ar fi trebuit să fie mulţumiţi de răspunsul regelui, ei au ieşit, dezgustaţi. Când s-au întors, câteva ore mai târziu, ea le-a oferit câteva concesii, dar ei au refuzat să le ia în seamă. De data aceasta, era rândul Caterinei să se înfurie: ea le-a reproşat cu amărăciune că i-au irosit timpul cu „atât de multă prefăcătorie" şi a ame- ninţat că pleacă în ziua următoare, dar ducele de Lorena a reuşit să salveze convorbirile. Regina-mamă a arătat cât de nerezonabil era ca ei să se aştepte ca fiul ei să concedieze slujitori loiali în favoarea membrilor Ligii; dar Guise a repetat că cererile lui erau menite să salveze catolicismul, Caterina s-a plâns că înlesnirile pe care le făcea nu erau niciodată suficiente pentru a-1 satisface pe el şi pe prietenii lui.[9] Cardinalul a admis doar atât într-o scrisoare către Madame de Nevers: „Regina vorbeşte de pace, dar cerem atât de mult în interesul religiei noastre, încât cred că cererile noastre nu vor fi satisfăcute".[10]

Pe măsură ce îşi pierdea speranţa, Caterina 1-a instruit pe secretarul de stat Villeroy să

informeze regele că nu avea să aibă pace dacă nu ceda Ligii.

Ea s-a oferit să renunţe la rolul de negociator. „Aştept cu adâncă credinţă instrucţiunile voastre", i-a scris ea lui Henric, „căci nu îndrăznesc să plec fără să ştiu care sunt acestea". Era dornică să îi vorbească între patru ochi chiar şi numai pentru o oră. „îmi deplâng de rolul", a scris ea, „doar dacă nu vă e cu nimic de folos" [n]. Regele tocmai primise un ultimatum de la membrii Ligii, care pretinseseră că nu doreau decât să promoveze şi să înalţe gloria lui Dumnezeu şi să extirpe toată erezia fără a vătăma statul. Ei i-au cerut lui Henric un edict necondiţionat împotriva ereticilor. Se ofereau să abandoneze toate oraşele-garanţie, cu excepţia celor care depindeau de bunăvoinţa celor drepţi *(gens de bieri).*[u] După ce au înmânat acest ultimatum, au înaintat cu trupele.

Caterina se temea de un atac asupra Parisului, unde familia de Guise se bucura de un sprijin puternic. „Aveţi grijă", îi scria ea lui Henric, „în special în jurul persoanei voastre; este atât de multă trădare în această privinţă, încât mor de teamă".[13] Regele a ordonat prompt ca porţile Parisului să fie făcute mai sigure, a curăţat miliţia de potenţialii trădători şi a creat o nouă gardă regală - faimosul „patruzeci şi cinci" - tineri nobili care erau gata să moară pentru el.

în iunie, Henric III 1-a trimis pe Villeroy la Epernay fără să aibă nici o idee clară asupra lucrurilor pe care se aştepta să le facă. Spera în ciuda situaţiei că Villeroy va fi capabil să evite războiul. Deznodământul misiunii lui a fost tratatul de la Nemours, semnat la 7 iulie, care a dus la o umilitoare capitulare din partea regelui.[M] El a acceptat să plătească armata Ligii şi a cedat un număr de oraşe sigure. Partea leului a mers la clanul de Guise, ai cărui clienţi au primit, de asemenea, favoruri, pensii şi guvernorate. La un *Ut de justice* din 18 iulie, parlamentul a înregistrat un edict care interzicea practica protestantă. Tuturor pastorilor li s-a ordonat să părăsească imediat regatul, iar credincioşilor lor li s-au dat şase luni în care să se convertească sau să plece în exil. Protestanţii au fost deposedaţi de toate funcţiile publice şi trebuiau să predea toate oraşele sigure aflate în posesia lor. Lăsând deoparte legea salică, edictul îl priva pe Navarra de drepturile sale la tron. Duşmanii Caterinei au acuzat-o de complici- tate cu Liga, dar scrisorile ei arătau că a acceptat pacea numai pentru a evita un război vătămător. Henric III nu ar fi fost capabil să reziste singur Ligii; ar fi trebuit să se alieze cu hughenoţii, lucru care ar fi inflamat situaţia. Caterina a ales cel mai puţin rău dintre cele două rele. Religia nu a jucat, probabil, nici un rol în decizia ei. Ea a dat prioritate Ligii datorită puterii sale superioare, nu datorită credinţei. Sacrificiile, credea ea, erau necesare pentru a câştiga timp şi pentru a permite roţii Norocului să se întoarcă în avantajul propriu.[15]. Totuş i, alţi membri ai anturajului regelui, erau mai puţin temperamentali. Villeroy credea că pacea nu avea să aducă decât foc, sânge şi dezolare în Franţa. El a asemănat regatul cu un om care, revenindu-şi după febră, se simte mai slăbit decât la apogeul bolii. El a văzut ruina totală ca un proces inexorabil care trebuia înlăturat.[16]

Pacea de la Nemours a lăsat hughenoţii fără altă opţiune decât cea de a lupta pentru supravieţuire. Navarra a fost atât de şocat când i s-a spus despre tratat, încât jumătate din mustaţă i-a albit, în mai multe scrisori către Caterina a refuzat să accepte înţelegerea. „Sunt hotărât să mă opun cu toată puterea mea", a declarat el, „celor care doresc să provoace ruina Coroanei şi a Casei Franţei". La 10 august, el şi Conde s-au întâlnit cu Damville lângă Lavaur şi au reînnoit alianţa între hughenoţi şi catolicii uniţi, într-un manifest comun, ei i-au acuzat pe Guise că încercau „să extermine Casa Franţei şi să îi ia locul".

Afirmând convingerea lor că protestantismul este indestructibil, liderii hughe- noţi au promis să respecte catolicismul, pe practicanţii acestuia, crezând ca întotdeauna în libertatea conştiinţei. Reafirmând loialitatea lor faţă de Coroană, ei au explicat că nu aveau nici o alternativă decât să lupte cu Liga.[1?]

Henric III se poate să fi sperat să ocolească pacea de la Nemours, aşa cum evitase pacea lui Monsieur, dar situaţia se schimbase din 1576. Insatisfacţia era generală în regat. Reformele conţinute în Ordonanţa de la Blois (1579) fuseseră pe deplin ineficiente: justiţia încă mai era prost administrată, războiul civil era endemic, jafurile soldaţilor comune, impozitele mai grele ca oricând, iar funcţiile

continuau să se vândă. Mai mult, preţul pâinii se dublase din 1578, provocând multe greutăţi populaţiei urbane sărace. Toate acestea, adăugate la lipsa de popularitate personală a lui Henric III şi a *mignons-ilor* lui, făceau jocul Ligii. Printre oraşele care o sprijineau, Parisul era cel mai radical. Fondase în 1584 o Ligă proprie, care era condusă de un comitet, numit Cei Şaisprezece *(Leş Seize).* De la început, avusese relaţii strânse cu Guise. Sute de pamflete tipărite anunţau oamenii că hughenoţii plănuiau un masacru al catolicilor, ca şi succesiunea lui Navarra la tron.[18]

Caterina 1-a sfătuit pe Henric III să se pregătească de război, dar el ezita.

Credea că fusese părăsit de mama sa şi ura faptul că Liga îi forţase mâna. Pique se poate să îl fi stârnit să se certe cu noul papă, Sixtus V, care era foarte favo- rabil Ligii. El i-a interzis nunţiului să călătorească în Franţa dincolo de Lyon, iar papa 1-a expulzat pe ambasadorul francez la Roma. Disputa a indispus-o pe Caterina, care ştia că Henric avea nevoie de consimţământul papei pentru a impozita clerul francez. „Dacă aş avea ceva de. spus", a scris ea, „i-aş încânta pe regi şi papi până aş avea puterea să comand şi nu să ascult".[19] Ea chiar s-a oferit să se ducă la Roma pentru a-1 înfrunta pe Sixtus, şi s-a plâns când, în locul ei, a fost trimis episcopul de Auxerre.

La 9 septembrie, Sixtus V 1-a excomunicat pe Navarra şi 1-a deposedat de succesiunea la tronul francez.[20] Henric III a refuzat să publice bula, dar copiile au circulat în voie. La 11 octombrie, Navarra a protestat formal în faţa parlamentului, între timp, în alianţă cu Damville, adepţii lui şi-au întărit poziţia în Guyenne şi Languedoc. în Dauphine, ei au ocupat mai multe oraşe, iar în Poitou, Conde a respins o invazie condusă de Mercoeur, numai pentru a fi curând învins de Henri de Joyeuse (fratele favoritului). Caterina a pretins că această victorie a fost o demonstraţie a fidelităţii lui Henric faţă de credinţa catolică. Ea a sugerat că Guise trebuia să i se alăture într-un act de mulţumire, dar regele devenea un fel de pustnic religios pe zi ce trecea, arătând puţin entuziasm pentru război, în decembrie, a mers pe jos până la Chartres şi a refuzat să vadă pe cineva. Caterina 1-a urmat acolo pentru a-1 mustra. Ea 1-a avertizat pe Henric că îşi strica sănătatea şi le dădea miniştrilor săi o sarcină imposibilă. El s-a pus pe treabă pentru o săptămână, dar s-a întors curând la Vincennes şi a cerut să nu fie deranjat când se ruga şi postea.[21]

209

REGINA MARGOT

Lupta dintre Henric III şi Ligă nu a fost singura grijă a Caterinci, împăcarea fiicei ei, Marguerite, cu soţul său, Henri de Navarra fusese de scurtă durată. El se îndrăgostise nebuneşte de Diane d'Andouins, mai cunoscută ca „la belle Corisande", care spera, evident, să îi ia locul Margaretei, în martie.

1585, Marguerite a plecat de la Nerac pentru a se stabili la Agen. Fie că s-a alăturat Ligii, fie că nu, un lucru este sigur: a adunat trupe şi a fortificat Agenul.

Caterina a arătat, la început, compasiune. Ea a trimis bani fiicei ei după ce a aflat că nu se putea hrăni cum se cuvine. Totuşi, relaţiile lor s-au deteriorat curând. Henric III s-a înfuriat aflând că Marguerite îi ceruse azil ducelui de Lorena şi Caterine era şi ea mânioasă pentru purtarea ei iresponsabilă.

Scriindu-i lui Bellievre (15 iunie), ea a descris-o pe Marguerite ca „această fiinţă" pe care Dumnezeu i-o trimisese ca pedeapsă pentru păcatele ei, şi ca pe o „belea", dar nu a abandonat-o complet.[22] După ce Marguerite a fost alungată de la Agen de către locuitori, Caterina i-a oferit azil la Ibois, dar ea a preferat să meargă la Cariat, o fortăreaţă socotită inexpugnabilă, unde a rămas până la 13 octombrie 1586. De acum, toată lumea ştia că are un iubit, în persoana unui mic nobil, seniorul de Aubiac. Se zvonea chiar că i-ar fi făcut un copil. Uluită de purtarea ei, Caterina 1-a îndemnat pe rege să o aresteze fără întârziere, „altfel", a spus ea, „ne va aduce din nou ruşinea".[23] L-a îndemnat pe Villeroy să se asigure că Henric a îndepărtat acest „chin insuportabil"; dar regele îi poruncise deja lui Canillac, guvernatorul de Auvergne, să îi aresteze sora şi să o închidă în castelul de la Usson. „Doresc să i se spună doar «soră» în scrisori", a dat el instrucţiuni, „nu «dragă» sau «iubită»; ştergeţi asemenea cuvinte". El a adăugat: „Regina e de partea mea în a-1 avea pe Aubiac spânzurat şi aceasta trebuie făcută în prezenţa acelei nenorocite *(seste miserable)* în curtea castelului de la Usson". Totuşi,

Aubiac a fost trimis la Aigueperse, unde a fost interogat şi executat[24].

Convinsă că zilele ei erau numărate, Marguerite a trimis o scrisoare de adio Caterinci, cerând să i se permită să aibă o însoţitoare care să îi repare reputaţia într-o bună zi. Orice ruşine la care ar fi fost supusă, a avertizat ea, avea să păteze reputaţia familiei ei. în fine, a cerut ca servitorilor ei să li se plătească salariile restante. Totuşi, curând norocul Margueritei s-a întors. După ce Canillac s-a întâlnit cu câţiva dintre membrii de vază ai Ligii la Lyon, el a eliberat-o pe Marguerite. îl sedusese? Este puţin probabil. Alte motive, mai prozaice, au fost sugerate pentru eliberarea ei. Casa de Guise avea interes ca Marguerite să supravieţuiască, pentru că eliminarea ei prin ucidere sau surghiun

într-o mănăstire i-ar fi dat lui Navarra libertatea să se recăsătorească, astfel spulberând speranţele familiei de Guise de a ajunge, în cele din urmă, la tronul francez. Se mai poate ca Marguerite să îl fi mituit pe temnicer, pentru că ştim că i-a cedat drepturile ei în Auvergne, ca şi bani şi o pensie. Recâştigându-şi libertatea, s-a îndreptat pentru ajutor spre Filip II şi văduva lui Carol IX, Elisabeta de Austria. Se poate, de asemenea, să fi încercat să îmbunătăţească relaţiile ei cu Henric III, dar nu s-a întors niciodată la Paris. A petrecut următorii paisprezece ani în Auvergne, trăind mai mult decât mama şi fratele ei. Semnificativ, Caterina a şters-o din testament.[25]

HENRI DE NAVARRA

Regina-mamă 1-a subestimat întotdeauna pe Henri de Navarra, văzându-1 ca pe o minte împrăştiată. Deşi cu siguranţă nesăbuit în problemele inimii, era ascuţit la minte în ce priveşte politica. Timp de mai multe luni, Caterina a sperat să îl convingă să se întoarcă la credinţa catolică, sau cel puţin să părăsească tabăra protestanţilor. Acesta era scopul ei când a călătorit spre sud, însoţită de Pinart, în iulie 1586. Navarra a consimţit să se întâlnească cu ea, în timp ce a negociat în secret cu mareşalul Biron, comandantul regal din vestul Franţei.

O dată ce a semnat cu el un armistiţiu în august, Navarra a încercat să câştige timp. Ştia că Henric III era sub presiunea prinţilor protestanţi germani de a reînnoi libertatea religioasă în Franţa şi că armatele erau într-o lipsă disperată de bani. Totuşi, Caterina era gata să suporte orice oboseală de dragul fiului ei; astfel, continuând cu misiunea ei, 1-a urmărit pe Navarra până la castelul de Saint-Brice, între Cognac şi Jarnac. Deoarece braţul drept continua să o doară, aproape toate scrisorile din acel timp sunt scrise de Pinart.[26] între timp, Villeroy a trimis ştiri despre situaţia militară din vestul Franţei şi i-a dat aproape singurele veşti de la rege, care se ascundea de public, în timp ce şi-a rechemat armatele de pe câmpul de bătaie, Guise a rămas la arme.[27]

Prima întâlnire a Caterinei cu Navarra a fost un schimb furios de acuzaţii.

Ea a putut doar să obţină o promisiune că el avea să se consulte cu sfetnicii săi. în ziua următoare, el şi Conde au cerut un armistiţiu de două luni, astfel încât să îşi poată chema reprezentanţii bisericilor protestante şi să le scrie prietenilor din străinătate. Două întâlniri ulterioare s-au dovedit la fel de nefructuoase. Caterina a încercat în van să îl convingă pe Navarra să redevină catolic şi să interzică practica protestantă în oraşele de sub controlul lui. Ea i-a oferit un armistiţiu de un an în schimb, dar el a explicat că îi lipsea autoritatea

pentru a impune o asemenea interdicţie.[28] Se poate ca la Saint-Brice să fi fost atins şi subiectul căsniciei lui. După cum ştim, Caterina se îndepărtase de fiica ei şi dacă Claude Grouard, preşedintele parlamentului din Normandia, poate fi crezut, ea a sugerat că Marguerite putea fi eliminată astfel încât Navarra să se poată recăsători. Afirmaţia a fost confirmată mai târziu de Henric IV însuşi, deşi uneori îi plăcea să vorbească pentru efect. Mareşalul de Retz, căruia îi datorează Grouard versiunea lui, asistase la convorbirile de la Saint-Brice, dar a fost ostil Caterinci. Mai de încredere este scrisoarea scrisă de Henric III mamei sale în ianuarie 1587, în care avertizează împotriva permisiunii acordate lui Navarra de a se căsători cât Marguerite mai este în viaţă. Dacă era să facă aceasta, a scris regele, el şi-ar contesta autenticitatea legitimităţii la tron şi ar deveni „duşmanul principal" al lui Henric.[29]

Navarra a avut grijă să nu întrerupă convorbirile cu Caterina până când a avut la îndemână o forţă de *reiters,* care îi fusese promisă din Germania. După ce a tărăgănat cât mai mult posibil, el 1-a trimis pe vicontele de Turenne să negocieze cu regina-mamă. Când Turenne i-a oferit ajutor protestant pentru a restaura autoritatea regală distrusă de Ligă, ea a înţeles că fusese trasă pe sfoară şi convorbirile s-au sfârşit la 7 martie 1587. între timp, opinia catolică din Franţa a fost ultragiată de execuţia, în Anglia, a Măriei, regina scoţienilor.

Un torent de invective la adresa Elisabetei I şi a aliaţilor ei hughenoţi s-a scurs din stranele şi tiparniţele Ligii. Henric III a fost acuzat că a trădat-o pe Măria şi la Paris se zvonea că zece mii de hughenoţi se pregăteau să răzbune masacrul zilei Sf. Bartolomeu. în februarie, Henric s-a închis în Luvru după ce a aflat de un complot pentru a-1 răpi şi obliga să predea puterea. Liga s-a oferit să apere regatul împotriva călăreţilor germani, care erau pe punctul de a invada Franţa pentru a i se alătura lui Navarra. în timp ce Guise asedia oraşele Sedan şi Jametz, aparţinând ducelui de Bouillon, Aumale a ocupat oraşe în Picardie, o provincie pe cale să devină semnificativă din punct de vedere strategic, căci Spania se pregătea să îşi trimită Armada împotriva Angliei. Devenea, deja, evident că se pornea o mare cruciadă catolică, în care Liga avea să coopereze cu Spania.[30]

în mai 1587, Caterina a fost trimisă într-o altă misiune sortită eşecului, de data aceasta la Reims, unde Guise şi cardinalul de Bourbon au consimţit să extindă armistiţiul recent semnat cu Bouillon, dar au refuzat să predea oraşele Doullens şi Le Crotoy ducelui de Nevers, pe care regele îl numise guvernator al Picardiei. Caterina a dat vina pe lipsa de timp pentru imposibilitatea de a onţine mai mult.[31] în august 1587, Henric III a anunţat că va intra pe câmpul de bătălie, în fruntea armatei sale. El a părăsit Parisul la 12 septembrie şi a ocupat o poziţie pe Loara cu scopul de a preveni o legătură între *reiters-ii* germani şi

forţele lui Navarra. între timp, 1-a trimis pe Joyeuse să lupte cu Navarra în vest.

Caterina a fost însărcinată cu guvernarea la Paris şi, lucrând cu Bellievre şi Villeroy, a făcut tot ce putea pentru a sprijini efortul de război.[32]

La. 25 octombrie, Caterina a fost şocată să afle că Joyeuse fusese înfrânt de Navarra lângă Coutras, dar au urmat veşti mai bune: armata de eliberare din Germania, după ce a eşuat traversarea Loarei, a atacat spre vest către Beauce numai pentru a fi destrămată. După ce *reiters-ii* au pornit pe cont propriu, au fost învinşi de două ori - la Vimory (26 octombrie) şi Auneau (24 noiembrie) de către Guise. între timp, elveţienii, care luptaseră pentru rege, au convenit să Se ducă acasă în schimbul a două luni de plată si, la 8 decembrie, *reiters-ii* au fost cumpăraţi şi ei. Henric III s-a întors triumfător la Paris, la 23 decembrie. El a asistat la un *Te Deum* la Notre-Dame şi a organizat o înmor- mântare splendidă pentru Joyeuse. Caterina s-a bucurat de ceea ce a descris ca un miracol trimis de Dumnezeu pentru a arăta că El iubea regele şi regatul, dar adevăraţii învingători au fost duşmanii regelui: Guise şi Navarra.[33] Predica- torii Ligii au lăudat eroismul ducelui, fără de care „arca ar fi căzut pradă filisti- nilor". Sorbonne a decretat că un conducător a cărui purtare era inacceptabilă putea fi deposedat de drepturi. Papa 1-a criticat pe Henric pentru folosirea banilor clerului pentru a cumpăra invadatorii regatului. Regele a provocat, atunci, furia Ligii dându-i lui Epernon funcţii deţinute înainte de Joyeuse: el a devenit guvernator de Norrnandia ca răsplată pentru învingerea trupei de *reiters.*[34]

ZIUA BARICADELOR (12 MAI 1588)

La începutul lui 1588, Guise şi alţi membri importanţi ai Ligii s-au întâlnit la Nancy şi au redactat o listă de cereri adresată regelui. Ei i-au cerut să se alăture necondiţionat Ligii, să îi elimine pe nemembrii Ligii din consiliul sau şi din toate funcţiile majore din state, să publice decretele Conciliului de la Trento şi să instituie Inchiziţia în Franţa. Ei au cerut, de asemenea, încă patru oraşe fortificate şi plata de către rege a trupelor staţionate în şi lângă Lorena.

Bunurile ereticilor aveau să fie vândute şi o treime sau o pătrime a proprie- tăţii suspecţilor de erezie trebuia confiscată pe durata războiului. Prizonierii religioşi trebuiau executaţi dacă nu

consimţeau să trăiască pe viitor drept catolici. Totuşi, Henric III a evitat să răspundă acestor cereri. Liga, între timp, nu a făcut un secret din alianţa cu Spania, în acord cu Parma, Guise a invadat

teritoriul ducelui de Bouillon, care tocmai murise, iar Aumale a ocupat mare parte din Picardie, cu scopul de a ajuta Armada spaniolă cu porturi şi provizii, dar nu a reuşit să captureze oraşul Boulogne. De asemenea, a încercat să stârnească probleme pentru Epernon în Normandia, ignorând porunca regală de a se preda. „De aceea, trebuie să fim regele", a scris Henric III lui Villeroy, „pentru că prea multă vreme am fost valetul".[36]

înainte de a porni un atac împotriva regelui, Liga şi-a concentrat tirul împotriva ducelui d'Epernon. O depeşă de la nunţiul Morosini arată cât de izolat ajunsese favoritul regal. El a vizitat-o într-o zi pe Caterina şi a îngenun- cheat în faţa ei, cu boneta în mână, timp de o oră, dar ea nu 1-a rugat să se ridice sau să se acopere. El i-a spus că intenţiona ca pe viitor să fie slujitorul ei şi să facă orice pentru a se împăca cu ducele de Guise.[37] Dar duşmanii lui Epernon erau neînduplecaţi, crezând că era un suporter al lui Navarra şi Damville. în martie şi aprilie 1588 au existat mai multe atentate la viaţa lui. în consecinţă, Henric a întărit securitatea la Luvru şi a adus 4 000 de trupe elveţiene în subur- biile Parisului. La 20 aprilie, Caterina şi Epernon s-au ciocnit violent în consiliu, pe problema securităţii. Ducele o bănuia că este pro-Ligă şi că încerca să îl influenţeze pe rege în favoarea acesteia.[38] Se poate să fi fost pe aproape. Pentru că ea avea relaţii de familie strânse cu Casa de Lorena. Fiica ei, Claude, era căsătorită cu Charles III, duce de Lorena, iar Caterina, căreia îi păsa prea puţin de legea salică, agrea ideea ca fiul lor, marchizul de Pont-â-Mousson, să devină moştenitorul tronului francez în situaţia în care Henric III rămânea fără copii.

Ea aproape o adoptase pe sora marchizului, Christina. în plus faţă de aceste legături de familie, Caterina era prietenă cu ducesa de Nemours (mama lui Guise) şi alţi membri ai familiei de Guise. Ea împărtăşea ura lui Guise pentru Epernon care îndrăznise să o înlocuiască în afecţiunea şi sfaturile oferite fiului ei, aşa cum credea. Mai mult, după cum am văzut, Caterinei nu îi păsa de ginerele ei protestant, Henri de Navarra. Totuşi, dacă simpatiza în vreo măsură cu Liga, loialitatea ei principală era pentru fiul său; după cum corespondenţa ei arată din plin, toate acţiunile ei erau determinate de ceea ce ea considera a fi interesul lui.[39]

Tensiunea dintre rege şi Guise a explodat în mai, când ducele a sfidat porunca regală, prin care era izgonit din Paris ca răspuns la cererea de ajutor de la membrii Ligii din capitală. El a călătorit acolo cu o mică escortă şi a vizitat-o prompt pe regina-mamă la reşedinţa ei. în acel moment, ea era bolnavă, la pat, dar s-a ridicat şi 1-a dus pe duce la Luvru. Există relatări contradictorii asupra celor ce s-au întâmplat în continuare. Conform unei surse, Henric III 1-a dojenit pe Guise pentru neascultare, la care ducele a explicat că venise la cererea Caterinei.

Ea a confirmat aceasta şi Henric nu a putut să îl pedepsească pe Guise.[40] Uneori

se afirmă că regina trimisese, într-adevăr, un mesaj verbal ducelui, la Soissons, încălcând interdicţia fiului ei, dar acest lucru nu este sigur.[41] Totuşi, sciziunea este amplu documentată. Când la Henric au ajuns rapoarte despre o lovitură iminentă a Ligii, el a introdus mai multe companii de trupe franceze şi elveţiene în capitală, la începutul lunii mai, contravenind astfel unui privilegiu protejat cu gelozie, conform căruia parizienii aveau dreptul să se apere singuri în caz de urgenţă, înfuriaţi de prezena trupelor străine în mijlocul lor, ei au luat armele, s-au adunat pe străzi şi au ridicat baricade. Trupele regelui s-au aflat izolate, sub atacul mulţimii. Unii au fost ucişi şi alţii răniţi, când au ajuns sub focul ţintaşilor sau au fost izbiţi cu pietre de la geamuri şi de pe acoperişuri.

Henric III a trimis miniştri să pună trupele în siguranţă, dar aceştia nu au găsit sarcina uşoară. Doi dintre ei au admis mai târziu că nu fuseseră aşa înfricoşaţi niciodată în viaţă, în fine, Guise a răspuns unui apel de la rege. Părăsindu-şi reşedinţa, el a plecat neînarmat pe străzi, liniştindu-şi adepţii. Când ei au strigat *„vive Guise!",* el i-a mustrat blând pentru că nu strigaseră *„Vive le roi!".*[42]

La 13 mai, Caterina a găsit străzile baricadate, când a încercat să ajungă la Sainte-Chapelle pentru slujbă. Un anonim din Ligă ne spue că părea bucuroasă când baricadele s-au deschis pentru a o

lăsa să treacă.[43] Totuşi, conform lui l'Estoile, ea nu „a făcut decât să plângă" la prânz, în acea zi. Mai târziu, la o întâlnire a consiliului regelui, numai ea a insistat ca Henric să rămână în Paris.

Apoi, vizitându-1 pe Guise la reşedinţa lui, 1-a rugat să calmeze mulţimea, să meargă la Luvru şi să îl asigure pe rege de supunerea Iui. Dar ducele a răspuns că nu putea controla oamenii, care erau ca „taurii înfuriaţi" *(taureaux echauffes).*

în ce priveşte vizitarea regelui, el credea că ar fi fost o prostie să meargă la Luvru, unde ar fi ajuns la mila duşmanilor săi. Deoarece părea de neclintit, Caterina 1-a trimis pe Pinart la Luvru, pentru a-1 sfătui pe fiul ei să plece, dar secretarul a aflat că Henric plecase deja la Chartres.*M*

Liga şi-a întărit controlul asupra capitalei, iar regina şi regina-mamă au fost împiedicate să plece din Hotel de la Reine. Guise a încercat să asigure *c* amânare a sesiunii parlamentare, care trebuia să înceapă pe 14. Când cereret sa a fost refuzată, s-a îndreptat spre Caterina, care a convins cei câţiva consilieri prezenţi să se împrăştie, autorizându-i să trimită o împuternicire regelui la Chartres. Bastilia s-a predat la 14 mai şi a fost numit un nou guvernator.

Membrii regalişti ai consiliului municipal au fost înlocuiţi cu membri ai Ligii.

Conducătorul Celor Şaisprezece, La Chapelle-Marteau, a devenit *prevot des marchands.* După ce recunoscuse noua administraţie, Caterina 1-a rugat pe Guise, la 17 mai, să redacteze o listă de cereri pentru rege, dar el a spus că trebuia să discute mai întâi cu colegii lui. între timp, a ocupat diferite oraşe din jurul Parisului, pentru a-şi asigura rezervele de hrană în eventualitatea unei

confruntări cu regele. La 20 mai, membrii Ligii i-au prezentat Caterinci o listă de cereri, pe care au finalizat-o şi au semnat-o la 23 mai. Henric III trebuia să îl numească pe Guise comandant-şef al armatelor regale; să îi demită şi să-i izgonească pe Epernon şi La Valette ca „suporteri ai ereziei", să revoce edictele fiscale, să confirme noul guvern de la Paris şi să înlocuiască pe căpitanii princi- palelor oraşe fortificate cu clienţi ai Casei de Guise. în acelaşi timp, parizienii au invitat celelalte oraşe majore să creeze o federaţie împotriva duşmanilor credinţei.*43*

La 16 mai, Henric III a primit delegaţia de la parlament. El a promis să îi ierte pe parizieni dacă se predau şi îşi recunoşteau vina. Apoi a primit o procesiune de treizeci şi şase de penitenţi conduşi de Henri de Joyeuse. Ei au fost urmaţi de mai multe alte delegaţii, astfel încât regele a început să creadă că Ziua Baricadelor nu fusese decât o scurtă izbucnire de isterie populară. El a încercat să îşi calmeze supuşii revocând patruzeci de edicte prin care se creaseră şi se vânduseră funcţii. De asemenea, a promis să convoace Stările Generale şi 1-a surghiunit pe Epernon la Angoumois, dar membrii Ligii nu erau satisfăcuţi. Ei au întărit paza în jurul celor două regine de la Paris. Caterina s-a plâns vehement lui Guise după ce i se refuzase trecerea printr-una dintre porţile oraşului, şi a ameninţat cu un scandal plecând din capitală. Aceasta era doar de faţadă, însă, pentru că ea era convinsă că Henric mai degrabă ceda Ligii decât să înfrunte catastrofa. „Ştiu că pentru fiul meu este un leac amar, dată fiind dârzenia inimii sale", i-a scris Caterina lui Bellievre, „dar ar fi mai amar pentru el să piardă autoritatea şi ascultarea. Va cîştiga mai multe laude, căci timpul aduce multe lucruri care nu pot fi anticipate... Nu m-am văzut niciodată în asemenea necaz sau cu atât de puţină speranţă de a scăpa. Dacă l Dumnezeu nu intervine, nu ştiu ce se va întâmpla."'[46]

i La 15 iunie, Liga i-a trimis regelui noi cereri. El trebuia să promită să

j recunoască Sfânta Uniune, să cedeze şase oraşe sigure membrilor Ligii, să .! publice lucrările Conciliului de la Trento, să vândă bunurile protestanţilor, şi să trimită două armate - una condusă de Guise, alta de Mayenne - împotriva hughenoţilor. La 5 iunie, Henric a cedat şi, curând după aceea, a semnat Edictul de Uniune, care, de fapt, recunoştea Liga ca instituţie de stat, eliminând celelalte asociaţii.[47] Supuşii lui trebuiau să jure să nu accepte niciodată un rege eretic, iar Henric i-a iertat pe cei care au luat parte la Ziua Baricadelor.

Publicarea edictului a fost sărbătorită printr-un *Te Deum* la Notre-Dame, la care au asistat cele două regine, cardinalii de Bourbon şi Vendome. Când Guise a îngenuncheat supus, regele 1-a ridicat şi 1-a sărutat „drăgăstos" de două ori.

In acea seară s-a oferit să împartă masa cu el şi să toasteze pentru „bunii parizieni de pe baricade". La 4 august, Henric a început să distribuie favoruri

membrilor ligii. Guise a fost numit comandant-şef al armatelor regelui; cardinalul de Bourbon a primit privilegiul regal de a numi un maestru în fiecare ghildă orăşenească din întregul regat. Henric a promis să îi ofere funcţia de legat de Avignon cardinalului de Guise, şi să numească arhiepiscopul de Lyon ca Păstrător al Sigiliilor.[4S]

ADUNAREA STĂRILOR GENERALE DE LA BLOIS (1588)

Scuza lui Henric III pentru a nu merge la Paris, aşa cum dorea Liga să facă, a fost necesitatea de a lua parte la adunarea Stărilor Generale de la Blois, pe care o convocase. El a sosit acolo la l septembrie, însoţit de mama sa şi de toată curtea. O săptămână mai târziu a surprins pe toată lumea, concediindu-şi toţi miniştrii. Scrisoarea lui către Villeroy sună după cum urmează: „Villeroy, sunt mulţumit de serviciile tale; totuşi, nu pregeta să te întorci la casa ta, unde vei rămâne până trimit după tine. Nu căuta motivul acestei scrisori, pur şi simplu ascultă-mă". Colegii lui Villeroy au primit, probabil, aceeaşi misivă scurtă, dar categorică. Mulţi contemporani au interpretat demiterile ca o umilire delibe- rată a Caterinci, o părere în general sprijinită de istorici.[49] Conform ambasado- rului spaniol Mendoza, Henric i-a mustrat pe miniştri, când Caterina a cerut să i se explice demiterea. El 1-a descris pe cancelarul Cheverny ca fiind corupt, pe Bellievre ca un cripto-hughenot, Villeroy ca monstruos de inutil, Brulart ca o non-entitate, iar Pinart ca un şarlatan care şi-ar fi vândut părinţii pentru bani. A fost, însă, mult mai circumspect cu motivele pe care le-a dat lui Morosini, legatul papal. El a explicat că îi concediase pe miniştri în anticiparea cererii Stărilor de a face aceasta.[50] Dar Caterina pare să fi luat acţiunea lui Henric ca pe o ofensă personală. Scriindu-i lui Bellievre, a deplâns răul pe care îl suferise ca rezultat al faptului că regele învăţase „că trebuie să asculte de porunca lui Dumnezeu de a-şi iubi şi respecta mama, dar nu să îi dea autoritatea şi puterea necesară pentru a împiedica pe cineva să facă ceea ce doreşte".[51] Se pare că Henric a dat vina pe ea şi pe miniştri pentru umilirea la mâna Ligii. Concediind miniştrii care lucraseră împreună cu marna sa şi înlocuindu-i cu oameni care nu îi datorau acesteia nimic, el si-a demonstrat hotărârea de a fi stăpân în propria casă.

După o serie de întâlniri preliminare, Stările Generale s-au adunat pentru prima oară la castelul Blois la 16 septembrie, în discursul de deschidere, Henric III a adus laude mamei sale pentru serviciile făcute regatului. Ea merita, a spus

l, să fie numită nu numai „mama regelui", dar şi „mama statului şi a regatului".

El părea să îi mulţumească pentru ultima oară. „Sunt regele dat de Dumnezeu", continuat el, „numai eu pot vorbi în adevăr şi pe drept". După ce şi-a proclamat credinţa catolică, el a schiţat un program ambiţios de reformă. El

anunţat intenţia de a porni la război cu ereticii, dar a explicat că avea nevoie de bani. în continuare, i-a rugat pe supuşii lui să i se alăture în lupta împotriva fărădelegilor şi a corupţiei. „Unii mari nobili din regatul meu", a spus el, „au format ligi şi asociaţii, dar, ca mărturie a bunătăţii mele obişnuite, sunt pregătit

n această privinţă să uit trecutul". Aceste cuvinte nu au fost pe placul ducelui de Guise şi al fratelui său, care au încercat să le şteargă din versiunea publicată a discursului regelui, dar acesta fusese deja tipărit.[52] La următoarea sesiune a

ţărilor, deputaţii au jurat să respecte Edictul de Uniune, declarându-1 legea fundamentală a regatului. Apoi a intrat în discuţie poziţia financiară a Coroanei.

a 10 noiembrie, Henric III a trimis un fel de buget. El s-a oferit să reducă drastic cheltuielile sale anuale, dar nu a reuşit să impresioneze adunarea, în final, a treia stare i-a oferit de-abia 120 000 de scuzi, din care 100 000 trebuiau cheltuiţi pe armatele lui Mayenne şi Nevers.

Caterina nu a luat parte la aceste dezbateri, fiind afectată de gută şi reumatism şi incapabilă să scape de tuşea extenuantă. Totuşi, la 8 decembrie, a găsit puterea necesară pentru a asista la semnarea contractului de căsătorie dintre iubita ei nepoată, Christina de Lorena, şi Ferdinand, Mare Duce de Toscana. După aceea, a dat un bal în apartamentul ei.[53] Totuşi, la 15 decembrie,

trebuit să se întoarcă în pat din cauza unei infecţii grave a plămânilor.

Aflat sub presiunea din ce în ce mai mare a Stărilor, Henric a început să se gândească la

moduri de a-şi recâştiga libertatea de acţiune. El credea că deputaţii erau stârniţi de Guise, care, se spunea, plănuia să îl ia la Paris, unde ducele ar fi putut să-1 conducă mai bine. Guise nu şi-a făcut un favor când a Dropus ca Epernon şi fratele său, La Valette, să fie condamnaţi drept hughenoţi şi rebeli. La 19 decembrie, Henric III şi sfetnicii săi au decis că venise vremea

ă îl elimine pe Guise. La începutul zilei de 23 decembrie, ducele a fost chemat

a rege. Când a intrat în încăpere, cei Patruzeci şi cinci au sărit pe el, străpun- gându-1 mortal cu spadele. Simultan, opt membri ai familiei de Guise au fost :ncercuiţi şi închişi în castel, în ziua următoare, fratele ducelui, cardinalul de Guise, a fost târât din închisoare şi omorât. Corpurile victimelor au fost arse, pentru *a* nu fi idolatrizate.[54]

Imediat după uciderea ducelui, Henric s-a dus în camera mamei sale,

ituată imediat sub a lui. A găsit-o în pat. Alături se afla doctorul ei, Filippo Cavriana, aşteptând. Regele a întrebat cum se simţea mama sa. Cavriana a spus că era bine şi lua medicamente. Apropiindu-se de patul ei, Henric a spus cu

voce tare: „Bună ziua, Doamnă. Vă rog să mă iertaţi. Domnul de Guise este mort. Nu se va mai vorbi despre el. Am pus să fie ucis. I-am făcut ceea ce avea să îmi facă el mie". Apoi a reamintit ofensele pe care le primise din 13 mai, adăugând că le îndurase nu pentru a nu-şi murdări mâinile cu sângele rebelului, dar acum decisese să acţioneze, pentru că Guise îi ameninţa autoritatea, viaţa şi statul. După multă ezitare din partea lui, Dumnezeu îl inspirase şi îl ajutase şi urma să îi aducă mulţumiri. Henric a continuat să explice că nu îi dorea răul doamnei de Nemours sau altor membri ai familiei de Guise, pe care îi ştia loiali.

„Dar vreau să fiu rege", a spus el, „nu prizonier sau sclav..." A dezvăluit că atât cardinalii de Bourbon şi Guise, cât şi arhiepiscopul de Lyon, erau sub arest.

Regele a părăsit apoi încăperea cu o figură hotărâtă. O depeşă descriind scena, pe care Cavriana a trimis-o guvernului florentin, nu face nici o referire la reacţia Caterinei. El spune doar că ea de-abia îşi revenise după o boală aproape fatală şi că se temea ca plecarea Christinei de Lorena în Toscana şi „specatacolul funebru" al ducelui de Guise să nu îi înrăutăţească starea. Singurul indiciu asupra sentimentelor ei este o conversaţie pe care a avut-o cu un călugăr capucin, de Crăciun. Vorbind de fiul ei, a exclamat: „Oh! Om ticălos! Ce a făcut?...

Roagă-te pentru el, pentru că are nevoie [de rugăciunile tale] mai mult ca oricând, îl văd îndreptându-se spre distrugere. Mă tem că îşi poate pierde trupul, sufletul şi regatul". Pe 31 decembrie, Cavriana a informat că era extrem de deprimată *(turbând),* în ciuda prudenţei ei şi a experienţei vaste, nu ştia cum se pot rezolva problemele regatului, fie în prezent, fie pe viitor.[55]

La l ianuarie 1589, Caterina a vizitat un vechi prieten, cardinalul de Bourbon, care se afla sub arest la domiciliu. Voia să îi spună că Henric îl iertase şi că avea să fie eliberat, dar cardinalul a întrerupt-o, exclamând: „Cuvintele dumneavoastră, Doamnă, ne-au dus pe toţi la măcel", în tăcere şi înlăcrimată, Caterina s-a întors în apartamentele ei. Trei zile mai târziu, a făcut febră mare, iar la 5 ianuarie a spus că dorea să îşi facă testamentul şi a cerut să vină preotul ei. Mai târziu, în acea dimineaţă, vorbirea îi devenise atât de slabă, încât regele a trebuit să dicteze ultimele ei dorinţe. A murit la 1,30 după-amiază, după ce primise împărtăşania.[56] Legenda spune că i se prezisese odată să se păzească de Saint-Germain dacă dorea să trăiască mult. Astfel, ea evitase castelul Saint- Germain şi parohia Saint-Germajn l'Auxerrois. Dar profeţia a ajuns-o din urmă, pentru că preotul care i-a dat ultima împărtăşanie se numea Julien de Saint-Germain.[57]

O autopsie a arătat plămânii putreziţi, creierul înecat în sânge şi un abces în partea stângă. Verdictul modern este că a murit de pleurezie. După ce trupul ei a fost îmbălsămat şi aşezat într-un sicriu de lemn căptuşit cu plumb, efigia

ei, decorată în hainele care serviseră altădată pentru funeraliile Anei de Bretagne, a fost expusă public. La 4 februarie a avut loc înmormântarea ei, la biserica Saint-Sauveur de la Blois. Reynault de Beaune, arhiepiscop de Bourges, a rostit discursul funerar. „Luaţi aminte", a spus el

asistenţei, „că aţi pierdut pe cea mai virtuoasă regină, cea mai nobilă ca rasă şi generaţie, cea mai perfectă în onoare, cea mai castă dintre toate femeile, cea mai prudentă în guvernare, cea mai dulce în conversaţie, cea mai plăcută şi bună pentru toţi cei ce doreau să o vadă, cea mai umilă şi miloasă cu toţi copiii ei, cea mai ascultătoare faţă de soţul ei, dar mai presus de toate, cea mai devotată lui Dumnezeu şi cea mai iubitoare de săraci dintre toate reginele care au domnit vreodată în Franţa!"[58]

Ştirile despre moartea Caterinci au trezit sentimente contradictorii în Paris. Cronicarul l'Estoile scrie: „Avea şaptezeci şi unu de ani şi s-a menţinut bine pentru o asemenea femeie grasă. Mânca din plin şi nu se temea de muncă *(affaires)* deşi a trebuit să înfrunte la fel de mult ca oricare altă regină din lume de la moartea soţului ei, cu treizeci de ani în urmă. A murit lăsând o datorie de 800 000 de scuzi, fiind mai risipitoare decât orice alt prinţ sau prinţesă din creştinătate... A fost jelită de câţiva slujitori şi prieteni şi puţin de fiul ei, regele...

Aceia care îi erau cei mai apropiaţi au crezut că viaţa ei a fost scurtată de neplăcerea provocată de fapta fiului său. Aceasta nu se datora numai prieteniei ei cu victimele (care îi plăceau în felul florentin - cu alte cuvinte, ca să se folosească de ele), ci şi pentru că putea vedea că de aceasta putea profita regele Navarrei, ginerele ei, a cărui distrugere jurase să o obţină prin orice mijloace.

Lucrul de care se temea cel mai mult era succesiunea lui. Totuşi, parizienii credeau că îşi dăduse consimţământul pentru uciderea fraţilor de Guise, iar Cei Şaisprezece au spus că dacă trupul ei avea să fie adus la Paris pentru îngro- păciune în minunatul mormânt pe care îl construise pentru ea şi răposatul ei soţ, Henric, aveau să îl târască pe străzi sau să îl arunce în râu. Cam atât despre părerea parizienilor, în Blois, unde fusese adorată şi respectată ca o lunonă a curţii, de-abia trecuse în nefiinţă şi deja era tratată cu atât de multă stimă ca o capră moartă.[59]

Trupul Caterinci a trebuit să stea la Blois până a putut fi transportat în siguranţă la Saint-Denis, locul tradiţional de înmormântare al regilor şi reginelor Franţei. Totuşi, aşa cum ne informează Pasquier, îmbălsămarea fusese încropită, din cauza lipsei substanţelor şi aromelor necesare la Blois. Când cadavrul a început să miroasă, a trebuit îngropat noaptea într-un mormânt neînsemnat din Saint-Sauveur.[60] Acolo a rămas timp de 21 de ani, până când Diane, fiica naturală a lui Henric II şi a amantei sale, Filippa Ducci, a pus să fie mutat în rotonda Valois de la Saint-Denis. în 1719, după demolarea acesteia, cadavrul

1

APOCALIPSA

a fost mutat din nou în mănăstire până în 1793, când o mulţime de revoluţionari 1-a aruncat într-o groapă comună, împreună cu oasele, tuturor celorlalţi regi şi ale consoartelor lor.[61]

NOTE

1 *Journal de l'Estoile pour le regne de Henri III (1574-1589),* ed. L.-R. Lefevre (Paris, 1943), p. 357.

2 J.-M. Constant, *La Ligue* (Paris, 1996), p. 115.

3 I. Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris, 1979), p. 498.

4 Ibid., pp. 499-500; J.-H. Mariejol, *Catherine de Medicis* (Paris, 1920), pp. 368-369.

5 Lettres, viii. 245.

6 *Lettres,* viii. 250-251.

7 N. M. Sutherland, *The French Secretaries of State in TheAge of Catherine de Medici* (Londra, 1962), pp. 258-259.

8 *Lettres viii.* 275.

9 *Lettres,* viii. 310.

10 *Lettres,* viii. 292 n.l.

11 *Lettres,* viii. 316.

12 *Le Premier Recueil depieces concernant Ies choses Ies plus memorables advenues sous la Ligue... 1590,* p. 325; Mariejol, p. 375.

13 *Lettres,* viii. 290.

14 E. Haag, *La France Protestante* (Paris, 1846-1859), x. 184-187; N.M. Sutherland, *The Huguenot Strugglefor Recognition* (New Haven, 1980), p. 364.

15 Mariejol, p. 376.
16 Sutherland, *French Secretaries of State,* p. 264.
17 Mariejol, p. 379.
18 Constant, *La Ligue* pp. 25-32.
19 *Lettres* viii., 350-351.
20 J.-P. Babelon, *Henri IV* (Paris, 1982), pp. 345-347.
21 Sutherland, *French Secretaries of State,* pp. 264-365.
22 *Lettres,* viii. 513.
23 *Lettres,* ix. 513.
24 *Lettres,* ix. 108-109 n.l, unde scrisoarea este datată greşit octombrie 1586 în loc de 6 ianuarie 1587.
25 E. Viennot, *Marguerite de Valois* (Paris, 1995), pp. 175-178.
26 Sutherland, *French Secretaries of State,* p. 271.
27 *Ibid., p. 273.*
28 Babelon, *Henri IV,* pp. 369-372; Cloulas, *Catherine,* pp. 525-526.
29 *Ibid.,* pp. 526-7; Mariejol, pp. 387-388.
30 De Lamar Jensen, *Diplomacy and the Catholic League: Bernardino de Mendoza and the French Catholic League* (Cambridge, Mass., 1964), pp. 152-159; G. Mattingly, *The Defeat of the Spanish Armada* (Londra, 1959), pp. 193-213.
31
CATERINA DE MEDICI
31 *Lettres,* ix. 219. >
32 Mariejol, pp. 391-392; *Lettres,* ix. 249, 251, 254-255, 260-261.
33 *Lettres,* ix. 312.
34 P. Chevallier, *Henri III* (Paris, 1985, pp. 610-612.
35 Mariejol, pp. 393-394; Chevallier, *Henri III,* p. 616.
36 Chevallier, *Henri III,* p. 617.
37 *Ibid.,* p. 618.
38 *Ibid.,* p. 620.
39 Cloulas, *Catherine,* pp. 542-543.
40 „Histoire de la Journee des Barricades de Paris, mai 1588", în Cimber, Danjou, *Archives curieuses de l'historie de France,* seria l, xi. 368-369; B. Zeller, „Catherine de Medicis et la Journee des Barricades", *Revue historique,* xli (1889), p. 267; Mariejol, p. 395.
41 Cloulas, *Catherine,* p. 575. Sursa acestei relatări este P. Chaudon de Brialles, *Vie de Jean Chandon* (Paris, 1857). Vezi Mariejol, p. 396 n.l.
42 Chevallier, *Henri III,* pp. 630-638. Vezi, de asemenea, şi Cimber, Danjou, *Archives curieuses,* xi. 327-363,370-371; *Journal de l'Estoile",* ed. L.-R. Lefevre (Paris, 1943), pp. 551-557.
43 Cimber, Danjou, *Archives curieuses,* xi. 387.
44 *Journal de l'Estoile, p.* 555.
45 Cloulas, *Catherine,* pp. 584-585.
46 *Lettres,* ix. 368.
47 Sutherland, *Huguenot Struggle,* pp. 365-366; Haag, *La France Protestante,* x. 201-203
48 Cloulas, *Catherine,* p. 589.
49 Sutherland, *French Secretaries of State,* pp. 294-303. Ea scrie (p. 303): „Singura explicaţie credibilă a demiterii miniştrilor... este că intenţia iniţială a regelui a fost mai întâi să pară că i-a umilit, iar apoi să îi recheme după ce Stările se dizolvau." Dar această părere nu este, în general, susţinută.
50 Cloulas, *Catherine,* p. 591.
51 *Lettres,* ix. 382.
52 Coulas, *Catherine,* pp. 588-589.
53 Mariejol, pp. 401-403; Lettres, ix. 278; A. Desjardins, *Negociations diplomatiques de la France avec la Toscane,* iv. 876 ff.
54 Chevalier, *Henri III,* pp. 662-670.
55 *Ibid.,* pp. 671-672; Desjardins, *Negociations diplomatiques de la France avec la Toscane,* iv. 842-843.
56 Mariejol, pp. 405-406; Coulas, *Catherine,* pp. 599-600.
57 E. Pasquier, *Lettres historiquespour Ies annees 1556-1594,* ed. D. Thickett (Geneva, 1966), p. 387.
58 *Oraison funebre faicte aux obseques de la Royne-Mere du Roy* (Blois, 1589); Cloulas, Catherine, pp. 601-602.

59 *Journal de l'Estoile,* pp. 604-605.
60 E. Pasquier, *Lettres historiques,* pp. 386-387.
61 Cloulas, *Catherine,* pp. 604-605.
62

CONCLUZIE

O coloană dorică singuratică, veghind zona unei foste pieţe, câteva frag- mente arhitectonice aruncate într-un colţ al grădinii Tuileries şi un mormânt gol în bazilica Saint-Denis sunt câteva dintre puţinele rămăşiţe materiale din cei patruzeci şi doi de ani ai Caterinci ca regină a Franţei, regentă şi regină- mamă. Chiar şi acele nepreţuite tapiserii care evocă splendidele festivaluri ale curţii ei sunt în prezent ascunse privirilor publicului, într-o galerie de artă florentină. Ar trebui să citim un mesaj de eşec în aceste relicve ale unei femei care a dobândit un statut legendar în Franţa? Ea este descrisă în nenumărate romane ca o complotistă rea şi criminală, care nu s-ar fi dat în lături de la nimic ca să îşi hrănească dragostea pentru putere. Adeseori, ea a fost făcută răspun- zătoare pentru Noaptea Sf. Bartolomeu. Totuşi, recent, un număr de istorici au încercat să o reabiliteze. Nicola Sutherland a arătat moştenirea dificilă pe care o dobândise şi presiunile internaţionale intense sub care a trebuit să protejeze interesele fiului ei. După părerea cercetătoarei, Caterina a fost „prima confruntată - în circumstanţe de dificultăţi pecuniare - cu unele dintre problemele latente din *ancien regime"* şi „fără realizările ei conservatoare monarhia de mai târziu nu ar fi găsit nici o fundaţie pe care să construiască".

Caterina s-a găsit, cu siguranţă, într-o situaţie extrem de dificilă când soţul ei a fost ucis în iulie 1559. La vârsta de patruzeci de ani şi fără experienţă însemnată în guvernare, a fost lăsată să apere moştenirea copiilor ei - patru fii şi o fiică. Două alte fiice erau deja căsătorite, una cu ducele de Lorena, cealaltă cu Filip II de Spania. Cel mai în vârstă dintre băieţi, Francisc II, avea doar cincisprezece ani, dar conform legii franceze era considerat destul de în vârstă pentru a fi rege. în consecinţă, Caterina nu putea fi regentă şi a trebuit să lucreze cu echipa ministerială existentă, compusă în principal din puternica familie aristocratică de Guise. Numai când Francisc a murit în 1560 a fost capabilă să funcţioneze ca regentă pentru fiul ei, Carol IX, care avea numai zece ani.

CATERINA DE MEDICI

Dar, chiar ca regentă, Caterinei îi lipsea autoritatea unui rege. Depinzând de sprijinul nobililor, trebuia să îşi menţină independenţa în faţa rivalităţilor aristocratice otrăvite care înfloreau în absenţa unui rege matur. Pentru a complica şi mai mult sarcina ei, Coroana franceză era, practic, falită. Sistemul de impozite era atât nedrept cât şi ineficient, iar celelalte mijloace de a aduna bani nu ajungeau niciodată pentru a satisface nevoile guvernării, întâmpinând, în plus, şi rezistenţă. Totuşi, partea cea mai dificilă din moştenirea Caterinei a fost lipsa de unitate religioasă a regatului. Timp de mai mulţi ani, vechiul principiu „un rege, o lege, o religie" a fost încălcat de creşterea constantă a mişcării protestante.

Până în 1559, câştigase adepţi, printre care mulţi nobili, iar Coroana decisese să o elimine. Una dintre primele crize cărora le-a făcut faţă Caterina a fost Conjuraţia de la Amboise, o încercare a nobililor disidenţi, mulţi dintre ei calvinişti, să ia puterea răsturnându-i pe Guise.

Caterina a fost pentru mult timp lăudată pentru politica relativ tolerantă pe care ea şi cancelarul ei, Michel de L'Hospital, au dus-o înainte de conspiraţie, într-o serie de edicte regale, unele mai generoase decât altele, hughenoţilor li s-au oferit concesii care, spera guvernarea, aveau să îi liniştească, dar, aşa cum aveau să demonstreze evenimentele, ei nu au fost niciodată mulţumiţi să fie cetăţeni inferiori. Crezând că religia lor este cea adevărată, ei nu doreau numai libertate de conştiinţă, ci şi libertate de practică, încercând să îi mulţumească, Caterina a căutat o formulă teologică în stare să unească permanent catolicii şi protestanţii. A făcut tot ce a putut la colocviul de la Poissy, dar a arătat, de asemenea, profunda ei ignoranţă asupra problemelor teologice în discuţie.

Neînţelegerea asupra problemei euharistiei nu a putut fi amortizată, aşa cum părea ea să îşi imagineze.

După Edictul de la Amboise din 1563, Carol IX a devenit rege şi Caterina a părăsit funcţia de regentă. Dar a continuat să domine politica şi a căutat să întărească autoritatea fiului ei luându-1 într-

un turneu extins prin regat, astfel încât supuşii săi să îl poată cunoaşte mai bine. A căutat activ sprijinul nobilimii provinciale şi a folosit autoritatea fiului ei pentru a vedea că pacificarea recentă fusese aplicateă. Totuşi, în cursul acestui turneu a comis prima dintr-o lungă serie de gafe politice. A vrut să îl căsătorească pe fiul ei, Anjou, cu o infantă spaniolă şi a încercat să se întâlnească cu Filip II la Baynne. El nu era interesat de propunerea ei şi 1-a trimis pe ministrul său, ducele de Alba, în locul lui. Nu s-a obţinut nimic substanţial la negocierile de la Bayonne, dar ele au trezit bănuieli dintre cele mai profunde în rândul hughenoţilor. Caterina, pe scurt, a ratat şansele de a aduce pacea Franţei, urmărind una dintre multele ei aspiraţii matrimoniale.

CONCLUZIE

O consecinţă directă a întâlnirii de la Bayonne a fost *Surprise de Meaux* din 1567, a cărei semnificaţie nu a fost întotdeauna apreciată suficient de istorici.

Evenimentul, aşa cum am văzut, a fost iscat de revolta olandeză şi de decizia lui Filip II de a trimite o armată sub conducerea lui Alba pentru a o înăbuşi.

Filip nu a informat-o pe Caterina de decizia lui, aşa încât nimeni din Franţa nu ştia exact unde se ducea Alba, când a pornit din Milano spre nord. Carol IX a adunat 6 000 de soldaţi elveţieni pentru a-si apăra regatul, iar hughenoţii s-au temut că aveau să fie atacaţi. Caterina, între timp, se felicita pentru succesul recentului ei turneu prin Franţa. Ea credea că adusese pacea. De aceea, dezamăgirea ei a fost cu atât mai mare, când hughenoţii, conduşi de amiralul Coligny, au lansat o lovitură preliminară. Nu numai că au încercat să o răpească pe Caterina şi pe fiul ei, Carol IX, dar i-au şi urmărit până la Paris şi au asediat capitala. Aşa cum a declarat Caterina însăşi, „aceasta a fost cea mai mare ticăloşie din toate timpurile". De la această mişcare încolo, toate convorbirile de con- ciliere de partea ei au fost abandonate. Astfel, era hotărâtă să îi pedepsească pe hughenoţi, care nu numai că îi trădaseră încrederea, dar contestau şi autori- tatea regelui. Istoricii care cred că ea a urmat constant o linie erasmiană sau *„politique"* trebuie să îi citească scrisorile de după *Surprise de Meaux.* Acestea aruncă o lumină total diferită asupra tentativei de asasinat al lui Coligny şi a masacrului care a urmat.

Dacă nu apar noi dovezi, complicitatea Caterinci la complotul de asasinare a lui Coligny nu va fi stabilită clar. Ea nu trebuia să facă prea multe, deoarece familia de Guise era hotărâtă să răzbune uciderea celui de-al doilea duce, pentru care îl acuzau pe Coligny, şi aproape sigur 1-ar fi ucis indiferent de implicarea Caterinci, în ce priveşte masacrul, rolul ei pare mai clar. Toate dovezile disponibile sugerează că ea şi Anjou au participat la hotărârea luată pe 23 august de a extermina conducerea hughenotă. Sugestia lui Bourgeon că decizia fusese ticluită de Spania cu sprijinul papalităţii nu este decât o ipoteză. Toată lumea din acea vreme a crezut în vinovăţia Caterinci şi ea însăşi, departe de a o nega, pare să fi căzut în adularea lumii catolice.

Ultimele decenii ale vieţii Caterinei au fost martore la prăbuşirea a tot ce ea sperase, în 1573, hughenoţii care supravieţuiseră masacrului au rezistat în La Rochelle unei armate regale comandate de fratele regelui, ducele de Anjou.

Carol IX murea de pneumonie, dar mama lui pare să nu fi realizat aceasta.

L-a convins pe Anjou să se ofere drept candidat la tronul vacant al Poloniei.

Fiind ales, el a ridicat asediul asupra oraşului La Rochelle şi a plecat, ezitând, spre Polonia, după care Carol IX a murit. Caterina a trebuit să umple vidul de putere folosindu-se de fiul ei mai mic, ducele de Alenţon. S-a declarat regentă

27S

CATERINA DE MEDICI

si a ţinut tronul cald pentru Henric, până la întoarcerea lui din Polonia. Acţiunea Caterinei a fost descrisă ca momentul ei de glorie. Păstrând coroana pentru Henric, menţinuse „principiul legitimităţii" şi salvase regatul de la distrugere, dar este discutabil dacă ea însăşi a grăbit criza constituţională trimiţându-1 pe Henric după cai verzi pe pereţi dincolo de Elba când sănătatea lui Carol IX era, în cel mai bun caz, precară.

Rolul Caterinei în regat a trecut printr-o schimbare profundă în timpul domniei lui Henric III. Copiii ei, de acum adolescenţi, erau dornici să se rupă de tutela ei. Henric a continuat să se bizuie pe ea când şi când, în special dacă împrejurările erau potrivnice, dar adesea prefera să asculte de

favoriţii lui, Joyeuse şi Epernon. Caterina şi-a rezervat intenţionat sarcini demne de invidiat, cu speranţa de a-si păstra afecţiunea şi stima lui. Astfel, a încercat să îl împiedice pe Alencon (acum Anjou) să îi ajute pe rebelii olandezi implicându-1 în căutarea unei soţii în Anglia sau Spania. Dar mariajul englez a fost mort din faşă, dată fiind vârsta şi religia Elisabetei. Când aceast drum s-a închis, Caterina a încercat prosteşte să îl preseze pe Filip II să îi ofere mâna fiicei sale, contestând cererea lui la tronul portughez şi trimiţând o expediţie armată la moarte în Azore.

In fine, Anjou a rămas necăsătorit. Indiferent de dorinţele Caterinei, el a renunţat la rolul pe care ea i-1 oferise pentru a supraveghea pacificarea în Midi şi a pornit în ajutorul rebelilor olandezi. Deşi Henric III a încercat să îl oprească, Caterina i-a trimis ajutor, care trebuia să fie secret pentru a nu provoca riposta Spaniei. Efortul a fost, până la urmă, zadarnic, pentru că încercarea lui Anjou de a păstra regatul s-a sfârşit cu o înfrângere şi o umilire, între timp, Caterina a încercat să îl ajute pe Henric III detaşându-1 pe cumnatul său, Henri de Navarra, de mişcarea protestantă, dar el era prea abil ca să cedeze linguşelilor ei. Se poate ca el să fi calculat că timpul era de partea lui. Evenimentele aveau să dovedească aceasta, în 1588, la Blois, Henric III a comis cea mai mare gafă de la Noaptea Sf. Bartolomeu, iar de data aceasta Caterina nu mai putea fi acuzată. El i-a prezentat un *fait accompli:* ducele de Guise fusese eliminat.

Aparent, ea a fost şocată. După ce 1-a vizitat pe vechiul ei prieten, cardinalul de Bourbon, şi a fost acuzată de acesta pentru măcelul recent, ea s-a retras în lacrimi în camera ei, spunând: „Nu mai pot suporta; trebuie să mă duc în pat".

Câteva zile mai târziu, a murit.

Orice verdict asupra Caterinei nu poate fi decât o tentativă personală.

Prea multe dintre faptele şi gândurile ei zac îngropate în trecut şi nu vor ieşi niciodată la lumină. Nu vom şti vreodată cu precizie dacă a complotat sau nu la atentatul de asasinare a lui Coligny, sau la masacrul care a urmat. Totuşi,

CONCLUZIE

sunt motive să ne gândim că politica ei era mai puţin constant pacifistă decât au pretins apărătorii ei.

Sugestia lui Yates că festivalurile ei erau menite să promoveze pacea în regat este neconvingătoare. Fiind limitate la curte, ele serveau la creşterea nepopularităţii acesteia într-un moment în care supuşii regelui treceau prin greutăţi economice serioase. Chiar şi raţionalul Pasquier, care o vedea favorabil pe Caterina, a criticat extravaganţa ei. Cu siguranţă, dorea pacea, dar nu putea să aplice o politică draconică pentru a o obţine, deoarece eforturile ei prelimi- nare de conciliere şi coexistenţă eşuaseră, în 1567, pare să fi favorizat suprimarea hughenoţilor, sau cel puţin exterminarea liderilor lor, după ce ei îi trădaseră încrederea la Meaux şi sfidaseră autoritatea regelui. Singurul principiu constant la care a aderat a fost încrederea în soluţia matrimonială la toate problemele politice. A căutat mărirea pentru copiii ei, aranjându-le căsătorii prestigioase şi, în mare, a avut succes. Două dintre fiicele ei au devenit regine şi una ducesă.

Dar nu toate căsniciile au mers bine. Cea dintre Margareta şi regele Navarrei nu a fost altceva decât un dezastru. Caterina nu a putut face, de asemenea, nimic pentru a-i determina pe copiii ei să fie capabili să joace rolurile pe care le-a dorit pentru ei. Fiii ei au fost, cu o excepţie, măcinaţi de boală, astfel încât a trăit mai mult decât toţi, cu excepţia lui Henric III. El era destul de inteligent pentru a fi un rege reuşit, dar avea lipsuri mari de caracter şi şi-a ratat şansa omorându-i pe ducele de Guise şi pe fratele său. Această crimă îngrozitoare a eliminat posibilitatea ca el însuşi să fie ucis, iar tronul să treacă în mâinile cumnatului său protestant. Acesta a fost rezultatul eforturilor dureroase, de patruzeci de ani, ale Caterinei pentru a aduce glorie eternă Casei de Valois.

ESEU BIBLIOGRAFIC

Punctul esenţial de plecare pentru cercetarea secolului al XVI-lea este H. Hauser, *Leş sources de Fhistoire de France auXVF siecle, 4* voi. (1906-1916).

Aceasta poate fi completată cu P. Caron şi H. Stein, *Repertoir bibliographique de l'historie de France, 6* voi. (1923-1938), apoi de *Bibliographie annuelle de l'histoire de France,* publicată din 1953

de Comite Francais des sciences historiques. Cele două colecţii principale de edicte şi ordonanţe regale sunt A. Fontanon, *Leş Edits et ordonnances des rois de France,* 4 voi. (Paris, 1611) şi F.-A. Isambert, *Recueil general des anciennes lois francaises, 29* voi. (Paris, 1829-1833). O culegere utilă este *Edits des guerres de religion,* ed. A. Stegmann (Paris: Vrin, 1979). N. M: Sutherland listează diferitele edicte religioase şi analizează semnificaţia lor în *The Huguenot Struggle fro Recognition* (New Haven: Yale University Press, 1980). *Archives curieuses de l'histoire de France,* ed. L. Cimber şi F. Danjou, 6 voi. (Paris, 1834-1835) şi G. Ribier, *Lettres et Memoires d'Estat des Roys, Princes, Ambassadeurs et autres Ministres sous Ies regnes de Francois Ier, Henri II et Francois II,* 2 voi. (Paris, 1666) conţine unele documente importante. Evenimentele din Paris sunt acoperite de *Registres des deliberations du Bureau de la Viile de Paris,* ed. P. Guerin *et al, l* voi. (Paris, 1835-1896). Sursele tipărite principale pentru istoria protestantismului cuprind *loannis Calvini Opera quae supersunt omnia,* ed. G.Baum, E. Cunitz şi E. Reuss (Brunswick şi Berlin, 1863-1900); *Histoire eccelesiastique des eglises reformees au royaume de France,* ed. G. Baum, Ed. Cunitz, 3 voi. (Paris, 1889), E. Haag, *La France Protestante ou vies des protestants francais,* 10 voi. (Geneva, 1846-1859; ed. a 2-a, Paris, 1877-1888) şi J. Crespin, *Histoire des martyrs,* ed.

D. Benoit şi M. Lelievre, 3 voi. (Toulouse, 1885-1889). Prima ediţie a fost retipărită în 10 volume (Geneva, 1966). Pentru o viziune contemporană, vezi Etienne Pasquier, *Lettres historiquespour Ies annees 1556-1594,* ed. D. Thickett (Geneva: Droz, 1966). Foarte multe informaţii valoroase se pot regăsi în

rapoartele trimise de ambasadorii străini din Franţa guvernelor lor. Ele includ *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato,* ed. E. Alberi, voi. 1-4 şi 15 (appendix) (Florenţa, 1839-1863); *Negociations diplomatiques de la France avec la Toscane,* ed. A. Desjardins, voi. 3 şi 4 (Paris: Imprimerie imperiale, 1865):

Relations des ambassadeurs venitiens sur Ies affaires de France au XVI' siecle, ed. N. Tommaseo, 2 voi. (Paris: Imprimerie naţionale, 1838) şi *Calendar of State Pepers, Foreign: Edward VI, Mary, Elizabeth I,* 25 voi. (Londra, 1861-1950).

Scrisorile trimise lui Walsingham de la Paris în 1572 sunt conţinute în Şir Dudley Digges, *The Compleat Ambassador or two Treaties of the intended marriage of Qu. Elizabeth* (Londra, 1655). Vezi şi Bertrand de Salignac de La Mothe-Fenelon, *Correspondance diplomatique,* 7 voi. (Paris 1838-1840).

Rapoartele nunţiului papal sunt publicate în *Actae nuntîaturae Gallicae,* voi.

XII, ed. P. Hurtubise, 2 voi. (Roma, 1975); voi. XIV, ed. J. Lestocquoy (Roma, 1977) şi voi. XVI, ed. A. Lynn Martin şi R. Toupin (1984). Relaţiile franco- olandeze sunt desluşite de voi. 4 al *Archives ou correspondance inedite de la maison d'Orange-Nassau,* ed. Groen van Prinsterer, 14 voi. (Leiden: Luchtmans, 1835-1837); Antoine Perrenot de Granvelle, *Correspondance, 1565-1586,* ed.

E. Paullet şi C. Piot, 12 voi. (Bruxelles, 1877-1896), iar relaţiile franco-spaniole de *Papiers d'Etat du Cardinal de Granvelle,* ed. C. Weiss, 9 voi. (Paris: Impri- merie royale, 1841-1852). în secolul al XVI-lea, în Franţa au proliferat memoriile. Pentru războaiele religioase, vezi în special *Memoires de Claude Haton* (Paris, 1857), *Memoires de Conde,* 6 voi. (Londra, Paris, 1743), Michel de la Huguerye, *Memoires,* ed. A. de Ruble, 3 voi. (Paris, 1877-1880), *Commentaires* de Blaise de Monluc, ed. P. Courteault, 3 voi. (Paris: Picard, 1911-1925), Francois de La Noue, *Discours Politiques et militaires,* ed. F. E.

Sutclifffe (Geneva: Droz, 1967) şi Gaspard de Saulx-Tavannes, *Memoires,* în *Collection complete des memoires relatifs ă l'histoire de France,* ed. M. Petitot, voi. 23-25 (Paris, 1822). Printre relatările timpurii importante două se disting:

Agrippa d'Aubigne, *Histoire universelle,* ed. A. de Ruble, 10 voi. (Paris, 1886-1909); Jean-Auguste de Thou, *Histoire universelle depuis 1543 jusqu'en 1607,* 16 voi. (Londra, 1734).

Fondul carierei Caterinci de Medici este acoperit de mai multe descrieri ale Franţei secolului al XVI-lea. Cele mai recente sunt Arlette Jouanna, *La France du XVf siecle, 1483-1598* (Paris: PUF, 1996), FJ.Baumgartner, *France in the Sixteenth Century* (Londra: Macmillan, 1995) şi de lucrarea mea *The Rise and Făli of Renaissance France* (Londra: Harper-Collins, 1996). Printre cercetările mai vechi, J.H.M: Salmon, *Society in Crisis: France in the sixteenth*

century (Londra: Benn, 1975) şi R. Briggs, *Early Modern France, 1560-1715* (Oxford: OUP, 1977) sunt deosebit de utile. Deşi mai vechi, J.-H. Mariejol, *La Reforme et la Ligue: L'Edit de Nantes (1559-1598)* (Paris: Tallandier, 1983), care este o retipărire a voi. 6 a vechii *Histoire de France,* ed. E. Lavisse (Paris, 1903), rămâne utilă. Patru scurte introduceri la războaiele religioase sunt G. Livet, *Leş guerres de religion (1559-1598)* (Paris: PUF, 1962); M. Pernot, *Leş guerres de religion en France, 1559-1598* (Paris: SEDES, 1987), Mack P. Hoit, *The French Wars of Religion, 1562-1629* (Cambridge: CUP, 1995) şi lucrarea mea *The French Wars of Religion, 1559-1598* (ed. Rev. Londra: Longman, 1996).

Două studii locale excelente sunt P. Benedict, *Rouen during the Wars of Religion* (Cambridge: CUP, 1981) şi Penny Roberts, *A City in conflict: Troyes during the French wars of religion* (Manchester: Manchester University Press, 1996). J.-F. Solnon, *La cour de France* (Paris: Fayard, 1987), deşi concentrat în principal pe o perioadă mai târzie, conţine material interesant asupra curţii secolului al XVI-lea. Lucien Romier, *La Royaume de Catherine de Medicis,* 2 voi. (Paris, Perrin, 1922) este o privire generală asupra Franţei în timpul Caterinci de Medici. Este foarte depăşită în aspectele sociale, în special asupra stării economice a nobilimii. Erorile sale sunt corectate în J.-M. Constant, *La vie quotidienne de la noblesse francaise aux XVI-XVIF siecles* (Paris:

Hachette, 1985). Arlette Jouanna, *Ordre social: Mythe et realites dans la France du XVF siecle* (Paris, 1977) şi lucrarea sa *Le devoir de revolte. La noblesse francaise et la gestation de l'Etat moderne, 1559-1661* (Paris: Fayard, 1989) sunt recomandate atât profesioniştilor, cât şi cercetătorilor. Asupra ridicării protestantismului, două excelente introduceri în engleză sunt M. Greengrass, *The French Reformation* (Londra: Historical Association, 1987) şi D. Nicholls în *The Early Reformation in Europe,* ed. A. Pettegree (Cambridge: CUP, 1992), pp. 120-141. Pentru o analiză mai detaliată, vezi D. Crouzet, *La genese de la reforme fracaise, 1520-1562* (Paris: SEDES, 1996). Despre artele vizuale în timpul Renaşterii în Franţa, lucrarea de bază rămâne A. Blunt, *Art and Architecture in France, 1500-1700* (Harmondsworth: Penguin, 1957). Aceasta poate fi acum completată cu A. Chastel, *L 'Art francais. Temps modernes, 1430-1620* (Paris:

Flammarion, 1994) şi H. Zerner, *L'art de la Renaissance en France. L'invention du classicisme* (Paris: Flammarion, 1996). Numeroasele palate şi case de ţară ale regatului sunt examinate minuţios în J.-P. Babelon, *Châteaux de France au siecle de la Renaissance* (Paris: Flammarion/ Picard, 1989) şi *Le château en France,* ed. J.-P. Babelon (Paris: Berger-Levrault-CNMHS, 1986). Pentru Paris, în general, în această perioadă, vezi J.-P. Babelon, *Paris au XVF siecle*

(Paris: Hachette, 1986). Despre suita regală, vezi L.M. Bryant, *The King and the City in the Parisian Royal Entry Ceremony: Politics, ritual and art in the Renaissance* (Geneva: Droz, 1986) şi J. Chartrou, *Leş entrees solennelles et triomphales ă la Renaissance, 1484-1551* (Paris, 1928). Introduceri utile la literatura perioadei sunt J. Cruikshank, *French Literature and its Background,* voi. l (Oxford:

OUP, 1968); I. D. McFarlane, *A Literary History of France: Renaissance France, 1470-1589* (Londra, 1974) şi *The Oxford Companion to Literature in French,* ed. P. France (Oxford: Clarendon, 1995).

Sursa esenţială pentru viaţa Caterinei este *Lettres de Catherine de Medicis,* ed. Hector de la Ferriere şi Baguenauld de Puchesse, 10 voi. (Paris: Imprimerie naţionale, 1880-1909). N.M. Sutherland, *Catherine de Medici and the Ancien Regime* (Londra: Historical Association, 1966) - o excelentă introducere menită să destrame efectele „Legendei Negre" - este retipărită în *Princes, Politics and Religion, 1547-1589* (Londra: Hambledon Press, 1984), o importantă colecţie de eseuri, între care unul despre „Legenda reginei celei rele". Biografiile Caterinei în franceză sunt prea numeroase pentru a fi înşirate aici. Cele mai multe dintre ele sunt lucrări de popularizare, fără merit ştiinţific. Prima care s-a folosit de voluminoasa corespondenţă a Caterinei este Jean-H. Mariejol, *Catherine de Medicis (1519-1589)* (Paris: Hachette, 1920), care are note de subsol dar nu şi index. Ivan Cloulas, *Catherine de Medicis* (Paris: Fayard, 1979), care se inspiră mult din lucrarea lui Mariejol, conţine un material nou, ca şi bibliografie substanţială, dar este diluat, fără note de subsol şi are o concluzie

dezamăgitor de ternă. Jean Heritier, *Catherine de Medicis* (Paris: Fayard, 1940), care este disponibilă în traducere engleză (Londra, 1963) oferă o apărare emoţionantă şi retorică a reginei. *Catherine de Medicis* a lui Paul Van Dyke, 2 voi. (Londra, 1923) - singura biografie substanţială în engleză - este solidă, dar plicticoasă şi inevitabil depăşită. N.M. Sutherland, *The French Secretaries of State in the Age of Catherine de Medici* (Londra: Athlone, 1962) oferă o rela- tare originală şi documentată a Caterinei la lucru şi a miniştrilor care au slujit-o.

Un admirator contemporan al Caterinei a fost Brantome, ale cărui *Oeuvres* au fost editate de Ludovic Lalanne în 11 voi. (Paris: Renouard, 1864-1882).

Voi. 7 conţine relatarea lui despre Caterina în *Des Dames.*

Se cunoaşte relativ puţin despre copilăria Caterinei de Medici în Italia.

Singura lucrare care se concentrează asupra acesteia este A. de Reumont şi A. Baschet, *La jeunesse de Catherine de Medicis* (Paris: Pion, 1866). Ceva lumină asupra educaţiei ei aruncă K. Gebhardt, „Catherine de Medicis (1519-1589) et la langue franşaise" în *Henri III et son temps,* ed. R. Sauzet

aris: Vrin, 1992), pp. 21-38. O introducere utilă despre familia sa este J. R. Hale, *orence and the Medici. Thepattern of control* (Londra: Thames, Hudson, 1977).

3! mai bun tratat despre Leon X rămâne L. Pastor, *The History of Popes,* 1.7 şi 8, trad. R. F. Kerr (Londra, 1908). Despre Lorenzo de Medici cel Tânăr, zi R. Devonshire Jones, „Lorenzo de'Medici, Duca d'Urbino «Signore» of orence?", în *Studies in Machavelli,* ed. M.P. Gilmore (Florenţa, 1972).

ucrările lui Michelangelo pentru familia Medici sunt discutate în H. Hibbard, *ichalangelo* (Harmondsworth: Penguin, 1978). Cea mai completă relatare despre ntificatul lui Clement VII este cel dat de Pastor (vezi mai sus) voi. 9,10. Pentru ndul politic al căsătoriei Caterinci, vezi lucrarea mea *Renaissance Warrior and itron: The reign ofFrancis I* (Cambridge: CUP, 1994) şi Le P. Hamy, *Entrevue Franţois I avec Clement VII ă Marseille, 1533* (Paris, 1900). Surse primare iportante asupra domniei lui Francisc I include *Catalogue des actes de ancois I",* 10 voi. (Paris, 1887-1910), *Journal de Jean Barrillon,* ed. P. de aissiere, 2 voi. (Paris: Renouard, 1897) şi *Memoires du marechal de Florange,* R. Goubaux şi P.-A. Lemoisne (Paris: Renouard, 1913). M. Francois, *cardinal Francois de Tournon* (Paris: Boccard, 1951) şi V.-L. Boueilly, *uillaume du Bellay, seigneur de Langey (1491-1543)* (Paris: Societe nouvelle librairie et d'edition, 1905) sunt importante pentru relaţiile externe ale i Francisc I. Pentru artele vizuale la curtea sa, vezi Janet Cox-Rearick, *he Collection ofFrancis I: Royal treasures* (New York: Abrams, 1995) şi Cecile allierez, *Francois l" et şes artistes* (Paris: Louvre, 1992). Despre arhitectura timpul aceleiaşi domnii, vezi M. Chatenet, *Le château de Madrid au Bois Boulogne* (Paris: Picard, 1987); *La Galerie d'Ulysse ă Fontainebleau,* ed.

Beguin, J. Guillaurne şi A. Roy (Paris: PUF, 1985) şi numărul special 16-17 *Revue de l'art* (1972). Legăturile artistice ale lui Francisc I cu Florenţa sunt atate de Caroline Elam în *I Tatti Studies - Essays in Renaissance* (1993)$_T$ -109. Activităţile lui Cellini la curtea franceză sunt examinate în Pope-Hennessy, *Cellini* (Londra: Macmillan, 1985).

I. Cloulas, *Henri II* (Paris: Fayard, 1985) şi F. J. Baumgartner, *Henry II ng of France 1547-1559* (Durham, NC, 1988) sunt relatări bune ale domniei, ană acum au fost publicate patru volume din *Actes of Henri II:* voi. 1 (Paris:

nprimerie naţionale, 1979); voi. 2-4, ed. Marie-Noelle Baudouin-Matuszek Anne Merlin-Chazelas (Paris: CNRS, 1986-1994). Primul volum din L. Romier, *es origines politiques des guerres de religion, 2* voi. (Paris, 1913-1914), care documentează puternic din arhivele Este din Ferrara, se ocupă de politica iliană a lui Henric II, cel de-al doilea de lupta lui cu protestanţii. Despre politica

de autoglorificare a lui Henric II, vezi Margaret McGowan, *Ideal Forms in the Age ofRonsard* (Berkeley: University of California Press, 1985). Despre amanta regelui, vezi F. Bardon, *Diane de Poitiers etle mythe de Diane* (Paris: PUF, 1963).

Vezi şi *Lettres inedites de Diane de Poitiers,* ed. G. Guiffrey (Paris, 1866).

Despre principalul său ministru, vezi F. Decrue, *Anne, duc de Montmorency* (Paris: Pion,

1889) şi B. Bedos Rezak, *Anne de Montmorency, seigneur de la Renaissance* (Paris: Publisud, 1990). Despre afacerile externe, vezi G. Zeller, *La reunion de Metz ă la France (1552-1648):* pt. I (Paris, 1926) şi M. J. Rodriguez-Salgado, *The Changing face of Empire. Charles V, Philip II and Habsburg authority, 1551-1559* (Cambridge: CUP, 1988). Despre persecuţia religioasă în timpul domniei lui, vezi N. Weiss, *La Chambre ardente, etude sur la liberte de conscience sous Francois I" et Henri II, 1540-1550* (1989) şi D. Nicholls, „The Theatre of Martyrdom in the French Reformation", *Pastand Present,* 121 (1988), 49-73.

Surse primare importante pentru scurta domnie a lui Francisc II cuprind Pierre de La Place, *Commentaires de l'estat de la Religion etRepublique soubs Ies Rois Henry et Francois second et Charles neuviesme, 1556-1561* (Paris, 1565); Regnier de La Planche, *Histoire de l'Estat de France sous le regne de Francois II,* ed. Buchon (Paris, 1836) şi *Negociations, lettres et pieces diverses relatives au regne de Francois H,* ed. L. Paris (Paris: Imprimerie royale, 1841). Lucien Romier este primul dintre istoricii din generaţia veche care a dat atenţie în detaliu unora dintre principalele evenimentele în care a fost implicată Caterina de Medici. Lucrările sale cuprind *La Conjuration d'Amboise* (Paris, 1923) şi *Catholiques et Huguenots ă la cour de Charles IX* (Paris, 1924). Alte tratări ale conspiraţiei de la Amboise sunt H. Naef, *La Conjuration d'Amboise* (Geneva, 1922); L. R. Lefevre, *Le Tumulte d'Amboise* (Paris, 1949). O tratare esenţială a implicaţiilor religioase este R. M. Kingdon, *Geneva and the Corning of the Wars of Religion in France, 1555-1563* (Geneva: Droz, 1956). Despre Stările Generale, vezi J. Russell Major, *The Estates-General of 1560* (Princeton, NJ, 1951).

Pentru ducii de Guise, vezi J.- M. Constant, *Leş Guise* (Paris: Hachette, 1984), care este foarte îndatorat lui R. De Bouille, *Histoire des ducs de Guise,* 4 voi.

(Paris, 1849) şi lui H. Forneron, *Leş ducs de Guise et leur epoque, 2* voi. (Paris:

Pion, 1893). H. O. Evennett, *The Cardinal of Lorraine and the Council of Trent* (Cambridge: CUP, 1930) sugerează că acest cardinal era un catolic mai puţin fanatic decât se crede de obicei. Despre regina lui Francisc II, vezi Antonia Fraser, *Mary Queen of Scots* (Londra: Weidenfeld, 1969) şi Jenny Wormald, *Mary Queen of Scots. A Study in failure* (Londra: G. Philip, 1988). Despre